

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE GÜÇ
MERKEZLERİ

VE

BU GÜÇ MERKEZLERİ İLE
TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİNİN
MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sebahattin ÇORUK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ ANA BİLİM DALI

GEBZE
2005

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE GÜÇ
MERKEZLERİ
VE
BU GÜÇ MERKEZLERİ İLE
TÜRKİYE’NİN İLİŞKİLERİNİN
MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sebahattin ÇORUK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ ANA BİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Abdülkayyum KESİCİ

GEBZE
2005

KABUL ONAY SAYFASI

Ö Z E T

20 nci yüzyılın sonlarında küreselleşme, iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişme ve bilgi çağıının başlaması dünyayı küçülmüş, ülkeleri birbirine daha çok yaklaştırmış, kişileri, toplumları, devletleri pek çok konuda müşterek gayret sarf etmeğe ve ortak hedeflere doğru yönelmeye mecbur kılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren soğuk savaş sonrası dönemde, Avrasya siyasi coğrafyasında ve güç dengelerinde önemli değişiklikler olmuştur. Baltık, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletler ortaya çıkarken; parçalanan Yugoslavya'da kanlı mücadeleler sonucu federasyonu oluşturan toplumlar bağımsız devletler haline gelmişlerdir. Rusya "Süper Güç" niteliğini kaybederken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tek süper güç haline gelmiştir.

21 nci yüzyılın ilk çeyreğinde global güç merkezi olarak sahnede bulunan ABD'nin yanına, Avrupa Birliği(AB)'nin çıkmak istediğini görmekteyiz. Öte yandan Çin, Orta Asya'da bir güç haline gelerek kendisine Dünya coğrafyasında rol verilmesi için gayret göstermektedir. Rusya, ekonomisini iyileştirmeye çalışarak ve Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmak suretiyle, eskiden olduğu gibi baş aktör olmak istediğini dile getirmektedir.

21 nci yüzyılda dünyada tehditlerin boyutu küçülmüş, ancak sayıca çoğalmış ve önceden kestirilemeyecek bir durum almıştır. 21 nci yüzyılda global ve bölgesel güç merkezleri dünyayı nasıl şekillendirecektir? Tehditler önlenecek mi? Dünya da barış olacak mı? Türkiye bu olayların neresinde yer almalıdır? Türkiye'nin izleyeceği politikalar neler olmalıdır?

Körfez Krizi, Bosna-Hersek, Kosova olayları ve en son 11 Eylül terör olayında açıkça görüldüğü gibi, zor bir coğrafyada olan Türkiye, bölgesel bir güç olmak zorundadır. Türkiye, 21 nci yüzyıla, jeopolitik etkinliği ve değeri daha da artmış, bir ülke olarak girmiştir.

21 nci yüzyıl başında güç dengelerinde meydana gelen değişiklik ve oluşan yeni jeopolitik ortam; Türkiye'yi çok yönlü, çok seçenekli, uzun vadeli, aşamalı ve bağımsız politikalar üretmeğe zorlamaktadır. Türkiye 21 nci yüzyılda bölgesel güç olarak etkinliğini ortaya koyacak milli stratejileri uygulamaya koymak zorundadır.

S U M M A R Y

At the end of the 20. century, globalization, anormous development on communication technology and information caused to shrink the world, to close the countries each other, forced people, communities and states to struggle on common points and direct towards the same aims. At the cold war era after the Soviet Union ceased to exist, important changes occurred in Eurasia geopolitics and power balances. While new independent states existed in the Baltic, East Europe, Caucasia and Central Asia, social groups which constituted federation in Yugoslavia has become as independent states after very bloody struggles. While Russia loosing her 'Super Power' characteristic United States has become the solely 'Super Power' in the world.

In the first quarter of the 21. century United States takes place as a global power in the setting while European Union desires to be the partner to the United States. At the same time China struggles to have a role in world geography as becoming a power in the Central Asia. Russia tries hard to improve her economic structure while establishing reasonable relationships with United States and announces her desire to be the head actor as what went before.

In the 21. century dimensions of threats decreased, but increased in number and gained a characteristic that can not be predicted beforehand. How could the global and the regional power centers shape the world? Would threats prevent? Would peace take place in the world? Where Turkey take place in this phenomenon? What should be the politics Turkey must follow?

As it is seen clearly in Gulf Crisis, Bosnia and Herzegovina, Kosova and finally 11 September terror events, as being in a hard geographical position, Turkey must be a regional power. Turkey has gone into the 21. century as a state that has more geopolitic activity and more value.

Changes in power balance at the beginning of the 21. century and new geopolitic environment forced Turkey to produce versatile, alternative, long-term, phase-based and independent politics. So Turkey must put the national startegy into practice that will put forth her activity for consideration as regional power.

TEŞEKKÜR

Tez konumu belirlememde ve çalışmalarım esnasında, her türlü yönlendirme ve desteğini benden esirgemeyen, tecrübeleriyle bana yol gösteren saygıdeğer Hocam Yrd.Doç.Dr. Abdülkayyum KESİCİ'ye; kaynaklara ulaşmamda ve kullandığım araştırma yöntemlerini belirlememde yardımlarını esirgemeyen değerli Hocam Doç.Dr.Mesut Hakkı Çaşın'a; çalışmalarım için bana her türlü desteği veren ve zaman ayırabilmemi sağlayan değerli büyüklerime, Yüksek Lisans eğitimim süresince derslerinden istifade etme fırsatı bulduğum değerli G.Y.T.E. Strateji Anabilim Dalı öğretim üyelerine, başta sevgili eşim olmak üzere tüm aile fertlerime ve bu tezin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese en içten saygı ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Ö Z E T	İV
S U M M A R Y	V
T E Ş E K K Ü R	VI
İÇİNDEKİLER	İV
SİMGELER-KISALTMALAR DİZİNİ	İV
ŞEKİLLER DİZİNİ	V
ÇİZELGELER DİZİNİ	VI
1. GİRİŞ	1
2. GÜÇ MERKEZLERİNİN TANIMLANMASI VE 21. YÜZYILIN GÜÇ MERKEZLERİ	3
2.1. Jeopolitik Güç Merkezinin Tanımı	3
2.2. Güç Merkezi Olma Şartları	4
2.3. Global Jeopolitik Güç Merkezleri	5
2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri	5
2.4. Kıtasal Jeopolitik Güç Merkezleri	9
2.4.1. Çin	9
2.4.2. Şangay İşbirliği Teşkilatı	12
2.4.3. Rusya Federasyonu	12
2.5. Bölgesel Jeopolitik Güç Merkezleri	16
2.5.1. Türkiye	17
2.5.2. İran	22
2.5.3. İsrail	29
2.6. Birleşik Jeopolitik Güç Merkezleri	34
2.6.1. NATO	34
2.6.1.1. 1991 Roma Zirvesi	35
2.6.1.2. 1994 Brüksel Zirvesi	36
2.6.1.3. 1997 Madrid Zirvesi	37
2.6.1.4. 1999 Washington Zirvesi	38
2.6.1.5. 2002 Prag Zirvesi	40
2.6.1.6. 2004 İstanbul Zirvesi	41
2.6.2. Avrupa Birliği (AB)	44
2.7. Sınırlı Jeopolitik Güç Merkezleri	44

2.7.1. Avrupa Birliği	44
2.7.2. Petrol İhraç eden Ülkeler (Organization of Petroleum Exporting Countries) (OPEC)	45
2.8. Ekonomik Jeopolitik Güç Merkezleri	46
2.8.1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)	46
2.8.2. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	49
2.8.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)	54
2.8.4. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT) (ECO)	65
2.8.5. Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)	68
3. KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNDE ASYA-PASİFİK DÜNYASI	71
3.1. Japonya	72
3.2. Çin Halk Cumhuriyeti	81
3.2.1. Çin'in Yeni Dünya Düzeni Arayışına Yönelik Politikaları	83
3.3. Rusya Federasyonu	88
3.3.1. Rusya-İran ilişkileri	89
3.3.2. Rusya-Avrupa İlişkileri	90
3.3.3. Rusya-ABD ve NATO ilişkileri	91
3.3.4. Rusya-Çin-Hindistan İlişkileri	93
3.3.5. Rusya'nın Avrasya Jeopolitiğindeki Etkinliği	95
3.4. Amerika Birleşik Devletleri	96
3.4.1. ABD'nin Orta Asya Politikasını Etkileyen Dinamikler	97
3.4.2. ABD-Rusya İlişkileri	100
3.4.3. ABD'nin Asya Pasifik Bölgesi Politikaları	101
3.4.4. ABD'nin Türkiye ve Orta Doğu'ya Yönelik Politikaları	102
4. ŞANGAY İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI	106
4.1. Tarihçesi	106
4.2. Örgütün Durumu ve Gelişimi	108
4.3. Örgütün Geleceği	109
5. AVRUPA BİRLİĞİ (AB) VE TÜRKİYE	114
5.1. Tarihçesi	114
5.2. Türkiye-Avrupa Birliği(AB) İlişkileri	115
5.3. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği	117
5.3.1. 21. Yüzyıl Avrupa Güvenliğine İlişkin Senaryolar	122
5.3.2. Türkiye'nin Güvenlik Seçenekleri ve Alternatif Stratejileri	125

6. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN YENİ JEOPOLİTİĞİ	129
6.1. Türkiye'nin Stratejik Önemi	129
6.2. Türkiye'nin Balkanlar Politikası	132
6.3. Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya Politikası	134
6.4. Türkiye'nin Orta Doğu Politikası	137
6.4.1. Orta Doğunun Dünya Üzerindeki Yeri	137
6.4.2. Orta Doğunun Jeopolitik Önemi	139
6.4.3. Orta Doğunun Stratejik Önemi	139
7. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ	145
7.1. Projenin İçeriği	146
7.2. Projenin Ekonomik ve Politik Açılardan Değerlendirilmesi	147
7.3. Jeoekonomi ve Jeokültür Bağlamında Büyük Ortadoğu Projesi	149
7.4. Sonuç	153
8. GÜÇ MERKEZLERİNİN ÇEKİM ALANI; HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARI	155
8.1. Hazar Denizinin Genel Özellikleri	156
8.2. Hazar Havzası Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları	156
8.2.1. Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslar Arası Politikadaki Yeri	162
8.2.2. Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Türkiye	
9. 21. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE YENİ DÜNYA DÜZENİ	178
9.1. Dünya Enerji Durumu	182
9.1.1. Birincil Enerji Tüketimi	182
9.1.2. Petrol	183
9.1.3. Doğal Gaz	186
9.2. Küresel Jeopolitiğin Yeni Parametreleri	187
9.2.1. Jeopolitiğin Tanımı ve Önemi	187
9.2.2. Jeopolitik Kavramının Gelişimi	188
9.2.3. Jeostrateji Kavramının Gelişimi	189
9.2.4. Jeopolitiğin Yeni Kavramları	190
9.2.4.1. Jeoekonomi	192
9.2.4.2. Jeokültür	194
9.3. Çatışmanın Yeni Boyutları	197
9.4. Yeni Dünya Düzeninde Türkiye'nin Konumu ve Seçenekleri	198

9.5. Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Milli Menfaatleri Doğrultusunda Geliştirebileceği Jeopolitik Yaklaşımlar	200
10. 21. YÜZYILDA MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİMİZ	207
10.1. Tehdit, Güvenlik ve İttifak Kavramı	210
10.1.1. Tehdit Kavramı	210
10.1.2. Güvenlik Kavramı	212
10.1.3. Güvenlik ve Tehdit İlişkisi	215
10.1.4. Yeni Güvenlik Anlayışı ve Türkiye'ye Yönelik Tehditler	216
11. SONUÇ	219
KAYNAKLAR	238
ÖZGEÇMİŞ	248

SİMGELER-KISALTMALAR DİZİNİ

<u>Kısaltma</u>	<u>Anlamı</u>	:
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
ARAMCO	:	Anglo-İran Petrol Şirketi
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BG	:	Barış Gücü
BM	:	Birleşmiş Milletler
BOP	:	Büyük Ortadoğu Projesi
EAPC	:	European Atlantic Partnership Council (Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi)
EFTA	:	European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)
FKO	:	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IEA	:	Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİS	:	Kitle İmha Silahları
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NAC	:	North Atlantic Council (Kuzey Atlantik Konseyi)
NAFTA	:	North America Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı)
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PFP	:	NATO Partnership For Peace (NATO Barış İçin Ortaklık Programı)
UN	:	Unites Nations (Birleşmiş Milletler)

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil</u>		<u>Sayfa</u>
2.1	Ortadoğu ve Balkanlar'da Türkiye'nin Konumu	17
2.2	Basra Körfezi	25
6.1	Basra Körfezi	136
7.1	Büyük Ortadoğu Projesi Coğrafyası	147
8.1	Hazar Havzası Rezervleri	156
8.2	Azerbaycan'ın 1994'ten İtibaren Yaptığı Anlaşmalar	158
8.3	Kazakistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları	159
9.1	Pentagon'un Yeni Dünya Haritası	175
9.2	Dünya Birincil Enerji Tüketimi	177
9.3	Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Kaynak Payları	178

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Cizelge</u>		<u>Sayfa</u>
8.1	Hazar Havzası Petrol Rezervleri	155
8.2	Hazar Havzası Petrol Üretimi	156
8.3	Hazar Havzası Doğal Gaz Rezervleri	157
8.4	Hazar Havzası Doğal Gaz Üretimi	157
9.1	Dünya Birincil Enerji Tüketiminde İlk Beş Ülke	177
9.2	Dünya Petrol Üretiminde İlk Beş Ülke	179
9.3	Dünya Petrol Tketiminde İlk Beş Ülke	180
9.4	Dünyada En Çok Doğal Gaz Rezervine Sahip Beş Ülke	181
9.5	Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Türkiye Cumhuriyetine Duydukları Güven	197
9.6	Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Ülkelerinin Kültürel gelişimini Sağlaması için İlişkiye Girilmesini Tercih Ettikleri Ülkeler	197
9.7	2002 Yılı Askeri Harcamaları	198
9.8	Avrupa Ülkelerinin Ulusal Servetlerinden Savunmaya Ayırdıkları Pay	199

1. GİRİŞ

20. yüzyılın sonlarında küreselleşme, iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişme ve bilgi çağının başlaması dünyayı küçültmüş, ülkeleri birbirine daha çok yaklaştırmış, kişileri, toplumları, devletleri pek çok konuda müşterek gayret sarf etmeğe ve ortak hedeflere doğru yönelmeye mecbur kılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren soğuk savaş sonrası dönemde, Avrasya siyasi coğrafyasında ve güç dengelerinde önemli değişiklikler olmuştur. Baltık, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletler ortaya çıkarken; parçalanan Yugoslavya'da kanlı mücadeleler sonucu federasyonu oluşturan toplumlar bağımsız devletler haline gelmişlerdir. Rusya "Süper Güç" niteliğini kaybederken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tek süper güç haline gelmiştir.

21. yüzyılın beşinci yılında olduğumuz bu dönemde, global güç merkezi olarak sahnede bulunan ABD'nin yanına, Avrupa Birliği (AB)'nin çıkmak istediğini görmekteyiz. Öte yandan Çin, Orta Asya'da bir güç haline gelerek kendisine Dünya coğrafyasında rol verilmesi için gayret göstermektedir. Rusya, ekonomisini iyileştirmeye çalışarak ve Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler kurmak suretiyle, eskiden olduğu gibi baş aktör olmak istediğini dile getirmektedir.

21. yüzyılda dünyada tehditlerin boyutu küçülmüş, ancak sayıca çoğalmış ve önceden kestirilemeyecek bir durum almıştır. 21. yüzyılda global ve bölgesel güç merkezleri dünyayı nasıl şekillendirecektir? Tehditler önlenecek mi? Dünyada barış olacak mı? Türkiye bu olayların neresinde yer almalıdır? Yeri nerede olmalıdır? Türkiye'nin izleyeceği politikalar neler olmalıdır? Bu tez çalışmasında belirtilen sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Körfez Krizi, Bosna-Hersek, Kosova olayları ve en son 11 Eylül terör olayında açıkça görüldüğü gibi, zor bir coğrafyada olan Türkiye, bölgesel bir güç olmak zorundadır. Türkiye, 21. yüzyıla, jeopolitik etkinliği ve değeri daha da artmış, bir ülke olarak girmiştir.

21. yüzyıl başında güç dengelerinde meydana gelen değişiklik ve oluşan yeni jeopolitik ortam; Türkiye'yi çok yönlü, çok seçenekli, uzun vadeli, aşamalı ve bağımsız politikalar üretmeğe zorlamaktadır. Türkiye 21. yüzyılda bölgesel güç olarak etkinliğini ortaya koymalıdır.

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik değeri, 21. yüzyılda dünyada meydana gelen olaylar nedeniyle artma eğilimi göstermektedir. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'da Türkiye'nin tarihi, kültürel ve ırki ilişkilerinin varlığı, Müslüman toplumların karıştığı ihtilafların karmaşık yapısı ve bölgesel yakınlığı, Türkiye'yi bugünkü çatışmaların ortasında cephe hattı ülkesi konumuna getirmiştir.

Türkiye 21. yüzyılda da global ve bölgesel güç merkezlerinin ilgi odağı olmaya devam edecektir. Türkiye geliştireceği jeopolitik yaklaşımlar ile, izleyeceği akılcı politikalarla 21. yüzyılın ilk 10 yılı içinde güçlü ve büyük bir ülke olarak, kalkınmasını tamamlayarak askeri, ekonomik ve siyasi gücü ile bölgesinde aktif bölgesel bir güç merkezi haline gelecektir.

Global ve bölgesel güç merkezleri, 21. yüzyılda Batı Avrupa'dan Çin'e kadar olarak tanımlanan Avrasya'da, çatışmaların bitmediği Orta Doğu'da, Balkanlar'da varlıklarını hissettireceklerdir. Jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye 21. asrın önemli bir "aktörü" olarak bu sahnede yerini almaya hazır olmalıdır.

Uluslar arası toplum, bir taraftan global tehdidin ve ideolojik kutuplaşmasının sona ermesiyle oluşan hızlı ve köklü siyasi, askeri ve ekonomik değişikliklere intibak ederken, diğer taraftan ülkeler arası siyasi ve ekonomik iş birliği, güçlenen karşılıklı bağımlılık, bölgeselleşme ve küreselleşme süreçleri ivme kazanmaktadır. İletişim teknolojisinde kaydedilen baş döndürücü ilerlemeler insanlığın önünde yeni ufuklar açmakta ve gerçek anlamda bir bilgi çağının doğmasına neden olmaktadır. Dünya hızla küçülmekte ve malların, hizmetlerin, sermayenin, insanların ve bilginin serbest dolaşımında sınırların kalktığı bir ortam ortaya çıkmaktadır (Çakar, 1999, s.1-1).

2. GÜÇ MERKEZLERİNİN TANIMLANMASI VE 21. YÜZYILIN GÜÇ MERKEZLERİ

2.1. Jeopolitik Güç Merkezinin Tanımı

Bariş ve savaş, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç dengesine bağlıdır. Barişin korunması, jeopolitik güç merkezlerinin tutum ve davranışları ile yakından ilgilidir. O halde 21. yüzyılın jeopolitik güç merkezlerini ortaya koymadan önce "jeopolitik güç merkezi" tanımının yapılması faydalı olacaktır.

Jeopolitik Güç Merkezleri: "Kendi coğrafyası içerisinde ve dışında sahip olduğu ve kontrolü altında bulundurduğu güç kaynaklarını, diğer ülkelere oranla geliştirerek bu kaynakları kendi lehine etkileyebilen devletler veya devletler topluluğu"dur (Levent, 1997, s.2-9).

Jeopolitik güç merkezlerini aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz (Denk, 1999, s.24).

Global Jeopolitik Güç Merkezleri :

Kıtasal Jeopolitik Güç Merkezleri :

Bölgesel Jeopolitik Güç Merkezleri :

Birleşik Jeopolitik Güç Merkezleri :

Sınırlı Jeopolitik Güç Merkezleri :

Ekonomik Jeopolitik Güç Merkezleri :

Son dönemde oluşan yeni dünya ekonomik güç merkezleri ise üç kutuplu bir görünüm yansıtmaktadır.

Birinci kutup, bütünleşme sürecine girmiş olan Avrupa Birliği'dir. 25 ülkeden oluşan bu ekonomik blok, kendi içinde entegrasyon ile birlikte, Avrupa çapında genişlemeyi ve bu arada Türkiye ve Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkeleri de içermeyi amaçlamaktadır. Soğuk savaş sona erer ermez Avro-Akdeniz Ortaklık sürecine (Dedeoğlu, 2003, 418) girmesi de bunu göstermektedir.

İkinci kutup, temelleri kısa zaman önce resmen atılan NAFTA, yani Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'dir. ABD, Kanada ve Meksika'dan oluşan NAFTA, bu üç ülke arasında giderek gümrük duvarlarını indirmeyi ve zamanla

diğer Latin Amerika ülkelerini de kapsayacak gerçek bir serbest ticaret sistemi oluşturmayı hedeflemektedir.

Üçüncü kutup ise, henüz ilk tohumları ekilen APEC, yani Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği'dir. ABD ve Japonya dahil 17 ülkeyi bir araya getiren bu grup veya kendi deyimiyle bu forum, ileride Pasifik Havzası'nın bir nevi Serbest Ticaret Bölgesi'ni veya ekonomik topluluğunu oluşturma gayesini gütmektedir.

Şu anda söylenebilecek tek gerçek, dünya ekonomisinin bu üçgene oturduğudur. Bu üç ekonomik kutup, küreselleşmenin de bir sonucu olup, 21. yüzyılın ekonomik güç merkezlerini teşkil etmeye başlamıştır (Cömert, 1999, s.87).

2.2. Güç Merkezi Olma Şartları

Dün olduğu gibi bugünde barışın muhafazası, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek güç dengeleri ile yakından ilgilidir. Güç merkezi olabilmek için, bir ülkenin bütün uzmanlarca kabul edilen aşağıdaki yedi şartı yerine getirmesi gerekmektedir (Denk, 1999, s.24).

- Ekonomik Alan : Yeteri kadar zengin olmak,
- Teknolojik Alan : Enerji ve iletişim alanındaki gelişmelere hakim olmak,
- Parasal Alan : Uluslar arası alanda itibarı olan ve tasarruf edilebilir olarak değerlendirilen bir paraya sahip olmak,
- Askeri Alan : Nükleer silahlara ve deniz aşırı kullanılabilir düzeyde 10 kadar Piyade Tümenine sahip olmak,
- Coğrafi Alan : Hayati bir müttefiki, esas deniz ulaştırma yollarını, içilebilir su rezervlerini ve enerji kaynaklarını ülke sınırları dışında koruyabilecek pozisyona sahip olmak,
- Kültürel Alan : Milli ya da dinsel boyutta, diğerlerinin menfaatleri ile işbirliği yapmaya müsait ve eserleri ile diğerlerini kendisine çeken evrensel bir kültüre sahip olmak,
- Diplomatik Alan : Emperyalist bir dış politikayı tasarlayan ve uygulamaya koyan, uyumlu ve yeteri kadar kuvvetli bir devlete sahip olmak.

2.3. Global Jeopolitik Güç Merkezleri

2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

Tarihin çeşitli dönemlerinde ya tek bir hegemon güç olmuş ve o dönem bu gücün etrafındaki gelişmelere göre biçimlenmiştir, ya da birden fazla birbirine benzer güç merkezi olmuş ve bunlar arasındaki çekişme ve rekabet tarihsel olayların belirlenmesinde etkin olmuştur. Ya tek hegemon güç çeşitli olaylara rağmen üstünlüğünü korumuş ve konumunu sürdürebilmiştir. Ya da yeni ortaya çıkan güç merkezleri, hızla gelişmiş eski hegemon gücün üstünlüğüne son vererek kendilerinin merkezinde olduğu yeni bir dünya düzeni kurmuşlardır. Eski hegemon güç bu gelişmelere rağmen üstünlüğünü koruyabilmişse, yeni dönemde üstün ve otoriter bir politika izlemiştir. Üstünlüğünü koruyamamışsa o zaman yeni hegemon gücün baskısı ile bölünme ve parçalanmaya sürüklenmekten kendisini kurtaramamıştır. Yeni hegemon güç kendisinden daha etkin bir güç istemediği için, eski hegemon gücü ortadan kaldırıncaya kadar bölme ve parçalama sürecine itmiştir. Küreselleşen dünya, bilhassa Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra devrim niteliğinde üç büyük değişim içine girmiştir. Bunlar; jeostratejik değişim, bilgi değişimi ve yönetimlerdeki değişimlerdir (Çeçen, 2000, s.233).

Jeostratejik değişim; soğuk savaş süresince uzun yıllar bir birini kontrol altında tutmaya ve kollamaya çalışan güçler, Sovyetler Birliği'nin sahneden çekilmesi ile jeostratejik değişim geçirmeye başlamışlardır. Bu değişim ABD'nde daha hızlı ve belirgin olmuş, dünya ABD'nin liderliğini yaptığı güç merkezlerinin çekim alanına girmiştir. Bu durum bazılarının düşündüğü gibi tek kutuplu bir dünyaya doğru giden bir süreç değildir. Jeostratejik değişim içinde bulunan güçler, mevcut jeopolitik durumu değiştirmek üzere güç ve nüfuzunu kullanma imkan ve kabiliyetine sahip ülkelerdir. Sebebi ne olursa olsun bu ülkelerden bazıları, bölgesel hakimiyet veya global etkinlik kazanmak amacındadır. Bu ülkeler, aynı zamanda ABD'nin gücünü de dikkate alarak, kendi çıkarlarının ne ölçüde ABD ile örtüştüğüne veya ters düştüğüne bakmakta; buna göre karar vererek, hedeflerini belirlemektedirler. ABD, soğuk savaştan bu yana sahip olduğu gücün yaklaşık üçte biri oranında kuvvet indirimi yapmış olmasına rağmen hala dünyanın en güçlü ülkesidir (Çeçen, 2000, s.235).

ABD, sahip olduğu idealler, uyguladığı diplomasi ve askeri gücü ile dünya

olaylarına şekil verecek güç ve kudrete sahip bulunmaktadır. Demokrasiyi yayma, güçlü bir ekonomi ve silahlı kuvvetlere sahip olma ve serbest pazar ekonomisini yaygınlaştırma politikasını etkinlikle uygulamaktadır. Uluslar arası sorunlardaki rolü, "dünya polisi" rolünden, "işbirliği" rolüne doğru kaymaktadır. Diğer ülkelerin de dünya sorunlarındaki rol ve sorumluluklarının artırılmasını teşvik etmektedir (Çeçen, 2000, s.251).

ABD'nin dış politika öncelikleri arasında; savunma bütçesini uzun vadeli planlamaya dayandırmak, ABD'yi dünyanın en güçlü savunmasına sahip kılarken, aynı zamanda gerekli kuvvet indirimlerini sağlamak, Rusya ile nükleer silahların azaltılması konusunda birlikte çalışmak, NBC (Nükleer-Biyolojik-Kimyasal) kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek, Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesini desteklemek, Orta Doğu Barış Süreci (ODBS)'nin başarıya ulaşmasını ve Körfez bölgesinde güvenliği sağlamak, global ekonomik büyümeyi ve serbest pazar sistemini teşvik etmek, diğer ekonomik güçlerle iş birliği yapmak ve süper güce sahip ülke olarak dünyada demokrasi ve hürriyetin gelişmesi için sorumluluklarını yerine getirmek, terörizm, uyuşturucu trafiği ve organize suçlarla mücadele etmek gibi konular bulunmaktadır (Çakar, 1999, s.1-2).

ABD, hem bir Avrupa gücü, hem de bir Asya-Pasifik gücü olarak Avrupa ve Asya kıtalarına büyük önem vermektedir. Bu bakımdan Avrupa ve Asya'ya karşı politik, askeri ve ekonomik açıdan taahhütlerini aktif bir şekilde sürdürme ve mevcut ittifaklarını koruma kararlılığındadır. Avrupa ile iş birliğini AB kanalı ile, Asya-Pasifik bölgesi ile işbirliğini ise Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Konseyi (APEC) kanalı ile yürütmektedir (Çakar, 1999, s.1-2).

ABD'nin en önemli çıkarı, büyük güçler arasında barışın idamesidir. Avrupa ve Japonya ile ittifakların yürütülmesi başlıca hedeftir. Rusya ve Çin ile de iyi ilişkilerin geliştirilmesi istenmektedir. ABD, ayrıca büyük güçler arasındaki ihtilafların barışçı yollardan halledilmesini arzu etmektedir.

ABD ayrıca, İran'ın islami kökten dinciliğini kontrol altında tutmak, Rusya'da bazı çevrelerin eski Sovyet coğrafyasında oluşan yeni Bağımsız Devletler üzerinde hakimiyet kurma arayışlarına engel olmak, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaşması ile birlikte bölgede ortaya çıkacak satın alma gücü yüksek yeni pazardan mal ve hizmet ihraç etmek suretiyle yararlanmak ve bölge ülkelerinin Batı modeli çerçevesinde demokratik ve piyasa ekonomisini benimsemiş ülkeler olarak

bağımsızlıklarını sürdürmelerini sağlamak istemektedir. ABD, BDT'nin siyasi, askeri ve ekonomik bir örgüt haline getirilmesi gayretlerini, kendi çıkarlarına aykırı bir gelişme olarak görmektedir (Çakar, 1999, s.2-2).

ABD, tarihlerinin büyük bir bölümünü diğer bir devletin egemenliği altında yaşadktan sonra, SSCB'nin dağılmasıyla yeniden bağımsızlıklarını elde eden Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerine (OAC) yakın ilgi duymaktadır. Bu ülkeler bugün bağımsızlıklarını, refah ve güvenliklerini güvence altına almaya çalışmaktadırlar. ABD, bu ülkelerin başarıya ulaşmasını kendi çıkarları açısından gerekli görmektedir.

ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük menfaati, Basra Körfezi'nden petrolün dünya pazarlarına istikrarlı fiyatlarla, kesintisiz akışının sağlanmasıdır. ABD ve diğer büyük devletler, Körfez dışındaki kaynakların azalması dolayısıyla giderek Körfez petrolüne bağımlı hale gelmektedirler. Bu durumda ABD'nin Körfezdeki petrol sahalarının kontrolünün düşman bir ülkeye geçmesine müsaade etmeyeceği açıktır.

Diğer taraftan ticaret ve askeri güç intikali açılarından, Orta Doğu ve Akdeniz'deki Cebelitarık Boğazı, Messina Boğazı, Süveyş Kanalı, Aden Körfezi ve Hürmüz Boğazı ulaştırma yollarının daima açık bulundurulması, ABD stratejisi bakımından, hayati önemi haiz olduğu görülmektedir.

Asya Pasifik bölgesi, ABD'nin geleceği açısından en hayati bölgelerin başında gelmektedir. ABD'nin Asya Pasifik bölgesine olan güvenlik taahhütleri devam etmekte olup, bu kapsamda özellikle G.Kore ve Japonya'da 100.000 civarında bir kuvvetini muhafaza etmektedir. Asya-Pasifik bölgesinde ABD konumunun güçlendirilmesi, Çin ile daha derin bir diyalogun geliştirilmesi ve bu ülkenin uluslar arası toplumla entegrasyonuna yardımcı olunması, Çin'in dünya ekonomik toplumuna katılmasının sağlanması, ABD-Japonya stratejik ortaklığının canlandırılması, Güney Asya'nın uluslar arası politik ve ekonomik alanlar içine dahil edilmesi, tek bir gücün bölgeye hakim olmasının önlenmesi, ticari, politik ve askeri yollardan bölgeye devamlı nüfuz edilmesi ve bölge ülkelerinin demokrasiyi geliştirmelerinin teşvik edilmesi hususu, ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine yönelik siyasetini oluşturmaktadır (Çakar, 1999, s.3-2).

ABD, Japonya ile olan ikili ilişkilerine büyük bir önem vermektedir. Japonya

ile mevcut güvenlik ittifakı tüm bölgeyi de etkilemektedir. ABD'nin Japonya ile ilişkileri; güvenlik ittifakı, politik iş birliği, ekonomi ve ticaret gibi üç alanda cereyan etmektedir. 1960 tarihli ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması 1997 yılında revize edilmiş bulunmaktadır.

Çin'deki hızlı büyüme, Asya güvenlik ortamında bu ülkeyi ön plana çıkarmıştır. Çin, bir nükleer güç, önde gelen bölgesel bir askeri güç ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'da temsil edilen global bir güçtür. Çin, dünyanın ikinci en büyük ve en hızla gelişen ekonomisine sahiptir. Çin'in istikrarı ve komşuları ile dostane ilişkiler sürdürmesi, bölgede barış, istikrar ve ekonomik büyüme için önemlidir (Çakar, 1999, s.3-2).

ABD'nin, Çin'e karşı politikası çok yönlüdür. İki ülke arasında kitle imha silahlarının yayılması, insan hakları, uluslar arası suçlar, uyuşturucu trafiği, ABD aleyhindeki ticaret açığı, Çin tarafından gerçekleştirilen silah ve teknoloji satışları, çevre sorunları ve Asya'daki uluslar arası sorunlara yaklaşım açıları gibi konularda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Mevcut ortamda ABD-Çin ilişkilerinin daha ziyade ekonomik ve ticarete dayalı olduğu görülmektedir.

Amerika Kıtası dünyanın diğer güç merkezlerinden okyanuslarla ayrılmış olmasından dolayı, jeostratejik açıdan doğal olarak yalıtılmış bir durumdadır. Bu durum ABD'ne hem rahat hareket edebilme hem de yakın denizlerden gelecek tehditlere karşı korunma imkanı sağlamaktadır. Bilindiği üzere Avrupa'nın güvenliği ABD için hayati önemi haizdir. Avrupa güvenlik sistemi içinde geçmişten bugüne yer alan Fransa ve Almanya ise aktif jeostratejik konumlarını halen devam ettirmektedirler.

ABD'nin tespit ettiği jeostratejik hedef; global süper güç olarak algılanmasını sağlayan bütün değerlerin korunması; Avrupa'da kendisine hasım olabilecek bir gücün ortaya çıkmasının önlenmesi; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Doğu'da oluşan boşluğun doldurulması sonucu meydana gelen jeopolitik ve stratejik dengenin muhafazası; Sovyetler Birliği'nin tekrar karşısına global bir süper güç olarak çıkmasının önlenmesi; Çin'in arzu edilen sınırlar dahilinde dengeleyici bir güç unsuru olarak kalmasının sağlanması ve sonuçta tespit ettiği ve işbirliği içinde bulunduğu stratejik partner ülkeler vasıtası ile mevcut statükonun devamının sağlanmasıdır.

2.4. Kıtasal Jeopolitik Güç Merkezleri

2.4.1. Çin

Dünyadaki kuvvet dengelerinde soğuk savaş sonrası rastlanan değişmeler kendisini en bariz olarak Asya-Pasifik bölgesinde göstermektedir. Rusya'nın bölgedeki jeostratejik etkisi azalırken, Çin ve Japonya iki ana Doğu Asya gücü olarak ortaya çıkmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti, 1 Milyar 300 Milyon nüfusuyla, dünyanın toplam yüzölçümünün % 7'sine denk düşen toprak genişliğiyle, yeni bir ekonomik güç olmaya doğru ilerlemektedir. Çin, Asya-Pasifik ekseninin yıllık % 7'lik büyüme hızına karşılık, % 8.8'lik endüstriyel üretimindeki büyüme oranıyla büyük bir kalkınma süreci içerisinde bulunmaktadır (Hacısalıhoğlu, 2001, s.111).

2001 yılında dünyadaki ticari daralmaya rağmen, Çin ekonomisi yüzde 7.3 büyüyerek dünyanın en büyük altıncı ekonomisi haline gelmiştir. Çin Ulusal İstatistik Bürosu, Çin'in GSMH'nın 2001'de 1.2 trilyon dolar arttığını belirtmiştir (Milliyet Gazetesi 1 Ocak 2002, s.9).

Soğuk savaş sonrasında yaşadığı ekonomik açılımlarıyla kıyaslandığında bir model biçimiyle, kendine özgü nitelikleriyle, farklı bir ekonomik gelişmeyi yansıtan Çin, bu yönünün sağladığı avantaj ile siyasal açıdan da farklı bir kimliğe bürünerek, Asya-Pasifik ekseninde kıtasal güç merkezi olmaya çalışmaktadır. 1990'lı yıllardan sonra elde ettiği ekonomik başarılar sonucunda yeni düzen arayışına yönelik ilgisini artırarak, "tek kutupluluğu" reddedip "çok kutuplu bir dünya" tezini öne sürmesi, özellikle bu yıllarda elde edilen ekonomik başarılarından güç alan kendine güvenin bir ifadesi olarak algılanmaktadır.

Çin'in ekonomik gelişmesinde öncelikli olarak dış kaynaklı yatırımlarını artırması ve bu sayede ihracat seviyesini yükseltmesi ve teknolojik destekli üretim alanındaki gelişmeleri ön plana çıkarmaktadır.

Yapılan bir araştırmada dünyada dokuz kentin "Yeni Teknoloji Şehri" olarak önem kazandığı, bu kentlerin ileri teknoloji üretiminde etkin rol oynadığı belirtilirken, büyük çoğunluğu ABD'de olan bu kentler içinde Çin'in Suzhou şehrinin de bulunması dikkat çekicidir (ROGERS Adam, Newsweek, 30 April 2001).

Soğuk savaş sonrasında, küresel güç dengelerinin ve kutuplaşma eğilimlerinin gündemde olduğu yeni düzen arayışı içerisinde Çin'in işlevi ve etki gücü gözden uzak tutulmamaktadır. Çin, Asya- Pasifik dünyası içerisinde bulunduğu coğrafi konumuyla, geniş Pazar olanaklarıyla, nükleer güce dayalı askeri kuvvetiyle, hızla işleyen ekonomik kalkınma çekiciliğiyle bölgesel liderliğe sıcak bakmaktadır. Bu kapsamda en önemli rakibi ise Japonya'dır. Özellikle ABD-Japonya ittifakının bozulması Çin'in bölgesel çıkarlarıyla uyumludur. Nitekim bölgeye yönelik her türlü projeksiyon ve stratejide Çin, Japonya faktörünü ve bölgesel dengeleri ayırma ve dayanışma potansiyellerini hesap etmek zorunda kalmıştır. Japonya açısından Çin bir ikilem olarak kabul edilmektedir.

Çin, özellikle diasporasıyla Asya-Pasifik dünyasındaki diğer ülkeler için son derece önemli bir kıtasal güçtür. Aynı zamanda bölge ülkeleri açısından Çin, özellikle askeri alandaki faaliyetleri hesap edilerek, tehdit algılaması oluşturabilecek bir ülkedir. Ayrıca sahip olduğu nükleer silah teknolojisiyle başta Kuzey Kore olmak üzere bir çok ülkenin Çin ile ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda Asya'ya yatırım yapan yabancı sermayenin %40'na Çin sahip olmuştur (Karaca, 2003, s.18).

Asya-Pasifik dünyasının bugün ve geleceğini etkileyecek olan siyasal gelişmelerin belirleyici faktörlerini sıralayarak, bölgesel ve küresel güç ilişkilerini, çıkar çatışmalarını ve dolayısıyla Çin gibi diğer bölge ve bölge dışı büyük güçlerin kazanımlarını ve ideallerini anlamak çok daha kolaylaşacaktır.

Birincisi; bölge dünyanın en geniş tüketici pazarı durumundadır. Bu pazardan pay kapmak, elde edilen payları korumak ve daha da artırmak, soğuk savaş sonrasında en önemli jeopolitik güç unsurlarından olan Pazar egemenliğini elde etmenin mücadelesidir.

İkincisi; bölge son derece önemli su yollarının geçiş hattıdır. Bu hat; Doğu Asya'nın kuzeyi, güneyi ve Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan geçiş hattıdır. Güney Çin Denizi ve Malakka-Singapur Boğazlarıyla bu hat, Basra Körfezi'ne dolayısıyla Orta Doğu petrollerine açılan enerji koridorudur.

Üçüncüsü; Bölge içinde, özellikle Spratly-Güney Çin Denizi'ndeki petrol rezervlerinin varlığıdır.

Bu üç özellik, bölgenin aynı zamanda jeopolitik ve jeostratejik unsurlarıdır.

Soğuk savaş döneminden bugüne farklılaşan, pazar olanağının genişlemesidir. Ayrıca soğuk savaş sonrası dönemin yeni düzen arayışında yerel ve bölgesel çelişkilerin ve çıkar ilişkilerinin dozu, yönü ve niteliklerinin değişmiş olmasıdır. Değişmeyen tek unsur ise, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik unsurlarının önemidir. Bu üç özellik, esasen bölgenin küresel ilgiye konu olmasının da sebebi kabul edilmektedir. ABD'nin ulusal çıkarları bu çerçevede belirginleşmektedir. 100.000 kişiden oluşan ABD askeri gücünün bu bölgede bulunma amacı, öncelikle bu üç özellik üzerindeki ABD ulusal çıkarlarının korunmasıdır (Hacısalıhoğlu, 2001 s.117).

Çin, ekonomik kalkınmadaki çizgisini sürdürdükçe, küresel iddialarla ABD'nin Pax-Amerikan'ına (Amerikan Barışı) karşı yeni bir cephe açıp, küresel liderlik stratejileri gerçekleştirecektir (Hacısalıhoğlu, 2001 s.117).

Çin'in ekonomik ve askeri alandaki büyümesi, önümüzdeki dönemde Asya-Pasifik bölgesinin en önemli sorunu olacaktır. Bu durum, ABD dış siyasetini yakından ilgilendirmekte, bölge ülkelerinde tedirginlik yaratmaktadır.

Çin; ithalatının % 22'sini Japonya'dan, % 12'sini ABD'den ve % 11'ini Tayvan'dan yapmaktadır. İhracatının ise; % 24'ü Hong Kong'a (1996), % 19'u Japonya'ya ve % 17'si ABD'ye yapılmaktadır. Turizm geliri ise, 12.07 milyar dolardır (SİSAV, Ağustos 2000, s.106).

Çin, askeri yönden de bir süper güç olma istikametinde hızla ilerlemektedir. Çin'in insan gücü bakımından dünyanın en büyük ordusuna ve nükleer silahlara sahip olması, ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin üyesi bulunması, gücünü artıran faktörlerdir. Çin, dünyada savunma harcamalarını önemli ölçüde artıran yegane büyük güçtür. Çin'in askeri gücünün büyümesi ve dış ülkelere ileri silah ve teknoloji satması, uluslar arası toplumda endişelere yol açmaktadır. Çin'in büyümesi devam eder ve daha da güçlenirse, geçmişte kaybettiği toprakları geri alma yönünde kararlı bir politika izleyebileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Çin, bulunduğu coğrafyada ekonomik ve askeri açıdan gelişmeleri ve bulunduğu bölgedeki enerji kaynaklarını daha etkin kullanma stratejilerini geliştirerek, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine karşı potansiyel bir güç olarak bulunmaktadır.

Çin ve Rusya Federasyonu'nun başlangıçta güvenlik amaçları için kurdukları

Şangay Beşlisi, Kıtasal Güç merkezi ekseninde halen büyüyerek işlevlerini genişleterek sürdürmektedir.

2.4.2. Şangay İşbirliği Teşkilatı

Şangay İşbirliği Teşkilatı, Çin ile diğer üye ülkelerin arasındaki sınır sorunlarının barışçı yollardan çözülmesi amacıyla kurulmuştur. Hareket, ilk toplantısını Şanghay'da yapması ve beş ülkeden oluşması hasebiyle "Şanghay beşlisi" olarak anılmaya başlanmıştır. 2001 yılına kadar gelen süreçte örgütün ilk üyeleri Çin, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmuştur. Şangay İşbirliği Teşkilatı konusundaki gelişmeler Bölüm 5'te ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.4.3. Rusya Federasyonu

1991 sonlarında dünyanın toprak bakımından en büyük devleti olan Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrasya'nın tam ortasında büyük bir jeopolitik karışıklık ve boşluk yararmıştır. Bu dağılma ile Rusya, Sovyetler dönemindeki topraklarının önemli bir kısmını, nüfusunun hemen hemen yarısını ve en önemlisi de dünyanın iki süper gücünden birisi olma özelliğini kaybetmiştir. 15 Cumhuriyetten oluşan SSCB, 14 Cumhuriyetinin bağımsızlıklarını ilanını müteakip geriye sadece Rusya Federasyonu olarak kalmıştır.

SSCB'nin dağılması Rusya için: Kafkasya'nın kaybı, yeniden dirilen Türk etkisi hakkındaki stratejik korkuyu canlandırmış, Orta Asya'nın (Türkistan) kaybı, bölgenin anormal enerji ve maden kaynaklarıyla ilgili eksiklik duygusunu yaratırken bir yandan da potansiyel bir İslami meydan okuma hakkında endişe yaratmış, Ukrayna'nın bağımsızlığı, Rusya'nın kendini vakfettiği Pan-Slavik bir kimliğin özüne meydan okumuş ve Rus Devleti için yaşamsal bir jeopolitik gerilemeyi temsil etmiş, Baltık'ta ve Karadeniz'de belirleyici konumunun kaybına, Türkiye'nin bir zamanlar kaybettiği etkisinin Kafkaslar ve Karadeniz'de tekrar sağlanmasına neden olmuş, Hazar Denizi'nde belirleyici konumda iken şimdi hak iddia eden beş ülkeden yalnızca birisi durumuna indirgenmiş, Güneydoğu sınırlarında bazı yerlerde 1000 milden fazla kuzeye itilmesine neden olmuştur (Brzezinski, 1998, s.85).

Rusya'nın içinden geçtiği değişim süreci, batı için büyük önem taşımaktadır. Batının beklentisi olan demokrasi ve piyasa ekonomisi reformları, ülke çapında

beklenenin gerisinde kalmıştır. Rusya'nın; demokrasi, hukukun üstünlüğü, gerçek parlamenter rejim, kuvvetler ayrılığı, hür basın, sivil toplum vb. alanlarda tecrübesinin bulunmaması, Rusya'nın geleceği ve reformların başarısı konusunda şüphe yaratmaktadır.

1997 yılında imzalanan NATO-Rusya Kurucu Senedi ile Rusya'nın Avrupa'da soğuk savaş sonrası fiili varlığı resmen sona erdirilmiş ve NATO-Rusya ilişkileri yeni esaslara bağlanmıştır. Bu çerçevede, Avrupa-Atlantik toplumundaki bütün ülkelerin güvenliği ve bölünmezliği konusunda anlaşma sağlanmıştır. NATO'nun genişlemesine Rusya'nın itirazları sürmektedir. Rusların çoğunluğu NATO ile güvene dayanan ilişkilerin tesis edilemeyeceği görüşündedir. Rusya ayrıca, NATO'nun genişlemesinin, Ukrayna, Baltık Cumhuriyetleri ve diğer eski SSCB'lerini kapsamaması gerektiğini, ittifakın böyle bir adım atması halinde, NATO-Rusya Kurucu Senedi'nin gözden geçirilmesi de dahil olmak üzere dış politikasında Batıya karşı köklü değişiklikler yapacaklarını ileri sürmektedir.

Asya-Pasifik bölgesindeki gelişmeler, Rusya'nın stratejik ilgi alanında ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın Asya politikası başta Çin ve Hindistan olmak üzere Uzak Doğu ülkeleri ile hem stratejik çıkarlar açısından, hem de Batı ile olan bağları dengelemek açısından mevcut ilişkileri genişletmek tarzında cereyan etmektedir. 23 Nisan 1997'de Çin ile Rusya arasında imzalanan "21. Asra Doğru Stratejik Ortaklık Deklarasyonu", Çin-Rusya-ABD stratejik üçgeninde Çin ile Rusya arasında, ABD'ye karşı olduklarını, hiçbir ülkenin uluslar arası ilişkilerde hegemonya kurmaya, kuvvet politikası uygulamaya ve uluslar arası faaliyetleri tekeli altına almaya kalkışmaması gerektiğini belirten en önemli gelişme olarak nitelendirilmektedir. Rusya ve Çin, dünyanın çok kutuplu olmasını ve bunun yeni dünya düzeninin temellerini oluşturmasını istemektedirler. Rus-Çin yakınlaşmasına Hindistan'ın da katılımı ile bir stratejik üçgen oluşturulmaya çalışılmaktadır (Güngörmüş Kona, 2004, s.313).

Rusya, soğuk savaş sonrası batısında kaybettiği toprakları, doğu tarafından kazanmak üzere politikalarını geliştirmektedir. Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin ortadan kalktığını söyleyemeyiz.

Kafkasya-Hazar Havzası-Orta Asya eksenindeki doğal kaynakların yarattığı jeopolitik ve jeostratejik özellikler, bölgedeki çıkar amaçlı ilişkileri tayin etmektedir. Bu karmaşık gibi görünen "petrol ve doğalgaz jeopolitiğinin "

belirleyiciliği; bölgede Rusya'nın rolünü, küresel güç kimliği ile ABD'nin etkinliğini, bölge ülkelerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan vb.) kaderlerini şekillendirecek yegane güçtür. Rusya'nın bölgedeki köklü ve derin toplumsal izleri harekete geçirebileceği potansiyel olarak görülmekle birlikte, esasen soğuk savaş döneminde güvenlik şemsiyesiyle örtmeye, ideolojik olarak perdelemeye çalıştığı bölgenin, her iki argümanından uzaklaşmış olmakla Rusya'ya olan bağlılık zemini zayıflamıştır. Esasen bölge dengeleri; ABD'nin ve kısmen Avrupa'luların etkileri ve yarattıkları cepheleşmelerle belirlenmektedir. Özellikle boru hatları güzergahları bu amaca hizmet eden en önemli jeopolitik ve jeostratejik araçlardır. Bu kapsamda Rusya, özellikle bölgedeki etkinliğini kaybetmemek istemektedir.

Kafkas ve Hazar Havzası jeopolitiği; Rusya için yaşamsal önemde olup, bu durumun Rusya'nın bölge içindeki rolü ve küresel düzlemdeki iddiaları açısından nasıl bir ortama dönüşeceği, bölgesel çatışmanın mı, yoksa bölgesel ittifakların alanımı olacağı sorusu kuşkusuz Rusya'nın olduğu kadar, Avrasya bütünlüğünü ve bu bütünlük içinde etkinlik kurmaya çalışan tüm siyasal aktörleri yakından ilgilendirmektedir. Bu bölgeye yönelik "petrol ve doğalgaz jeopolitiği"nin güdümlendiği başta ABD ve Avrupalı yönelimler ayrılaşmaların temel belirleyicisi olmaktadır. Bu da Orta Asya'yı da Orta Doğu gibi 'nev'i şahsına münhasır' kılmaktadır (Güngörmüş Kona, 2004, s.212).

Avrupa içinden Almanya'nın Rusya ile yakınlaşması, Rusya'nın en çok dışalım yaptığı ülke olması, kredi ilişkilerinin gelişmesi sadece ticari boyutta gelişen bir yaklaşım değil, aynı zamanda stratejik özellikli ve bölgedeki ABD etkinliğini dengelemeye yönelik bir girişimin izlerini taşımaktadır. Bu dengeleme çabası, hem Rusya cephesinden, hem de Almanya cephesinden gelmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın hem bölgesel hem de küresel boyutlu bir başka stratejisi ise, ABD-Avrupa olası ayrışmasını desteklemektir. Özellikle en son ABD'nin "Füze Kalkanı" veya "Ulusal Savunma Kalkanı" denilen yeni güvenlik stratejisine yönelik yaklaşımında Avrupa ile muhalefet kulvarında buluşması, bu desteğin bir başka yansıması olarak değerlendirilmektedir (Sabah Gazetesi, 18 Nisan 2002, s.20).

Rusya'nın içinde bulunduğu coğrafi bölgenin ve daha geniş tanımıyla adına Avrasya denilen ve Mackinder'den bu yana dünyanın merkezi sayılan ve bu bölgeye hakim olanın dünyaya egemen olacağı düşünülen toprakların, bugün öncelikle

petrol ve doğalgazın ve diğer doğal kaynakların jeopolitik değeriyle, kolay istikrara kavuşması düşünülmemektedir.

Kafkaslar-Hazar Havzası-Orta Asya, soğuk savaş sonrasında jeopolitik boşluklarına sahne olan bölgesi olup, bu boşluğun yarattığı ortam içerisinde; pazar ve doğal kaynak egemenliğine bağlı olarak çıkarların çatıştığı, yerel veya küresel çelişkilerin canlı tutulduğu ve bölgenin yönetim boşluklarından yararlanmaya dönük yeni rejim ihraç etme arzusu taşınan alan olarak göze çarpmaktadır. Tüm bu argümanlar neticesinde yeni dünya düzeninin şekillenmesinde, soğuk savaş kurumlarının varlık nedenlerinin ve geleceklerinin sınama alanı olduğu görülmektedir.

Çin ve Rusya gibi, biri güçlenen, diğeri zayıflayan iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın 21. yüzyılda nasıl işleyeceği tam olarak değerlendirilememektedir. Ancak bu ortaklığın NATO ve AB karşısı bir politika izlemesi ve Pasifik çevresinde ABD'nin nüfuzunu azaltmaya çalışacağı değerlendirilmektedir. Çin ve Rusya'nın, 21. yüzyılda kendilerini ABD ile eş düzeyde bir öneme sahip olarak görmek istedikleri ortaya çıkmaktadır (Çakar, 1999, s.12-6).

Rusya bugünkü durumu ile üç büyük engeli aşmak zorundadır. Birincisi diktatörlükten demokrasiye geçiş, ikincisi güdümlü ekonomiden pazar ekonomisine geçiş, sonuncusu ve en önemlisi de imparatorluktan ulus devletine geçiştir.

Rusya, BM ve AGİT barışı koruma hareketlerine ve kriz yönetim faaliyetlerine katılmaktadır. Rusya'nın Bosna-Hersek sorununa iştirak etmesi, Avrupa ile ilgili sorunlarda oynamak istediği rolün bir göstergesidir. Rusya'nın uyumsuzluktaki tutumu, baştan beri Sırlar İhine olmuştur. Rusya, Balkanlarda bir Slav-Ortodoks ittifakının oluşmasına özel önem vermektedir.

Rusya'nın İran ile ilişkilerinde de artan oranda bir gelişme ve yakınlaşma izlenmektedir. İran'a denizaltılar da dahil olmak üzere ağır silahlar satmakta ve nükleer teknoloji transferini de kapsayacak şekilde, bu ülkenin kitle imha silahları ve uzun menzilli füze kabiliyetinin gelişimine yardımcı olmaktadır (Çakar, 1999, s.5-6).

Rusya, tüm Kuzey Kafkasya'da güvenlik ve istikrarın bütün yönleriyle sağlanmasını yeni askeri doktrininde açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Diğer taraftan Çeçenistan'daki istikrarsızlığın, federasyonun diğer bölgelerine

sıçramasından ciddi şekilde kaygı duymaktadır.

Rusya'nın petrol ve doğal gaz politikası, Kafkaslar ve Orta Asya'da üretilen petrol ve doğal gazın temelde Transkafkasya-Rusya-Avrupa güzergahını takip etmesi esasına dayanmaktadır. Rusya, petrolün Türk Boğazları'ndan geçişine getirilen kısıtlamalara da karşı çıkmaktadır.

NATO'nun genişlemesi kararından sonra Kafkasya, Rusya dış politikasında en hassas bölgelerden biri haline gelmiştir. Başta ABD ve Türkiye olmak üzere, batının Hazar kaynaklarının kullanımında ve bölgenin geleceğinde söz sahibi olmaya çalıştığını iddia eden ve bundan duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade eden Rusya, bölgenin dünyaya açılım hızını olabildiğince elinde tutarak, Moskova'nın zayıf olduğu bu dönemde, batının bölgedeki varlığının artmasına mümkün mertebe engel olmaya çalışmaktadır.

Rusya, elinde mevcut stratejik nükleer harp başlıkları ile hala bir nükleer süper güç durumunu muhafaza etmektedir. Yeni Rus askeri doktrini de stratejik nükleer caydırıcılık üzerine inşa edilmiştir. BDT içinde tek nükleer güç olma siyaseti uygulamaktadır. NATO nükleer kuvvetlerinde büyük çapta azaltma yapmış olmasına rağmen, Rusya çok sayıdaki taktik nükleer silahlarını halen muhafaza etmektedir.

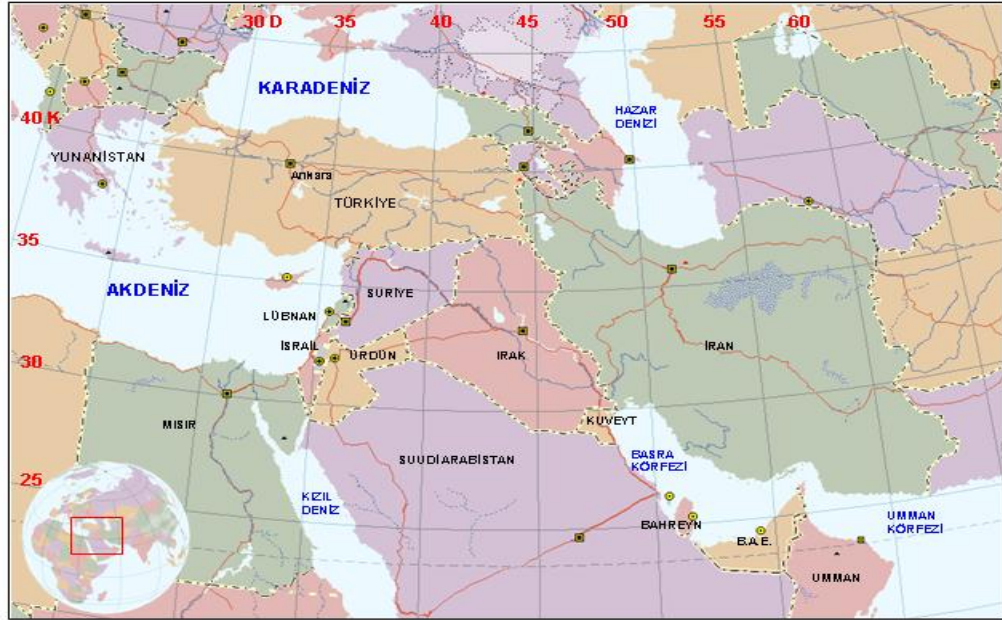
2.5. Bölgesel Jeopolitik Güç Merkezleri

Etki alanları itibariyle dünya üzerinde bölgesel güç merkezi olarak kabul edilen ülkelerin başında Asya'da; Hindistan, Güney Kore ve Suudi Arabistan, Kuzey Amerika'da; Kanada ve Meksika bölgesel güç merkezleri olarak ortaya çıkmakta, Ortadoğu ve Balkanlarda Türkiye jeopolitik güç merkezi durumundadır (Cömert, 1999, s.87).

Yukarıda sayılan ülkelerin tamamının incelenmesi yerine “bölgesellik” esasına göre değerlendirilmesi uygun olduğundan, Amerikan “Time” dergisinde de yayınlandığı gibi, ülkemiz coğrafyasına yakın Ortadoğu Kafkaslar Bölgesi dikkate alınarak sadece Türkiye, İran ve İsrail incelenmiştir.

“Time” dergisi 21. yüzyılın süper gücü kim olacak başlığını taşıyan sayısında, ABD'ye rakip olabilecek süper gücün ancak Avrasya bölgesinden çıkabileceğini ileri sürmüştür. Dergiye göre, gelecekte insanlığın gereksinmesi olan tüm enerji Kaynakları ve yeraltı zenginlikleri bu bölgede yer almaktadır ve kim bu bölgeye

sahip olursa bu zenginlikler ile beraber güçleneceği için dünyanın yeni süper gücü haline gelebilecektir. “Time” dergisine göre, Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan üç önemli ülke; gelecekte Avrasya'nın egemen gücü olmağa adaydır. Bu ülkeler de Türkiye, İran ve İsrail'dir (Time Dergisi, Ocak 1999)

Şekil-2.1: Ortadoğu ve Balkanlar'da Türkiye'nin Konumu

Kaynak : Encarta 2000 World Atlas

2.5.1. Türkiye

Avrasya bölgesi önderliği için bu üç ülke arasında büyük bir rekabet bulunmaktadır. Aradaki yarış hangi ülke kazanırsa, Avrasya kıtasının süper gücü haline gelecektir. Çok hayali gibi görünse de ortaya atılan tezin mantıklı tarafları vardır ve Türkiye bu mücadelede ön alabilmek için öncelikle iç işlerinde ve dış işlerinde yapılanmasını hızlandırmalıdır. Ancak, Türkiye'nin geliştirdiği projeler genelde başarılı olamamıştır (Güngörmüş Kona, 2004, s.272).

Bunun yanı sıra gelecekte bir güç olarak ortaya çıkacak ülkelerin yolu enerji kaynaklarının bol olduğu bölgemizden geçmektedir. Örneğin geleceğin büyük gücü, bugünün ekonomik gücü Japonya ve benzeri ülkelerle ilişkilerin artırılmasında yarar vardır. Bugünün güç merkezleri olarak belirttiğimiz tüm devletlerin yolu bir şekilde Türkiye'den geçmektedir. Bu durum Türkiye için

kullanılması gereken büyük bir avantajdır. Bu ülkelerin tümüyle her türlü konuda ilişkiler artırılmalı problem sahaları giderilmelidir.

Rusya Federasyonu, Ermenistan üzerinde ekonomik olarak varlık göstererek, bu ülkeyi istediği şekilde idare edebilmektedir. Ermenistan'a uygulanması gereken politika bizim içinde aynı olmalıdır. Ekonomik olarak kuşatılmış olan Ermenistan'a karşı istenilen yaptırılabilir. Tüm komşularımızla aynı şekilde iyi ilişkiler kurarak, menfaatlerimiz paralelinde hareket edilmelidir. Komşularımızla ilişkilerimiz gergin bir seyir izlediği sürece, gerginlik yaşadığımız bu ülkeler başka güçler tarafından maşa olarak kullanılabilenekte daha büyük gerginliklere sebep olunmaktadır.

İran, Türkiye kadar olmasa da coğrafi konumu itibariyle bölgesel bir güçtür ve uygulayacağı politikalar Türkiye'yi yakından etkileyecektir. İran'ın batılılaşması yani daha demokratik bir yapıya bürünmesi her zaman için Türkiye'yi olumlu etkileyecektir. Bu doğrultuda politikalar şekillendirilmelidir. Türkiye İran'ın çok yönlü jeopolitik yapılanması bu iki ülke arasındaki ilişkilerin dolayısıyla da Türkiye'nin İran'a dönük politikasının en azından üç kanatlı olmasının gerektirmektedir: Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya (Davutoğlu, 2001, 432).

Yüzyılların ötesinden gelen köklü bir kardeşlik ilişkisiyle bağlı bulunduğumuz, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleriyle işbirliğimizi, son on yılda atılmış olan temeller üzerinde, somut tasarımlarla kurumsallaştırarak daha da güçlendirmemiz ve çeşitlendirmemiz gerekmektedir.

Hazar bölgesine komşu, Orta Asya ülkeleri için batıya açılan kapı konumundaki Türkiye, maden kaynakları açısından zengin olmasına rağmen bilindiği kadarıyla, önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip değildir. Sınırlı yerli üretim, Türkiye'yi önemli bir petrol ve doğal gaz ithalatçısı konumuna getirmiştir. Türkiye toplam enerji ihtiyacının % 60'ını çeşitli ülkelere yaptıği ithalatla karşılamaktadır. Enerji ithalatında en büyük pay % 70'le petrole aittir. Bu rakam Türkiye toplam ithalatının da % 20'sini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye, toplam ihracat gelirinin büyük bir bölümünü petrol ithalatı için kullanmaktadır. Türkiye'nin enerji ithalatına bağımlılığının gelecekte de artan oranda devam edeceği beklenmektedir (HAK, 1999, s. 155).

Petrol bakımından zengin Hazar Denizi'ni Türkiye üzerinden Akdeniz'e bağlayacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşası, daha önce de Avrupa ile

Asya arasında köprü görevi yapmış olan Türkiye'nin bu eski rolünün canlanmasını sağlayacaktır. Bu konu üzerinde “ Türkiye, tarihi İpek Yolu'nu yeniden hayata geçirmek üzeredir. Marco Polo, 13. yüzyılda Çin'e, Türkiye üzerinden gitmiştir. Marco Polo, bundan 700 yıl önce, ipek ve baharat arayışı içindeydi. Ancak 21. yüzyılda, yeni İpek Yolu'ndan petrol ve doğalgaz geçecektir” yorumları yapılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, doğal kaynaklar bakımından zengin Hazar ve Orta Asya bölgeleri ile önemli ekonomik işbirliği içine girmesine iki olay neden olmuştur. 1920'li yıllarda Kremlin'in komünist yönetimi Kafkaslar, Hazar Denizi ve Orta Asya'da egemen olmuştu. Moskova'daki kızıl yönetimin emperyalist politikaları, bu bölgelerde yalnızca milliyetçi duyguları bastırmakla kalmamış, buralarda yaşayan Türk toplumlarını demir perdenin gerisine hapsederek onları, Türkiye'deki soydaşlarından da tecrit etmiştir. Komünizmin çökmesi ve demirperdenin ortadan kalkmasıyla birlikte, Türk toplumları arasında iletişim yeniden kurulmuş; Orta Asyadaki Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel ve ekonomik etkisine açık hale gelmiştir. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan Orta Asya devletleri ile geliştirilen diplomatik ilişkiler açısından Türkiye Cumhuriyeti en hızlı ülkelerden biri olmuştur (Güngörmüş Kona, 2004, s. 270).

Türk Hükümeti, uzaya gönderdiği bir uydu aracılığıyla bu ülkelerde Türkçe televizyon programlarının izlenmesini sağlamıştır. Türkiye, bu ülkeleri kendi ekonomik genişleme programının bir parçası yapabilmek amacıyla pekçok ekonomik kuruluşu, Orta Asya hükümetleriyle çalışması için aktif bir biçimde teşvik etmektedir. Bütün bu çabalarla, karanlık bir yüzyılın ardından, Orta Asya'nın yeniden tarihin gün ışığına çıkması amaçlanmaktadır.

İkinci olay ise, Basra Körfezi'nden sonra en zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının, Hazar bölgesinde keşfedilmesi olmuştur. Hazar Havzası, üretim açısından Amerika ve Avrupa'nın büyük çapta petrol ihtiyacını karşılayan Körfez ülkelerine karşı rakip olarak ortaya çıkmaktadır. Petrolün pazarlara taşınması açısından ise bu durum, Hazar petrolünün Türkiye üzerinden batı pazarlarına ulaştırılması anlamına gelmektedir. Bakü'den başlayarak, Tiflis ve daha sonra Ceyhan'a ulaşacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının hayata geçmesiyle birlikte Türkiye, Alaska boru hattına eşdeğer bir konuma sahip olacaktır.

Boru hattı ile, batı pazarlarına yılda 50 milyon ton petrol taşınması beklenmektedir. Rusya, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesiyle rekabet etmeye çalışmaktadır. Ruslar, Hazar Denizi'nin kuzeyindeki Tengiz yataklarından çıkarılan petrolü, Rusya topraklarından geçecek bir petrol boru hattıyla Karadeniz'deki Novorossisk limanına taşımayı planlamaktadır. Bu konuda Ruslar, iki önemli güçlkle karşı karşıyadır. Birincisi, Novorossisk, bu çapta petrolün taşınabileceği kapasiteye sahip olmayan, modern donanımdan yoksun bir limandır. Ruslar, Novorossisk'e akıtılan petrolü, büyük tanker gemilere yüklemeyi ve bu büyük gemileri, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden geçirek Akdeniz'e ulaştırmayı planlamaktadır. Ayrıca, bazı yerlerde genişliği sadece yaklaşık üç kilometre olan her iki boğaz da son derece dardır ve bu kapsamda bir deniz ulaşımının güvenli bir biçimde yapılmasına elverişli değildir.

Hazar petrollerinin Rusya'dan geçmesi, Türkiye'nin boğaz trafiğinin artması anlamına gelmektedir. Türkiye, boğazların güvenliğini tehdit ettiği için boğazlardan özellikle petrol tankerlerinin geçmesinden oldukça rahatsız olmaktadır. Bu yüzden, Türkiye için en güvenli ve karlı proje Hazar petrollerinin Türkiye toprakları üzerinden Ceyhan'a ulaştırılmasıdır.

Bakü-Ceyhan boru hattı sadece ekonomik değil, siyasi açıdan da Türkiye için büyük öneme sahiptir. Bu projenin gerçekleşmesi, Türkiye'yi enerji nakil hatlarının geçtiği kilit ülkelerden biri haline getirecektir. ABD'nin 'multiple pipeline' önerisinin yanısıra Türkiye'nin Boğazların güvenliği üzerindeki endişeleri bu hattı gündeme getirmiştir (Güngörmüş Kona, 2004, s.203).

Türkiye'nin 2010 yılı doğalgaz ihtiyacı en az 35, en çok da 50 milyar metreküp olarak öngörüldüğünden ve Mavi Akım Projesi tam olarak devreye girdikten sonra en düşük tüketim şartlarında Türkmen gazına ihtiyaç duyulmayacaktır. Hatta bu şartlar altında Mavi Akım'dan gelecek gazın bile tamamen kullanımı mümkün gözükmemektedir. Bu fazlalığı kullanmak üzere Yunanistan'a oradan da İtalya'ya planlanan boru hattı kullanılabilir. Yüksek tüketim koşulları olduğu takdirde ise Türkiye Türkmen gazına ancak 2007 yılından sonra ihtiyaç duyacaktır. Ama bu olasılık da Azerbaycan Şah Deniz havzasında bulunan yeni gaz rezervleri nedeniyle pek gerçekçi gözükmemektedir.

“Hazar'da karşımıza çıkan tablo Türkiye'yi ne kadar etkileyebilir? Bundan kısa süre öncesine kadar kültürel ve dilsel akrabalığı bölgesel bir işbirliğine

çevirmeye çalışan Türkiye, dünyanın en zengin hidrokarbon kaynaklarından birçoğuna sahip olan bu bölgeden neler öğrenebilir?” sorularının uluslararası ve Avrasya boyutu çok önemlidir ve birbirinden farklı dersler çıkarılması da mümkündür. Ancak bunların yanında Türkiye'nin kendi karasularında yaptığı petrol ve gaz araştırmalarına değinmekte fayda vardır.

Kendi topraklarında ve karasularında halen yeterli ölçüde kaynak araştırması yapmayan Türkiye'yi Akdeniz, Ege ve Karadeniz'de yapılacak araştırmalarda ve elde edilecek olumlu haberler sonucunda benzer hukuki tartışmalar bekleyebilir. Ege'de 60'lı yıllardan bu yana devam eden paylaşım tartışmaları yeni petrol ve doğal gaz kaynaklarının keşfedilmesi durumunda yeniden alevlenebilecektir.

Uydulardan çekilen fotoğraflarda zengin kaynaklara sahip olabileceği varsayılan Karadeniz üzerinde de Hazar Denizi'nde yaşanan tartışmalar gündeme gelebilir. Bu nedenle Hazar Denizi'nin hukuki statüsü çevresindeki tartışmaların uluslararası platformlarda çözüme kavuşturulması, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye için de önemli bir tecrübe olacaktır. Rusya, Hazar'ın bir göl olduğunu savunmaktadır. İran da Rusya'nın bu tezini savunmaktadır. Bu görüşün aksine Azerbaycan ve Kazakistan Hazar'ın deniz olduğu fikrini savunmaktadır. Türkmenistan ise Rusya'nın desteklediği fikre yakın olmakla birlikte tutumu belirsizdir (Güngörmüş Kona, 2004, s.190).

Cumhurbaşkanı geleceğe yönelik beklentilerinde Türkiye'nin, en geç Cumhuriyetimizin 100. kuruluş yıldönümünü kutlayacağımız 2023 yılına kadar 5 ana çağdaşlaşma ereğini gerçekleştirmesi gerektiğini savunmaktadır.¹

İlk erek olarak, Türkiye ulusal çıkarlarından ödün vermeden Avrupa Birliğine tam üyeliğini, en kısa zamanda gerçekleştirmelidir. Önemli bir jeostratejik konuma

---

¹ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER'in Harp Akademileri 2001-2002 Eğitim Öğretim yılı konuşması

sahip bulunan ülkemiz, Avrupa Birliği'ne tam üye olması durumunda, bölgesinde siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkilerini artırarak bölge ve dünya barışına daha büyük katkılar yapabilecektir.

İkinci olarak, Türkiye gayrisafi milli hasıla düzeyiyle dünyanın ilk on ekonomisi arasına girmeli ve buna koşul olarak ekonomik ve toplumsal yapılarımızda gerekli değişiklikler gerçekleştirilmelidir. Ekonomik ve toplumsal yapılarımızda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi durumunda, Türkiye'nin önümüzdeki 20 yıllık dönemde kişi başına düşen ulusal gelirini Avrupa Birliği ülkelerinin düzeyine yaklaştırması ve dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmesi olanaklıdır.

Üçüncü olarak Türkiye, kültürel birikimiyle ve siyasal, ekonomik, toplumsal ve askeri alanlarda gerçekleştireceği atılımlarla 2010'larda bölgesel bir güç olarak etkinliğini daha da artırmalı, 2020'lerde ise küresel bir güç durumuna gelmelidir.

Dördüncü olarak Türkiye, tam anlamıyla bir bilgi toplumu düzeyine çıkarılmalıdır. Bilgi toplumunun gerekleri, toplum ve eğitim yaşamımızın her kesiminde uygulanmalıdır. Günümüzde, ancak çağın gereklerine ayak uydurabilen, bilim ve teknoloji üretebilir duruma gelebilen uluslar, etkili ve güçlü olabilmektedir. Demokrasi ile kalkınma artık ayrılmaz bir ikili oluşturmaktadır. Araştırma ve geliştirmeye, eğitime, sağlık hizmetlerine bilim ve teknoloji yeteneğinin güçlendirilmesine artan bir önem verilmesi gerekmektedir.

Son olarak, Silahlı Kuvvetlerimiz 21. yüzyıl milli güvenlik ihtiyaçlarımız ve jeostratejik ortamının gereksinmelerine yanıt verecek biçimde yeniden örgütlenmeli ve yenilenmeli, en yüksek caydırıcılık gücüne ve hazırlık düzeyine yükseltilmeli ve etkin bir savunma sanayii ile desteklenmelidir.

2.5.2. İran

İran; Orta Doğu'da, Umman ve Basra Körfezleri ile Irak, Pakistan ve Hazar Denizi arasında kalan bölgede konumlanmıştır. Yüzölçümü 1.636.000 kilometrekaredir. Hazar Denizi'ndeki sahil uzunluğu 740 km'dir.

İran'ın ekonomisi devletçilik anlayışına dayalı olarak; devlet tarafından işletilen petrol şirketleri ve diğer büyük teşebbüsler, tarım ve küçük özel ticari yatırımlar ile hizmet sektöründen oluşmaktadır. Başkan Hatemi, kendisinden önceki

Rafsanjani yönetiminin başlattığı reformlara devam etmektedir. Ülkenin petrole dayalı ekonomisinde henüz belirgin bir gelişme görülememiştir. 1996'daki petrol piyasası İran üzerindeki baskıyı hafifletmiş ve Tahran'ın borçlarını vadelerinde ödeyebilmesine imkan tanımıştır. İran'ın finansal durumu 1997 yılında zorlaşmış ve bu durum 1998'de daha da kötüye gitmiştir.

Ülkenin başlıca sanayi faaliyetleri; petrol, petrokimya, tekstil, çimento ve diğer yapı maddeleri, yiyecek endüstrisi, metal işleme ve savunma sanayidir. 2002 yılı tahminlerine göre GSMH 456 milyar dolardır. 2001 yılı ihracat gelirleri 24 milyar doları bulmuş olup, ihraç ettiği mallar % 85 petrol, halı, meyve ve yemiş, demir-çelik kimyasal maddelerdir. 1999 yılına ait verilere göre ihracat yaptığı ülkeler ; Japonya (%20.5), İtalya (%7), B.A.E. (%5.9), Fransa (%4.7) ve Çin (%4.1)'dir. 2001 yılı ithalatı 19.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthal ettiği mallar; endüstriyel hammaddeler ve ara malzemeler, sermaye maddeleri, yiyecek ve diğer tüketici maddeleri, teknik hizmetler ve askeri malzemelerdir. 1999 yılı verilerine göre ithalat yaptığı ülkeler ; Almanya (%11), İtalya (%8.3), Çin (%6.1), Japonya (%5.3) ve B.A.E. (%5)'dir.

İran'ın çözüm bekleyen uluslararası meseleleri;

- 1990 yılında geliştirilen diplomatik ilişkilere rağmen, İran Irak'la olan deniz sınırını kaybetmiştir. Kara sınırı, gemicilik kanalları ve 8 yıllık İran-Irak savaşından kalan diğer meseleler tam olarak çözümlenememiştir.
- Birleşik Arap Emirlikleri; İran'ın, Arap dünyasında "Tunb El Kübra" olarak bilinen, Büyük Tunb Adası ile Küçük Tunb Adası'nı işgaline karşı ve birleşik bir ada yönetimi teşkil etme çabalarına karşın Arap ülkelerinin ve uluslararası kamuoyunun desteğini aramaktadır.
- İran, Hazar Denizi'nin paylaşımı konusunda sahilدار 5 ülke arasında eşit sektörel paylaşımı savunmakta ve bu nedenle bir anlaşmaya varılamamaktadır.
- İran, Azerbaycan tarafından kullanılan bölgelerdeki petrol çıkarma/üretim faaliyetlerini tehdit etmekte, Azerbaycan faaliyetlerini engellemeye çalışmaktadır (The CIA Factbook, 2003).

İran Hazar Denizi'nin beşe bölünerek her kıyıdaş ülkeye %20 pay verilmesi

ve petrol doğal gaz rezervlerinden eşit olarak faydalanmasını savunmaktadır. Aralık 1995'te Tahran'da yapılan "Hazar'daki petrol ve gaz stoklarının işletilmesi" adlı uluslararası konferansta İran, Hazar petrollerinin işletmesi konusundaki yaklaşımlarının politik değil ekonomik olduğunu vurgulamıştır.

İran, kuzeydeki enerji ihtiyacı bakımından Türkmenistan'a muhtaçtır. Aynı zamanda Türkmenistan da doğal gazının dünyaya açılımı için İran'a muhtaçtır. Dolayısıyla İran kendisi için en uygun çözüme yönelecektir. Bu durumda Hazar'ın statüsü konusunda İran'ın Rusya'dan farklı düşünmesi söz konusu olabilecektir.

İran mevcut konumu ve ilişkileri ile Orta Asya bölgesinde güvenlik ve istikrarın belirlenmesinde kilit ülkelerden biridir. İran bugün Batı'ya kapalı rejimine rağmen dünyanın en önemli enerji kaynaklarına sahip ülkelerinden biri olmayı sürdürmektedir. Ayrıca Orta Asya ülkeleri içinde dünyaya açılan alternatif bir kapı olma özelliğini hala korumaktadır.

ABD'nin özellikle Orta Asya politikasında Türkiye, Ortadoğu politikasında ise İsrail ile stratejik işbirliği yapmasına karşılık bölgede Rusya ile çok yakın bir işbirliği sergilemektedir. ABD, Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılmasında hiçbir hattın İran'dan geçmesini istememektedir.

Rusya ve İran arasında sadece ekonomik ve ticari değil askeri alanda da bir yakınlaşma yaşanmaktadır. Rusya nükleer silah teknolojisini İran'a aktarmaktadır. Yine Rusya İran'ın silah ihtiyacını karşılamaktadır. İran, bölgede uzun yıllar savaştığı ve ilişkilerini kestiği Irak ve yine Suriye ile üçlü bir blok oluşturmaktadır. Bu blok tamamen Türkiye'nin güneyinde yer almakta ve Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinden duydukları rahatsızlık ve endişe karşısında Arap ve Müslüman ülkeler Türkiye aleyhine ortak politikalar izlemektedir.

İran'ın esas hedefi Orta Asya enerji kaynaklarını kendi ülkesi üzerinden Basra Körfezi'ne ulaştırılmasını sağlamaktır. Bu maksatla da başta Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan olmak üzere bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme çabalarını sürdürmektedir. Nitekim; Avrasya Ekonomik Forumu Kazakistan'da sona ererken, İran Kazakistan petrolünün dünya pazarına taşınmasında aktif rol oynamak istediğini tekrar dile getirmiştir. Hattın büyük bir bölümünün varolan altyapıyı kullanabileceği ve maliyetinin Bakü Ceyhan'ın yarısı kadar olacağını iddia eden İran, bir taraftan da enerji kaynaklarını kuzey güney mihverinde dünya pazarlarına

çıkışı için alternatif hatların gerçekleştirilmesine çalışmaktadır (Finansal Forum Dergisi, 29 Nisan 2000).

Basra Körfezi ise; tarihin her döneminde stratejik konumun koruma özelliğine sahip bir bölgedir. Orta Doğu'yu oluşturan uçsuz bucaksız kavşak noktasının tam merkezinde olan bu bölge, Süveyş Kanalı ve dolayısıyla bizzat Körfez, Akdeniz ve Hint okyanusu arasında stratejik önemi tartışılmaz geçiş yolları olma konumunu her zaman korumuştur (Şekil 3.2).

Hürmüz boğazı dünyanın en önemli stratejik su yollarından bir tanesidir. Çünkü, petrol üretim merkezleri ve rezervleri bu boğaz vasıtasıyla petrolün tüketildiği merkezlere geçit sağlamaktadır.

Diğer taraftan körfezin Hint Okyanusu yolu üzerinde bulunması bu bölgenin Rusya açısından önemini sürekli korumuştur. Eski Sovyetler Birliği, tarihi jeo-politik stratejisi doğrultusunda Basra körfezini çevreleyen ülkeler hattında sağlam bir jeo-politik yer oluşturmayı planlamamıştır. Aynı zamanda Türkiye, İran ve Irak'ta ki iç politik dengeleri sıkıştırarak Kafkasya'dan Basra'ya kolay geçiş zemini aramanın yollarını hedef haline getirmiştir. Doğu Bloğunun dağılması, siyasi açıdan istikrarsızlığa girmesi ve ekonomik olarak sarsıntı geçirmesi, Sovyetlerin Körfez bölgesindeki hakimiyet yarışını oldukça zayıflatmıştır (Sağlam, 1999, s.19-20). Bu gün itibariyle bu hakimiyet tamamen Amerika Birleşik Devletlerine geçmiştir.

Şekil-2.2: Basra Körfezi

Kaynak : Encarta 2000 World Atlas

Bölgenin geleceği açısından diğer büyük bir tehlikeyi kitle imha silahlarının yayılması oluşturmaktadır. İhtilafların bol olduğu ve silah alımına bol para harcandığı bu bölgede, kitle imha silahlarının yayılmasının yarattığı tehdit görmezlikten gelmek mümkün değildir.

İsrail, elinde kimyasal ve nükleer silah bulunduran ve bunu kullanabilecek olan tek bölge ülkesidir. “Bugün Orta Doğu’da nükleer silahlara sahip olan İsrail’in bu yöndeki çabalarının 40 yıllık geçmişi vardır. Bu ülkenin ABD ile nükleer silah konusunda açık bir şekilde işbirliği kurması yaklaşık 1960’ların ortalarına rastlamaktadır (Yıldız, 1999, s.76-77)”. Mevcut bilgilere göre, İsrail, atom çekirdeğinin parçalanmasından ve birleştirilmesinden elde edilenler dahil, önemli sayıda nükleer silahla taktik harekatta kullanılan nötron silahlara sahiptir.

İsrail’in nükleer gücünün yarattığı tehdit, diğer bölge ülkelerinin nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olma çabalarına anahtar rol oynamaktadır. Bölge ülkelerinden Irak’ta ise nükleer ve kimyasal silahlanma programları 1970’lerde başlamıştır. Suriye ve İran’da da benzer silahlanma programları daha

sonraki dönemlerde uygulamaya konulmuştur (Yıldız, 1999, s.76-77).

Körfez Savaşı'ndan bir, azami iki yıl önce nükleer silahlara sahip olma yolunda ilerleme kaydeden Irak, savaş sonrası Birleşmiş Milletlerin denetimi altında bu silahlara ilişkin alt yapıyı dağıtmak durumunda kalmıştır. Ancak, teknik bilgi mevcut olup, bunun zihinlerden kazınması mümkün değildir. İkinci Körfez Savaşı'nın da göstermelik sebepleri arasında sayılan Kitle İmha Silahlarına halen bu güne kadar rastlanılmamıştır.

Nükleer güce sahip bir İran, öncelikli ve doğrudan olmasa da, Türkiye için de tehdit olacaktır. İran'ın Türkiye dışında çok sayıda iç ve dış güvenlik problemi bulunmaktadır ve nükleer gücü esas olarak bunlara karşı caydırıcılık kazanmak için istemektedir. Ancak, İran nükleer kapasiteye ulaştığında otomatik olarak askeri güç olarak Türkiye'nin bir basamak üstüne yükselecektir. Bugün İran ile önemli bir anlaşmazlığı olmasa da, ileride durumun ne olacağını bilemeyeceği için, Türkiye'nin, İran dahil komşularında kendinin sahip olmadığı derecede askeri güç olmasını engellemeye çalışması gerekmektedir. Bu noktada İran'ı kaba kuvvet ya da tehditlerle vazgeçirmeye çalışmanın yanında, daha yumuşak enstrümanlar da denenmelidir.

İran'ın Türkiye'ye bakış açısında; bölgesel üstünlük iddiası, İran milliyetçiliği ve Sünni-Şii ayrılığının izlerini taşıyan bazı çelişkiler bulunmaktadır. Türkiye'nin batı dünyası içinde yer alması, halkının Müslüman olmasına karşılık laik ve çağdaş bir düzen içinde olması ve bunun İran halkı için İslami rejime alternatif bir model oluşturması, terör örgütü KADEK'in İran topraklarında barınması ve desteklenmesi, ayrıca Türkiye'de son zamanlarda ortaya çıkarılan radikal İslami örgütlerin İran bağlantısı gibi unsurların etkisiyle şekillenen bu çelişkiler, gelişen ilişkilerin inişli çıkışlı bir çizgi izlemesinin temel nedenini oluşturmaktadır. İran, bölgede etkili bir ülke olarak gördüğü Türkiye'de kendi rejimine benzer şekilde, kökten dinci unsurların daha fazla güçlenmesini arzulamaktadır.

Irak Harekatı sonrası İran, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini, Irak Geçici Hükümet Konseyi'ne destek verdiğini, Irak'ın yeniden yapılanması çalışmalarına yardım etmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla, Irak'ın üniter devlet yapısının korunmasından yana politikalar izlemeye devam edeceği görülmektedir.

ABD'nin İran'a yönelik baskı politikaları sonucu, İran'ın denge politikası kapsamında; Rusya Federasyonu, Çin, Hindistan ve AB ile olan ilişkilerini geliştirebilecek, söz konusu ülkelerin de, Ortadoğu'daki güç mücadelesinde söz sahibi olabilmek için İran ile işbirliğini artırabilecektir.

Hazar Denizi'ndeki kaynakların paylaşımı konusunda, İran ile Hazar'a kıyıdaş devletler arasındaki mevcut görüş ayrılıklarının süreceği, Azeri-Ermeni anlaşmazlığında Ermenistan'a destek vermeye devam edeceği Türkiye ile ilişkilerinde ise; mevcut politikasını devam ettireceği ve iki ülke arasındaki ilişkilerde kısa vadede büyük değişiklikler yaşanmayacağı değerlendirilmektedir.

18 Şubat 2004 tarihinde Tahran'da yapılan D-8 Zirvesi'nde Türkiye ile İran arasında Irak'ın siyasi ve toprak bütünlüğü ile iki ülke arasında güvenlik ve işbirliği mekanizması geliştirilmesi konularının ele alınması, dış siyasetlerinde bu iki ülkenin yeni bir yaklaşım içerisine gireceklerinin göstergesi olmuştur.

İran'ı gündeme taşıyan iki önemli olay; seçimler ve Büyük Ortadoğu Projesi'nde konumlanacağı yapının ne olacağıdır. Seçimler sonrasında muhafazakarların galip çıkması ile İran, uzun zamandır yürüttüğü reform ve yumuşama sürecinde yeniden eskiye dönüşün sinyallerini göstermektedir. Ancak reformist Cumhurbaşkanı Hatemi'nin "Türkiye'nin AB'ye girmesini çok istiyoruz, o zaman biz de Avrupa'ya komşu oluruz" söyleminin yönü ile, seçimler sonrasında oluşan ve Büyük Ortadoğu Projesi'ne karşı tam aksi tarafta bulunarak direnme taraftarı olma politikalarının yönünün ne denli çakışacağı İran'ın alacağı politik tavrıla ortaya çıkabilecektir.

Uzun menzilli füze üretiminde Çin, Rusya ve Kuzey Kore ile işbirliği yapmakta olan İran, 1300 km menzilli Şahap-III füzesinin yapımı üzerinde yürüttüğü çalışmaları tamamlamıştır. Bunların yanında İran, nükleer bir güç olma yolunda gayret sarf etmektedir. Nükleer alanda Buşehr Santrali Rusya Federasyonu tarafından kurulmaktadır. Teknoloji bütünüyle Rusya Federasyonu teknolojisidir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, ABD'nin baskısını azaltacak politikalar geliştirebilmesi, demokratikleşme sürecini hızlandırabilmesi ve özellikle Ortadoğu, Hazar, Orta Asya bölgesinde sahip olduğu jeostratejik konumu etkinlikle değerlendirebilmesi durumunda 21. yüzyılda bahse konu bölgelerde Türkiye'ye rakip en önemli bölgesel güç olarak gösterilebilir.

2.5.3. İsrail

Dünyanın çeşitli ülkelerinde dağınık olarak yaşayan Yahudilerin Filistin'de, Siyon Dağı çevresinde yerleşerek burada yeni bir İsrail Devletini kurmaları anlamına gelen Siyonizm, bugünkü İsrail Devletinin kurulması sürecinin ilk aşamasını teşkil etmektedir.

19. yüzyıl başında Odessa'da kurulan Hovevei Ziyon (Ziyon'u Sevenler) isimli örgütün girişimleri ile 1882 yılında Filistin'de ilk Rus-Yahudi kabileleri ile birlikte Yahudi yerleşimi başlamış; Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'in girişimi ile 1897 yılında Basel'de gerçekleştirilen ilk Yahudi Kongresinde, Yahudilerin Filistin'de toplanarak eski Yahudi devletini tekrar kurmaları kararlaştırılmıştır (Özmen, 1999, s.1).

Bu arada HERZL'in Yahudilerin Filistin bölgesine toplu olarak yerleşmeleri için Osmanlı İmparatorluğu'na yapmış olduğu müracaat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İngiltere'nin 1903 yılında Yahudilere Uganda topraklarında vermeyi teklif ettiği topraklar Siyonist önderler tarafından benimsenmemiştir (Yılmaz, 1998, s.63).

Yahudi devletinin kurulmasına yönelik hedefin gerçekleştirilmesi doğrultusunda gerekli finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik Yahudi milli bankası ve Yahudi milli fonu kurulmuştur. Bu dönemde Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşamak istemeyen Yahudiler Osmanlı İmparatorluğunun kabul etmesi ile Filistin'e göç etmeye başlamışlar, göç eğilimi 1905 Rus Devrimi sonrasında daha da artarak göçmen sayısı bazı kaynaklara göre 90.000, bazı kaynaklara göre 85.000'e ulaşmıştır (Uçarol, 1995, s.548).

Kutsal topraklar üzerinde bir Yahudi devletinin kurulmasını öngören Balfour bildirisi 2 Kasım 1917 tarihinde kabul edilmiş; Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğunun yönetimindeki Arap vilayetlerini İngiliz mandası çerçevesinde geçici bağımsızlık hakkını ön gören 1919 Haziran tarihli Milletler Cemiyeti Sözleşmesi, Yahudi birliği açısından oldukça önem kazanmıştı. İngiltere, Milletler Cemiyeti sözleşmesine bağlı kalarak 1921 yılı Eylül ayında Filistin'de Yahudi-Arap devletini öngören bir sözleşme yayınlamış ancak, bu önerinin Araplar tarafından tepkiyle karşılanması üzerine 1922 yılında Milletler Cemiyeti, Filistin'in manda yönetimi altında olduğunu belirten bir bildiri yayınlamıştır. Yahudi

göçündeki artış ile birlikte Arap-Yahudi çatışması giderek şiddetlenmiştir.

Bu durum karşısında İngiltere 2. Dünya Savaşının arifesinde Filistin'in bölünmesinden vazgeçtiğini belirterek 10 yıl içerisinde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını, Arap ve Yahudilerin geçiş dönemi içerisinde paylarının artırılmasını, Yahudi göçünün 5 yıllık bir sınırlamadan sonra tamamen durdurulmasını öngören ve her iki tarafında tepkisi ile karşılanan bir rapor yayınlamış, fakat bu rapor 2. Dünya Savaşının başlaması ile uygulamaya konulamamıştır. Nazi Almanya'sı döneminde ise bölgeye Yahudi göçü iyice artmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında BM Genel Kurulu kutsal toprakların Arap ve Yahudilerce iki devlete bölünmesinin ve Kudüs devletinin uluslararası bir statüye kazandırılmasını kararlaştırmıştır. Bu kararın Araplar tarafından kabul edilmemesi iç savaşı başlatmış; bu dönemde David Ben Gurion başkanlığındaki Yahudi komitesi İngiliz mandasının sona ermesinden kısa bir süre önce 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail Devletinin bağımsızlığını ilan etmiştir (Armaoğlu, 1987, s.485).

İsrail'de büyük ölçüde hizmet ve sanayi sektörüne dayanan karma bir ekonomi yürürlüktedir. 1999-2000 ekonomik göstergeleri incelendiğinde, çevresinde bulunan ülkelere göre oldukça gelişmiş bir ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. GSMH 97.5 Milyar Dolar, kişi başına milli gelir ise 16 328 Dolardır. İhracatı 23 Milyar Dolar, ithalatı ise 26.2 Milyar dolardır. İsrail, tekstil gibi geleneksel endüstrilerin yanı sıra elektronik gibi alanlarda da son on yılda önemli başarılar elde etmiştir (Armaoğlu, 1987, s.485).

İsrail Silahlı Kuvvetleri (IDF), halihazırda Orta Doğunun en modern ve caydırıcılığı en fazla olan silahlı kuvvetidir. Ülkenin bu gücü, sahip olduğu gelişmiş savunma teknolojileri yanında ABD ile olan askeri eğitim, askeri yardım ve teknolojik işbirliği ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

Ülkenin savunma stratejisi, askeri yönden güçlü olmaya ve gücü kullanma azim ve iradesine sahip olmaya dayanmaktadır. Orta Doğu Barış Süreci, hedefine ulaşip düzen sağlansa dahi, İsrail barışın teminatı olarak gördüğü Silahlı Kuvvetleri'nin bölgedeki üstün konumunu idame ettirmek kararındadır.

Milli endüstri ve Silahlı Kuvvetler çok sıkı bir eşgüdüm altında çalışmaktadır. İsrail başta ABD olmak üzere bir çok Güney Amerika, Afrika ve Doğu Asya

lkeleri ile de savunma sanayii alanında işbirliği yapmaktadır. Teknolojik işbirliği yanında askeri doktrinler yönünden başta ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere Batılı ülkelerden askeri eğitim konusunda bilgi ve yardım alan İsrail, yeni taktik ve stratejileri güncel olarak takip etmektedir.

İsrail'in çevresinde bütünüyle tehdit olarak algıladığı Arap Ordularına karşı nicelik bakımından olmasa da niteliksel olarak üstünlüğünü devam ettirmektedir IDF, kendisine verilmiş olan İsrail'in varlığını savunmak ve terörizmi bertaraf etmek görevini yerine getirebilmek ve böylece siyasi otoritenin siyasi arenada güçlü olmasını sağlamaktadır.

Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinden kurulu IDF Genelkurmay Başkanlığı kanalı ile Savunma Bakanlığı'na bağlıdır (Oğan, 1997, s.39-40).

İsrail Silahlı Kuvvetleri (IDF), halihazırda Orta Doğunun en modern ve caydırıcılığı en fazla olan silahlı kuvvetidir. Ülkenin bu gücü, sahip olduğu gelişmiş savunma teknolojileri yanında ABD ile olan askeri eğitim, askeri yardım ve teknolojik işbirliği ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

Ülkenin savunma stratejisi, askeri yönden güçlü olmaya ve gücü kullanma azim ve iradesine sahip olmaya dayanmaktadır. Orta Doğu Barış Süreci, hedefine ulaşıp düzen sağlansa dahi, İsrail barışın teminatı olarak gördüğü Silahlı Kuvvetleri'nin bölgedeki üstün konumunu idame ettirmek kararındadır.

İsrail'in çevresinde bütünüyle tehdit olarak algıladığı Arap Ordularına karşı nicelik bakımından olmasa da niteliksel olarak üstünlüğünü devam ettirmektedir IDF, kendisine verilmiş olan İsrail'in varlığını savunmak ve terörizmi bertaraf etmek görevini yerine getirebilmek ve böylece siyasi otoritenin siyasi arenada güçlü olmasını sağlamaktadır.

1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanalını millileştirmesi sonucu; İsrail Mısır'a karşı saldırıya geçerek Sina Yarımadası ve Gazze şeridi'ni işgal etmiştir. Bunu müteakiben İngiliz ve Fransız kuvvetleri de kanal bölgesine havadan kuvvet indirerek bölgenin kontrolünü ele geçirmek istemişlerse de dünya kamuoyunun sert tepkisi İngiliz ve Fransızları vazgeçirmiştir. 1957 yılında yapılan anlaşma sonucunda İsrail, Tiran Boğazi'nin açılması ve İsrail gemilerinin Akabe Körfezi'ne serbestçe girmeleri karşılığında kuvvetlerini 1950 yılında yapılan mtarekede kabul edilmiş olan hatlara çekmiştir (Armaoğlu, 1987, 485).

ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasında yaşanan gelişmeler, İran ve Suriye başta olmak üzere bazı bölge ülkelerinin Irak'tan sonra sıranın kendilerinde olduğu endişelerini taşımaları, ABD'nin bölgenin geneline yönelik politika değişikliğine giderek Büyük Orta Doğu projesini ortaya atması, ABD'nin Irak'ta hedefine ulaşamaması ve işgale yönelik giderek artan tepkisel Arap milliyetçiliği bölgenin zorlu bir döneme girdiğini göstermektedir (Skytürk Ana Haber, Mayıs 2004).

İsrail'in bölge içindeki konumu da Türkiye'den farklı değildir. Mısır'ı ve son zamanlarda Ürdün'ü bir tarafa bırakacak olursak, bölgedeki hemen bütün Arap devletleri İsrail karşıtı politikalar takip etmektedirler.

İsrail, özellikle İran'ın ürettiği iddia edilen kitlesel imha silahları ve nükleer silahlar nedeniyle kendi hayati varlığının tehdit edildiğini düşünmektedir. Bu nedenle İsrail yönetimi, İran'a söz konusu silahların üretimi için gerekli teknolojiyi sağlayacak devletler olan Çin, Rusya ve Kuzey Kore'yi hedef alan önleyici girişimlerde bulunmaya başlamıştır (Aras, 1999, s.203).

İran'ın İsrail'i vurabilecek kapasitede füze sistemlerine sahip olması, sadece İsrail'i değil Körfez'deki düzen açısından ABD'yi de endişelendirmektedir. Bundan başka İran'ın Orta Asya'ya yönelik politikalarla Türkiye'nin rakibi konumuna gelmesi de bu ülkeyi Türkiye, İsrail ve ABD'nin karşısına tehdit olarak çıkarmaktadır (Parlar, 1999, s.15).

Gazeteci-yazar Faik Bulut Nokta Dergisine verdiği bir demeçte, bölge içinde İran'dan duyulan rahatsızlığı şu şekilde ifade etmiştir:

"İsrail'in Orta Doğu'da ve uzun vadede Orta Asya'ya yönelik ekonomik yayılmacı emelleri önünde iki engel var. Birincisi İslami kökten dincilik; ikincisi bölgedeki İsrail -Amerikan projesine direnç noktası olan "kökten dinciliğin hamisi " veya "İslami enternasyonalizmin merkezi" İran. Amerika Birleşik Devletleri'ne göre, Orta Doğu 'da barışın önündeki tehlikeler olarak nitelendirilen bu engellerin ortadan kaldırılması gerekiyor. Fakat İsrail ile İran arasında, toprak ve coğrafya anlamında bir komşuluk ilişkisi yok. Onları dolaylı olarak denetleyebilecek ülke Türkiye " (Nokta, 2-8 Haziran 1996, s.13).

Faik Bulut İran'daki rejimin petrol konusundaki teşebbüslerinin önlenmesi için oluşturulan senaryoyu ise şu şekilde açıklamaktadır. "İran'daki rejim iki şekilde önlenebilir. Ya İran dize getirilir yani İsrail ile Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni

dünya düzenini kabul eder ya da bu bölgede askeri anlamda bir kaos yaratılır. Bu nedenle İran ile sınır olan Türkiye hayati önem taşıyor. Türkiye-İsrail Antlaşması bu nedenle çok önemli... İsrail Türkiye'den, İslami kökten dinciliğe karşı konulmasını, İran üzerine birlikte yürünmesini ve Irak'ın enterne edilmesini istiyor (Nokta, 2-8 Haziran 1996, s.13).

Gerek Türkiye'nin gerekse İsrail'in ortak tehdit algılamaları daha ziyade bölge içinden kaynaklanmaktadır. Orta Doğu' da gelişen olaylar çerçevesinde Arapların bölge içinde hegemonya kurma çabaları iki ülkenin de endişelerinin ortak noktasını oluşturmaktadır. Özellikle İran'dan kaynaklanan radikal İslam dalgasının önüne geçilmesi iki ülkenin de ortak çıkarıdır. Aşırı İslami hareketler, İsrail'in yok olmasını hedeflediği kadar, Türkiye'nin laik politikalarına da zarar vermektedir (Sabah Gazetesi, 12 Mayıs 1998).

İsrail ile askeri alanda ilişkilerimiz günümüzde de artarak devam etmektedir. Halihazırda İsrail'de ve Türkiye'de bulunan çalışma sahaları her iki ülke hava unsurları tarafından kullanılmaktadır. Tamamlanan projelere yenilerinin eklenmesi de ilişkilerin uzun süre gelişme trendini sürdüreceğini göstermektedir.

Ancak şu ana kadar sadece İsrail'in silah satması ve karşılığında Türkiye tarafından önerilen projelere itibar etmemesi dikkat çekicidir. Tek taraflı bağımlılık Orta Doğunun kaygan zemininde ilişkilerin bozulması durumunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaç halinde kullanılmasında sıkıntı yaratabilir.

Ayrıca Bölge dinamiklerinin sürekli değişmesi ve özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terörün hemen ardından ABD'nin Irak'a yönelik operasyonu ve İsrail'in ABD'nin de desteğini alarak Filistin topraklarında giriştiği operasyonlar tüm dünyanın olduğu kadar Türkiye'nin de haklı tepkisini almıştır. Her ne kadar yetkili ağızlardan konu ile ilgili sert açıklamalar yapılsa da ikili ilişkilerin giderek gerildiği muhakkaktır.

Ayrıca ABD'nin işgali altındaki Irak'la ilgilenmesi ve kendine göre haklı sayılabilecek güvenlik endişeleri sebebiyle Irak'ın parçalanmasını istemesi Türkiye'nin kabul edeceği bir durum değildir. İsrail ne kadar Irak'la ilgilenirse menfaat alanları o denli çakişacak, ikili ilişkilere zarar verecektir. İsraililerin son zamanlarda Kuzey Irak'ta sürekli toprak satın almaları Türkiye'nin dikkatinden kaçmamıştır.

Türkiye giderek yükselen siyasi, ekonomik ve askeri gücü ile bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye'nin dünya ve bölge barışı için ne denli vaz geçilmez olduğu son zamanlarda iştirak ettiği görevlerde göstermiş olduğu başarıdan anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, İsrail potansiyel olarak bölgede bir güç merkezi olabilme imkanına sahip olmakla birlikte, mevcut sorunları ve jeopolitik kısıtlamaları nedeniyle tek başına ve özellikle ABD'nin desteği olmaksızın Türkiye gibi etkili bir bölgesel güç olabilmesi yakın gelecekte mümkün görülmemektedir. Ayrıca, Arap dünyası ile olan sorunları, kendisine dost olmayan ülkelerle çevrelenmiş olması da tek başına stratejik açılımlarda bulunmasını engellemektedir. Milli güvenlikle ilgili sorunlarının çözümü için öncelikle çevresel güvenlik sorunları ile meşgul olması dünya jeopolitiğine ilişkin inisiyatifi doğrudan kullanmasına engel teşkil etmektedir.

2.6. Birleşik Jeopolitik Güç Merkezleri

2.6.1. NATO (NATO El Kitabı, 1999, s.29-32)

II. Dünya savaşı sonrasında, Sovyetler Birliğinin yayılmacı emellerine karşı, batılı demokratik ülkelerin toprak bütünlüğünü garantilemek amacıyla kurulan NATO, günümüze kadar 6 üyeden 26 üye devlete genişlemiş ve kuruluş maksadının kapsamını da aynı şekilde genişleterek, AVRASYA bölgesinde yeni dünya düzeninin korunmasında ilgi alanına almıştır. Aynı zamanda siyasi görünümü, ABD liderliğinde bir bütün görünümünden, AB'nin de güçlenmesinde paralel olarak iki kutuplu bir ittifak şekline doğru değişim göstermektedir.

NATO'nun mevcut statüsünün belirlenmesinde olduğu gibi, bu ittifakın geleceğinin şekillenmesinde 21'nci yüzyılda dünya siyasetindeki Avrasya (Akdeniz havzasındaki Afrika ve Orta Doğu'da içerecek şekilde) öncelikli olarak meydana gelecek gelişmeler ve bunların ışığında, ABD ve AB'nin içinde bulunduğumuz 21'nci yüzyıla ait güvenlik anlayışları/stratejileri önemli rol oynayacaktır.

NATO bugünkü şeklini 1991'de almaya başlamıştır. 1991 Roma Zirvesi ile başlayan bu süreç 1999 Washington zirvesi ile son şeklini almıştır. Bu süre dahilinde gerçekleşen 1994 Brüksel ve 1997 Madrid, 2002 Prag ve 2004 İstanbul

zirveleri önemli adımları teşkil etmektedir.

2.6.1.1. 1991 Roma Zirvesi

NATO devlet ve Hükümet Başkanlarının Kasım 1991'de Roma'da onayladığı Stratejik Kavram, toplu savunma yeteneğinin korunması, diyalog ve işbirliğine dayalı geniş kapsamlı bir güvenlik yaklaşımı getirmiştir. Stratejik Kavram, NATO politik ve askeri unsurlarını uyumlu ve bir bütün haline getirmiş ve ittifak stratejisinin bir parçası olarak Orta ve Doğu Avrupalı yeni ortaklarla işbirliğini başlatmıştır. Ayrıca, nükleer silahlara daha az güvenilmesini sağlayarak ve NATO'nun entegre askeri kuvvetlerinde büyük değişiklikler yapmıştır. Askeri kuvvetlerin çapı ve hazırlık durumlarında somut indirimler; bu kuvvetlerin hareket yeteneği, esnekliği ve değişik olası durumlara uyum sağlayabilme yeteneğindeki iyileştirmeler ve çok uluslu formasyonların daha fazla kullanılması bu değişiklikler arasındadır. NATO'nun askeri komuta yapısının yeniden şekillendirilmesi ve ittifakın savunma planlaması ve yöntemlerinin (özellikle gelecekteki kriz yönetimi ve barışı koruma misyonlarının gereksinimlerini göz önünde tutarak) uyarlanması için önlemler alınmıştır.

Roma'daki Zirve toplantısında, müttefik liderler barış ve işbirliği üzerinde bir bildiri yayınlamış, Avrupa'nın gelecekteki güvenliğine ilişkin kurumsal çerçeve bağlamında ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile gelişen ortaklı ve işbirliği bağlamında NATO'nun gelecekteki görevleri ve politikalarını tanımlamışlardır. Bildiride, ittifak, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine reformlarla ilgili atılan adımları desteklemekte, bu ülkelere zor geçiş döneminde yardım teklif etmekte, uygun ittifak forumlarına katılmaya davet etmekte ve kendilerine ittifakın politik, ekonomik ve bilimsel konulardaki deneyimlerini sunmaktaydı. Bu amaçla, bu ortaklığın gelişmesine yardımcı olacak olan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK/NACC) kurulmuştur.

Roma Bildirisi'nin yayınlanmasından sonra, dışişleri ve savunma bakanlarının toplantılarında ve daimi oturum halindeki Kuzey Atlantik Konseyi'nde İttifak içerisindeki uyarlanmaları daha da geliştirmek üzere ilave bazı önlemler alınmıştır. Bunlar arasında üç faaliyet alanı özellikle kayda değer olarak değerlendirilmektedir. NATO ile, Orta ve Doğu Avrupalı işbirliği ortakları arasındaki ilişkileri geliştirmek üzere, yaratılmış olan kurumsal politik çerçeve, savunma ve askeri alanlarda

işbirliğinin gelişmesi ve NATO'nun kriz yönetimi ve barışı korumadaki rolü olarak görülmektedir.

Birinci faaliyet alanı, kurumsal bağlamdaki ilk önemli olay olan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) açılış toplantısıdır. 20 Aralık 1991'de yapılan bu toplantıya altı Orta ve Doğu Avrupa ülkesi, üç Baltık ülkesi ve NATO ülkelerinin Dışişleri Bakanları veya temsilcileri katılmıştır. KAİK'in rolü güvenlik ve güvenliğe ilişkin konularda katılımcı ülkeler arasında her düzeyde yapılacak işbirliğini kolaylaştırmak ve bu ülkeler arasında gerek kurumsal bağların gerek gayri resmi ilişkilerin geliştirilmesi sürecine nezaret etmektir. Eski Sovyetler Birliği topraklarında yer alan ve Bağımsız Devletler Topluluğunu (BDT/CIS) oluşturan 11 ülke, Mart 1992'de bu sürece katılmışlardır. Daha sonra, Nisan 1997'de Gürcistan, Haziran 1997'de Arnavutluk bu sürece katılmıştır. KAİK'in yerini Avrupa Atlantik Ortaklık İşbirliği Konseyi (AAOK/EAPC) aldığıında, KAİK/BİO İşbirliği Ortağı sayısı 22 olmuştur. KAİK işbirliği yıllık olarak hazırlanan çalışma planları esasına dayanmaktadır. Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi bu süreci bir adım daha ileri götürerek, 1998-2000 AAOK Eylem Planı'nı çalışmalarına esas olarak almıştır.

Bu dönemde, BM anlaşmasına uygun olarak, kriz önleme ve barışı korumada eski Yugoslavya ve diğer yerlerde yaşanan krizler karşısında NATO'nun rolü gittikçe yaygınlaşmıştır.

2.6.1.2. 1994 Brüksel Zirvesi

NATO, Ocak 1994'de Brüksel'de yapılan Kuzey Atlantik Konseyi Zirve toplantısında Avrupa çapında istikrar ve güvenliği güçlendirmek amacıyla önemli bir girişim başlatmıştır. KAİK ve diğer devletler NATO ile Barış İçin Ortaklık (BİO) olarak bilinen yeni ve geniş kapsamlı bir işbirliği programına katılmaları için davet edilmiştir. BİO, o günden bu yana gelişerek Avrupa-Atlantik sahasındaki güvenliğin temel bir unsuru olmuştur ve bugünkü NATO'da önemli bir rol oynamaktadır. Barış İçin Ortaklık (BİO) çağrısı, Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (KAİK) katılan ülkelere ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na (AGİK/CSCE) katılan diğer devletlere yapılmıştır. Bu çağrı, 27 devlet tarafından kabul edilmiştir. Her ortağın katılacağı faaliyetler müştereken geliştirilen Bireysel ortaklık Programlarına dayandırılmıştır.

Mayıs 1997'de Sintra'da yapılan toplantıda 44 üyeye ulaşan KAİK'in yerini

yeni bir işbirliği evresi başlatma güden Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) almıştır. İttifak ve Ortaklar arasında yakın işbirliği sonucunda geliştirilen AAOK ilkeleri, AAOK Temel Dokümanında belirtilmiştir.

AAOK Aralık 1997’de, üye ülkelerin aralarında daha güçlü ve operasyonel bir ortaklık geliştirme arzularını yansıtan 1998-2000 Eylem Planı’nı onaylamıştır. Eylem Planı’nın temel amaçlarından biri de, 44 üye ülke arasında şeffaflığı arttırmak ve AAOK çerçevesinde yürütülen politik ve güvenliğe ilişkin danışmalar ve işbirliğine daha fazla derinlik kazandırmaktır. AAOK Dışişleri Bakanları ayrıca bir Avrupa-Atlantik Afet Yardımı Eşgüdüm Merkezi ve bir Avrupa-Atlantik Afet Yardımı Birimi kurulması ilkesini onaylamıştır.

2.6.1.3. 1997 Madrid Zirvesi

Temmuz 1997’de Madrid’de yapılan zirve toplantısı bir kilometre taşıdır. Bu zirvede ittifak önemli girişimler başlatmıştır. Madrid Zirvesi, aynı zamanda, NATO’nun gelişiminde yeni ve zor bir döneme geçişin de habercisi olmuş, yeni şartlara mukabele etmek üzere sunulan yeni yapılar ve politikaların pratik olarak denenip ve sınanması kabul edilmiştir. Dolayısıyla Madrid’de İttifak liderlerinin görevi ittifak’ın gelecekteki politikasına ilişkin unsurları bir araya getirmek ve bunların bütünlüğünü ve tutarlılığını garanti etmek olarak ortaya çıkmıştır.

Yine Madrid Zirvesi’nde, ittifakın iç ve dış uyarlanmalar konusundaki taahhüdü, endişe yaratan konularda alınan somut ve ileri görüşlü önlemlerde kendini göstermiştir. Gelecekteki üyelikler için katılım görüşmelerinin başlatılması ve “açık kapı” politikasının onaylanması; BİO’nun güçlendirilmesi ve işbirliğini daha ileri taşınması belli başlı kararlar olarak belirlenmiştir. Bu kararlar;

- Dünya büyük değişim göstermesine rağmen, ortaya çıkan belirsizlik ortamında üyelerinin güvenlik çıkarları aynı şekilde devam ettiğinden, NATO’nun 50 yıl önce belirlediği kolektif savunmaya dayalı kuruluş amacı aynen muhafaza edilecektir.
- NATO, üyelerinin güvenliğini sağlamakla birlikte Balkanlardaki uygulamalarda olduğu gibi bölge barışını da idame etmek için aktif rol alacaktır.
- BM antlaşmasında belirtilen prensiplerin uygulanmasına nezaret etmeye

devam edecektir, bu maksatla AGİT ve AB ile yakın işbirliğini sürdürecektir.

- İnsan haklarının korunması, terörle ve organize suç örgütleri ile mücadele aynı kararlılıkla sürdürülecektir.
- 21'nci Yüzyıldaki güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere politik dayanışmanın devam ettirilecek, bu maksatla 5.Madde ve 5.Madde dışı operasyonlar için gereken askeri güç geliştirilerek (CJTF ve yeni kuvvet yapısı gibi) idame edilecektir.
- Silahsızlanma faaliyetlerine devam edilecek ve Kitle imha silahlarının yayılması önlenecektir.
- 1991 stratejisi ile temeli atılan ve 1994 Brüksel zirvesi ile başlatılan BİO programına artan bir tempo ile devam edilerek, aynı çerçevede NATO-Rusya, NATO-Ukrayna ve Akdeniz diyalogu geliştirilecektir.
- NATO yeni demokrasileri içerecek şekilde genişlemeye devam edecektir.
- NATO dahilinde kalmak koşulu ile, AGSK'nin ittifakın gücüne olumlu katkılarda bulunacağı, mevcut NATO imkanlarının BAB liderliğinde yapılacak bir harekatta kullanılabileceği, AB tarafından Amsterdam anlaşmasında yer alan "AB Ortak Dışişleri ve Savunma Politikası"nın NATO anlaşmasına uygun olduğu ifade edilmiştir.
- Savaş'a meydan vermeyecek şekilde "Çatışmaların Önlenmesi" ve "Kriz Yönetimi" uygulamaları geliştirilecektir.
- Kuzey Amerika ve Avrupa'nın ortak güvenliklerinin gelecekte de birbirlerinde ayrı düşünülmemeyeceği vurgulanmaktadır .

2.6.1.4. 1999 Washington Zirvesi (NATO İnternet, 2000, s.37-52)

NATO bu günkü son şeklini 23-24 Nisan 1999 tarihleri arasında Washington'da icra edilen zirve ile belirlemiş bulunmaktadır. 1991 Roma Zirvesi ile başlayan bu süreç 1999 Washington Zirvesi ile son şeklini almıştır. Bu süre dahilinde gerçekleşen 1994 Brüksel ve 1997 Madrid Zirveleri önemli adımları teşkil

etmektedir

NATO bu günkü son şeklini 23-24 Nisan 1999 tarihleri arasında Vaşington’da icra edilen zirve ile belirlemiş bulunmaktadır. Zirvede ele alınan ana temalar:

- Dünya büyük değişim göstermesine rağmen, ortaya çıkan belirsizlik ortamında üyelerinin güvenlik çıkarları aynı şekilde devam ettiğinden, NATO’nun 50 yıl önce belirlediği kolektif savunmaya dayalı kuruluş amacı aynen muhafaza edilecektir.
- NATO üyelerinin güvenliğini sağlamakla birlikte Balkanlardaki uygulamalarda olduğu gibi bölge barışını da idame etmek için aktif rol alacaktır.
- BM antlaşmasında belirtilen prensiplerin uygulanmasına nezaret etmeye devam edecektir, bu maksatla AGİT ve AB ile yakın işbirliğini sürdürecektir.
- İnsan haklarının korunması, terörle ve organize suç örgütleri ile mücadele aynı kararlılıkla sürdürülecektir.
- 21. Yüzyıldaki güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere politik dayanışmanın devam ettirilecek, bu maksatla 5.Madde ve 5.Madde dışı operasyonlar için gereken askeri güç geliştirilerek (CJTF ve yeni kuvvet yapısı gibi) idame edilecektir.
- Silahsızlanma faaliyetlerine devam edilecek ve Kitle imha silahlarının yayılması önlenecektir.
- 1991 stratejisi ile temeli atılan ve 1994 Brüksel zirvesi ile başlatılan BİO programına artan bir tempo ile devam edilerek, aynı çerçevede NATO-Rusya, NATO-Ukrayna ve Akdeniz diyalogu geliştirilecektir.
- NATO yeni demokrasileri içerecek şekilde genişlemeye devam edecektir.
- NATO dahilinde kalmak koşulu ile AGSK’nin ittifakın gücüne olumlu katkılarda bulunacağı, mevcut NATO imkanlarının BAB liderliğinde yapılacak bir harekatta kullanılabileceği, AB tarafından Amsterdam anlaşmasında yer alan “AB Ortak dış işleri ve savunma politikası”nın NATO anlaşmasına uygun olduğu ifade edilmiştir. Savaşa meydan

vermeyecek şekilde “Çatışmaların önlenmesi” ve “Kriz Yönetimi” uygulamaları geliştirilecektir.

Bu ana temalar, 1991 versiyonunu geliştiren ve bu zirvede onaylanan “İttifakın Stratejik Konsepti-1999” dahilinde detaylı olarak yer almış bulunmaktadır.

2.6.1.5. 2002 Prag Zirvesi

21 Kasım 2002 tarihinde Prag’da icra edilen Kuzey Atlantik Konseyi toplantısına katılan Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından yayımlanan Sonuç Bildiriminde NATO’da transformasyon çalışmaları, Mukabele Kuvveti kurulması, Terörizmle Mücadele, ve Ortaklarla ilişkilerin geliştirilmesi konuları yer almıştır. Zirvede dile getirilen önemli hususlar aşağıda belirtilmektedir.

- NATO’nun transformasyonuna (yeni üyeler, yeni yetenekler ve Ortaklarla yeni ilişkiler), transatlantik bağa, NATO’nun temel kolektif güvenlik işlevine, paylaşılan demokratik değerlere ve Birleşmiş Milletler Şartına bağlılık.
- 7 ülkenin (Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) katılıma davet edilmesi; Vaşington Antlaşmasınının 10 ncu maddesi çerçevesinde demokratik Avrupa ülkelerine yönelik Açık Kapı politikası.
- NATO’nun Stratejik Konsepti çerçevesinde onaylanan önlem paketi: özellikle terörizm ve KİS’lere yönelik savunma.

NATO Mukabele Kuvvetinin oluşturulması (Ekim 2006’ya kadar tam hareket kapasitesi öngörülüyor). Kuvvet; müşterek, gelişmiş teknolojiyle donatılmış, esnek, süratle intikal ettirilebilir, karşılıklı çalışabilir olacaktır.

NATO Komuta Yapısının daha elverişli hale getirilmesi. Biri harekate yönelik, diğeri NATO’nun transformasyonunu sürdürmekle görevli iki Stratejik Komutanlık oluşturulacak, toplam karargah sayısı azaltılacaktır. Harekate yönelik Stratejik Komutanlık, iki Müşterek Kuvvet Komutanlığı tarafından desteklenecektir.

Prag Yetenekler Taahhüdünün onaylanması kapsamında; terörizme karşı

askeri savunma konseptinin onaylanması ve bu çerçevede Sivil Acil Durum Planlaması Eylem Planı Ortaklarla İşbirliği içinde uygulanması, siber saldırıya karşı savunma yeteneklerinin artırılması, artan füze tehdidine karşı siyasi, savunma ve caydırıcılık tedbirleriyle etkin şekilde önlem alınması, Arnavutluk, Makedonya ve Hırvatistan'a, Üyelik Eylem Planı aracılığıyla üyeliğe doğru gayretlerinde yardımcı olunması kararlaştırılmıştır. Bu ülkeler, NATO'nun açık kapı politikası çerçevesinde gerekli kriterleri sağlamaları halinde ittifak'a üye olabileceklerdir.

21 Kasım 2002 tarihinde Prag'ta yapılan NATO zirvesinde, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın 2004 yılının ilkbaharında NATO üyesi olmaları kabul edilmiştir. 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da yapılmış olan zirvede bu ülkelerin tamamlanmıştır. NATO'nun üye sayısı böylece 26'ya yükselmiştir.

Hırvatistan, Makedonya ve Arnavutluk NATO'ya üyelik için başvurdukları halde, yeterlilik seviyeleri uygun görülmediği için üyelik katılım planına devam etmeleri öngörülmüştür. Bu ülkeler, NATO'nun açık kapı politikası çerçevesinde gerekli kriterleri sağlamaları halinde ittifak'a üye olabileceklerdir. Bununla birlikte, 21 bin askerden oluşacak acil mukabele gücünün kuruluşu da onaylanmıştır (www.ntvmsnbc.com/21 Kasım 2002).

Bu yoğun gündem, bugünün NATO'sunu oluşturmaktadır. NATO en son genişlemesiyle beraber eski Doğu Blok'u ülkelerinden bir kısmını daha bünyesine alarak, Rusya ile sınır durumuna gelmiştir. Geleneksel görevleri konusunda bir önyargıya kapılmadan yeni sorunları ele alabilen ve gelecekteki rolünü evrim içindeki güvenlik ortamına uyum sağlayabilme yeteneğine dayandıran bir NATO günümüzde varlığını sürdürmektedir. Yapılan yeni düzenlemeler ile kavuşacağı komuta ve kuvvet yapısı dikkate alındığında 21. yüzyılda söz sahibi güç merkezleri içinde birleşik güç merkezi kavramı altında önemli ve en etkili yapı olduğu açıktır.

2.6.1.6. 2004 İstanbul Zirvesi

27-28 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi süresince Savunma Bakanlarının Başkanlığında Savunma Planlama Komitesi, Kuzey Atlantik Konseyi Savunma Bakanları Toplantısı, Devlet ve Hükümet Başkanlarının Başkanlığında Kuzey Atlantik Konseyi Zirvesi ve NATO-Ukrayna

Komyonu Toplantısı, Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi Toplantısı, Dışışleri Bakanları katılımıyla NATO-Rusya Konseyi Toplantıları icra edilmiştir. İstanbul Zirvesi NATO'ya yeni katılan 7 ülkenin (Romanya, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya, Slovenya) Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde katıldıkları ilk toplantı olmuştur. Zirvede;

Irak'ın bağımsızlığı, egemenliği, birliği, toprak bütünlüğü ve bu ülkedeki özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ile bütün Irak halkının güvenliğinin güçlendirilmesi, 1546 sayılı BMGK kararının uygulanmasının desteklediği belirtilmiştir. Yeni Irak geçici yönetimi ile yapılacak işbirliği kapsamında, Irak Güvenlik Kuvvetlerinin eğitimi konusunda NATO tarafından yapılacak yardım için Kuzey Atlantik Konseyi görevlendirilmiştir. Ayrıca kurulmakta olan Irak ordusunun eğitimine destek için ülkelere çağrı yapılmıştır.

Afganistan'da barışın sağlanmasının NATO'nun terörizm ile mücadelesinde başarı sağlanması için hayati önem taşıdığı, NATO'nun Afganistan'daki rolünün önemli ölçüde genişletilmesinin onaylandığı, yaklaşan seçimlerde hali hazırda seçmen kaydetme sürecine verilen desteğin yanı sıra, güvenlik desteği vermek ve Bölgesel İmar Timleri (PRT)'nin sayısının artırılmasını da kapsayacak şekilde NATO'nun Afganistan'daki rolünün artırılacağı açıklanmıştır.

Kolektif savunmanın NATO ittifakının temel amacı olmaya devam ettiği, NATO'nun köklü bir değişim geçirmekte olduğu, ittifak içi dayanışma ve ittifak güvenliğinin bölünmezliği ilkesinin önemi belirtilmiştir.

NATO'nun SFOR hareketinin yıl sonunda Berlin düzenlemeleri çerçevesinde Avrupa Birliğine devredileceği, NATO'nun Bosna'daki karargahının terörizmle mücadele, birlik emniyeti, savunma reformu konusunda tavsiyelerde bulunma ve savaş suçlularının yakalanmasına yardım etme gibi destekleyici görevler icra edeceği açıklanmıştır.

Kosova'da güçlü bir KFOR'un varlığının bölgede siyasi istikrarın sürdürülmesi ve güvenliğin sağlanması için gerekli olduğu, yeniden yapılanma ve yerinden edilmiş kişilerin dönüşlerinin hızlandırılması konusunda Kosova'daki bütün taraflara çağrıda bulunulmuştur. KFOR'un bölgedeki varlığını güçlü bir şekilde koruyacağı vurgulanmıştır.

İttifak Yeteneklerinin Transformasyonu kapsamında Prag Zirvesinde

başlatılan operasyonel yetenekler ile usullerin güçlendirilmesi sürecinin devam ettiği, kuvvetlerinin konuşlandırılabilir ve kullanılabilir hale getirilmesi için çalışmalara devamın gerekliliği, NATO mukabele Kuvveti, gibi uygulamalarla NATO'ya daha güçlü taktik yetenekler kazandırılma çalışmalarına devamının önemi açıklanmıştır.

NATO'nun açık kapı politikasının devam edeceği, bu çerçevede Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya'nın tam üyelik için gerekli seviyeye ulaşması konusunda teşvik edildiği, Ortaklık ilişkilerinde stratejik öneme sahip Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine ağırlık verileceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede NATO Genel Sekreteri'nin Kafkasya ve Orta Asya için bir Özel Temsilci görevlendirilmesine ve her iki bölgeye birer NATO yetkilisi atanması kararlaştırılmıştır.

NATO'nun Akdeniz Diyalogunun nihai amacının, iş birliği çabalarına destek vermek suretiyle bölgesel savunma reformları ile terörle mücadeleye katkıda bulunmak olduğu, NATO'nun, İstanbul İş Birliği Girişimi vasıtasıyla Genişletilmiş Orta Doğu Bölgesi'nde arzu eden ülkelere iş birliği teklifi sunduğu, söz konusu girişimin körfez ülkelerinden başlamak üzere bölgedeki diğer istekli ülkelere yönelik olduğu ve girişimin savunma ve güvenlik alanlarında pratik uygulamaları kapsayacağı açıklanmıştır. Akdeniz Diyalogu ile İstanbul İş Birliği Girişimi'nin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve söz konusu inisiyatiflerin bölge ülkelerince sahiplenilmesinin inisiyatiflerin başarısı için şart olduğu da vurgulanmıştır.

NATO-RF İlişkileri kapsamında Active Endavour Harekatı'na RF'nin katılımı konusunda bu ülkenin teklifinin NATO'da onaylanan prensipler çerçevesinde kabul edildiği, Harekat alanı füze savunmasının ikinci safhasına geçilebileceği ve 2004 yılı sonunda NRC Cooperative Airspace Initiative Feasibility Study'nin tamamlanacağı, Kriz yönetimi ve standardizasyon konularındaki işbirliğinin geliştirileceği, NATO ve RF tarafından Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'ndaki (AKKA) ve buna bağlı olarak 1999 AKKA Nihai Senedindeki yükümlülüklerini yerine getirilmesinin taahhüt edildiği açıklanmıştır. Ayrıca NATO ile RF arasında ISAF harekatı bağlamındaki pratik işbirliği konularının ele alınacağı bir toplantı düzenlenmesi için NATO-Rusya Daimi Konseyi görevlendirilmiştir.

NATO-Ukrayna eylem planında yer alan hedeflere; özellikle adil ve özgür bir seçim yapılması, basın özgürlüğü ve savunma planlamasının gözden geçirilmesi konusunun uygulanmasına ilişkin olarak Ukrayna'nın gerekli adımları atmasının

beklendiği ve bu hedeflere ulaşılmasında Ukrayna'nın desteklendiği, Ukrayna'nın KFOR'daki katkısını devam ettirmesinin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir.

2.6.2. Avrupa Birliği (AB)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1951 yılında Almanya'yı kontrol altında tutmak isteyen Fransa'nın önderliğinde 6 ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nu kurmuştur. Böylece Avrupa'da birlik oluşturma yönünde ilk adım atılmıştır. Aynı ülkelerin katılımı ile 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. 1967'deki Füzyon Antlaşması ile AET Avrupa Topluluğu (AT) adını almıştır.

Avrupa Topluluğu (AT)'nin üye sayısı 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımı ile 9'a; 1981'de Yunanistan'ın katılımı ile 10'a; 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla 12'ye yükselmiştir. 1991 yılında Maastricht Antlaşması'yla yeni bir yapılanmaya giden AT, birliğe katılabilmenin ekonomik ve mali kriterlerini belirleyerek Avrupa Birliği (AB) adını almıştır.

1995'de Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla AB'nin üye sayısı 15'e yükselmiştir. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi sonucunda 2004 yılından itibaren Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya Slovenya Slovakya, Macaristan Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam üyelikleri ile üye sayısı 25'e yükselmiştir. Bunlara ek olarak Şubat 2000'de üyelik müzakereleri başlayan Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılından itibaren tam üye olması konusunda prensip kararı alınmıştır. Türkiye için tam üyelik müzakere tarihi konusunda şartlı olarak Aralık 2004 tarihi verilmiştir (www.eu2002.dk İnternet Sitesi).

Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri Bölüm 5'te ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

2.7. Sınırlı Jeopolitik Güç Merkezleri

Bu tip güç merkezi olarak yine Avrupa Birliği ve Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) gibi gruplaşmalar gösterebilir. Güç Merkezlerinin tasnif edilmesinde sadece tek gruba girmeyecek bir organizasyona sahip olması nedeniyle Avrupa Birliği birkaç alt başlık altında incelenmiştir (Denk, 1999, s.24).

2.7.1. Avrupa Birliği

Özellikle bazı uluslararası topluluklar belirli kaynaklara sahip olmaları veya tüm kaynaklarını işletebilen devletlerin sınırlı amaçlarla bir araya gelmeleri ile oluştukları halde, uluslararası siyasi ve ekonomik dengelerde etkinlik göstermektedirler. Bunlar sahip oldukları sınırlı jeopolitik güçleri birleştirmek suretiyle sahip oldukları güç ile orantılı olmayan bir oranda dünya jeopolitik etkiye sahip olmaktadır. Avrupa birliği ile ilgili ayrıntılı bilgiler Bölüm 6'dadır.

2.7.2. Petrol İhraç eden Ülkeler (Organization of Petroleum Exporting Countries) (OPEC)

1960 Ağustos ayında çok uluslu petrol şirketlerinin, petrol fiyatlarının düşürmeleri üzerine kurulmuştur. Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) teşkilatının amacı, ortaklar arasında müşterek bir petrol politikası tespit etmek ve dünya petrol fiyatlarını ayarlamak ve üye ülkeler arasında üretim kotaları belirlemektir.

14 Eylül 1960 tarihinde Bağdat'ta yılında kurulmuştur. Halen üyeler arasındaki bazı problemlere rağmen işlevini sürdürmektedir. OPEC ülkeleri bugün dünya petrolünün yarısına yakınına sağlamaktadır. Kuruluş tarihinde 5 üyesi olan OPEC, 13 üyeli bir kurum durumuna geldikten sonra, dünya petrol fiyatlarının düşmesini önleyici bir strateji uygulamaya başlamıştır.

Üye olan ülkeler şunlardır: Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Cezayir, Kuveyt, Ekvator, Libya, Endonezya, Nijerya, Gabon, Suudi Arabistan, Irak, Venezüella, İran.

OPEC'in zaman zaman tespit ettiği petrol fiyatları bütün dünya piyasalarını etkilemektedir. 1973 Ortadoğu krizinde, OPEC'in petrol fiyatlarını varil başına dolar olarak arttırması, tüm dünyada yakıt sıkıntısına neden olmuştur. Petrol fiyatları, bu krizde, altı-yedi aylık bir dönemde ortalama dört kat yükselmiştir. 1979-80 yılları arasında petrol fiyatları ikinci defa önemli ölçüde artmıştır. 1980 yılından itibaren OPEC Bakanlar Kurulu, bir otomatik fiyat arttırma mekanizması geliştirmiştir. Bu mekanizma sayesinde petrol fiyatları sanayi ülkelerindeki enflasyon ve kalkınma hızlarına göre otomatik olarak ayarlanmaktadır.

OPECin birçok ülkesinin müslüman ülke oluşu, hala müslüman ülkelerin önemli bir koza, yani petrole sahip olduğunu göstermektedir. OPEC ülkeleri bugün petrole aşırı zam yapmaktan kaçınmaktadırlar. Zira bulunacak ve yaygınlaşacak

başka bir enerji kaynağı, bu ülkelerin zenginlik kaynağının yok olmasına neden olacaktır. OPEC ülkeleri dünya petrol piyasalarında büyük ölçüde çalkantı yaratacak kararlar almaktan kaçınmakta, birbirlerini frenlemektedirler. OPEC nedeniyle rekabet ortamı olmamakta, petrol konusunda ortak bir fiyat, vergi, ticaret politikası izlenmektedir. Türkiye, petrolün yarısından çoğunu dışarıdan ithal etmektedir. OPEC'in alacağı kararlar Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir.

2.8. Ekonomik Jeopolitik Güç Merkezleri

Ekonomik Jeopolitik Güç Merkezlerine örnek olarak, Avrupa Birliği (AB), ABD'nin de bulunduğu Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), ABD ve Japonya dahil 17 ülkeyi bir araya getiren bu grup veya kendi deyimleriyle bir forum, Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC)'dir.

2.8.1. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

Kuzey Amerika'da 1989 yılında Amerika ve Kanada arasında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşmasından (NAFTA) sonra, Meksika'nın da bu oluşuma katılması ile birlikte Haziran 1991'de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi için çalışmalar başlatılmıştır.

Meksika'nın ABD ile bir serbest ticaret anlaşması akdetme talebi üzerine, esasen ABD ile arasında bir serbest ticaret anlaşması bulunan ve bu anlaşmadan büyük yararlar elde eden Kanada, söz konusu dış ticaret politikasının yanı sıra, Meksika pazarının sağlayacağı avantajları tek başına ABD'ne kaptırmamak amacıyla müzakerelere katılmayı istemiş ve üçlü müzakereler bu şekilde başlamıştır.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), 12 Ağustos 1992 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanmıştır. NAFTA, üye ülkelerden ABD'de 17 Kasım 1993'te Temsilciler Meclisi'nde onaylandıktan sonra, Kanada ve Meksika Yasama Organlarınınca da kabul edilerek, Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

NAFTA'nın temel amacı, 1990 yılında ABD Başkanı Bush'un açıkladığı gibi Alaska'dan, Arjantin'e kadar uzanan bir serbest ticaret alanı yaratmaya yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda ABD bir çok Latin Amerika ülkesi ile çerçeve anlaşması

imzalamıştır.

Bu dönemde Bush yönetimi ABD ile serbest ticaret anlaşması imzalamak isteyen bir ülkenin sahip olması gereken ön koşulları içeren bir liste belirlemiştir. Söz konusu listeye göre, böyle bir ülkenin uzun vadeli ciddi sözleri gerçekleştirebilmek için yeterli ekonomik ve kurumsal kapasiteye, dengeli bir makroekonomik yapıya, pazar ekonomisinin genel prensiplerini içeren liberal bir ticaret yapısına sahip olması gerekmektedir. Bu liste günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Şili, 14 milyon nüfusu, son 8 yıllık ortalaması %7 olmak üzere, son 11 yıldır sürekli büyüyen ekonomisi ile ABD'nin ve dolayısıyla NAFTA ülkelerinin ilgisini fazlasıyla çekmektedir.

ABD tarafından belirlenen koşulları karşılamak kaydıyla, genel amacı tüm Amerika kıtasında serbest ticaret alanı yaratmayı hedef alan, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ile, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel ilişkileri koordine etmek amacıyla, AB'ne benzer bir teşkilat kurulmamıştır. ABD, Kanada ve Meksika tarafından oluşturulan ticari birliğin, üyeleri artıkça ilişkilerin etkili bir şekilde yürütülmesi için, AB'ne benzer bir teşkilatlanmaya gidilebileceği düşünülebilir.

NAFTA'nın yürürlüğe girdiği 1994 yılından bu yana bazı problemlerle de karşılaşmıştır. Bunlar iki başlıkta toplanmaktadır. Birincisi ucuz iş gücünün ve sermaye girişine elverişli koşulların olduğu Meksika'da, ABD ve Kanada kaynaklı yabancı yatırımların artması, bunun ise ABD ve Kanada'da ekonomik daralma ile birlikte işsizliği arttırıcı etkisinin olduğu gözlenmektedir. Şimdiden üyelerinin sürekli azalması ile karşı karşıya bulunan Kanada ve ABD'deki sendikalar, düşük ücretli Meksika ile pazarlığı zorlaştırmaktadır.

NAFTA içinde yaşanan diğer bir problem ise, çevre kirliliği ile ilgilidir. Gerek Meksika sınırında bulunan ABD yatırımlarının yarattığı çevre kirliliği ve gerekse Meksika şehirlerindeki kirlilik bunlardan bazılarıdır. Bu problemin çözümü için Montreal'de Kuzey Amerika Çevresel İşbirliği Komisyonu (North American Commission for Environmental Cooperation) kurulmuştur. Diğer taraftan işin Meksika yönüne baktığımızda ise, Meksikalı işadamlarının şikayetleri, ABD'li sosyal grupların ticaret anlaşmalarında çok fazla baskı yaptıkları ve NAFTA'nın bir ekonomik işbirliği anlaşması olmadığı konularında yoğunlaşmaktadır.

NAFTA, 1993 yılı verileriyle 378 milyonluk nüfusu ve 640.1 milyar ABD doları ihracatı, 792.6 milyar ABD doları ithalatı ile dünya ihracatında %17 ve dünya ithalatında %21 payı ile dünya ticaretinde önemli yeri olan bir bölgede uygulanmaktadır. Üye ülkelerinin bu kapasitesi ile NAFTA anlaşmasının alanını daha da artırmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Kanada bakımından anlaşmanın sağlayacağı önemli avantajlardan birisi, ülkesinde yapılacak dış kaynaklı yatırımlardır. Meksika'nın ucuz iş gücüne karşılık, Kanada; düşük faizli krediler, çeşitli teşvik tedbirleri ve istikrarlı ekonomisi ile yabancı sermayeyi ülkesine çekebileceği inancındadır. Öte yandan Meksika, Kanada'nın uzman olduğu telekomünikasyon, petrol, madencilik teçhizatı ve hizmetleri, sınai makine-ekipman teknolojisi gibi alanlarda yatırıma muhtaçtır. Daha da önemlisi, anlaşmada Kanada'nın, Meksika'daki bankacılık ve sigorta sektörlerinin modernizasyonunda önemli bir rol üstlenmesi beklenmekte ve ayrıca Kanada'nın Meksika'daki hükümet ihalelerine girebilmesi garanti altına alınmış bulunmaktadır. Anlaşma, bazı istisnalar dışında 10 yıllık bir süre içinde gümrüklerin kaldırılmasını öngörmektedir.

NAFTA'nın, AB gibi siyasi ve sosyal bir içeriği bulunmamakla birlikte, 360 milyon nüfusu ve yıllık toplam 7 trilyon ABD doları tutarında bir hasılayı kapsayacak biçimde, dünyadaki en büyük serbest ticaret bölgesini yaratmakta olması çok önemli bir gelişmedir. Bütünleşme yolunda hızla ilerleyen Avrupa ile dünya sahnesinde ağırlığını giderek artıran Uzak Doğu ülkeleri ve özellikle Japonya karşısında, Kuzey Amerika'nın ekonomik güç ve etkinliğini bu şekilde çok daha rahat sürdürebileceğini söylemek mümkündür.

Son yıllarda büyük bir gelişme gösteren Latin Amerika ekonomilerinden daha fazla yararlanmak isteyen Kanada, NAFTA'nın Latin Amerika'ya açılması gerektiğini savunmuş ve Şili'nin NAFTA'ya katılma talebini ilk andan itibaren desteklemiştir. Miami'de yapılan Amerikalılar Zirvesi'nde, Şili'nin NAFTA üyeliği için görüşmelerin başlatılmasının kararlaştırılması, ABD tarafından belirlenen koşulları karşılamak kaydıyla, Şili'den başlamak üzere NAFTA'nın üye sayısının giderek artacağı ve dünyanın örgütlü en büyük ekonomik gücü olabileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye, bulunduğu bölgede gelişen olaylara paralel olarak uyguladığı politikalarında küresel güç konumundaki ABD ile ortaklık çerçevesinde hareket

etmektedir. Güvenlik maksadıyla teşkil edilen NATO'da ABD ve Kanada ile ortak konumunda olan Türkiye'nin, NAFTA ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini incelediğimizde; Türkiye'nin güvenilir ve istikrarlı pazarlar kazanmak amacıyla NAFTA'ya üye ülkeler ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Her yönden büyük bir potansiyel yapısı ile NAFTA, Türkiye dış ticaretinde önemli paya sahip bir pazar olma özelliğini korumaktadır. Türkiye, genel olarak Kanada ile ilişkilerinde, gıda maddeleri tekstil ve deri mamulleri, cam ve seramik eşya ile demir-çelik ürünleri satarken; demir-çelik döküntü ve hurdaları, telefon-telgraf cihazları, bazı gıda malları (buğday, tütün gibi), alüminyum alaşımlar, taşkömürü ile odun ve odun mamulleri satın almaktadır.

Türkiye'nin ABD'ye olan ihracatında en çok payı tekstil, demir/çelik, tütün ve gıda maddeleri alırken; ithalatında ise en çok payı, uçak ve parçaları, tütün-sigara, silah ve muhteviyatı, makine teçhizatı, kimyevi maddeler, demir-çelik ve hurda ile telekominikasyon ve parçaları oluşturmaktadır.

Önümüzdeki dönemde, Türkiye NAFTA ülkeleri ile ticaretini daha da genişletmek ve bu büyük pazardan daha çok pay alabilmek için gerekli girişimlerini sürdürmektedir. Ancak aynı zamanda bir Avrupa ülkesi olan Türkiye'nin; İkinci Dünya Savaşının neticesinde teşkil edilerek siyasi, ekonomik, sosyal, askeri ve kültürel konularda Avrupa'nın birliğini hedefleyen ve dünya politikasının belirlenmesinde ABD'den sonra en kuvvetli güç konumuna ulaşan AB'nin bir üyesi olmak, jeopolitik ve jeostratejik bakımdan vazgeçilmez bir şart olmaktadır.

Ekonomik gelişmesini tamamlama gayreti içinde olan Türkiye'nin gerek ihracat gerekse ithalat için NAFTA'ya üye ülkeler ile iyi ilişkiler içinde olması ekonomik ve ticari yönden gereklilik olduğu kadar, özellikle bölgesel politikaların uygulamasında ABD ile birlikte hareket etmek dünya siyasi konjonktürü gereği doğal bir zarurettir. NAFTA'nın sahip olduğu potansiyel ile 21. yüzyılda jeopolitikte önemli bir aktör olacağı açıktır.

2.8.2. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Asya Pasifik ülkeleri arasında bir Ekonomik İşbirliği Forumu (Asia Pasifik Economic Cooperation-APEC) kurulması fikri, ilk olarak 1989 yılında Avustralya

Başbakanı Bob HAWKE tarafından ortaya atılmıştır. Gevşek bir danışma mekanizması olarak kurulması önerilen Forumun Bakanlar düzeyindeki ilk toplantısı, 12 ülke Dışişleri, Ticaret ve Sanayi Bakanlarının katılımıyla 1989 yılı Kasım ayında Kanberra'da yapılmıştır.

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) forumu bölgesel ticaretin serbestleşmesi amacıyla, Pasifik'e kıyıdaş 21 ülkeyi 1993'ten bu yana biraraya getiren bir düzenlemedir. APEC üyesi ülkeler; ABD, Avustralya, Brunei, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Hong Kong, Japonya, Kanada, Malezya, Meksika, Papua Yeni Gine, Singapur, Şili, Tayland, Tayvan, Yeni Zelanda, Peru, Rusya ve Vietnam'dır.

APEC'in Hedefi; bölgenin sürekli büyümesini ve gelişmesini sağlayarak dünya ekonomisinin de büyümesine katkıda bulunmak, bölge ülkeleri arasındaki mal, hizmet ve teknoloji akışının teşvik edilmesini sağlamak, çok taraflı ticaret anlaşmalarının geliştirilip kuvvetlendirilmesini sağlamak, mal ve hizmetlerin ticaretinde ortaya çıkan engellerin kaldırılmasını sağlamak, bölgesel İşbirliğinin faydasını artırmak için özel sektörün rolünü teşvik etmek ve kuvvetlendirmek, aynı zamanda serbest piyasa mekanizmasını da işlerliğe kavuşturmak, üye ülkeler arasında çıkan görüş ayrılıklarının gerginliğe dönüşmeden barışçı bir şekilde çözümlenmesi için gerekli zemini hazırlamaktır.

APEC gelişimini her yıl düzenlenen ve üye ülkelerin devlet başkanları düzeyinde gerçekleşen liderler toplantıları ile sağlamaktadır. Bunun dışında yine her yıl çeşitli bakanlıklar düzeyinde düzenlenen toplantılar ve komite toplantıları da gerçekleşmektedir.

ABD tarafından ileri sürülen APEC'in ekonomik bütünleşmeye ek olarak bir savunma ve güvenlik örgütü haline dönüştürülmesi fikri, böyle bir gelişmenin ticaret ve yatırımları olumsuz yönde etkileyebileceği gerekçesiyle başta Japonya olmak üzere üye ülkelerin çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. 1991 yılı Kasım ayında Seul'de yapılan 3'ncü bakanlar toplantısında; Çin, Hong Kong ve Tayvan da üyeliğe kabul edilmiş ve bu suretle APEC'in üye sayısı 15'e yükselmiştir.

Birinci APEC Zirvesi, 17-19 Kasım 1993 tarihlerinde Seattle yakınlarındaki Blake Island'da toplanmıştır. Zirve düzeyinde toplanan üye ülkeler, bazılarının sektör ve yıl bazında çekinceleri olmakla birlikte, APEC içinde ticaret ve

yatırımların serbestleştirilmesi konusundaki irade beyanlarını en üst düzeyde ortaya koymuşlardır. APEC, bu zirve ile gözle görünür bir ivme kazanmış ve “gevşek danışma forumu” olmanın ötesine geçerek, adeta sonu Serbest Ticaret Bölgesine varacak bir gruplaşma olarak yeniden doğmuştur. Aynı toplantıda, Meksika ve Papua Yeni Gine, daha sonra da Şili üyeliğe kabul edilmişler ve APEC böylelikle 18 üyeli bir Forum haline gelmiştir. APEC’e ayrıca, Rusya, Moğolistan, Hindistan, Vietnam, Ekvator, Kolombiya, Laos ve Panama üyelik için başvurmuşlardır.

İkinci APEC Zirvesi, 14-16 Kasım 1994 tarihlerinde Endonezya’nın Bogor şehrinde düzenlenmiştir. İkinci APEC Zirvesinde kabul edilen “Bogor Deklarasyonu”nda, sanayileşmiş üye ülkeler için 2010, gelişmekte olan üye ülkeler için ise 2020 itibariyle ticaret ve yatırımları sınırlandıran engellerin kaldırılması öngörülmüştür.

Üçüncü APEC Zirvesi’nde, 1995 Osaka Zirvesinde, Bogor’da kabul edilen ilkelerin ve ortaya konan siyasi iradenin bir “Eylem Planı”na (Action Agenda) dönüştürülmesi üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Zirvede ayrıca, Hükümetler ile iş çevreleri arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi için bir “APEC Business Advisory Council (ABAC)” in oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Ev sahibi Japonya tarafından hazırlanan ve liderler zirvesinde kabul edilen “Eylem Planı”nda; ticaretin serbestleştirilmesi, makro ekonomik ve parasal konularda işbirliği, teknik ve kalkınma işbirliği, anlaşmazlıkların çözümü için bir hakemlik mekanizmasının kurulması, ürün standartlarının geliştirilmesi, özel yatırımlara ilişkin ilkelerin saptanması, Meksika krizine benzer bunalımların önlenmesi için parasal ve makro ekonomik alanda işbirliği yapılması, kalkınma ve teknik yardımlar alanlarında somut programların ortaya konması hususları yer almaktadır:

Dördüncü APEC Zirvesi, birliğe üye ülke devlet veya hükümet başkanlarının katılımıyla, 22-25 Kasım 1996 tarihlerinde Filipinler’in başkenti Manila’da (Subic Bay) yapılmıştır. Zirve, 25 Kasım 1996 tarihinde tüm katılımcı liderlerin imzaladıkları “Manila Bildirisi” ile sona ermiştir. Zirve sırasında ekonomik ve teknik işbirliğini güçlendirecek yolların tespit edildiği ve özel sektörün de APEC sürecine dahil edildiği, açıklanmıştır.

Zirvenin sonunda ayrıca, bir de “Manila Eylem Planı (Manila Action Plan for

APEC-MAPA)” kabul edilmiştir. Dört bölümden oluşan MAPA’da; birincisi, ülkelerin bireysel eylem planlarına ilişkin genel kapsamlı bilgiler veren giriş bölümü; ikincisi, ülkelerin bireysel eylem planlarının ayrıntılı bölümü; üçüncüsü, üye ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaştırılması ve ticari ilişkilerdeki masrafların azaltılması için tarafların benimsedikleri ortak eylem planı bölümü ve sonuncusu ise, taraflar arasındaki iktisadi ve teknik işbirliğini ele alan bölüm bulunmaktadır.

1994 yılında yapılan Bogor Zirvesi’nde varılan karara göre, üye ülkeler, kendi aralarında yaptıkları ticarete uyguladıkları tarife ve tarife dışı engelleri gelişmişlik durumlarına göre 2010 ve 2020 yılına kadar kaldıracaklar ve her ülke bunu kendisinin belirleyeceği bireysel eylem planlarıyla gerçekleştirecektir. Buna uygun olarak, zirve sonunda kabul edilen Manila Eylem Planı (MAPA) ile APEC üyesi ülkeler, ticaretlerinin serbestleştirilmesi için benimsedikleri bireysel eylem planlarını 1 Ocak 1997’den itibaren yürürlüğe koymayı kabul etmişlerdir. Zirve sırasında, Japonya’nın ortaya atmış olduğu APEC üyesi ülkeler arasındaki ticaret ve yatırımlarda bir “kredi garantisi sistemi” geliştirilmesi de kabul edilmiştir.

Risk faktörünün APEC üyesi ülkeler arasındaki ticaret ve yatırımlarda hala bir engel oluşturduğunu belirten taraflar, geliştirilecek bir garanti sistemiyle birlik içi ticaretin ve yatırımların süratlendirilebileceğini, böylece, bu yatırımların APEC üyesi ülkelerin sermayesiyle gerçekleştirilmesinin kolaylaştırılabileceğini kaydetmişlerdir. Zirvede ayrıca, Hong Kong’un 1997’de Çin’e geçmesinden sonra da üyeliğinin devam etmesi kabul edilmiştir.

Beşinci APEC Zirvesi toplantısı, 25-26 Kasım 1997 tarihlerinde Vancouver’da, devlet ve hükümet başkanları düzeyinde yapılmıştır. Bu Zirvede, Asya-Pasifik bölgesini ilgilendiren bir dizi ekonomik ve mali hususun yanında Vietnam, Rusya Federasyonu ve Peru’nun 1998 yılından itibaren bu gruba üyelikleri görüşülerek kabul edilmiştir.

Rusya, üyeliği hakkında bunun Rusya’nın siyasi kademelerde attığı kararlı adımlar sonucunda gerçekleştiğini ve APEC üyeliğinin Rusya’nın dünyada güç kazandığının işareti olduğunu açıklamıştır. Asya-Pasifik bölgesindeki konularda yetki sahibi olabileceğini düşünen Rusya, APEC’e üye olarak kabul edilmesini dünya ekonomisi ile bütünleşme yolunda atılan bir adım olarak yorumlamıştır.

Altıncı APEC Zirve toplantısı, Kuala Lumpur’da 14-18 Nisan 1998 tarihleri

arasında düzenlenmiştir. APEC Bakanlar ve Zirve toplantısı, sonuçları itibariyle beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır. Zirve'ye Peru, Rusya Federasyonu ve Vietnam da katılmış ve böylece APEC'in üye sayısı fiilen 21'e çıkmıştır. Zirve'de, APEC'in varoluş nedenlerinden en önemlisini teşkil eden ticaretin serbestleştirilmesi konusunda somut bir adım atılamamıştır.

Yedinci APEC Zirve toplantısı, 9-13 Eylül 1999 tarihlerinde Auckland'da (Yeni Zelanda) gerçekleştirilmiştir. Yeni Zelanda Başbakanı Jenny Shipley'in Zirve Toplantısından önce Doğu Timör krizinin zirvede ele alınmayacağı ve toplantının sadece ticaret ve ekonomi konularında inhisar edeceği yolundaki ısrarlı beyanlarına rağmen zirve, Doğu Timor olaylarının gölgesinde cereyan etmiştir.

Sekizinci APEC Zirve toplantısı, 12-13 Kasım 2000 tarihlerinde Brunei/Malezya'da gerçekleştirilmiştir. Zirvede, APEC üyesi ülkelerin toplumlarının küreselleşmenin yararlarından daha fazla pay alması, APEC'in geliştirilmesi, ekonomik politikalarını daha etkin uygulayan bir örgüt haline getirilmesi kararlaştırılmıştır.

1993 Seattle Zirvesi'nde Asya-Pasifik Ekonomik Topluluğu oluşturma iddiasıyla yola çıkan, 1994 Zirvesi'nde gelişmiş üyeleri için 2010 yılında, az gelişmiş üyeleri için ise 2020 yılında serbest ticaret ve yatırım bölgesi hedefini koyan APEC'in Asya ekonomik krizinden bu yana başlangıçtaki momentumunun yavaşladığı değerlendirilmektedir. Nitekim 1997 Vancouver Zirvesi'nde, Asya ekonomik krize ilişkin özlü kararlar alınamamış, 1998 yılında Kuala Lumpur Zirvesi ise en içeriksiz toplantı olmuştur.

Bölgesel ticaretin serbestleştirilmesi için, 1994 yılında konan hedef yönünde bugüne kadar ilerleme olmamıştır. Bu durum bölgenin küçük ve az gelişmiş ülkelerinden değil, bölgenin ve hatta dünyanın en büyük iki ekonomisi, ABD ve Japonya'nın tutumlarından kaynaklanmaktadır. ABD ve Japonya ticareti serbestleştirici önlemleri engellemektedir. Ekonomik hedeflerine doğru ilerleme açısından performansı başarılı olmasa da, APEC'in, bölgede adı konmamış, fakat yararlı siyasi rol üstlendiği gözlenmektedir.

Asya-Pasifik Bölgesi, soğuk savaş ve hatta İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarının kapanmadığı, güvenlik ve işbirliği alanında bölgesel bir örgüt veya düzenlemeye sahip olmayan, Kore, Tayvan gibi ciddi uyuşmazlıklara sahne olan,

nükleer silahlar da dahil silahlanma yarışının sürdüğü bir alandır. Bu bölgede farklı siyasal sistem ve kültürler ve ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip büyüklü küçüklü 21 ülkenin liderlerini APEC düzenli biçimde bir araya getirmektedir. Zirveler, Auckland Zirvesi'nde ÇHC Devlet Başkanı Zemin'in, ABD Başkanı Clinton'la görüşmesinde olduğu gibi, başka türlü gerçekleştirilmesi güç ikili temaslara da fırsat vermektedir. APEC, ÇHC, Hong Kong ve Tayvan'ı bir araya getiren tek forumdur. Son yıllardaki zirvelerin mütevazı sonuçlarına rağmen, APEC'in önemli işlevlerinden biri, ABD'nin Asya'daki stratejik rolünü takviye eden bir çerçeve oluşturmaktır. Benzer şekilde APEC, Çin'in de bölgeye müdahil olmasını sağlayan bir araç rolü oynamaktadır. APEC, özellikle Asya ekonomik krizinden sonra, Çin'in bölgesel istikrar için kendine biçtiği genişletilmiş role uygun bir yapı teşkil etmektedir.

Bölgedeki durum ve siyasal gerçekler, ticaretin serbestleştirilmesinin ötesinde somut ilke ve hedefler içeren yapılanmalara henüz elverişli gözükmemektedir. Özetle, ticaretin serbestleştirilmesi hedefi yönünde APEC, son yıllarda ilerleme kaydedemezken, bölgede adı konmamış ama önemi belirginleşen siyasal bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, arzu edilen gelişmeleri sağlayabilmesi durumunda dünya jeopolitinde etkili olabilecek potansiyele sahip olan APEC, Asya-Pasifik Bölgesinde en önemli ekonomik jeopolitik güç olarak ortaya çıkacaktır. Gelişimini tamamladığında, 21. yüzyılda Orta Asya Bölgesini etkisi altına alabileceği görülen APEC ile ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin milli güvenliği açısından büyük öneme sahiptir. Zira bu forumun bir ekonomik güç merkezi olarak politik sahnede yer alma konusunda başarılı olması halinde, Türkiye'nin Orta Asya ve Pasifik bölgesi ile ilişkilerini geliştirmesinde önemli aktörlerden biri olacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır.

2.8.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) (www.bsec.gov.tr/2003)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) fikri, 1980'li yılların sonuna doğru Doğu Avrupa Devletleri ve Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. Hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan eski Sovyetler Birliği'nde savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise eski Sovyetler Birliği'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve batı

lkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktadır. Bu dönem, sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yeni bir atılıma hazırlanan Türkiye'nin yanı başında bulunan hammadde ve enerji kaynaklarına, Sovyetler Birliği'nin ise tüketim mallarına ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Bütün bu koşullar Karadeniz havzasındaki diğer ülkeler için de geçerlidir. Eski SSCB'de yeni bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan birçok Türk Cumhuriyeti'nin de bulunması, ilişkilerin geliştirilmesinde temel etken olabilmektedir.

Tüm bu gelişmeler, Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur. KEİ fikri de, böyle bir ortamda doğmuştur.

KEİ, dünyada küreselleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünüdür. Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda, konumunu ve zamanlamasını bulan KEİ fikri, öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel ekonomik işbirliği girişimidir.

Türkiye'nin öncülüğünde, 1990 yılında ilke anlaşması imzalanarak kurulan KEİ, ye ülkelerin aralarındaki ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmelerini ve Karadeniz havzasını bir barış, istikrar ve refah bölgesine dönüştürülmesini amaçlamaktadır.

KEİ'nin ilk kurucu yeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılması zerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu ye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz'e kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu ye olarak katılmıştır.

KEİ ile ilgili ilk toplantı, Türkiye'nin girişimi ile 19 Aralık 1990 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Türkiye, eski Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'ın resmi delegelerinin yanısıra, eski Sovyetler Birliği heyeti içerisinde Azerbaycan, Gürcistan, Moldavya ve Ermenistan Cumhuriyetleri'nin Dışişleri Bakan Yardımcıları toplantıda yer almıştır. Toplantıda taraflar, Türkiye tarafından

hazırlanan ve önerilen işbirliğinin temel prensiplerini kapsayan taslak üzerinde çalışmışlar, sonuç bildirgesinde “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”nin kurulmasında anlaşmaya vardıklarını resmen açıklamışlardır. 12-13 Mart 1991 tarihlerinde Bükreş’te, 23-24 Nisan 1991 tarihlerinde Sofya’da uzman düzeyinde toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda KEİ’nin amaçları ve prensipleri üzerinde ortak bir anlaşmaya varılmıştır. 11-12 Temmuz 1991 tarihlerinde yapılan toplantıda, KEİ Anlaşması metni üzerindeki çalışmalar sonuçlandırılarak imzaya hazır hale getirilmiştir. Moskova toplantısında taraflar, KEİ Anlaşmasının yakın bir gelecekte Türkiye’de yapılacak bir toplantıda imzalanması konusunda mutabakata varmışlardır.

Bu toplantılar sonucunda işbirliğine esas teşkil edecek metin ortaya çıkmıştır. 3 Şubat 1992’de İstanbul’da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında Türkiye, Rusya Federasyonu, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldavya Bakan düzeyinde, Ukrayna ve Bulgaristan ise Dışişleri düzeyinde katılarak, KEİ ile ilgili temel belgeyi parafe etmişlerdir.

İstanbul Toplantısında, Deklarasyonun Temmuz 1992’de Devlet veya Hükümet Başkanları düzeyinde imzalanması, Moskova Toplantısına gözlemci olarak katılmış olan Yugoslavya ve Yunanistan’ın Mayıs 1992’ye kadar başvuruları halinde kurucu üye olarak imza törenine katılmaları kararlaştırılmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, 25 Haziran 1992’de İstanbul zirvesi sırasında yayımlanan deklarasyonla kurulmuştur. KEİ Zirve Deklarasyonu, Zirve Toplantısında dokuz üye devletin yanısıra, Yunanistan ile Arnavutluk’un da kurucu üye olarak katıldığı onbir devletin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak resmen işlerlik kazanmıştır.

KEİ, bundan böyle hükümetler boyutunun yanısıra, parlamenterler, özel sektörler, belediyeler ve hatta hükümetler dışı kuruluşlar boyutuyla; çalışma organları, usulleri ve yöntemleriyle; Bankası, İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi’yle somut projeleri sonuçlandırabilecek temel öğelere sahip bulunmaktadır.

Ukrayna’nın tarihi şehri Yalta’da, Ukrayna’nın ev sahipliğinde 5 Haziran 1998 tarihinde yapılan zirve, Türkiye, Azerbaycan, Arnavutluk, Gürcistan, Yunanistan, Romanya, Moldavya, Bulgaristan, Ermenistan, Rusya ve Ukrayna liderlerinin, işbirliğini bölgesel bir örgüte dönüştürecek olan KEİ Şartı’nın imzalamalarıyla sona

ermiştir. KEİ Şartı'nın üye ülke liderleri tarafından imzalanmasıyla, 25 Haziran 1992 tarihli Boğaziçi Deklerasyonu ile doğan KEİ'nin, bir bölgesel ekonomik örgüt olarak örgütsel ve hukuki yapısı resmen tescil edilmiştir. KEİ Şartı'nı onaylayan 11 ülkenin liderleri, kurulan yeni örgütün, başta BM olmak üzere AB ve AGİT gibi uluslararası örgütlerin ilgi ve desteğini istediğini vurgulamışlardır. KEİ üyelerinin devlet ya da hükümet başkanlarının gerektiğinde yapacakları zirve toplantılarının, örgütün en yüksek karar mercii olduğu belirtilen Şart'ta, KEİ'nin tek düzenli karar alma organının Dışişleri Bakanları Konseyi olduğu vurgulanmıştır.

KEİ şartının 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle, kuruluş bölgesel bir ekonomik örgüt haline gelmiştir. Böylelikle KEİ, uluslararası platformlarda daha etkili temsil edilmeye başlanmıştır.

KEİ'nin, başta Türkiye olmak üzere, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Yunanistan'dan olusan 11 kurucu üyesi bulunmaktadır. Ayrıca İsrail, Mısır, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Tunus, İtalya ve Avusturya KEİ Konseyi ve Uluslararası Karadeniz Kulübü gözlemci üye statüsünde bulunmaktadır.

KEİ'ye katılan devletler, gerekli hükümetler arası, parlamentolar arası, iş çevreleri arası ve finansal birimleri içine alan etkileyici bir organizasyon yapısı ortaya koymuştur. KEİ, bu yapı içinde katılan devletlerin Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne ilişkin görüşlerini ve konumlarını koordine ve senkronize eden ve bürokratik olmayan, etkili bir araç halinde çalışacak tüm olanaklara sahip olmuştur.

Devlet Başkanları Zirvesi en üst düzey yetkili organdır. Her üye devletten ikişer kişi olmak üzere 10 komisyon üyesi vardır. Komisyon üyelerinin toplantısı (oturum) yılda bir kez yapılmaktadır. KEİ'nin en yüksek karar alma organını ise, KEİ Dışişleri Bakanları Toplantısı (DİBT) oluşturmaktadır. KEİ'de ağırlık, özel sektöre ve projelere yönelik işbirliğine verilmektedir.

DİBT tarafından alınan bir karar gereğince, merkezi İstanbul'da bulunan KEİ Uluslararası Daimi Sekreteryası kurulmuştur. Parlamentolar arası birim 1993 yılında Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna temsilcilerinin KEİ Parlamenter Asamblesi (KEİPA) kurulmasına karar vermesi üzerine faaliyete geçmiştir. 26 Şubat 1993 tarihinde İstanbul'da imzalanan bir deklarasyon ile KEİPA oluşturulmuştur. KEİPA'nın

amaçları;

- KEİ'ye katılan devletlerin tarihinden gelen ortak değerlerinden de yararlanarak bu işbirliğinin hedef ve amaçlarını bu ülkelerin parlamenterleri aracılığı ile toplumlarına benimsetmek,
- KEİ bünyesinde ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve siyasi işbirliği faaliyetlerine yasal dayanaklar sağlamak ve KEİ'nin amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunmak,
- KEİ'ye katılan devletlerin, devlet veya hükümet başkanları ile dışişleri bakanları toplantılarında alınan kararların uygulanması için gerekli yasal düzenlemeleri gerçekleştirmek,
- Karadeniz bölgesinde çoğulcu demokratik yapının ve siyasi istikrarın güçlendirilmesine yardımcı olmak,
- Uluslararası ve bölgesel diğer kuruluşlar ve KEİ ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmektir.

Başlangıçta KEİ'nin amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak bir "serbest ticaret bölgesi" kurulması olduğu belirtilmiş, ancak daha sonra yapılan toplantılarda bu girişim "ekonomik işbirliği" çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir girişim olarak nitelendirilmiştir.

KEİ'nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi'nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörülmektedir. Bu temel amaç doğrultusunda kısa dönemde, bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin artırılması öngörülmüştür. Uzun dönemde ise amaç; bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için uzun dönemde, aşamalı olarak katılan devletler arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmıştır.

21-23 Haziran 1999 tarihleri arasında İstanbul'da "Üç Denizin Hikayesi, Hazar, Karadeniz ve Akdeniz'in Geleceği" zirvesi yapılmıştır. Cambridge Energy

Research Associates (CERA), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi (BSECBC) tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen konferansa dünyada faaliyet gösteren 400 kadar firma, Hazar bölgesinde faaliyet gösteren firmaların en üst düzey yöneticileri ile Azerbaycan, Gürcistan ve Mısır devlet başkanları iştirak etmiştir. Konferansta, Yukarı Hazar Pazarları, Avrasya Elektrik Pazarları, Doğu Akdeniz Pazarları, İran ve Orta Doğu, Avrasya'daki Politik Riskler, Rusya'nın Geleceği, Altyapının Finansı ve Boğazlar gibi konular tartışma konusu olarak ele alınmıştır.

KEİ'ye üye 11 ülke tarafından Selanik'te 1.4 milyar dolar sermaye ile kurulan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası 21 Haziran 1999 tarihinde faaliyete geçmiştir.

17 Ekim 1999 tarihinde Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da yapılan KEİ Zirvesi'nde, KEİ'nin, AGİT ve AB ile yaptığı işbirliğine devam edeceği belirtilmiştir. Zirve sonunda 11 maddelik "İstanbul Zirve Bildirisi" yayınlanmıştır. Bildiride, KEİ ve AGİT arasındaki geliştirilmiş işbirliğinin AGİT bölgesinin tümünde istikrarlı bir barış ve refah hedeflerine hizmet edeceği, AB ile işbirliği için KEİ Platformu'nun ortak çıkar alanlarındaki karşılıklı etkileşim için uygun bir temel olarak görüldüğü, Avrupa'daki en son siyasi, ekonomi ve güvenlik alanlarındaki gelişmelerin ışığında, KEİ'nin ekonomik bir teşkilata dönüşmesi ile ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek üzere yapıldığı, İstanbul ve Moskova Zirve Bildirileri'nin kabul edilmelerinden sonra, Yalta Zirve Bildirisi'ne de bağlı kaldığı vurgulanmıştır. BM Şartı ilkelerine, Helsinki Nihai Bildirisine, AGİT ilkelerine, normlarına ve kararlarına bağlı kalındığının da teyid edildiği bildiride, AGİT çerçevesinde kabul edilecek yeni Avrupa Güvenlik Şartı'nın, AGİT ile diğer teşkilatlar ve kurumlar arasında hiyerarşik olmayan ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğini güçlendireceğine inanıldığı kaydedilmiştir.

Toplantı ve zirvelere, İsrail, Mısır, Polonya, Slovakya ve Tunus ile birlikte AB ülkelerinden Avusturya, İtalya, Fransa ve Almanya'da gözlemci üye olarak katılmıştır. Ayrıca, İran, Özbekistan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Makedonya örgüte tam üyelik için başvururken, Bosna-Hersek, Slovenya, Ürdün, Kazakistan, Hırvatistan, Kıbrıs Rum Yönetimi, Beyaz Rusya ve Macaristan da gözlemci üyelik başvurusunda bulunmuştur.

KEİ'nin önümüzdeki 25 yıl içindeki gelişme trendi değerlendirildiğinde;

kuruluşundan bu güne kadar gösterdiği gelişme paterni ile bu kuruluşun parlak bir geleceğe sahip olduğu görülecektir. Yalta'da 5 Haziran 1998 tarihinde Devlet veya Hükümet Başkanları tarafından imzalanan KEİ Şartı'nın 1 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle, KEİ bölgesel bir ekonomik örgüt haline gelmiştir. KEİ'nin bir örgüt haline gelmesi, KEİ'nin uluslararası platformlarda daha etkili bir şekilde temsil imkanı sağlayacak olması ve KEİ çerçevesindeki projelerin uygulanması için uluslararası mali kuruluşlardan gerekli yardım ve desteğin sağlanmasını kolaylaştıracak olmasından dolayı önem taşımaktadır.

AB tarafından Güneydoğu Avrupa ülkeleri için önerilen İstikrar Paketi çerçevesinde, KEİ örgütünün bölgedeki rolü vurgulanarak sözkonusu Paktin uygulanmasına katkıda bulunması için davette bulunulmuştur. 27 Ekim 1999 tarihinde Selanik'te yapılan Dışişleri Bakanları Toplantısında, KEİ'nin İstikrar Paketi'nin uygulanmasına aktif biçimde katkıda bulunması, bu çerçevede, İstikrar Paketi bünyesinde oluşturulan çalışma gruplarına iştiraki kararlaştırılmıştır.

AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde genişleme sürecini başlatması, bu bölgede KEİ'ne üye devletlerin ilgisini bu tarafa çekmiş, KEİ'nin etkinliğini arttırmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca KEİ'ne üye olan Yunanistan; Türkiye'nin bu faaliyet içindeki önemini dikkate alarak KEİ'nin daha etkin çalışmasını engellemeye çalışmaktadır.

KEİ'nin temel unsurlarından birisi de, işbirliğine ve dış dünyaya açık yapısıdır. İsrail, Mısır, Polonya, Slovakya ve Tunus'un yanısıra Avusturya, İtalya, Fransa ve Almanya gibi AB ülkeleri de KEİ'ne gözlemci olarak katılmıştır. KEİ'ne; İran, Özbekistan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ve Makedonya tam üyelik, Bosna-Hersek, Slovenya, Ürdün, Kazakistan, Hırvatistan, GKRY, Belarus, Macaristan ise gözlemcilik için başvurmuşlardır.

KEİ, ortak somut proje oluşturmada ve itici gücünü oluşturan özel sektörlerin bir araya getirmede henüz istenen etkinliği sağlayamamıştır. Bunun en başta gelen nedenleri arasında, KEİ'nin çoğunluğunu oluşturan ülkelerdeki yeniden yapılanma ve özel girişime dayalı pazar ekonomisine geçiş sürecinin henüz tamamlanmamış olması bulunmaktadır. Altyapı ve finans yetersizliği, bu ülkelerin KEİ sürecine katkıda bulunma ve ondan yararlanma imkanlarını önemli ölçüde azaltmaktadır.

1998 yılının Mart ayında açılan ve merkezi Selanik'te bulunan Karadeniz

Ticaret ve Kalkınma Bankası, 1 Haziran 1999 tarihinde işlevsel hale gelmiş ve sorunların bir ölçüde aşılmasına ve ortak somut projelerin hayata geçirilmesine yardımcı olmaya başlamıştır.

KEİ, Helsinki Nihai Senedi'nde ve onun devamını oluşturan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği İzleme Konferansları (AGİK) belgelerinde yer alan prensiplere ve özellikle, yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda ortaya konan demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler, liberal ekonomi yoluyla refah ve zenginlik, sosyal adalet gibi ortak değerlere ve bütün katılan devletler için eşit güvenlik gibi prensiplere dayanmaktadır.

KEİ'nin nihai hedeflerinden birisi, bir serbest ticaret bölgesi haline gelmektir. Finans yapısı tamamlanmak üzere olan KEİ'nin, yakında dev projeleri hayata geçirebileceği değerlendirilmektedir. KEİ, bölge ülkeleri arasındaki siyasi gerginliklerin giderilmesinde de etkin rol oynamaktadır. KEİ ülkeleri'nin bir dayanışma içine girmesi halinde Rusya, çok kısa sürede ekonomik krizi atlatabilecektir.

KEİ, kısa sürede diğer devletlerin de dikkatini çekmiştir. Bir çok devlet, gözlemci veya tam üye olmak için müracaatta bulunmuşlardır. KEİ'ye başvurarak gözlemci üye statüsünü kazanan İtalya ve Avusturya'nın ardından, Fransa'da bu statüyü elde edebilmek için girişimde bulunmuştur. Japonya'nın da "gözlemci üye statüsü" başvurusu için değerlendirme içindedir. KEİ'de, Avrupa Birliği'ne üye olan İtalya ve Avusturya gibi ülkelerin gözlemci statüsünde olmaları ve Fransa gibi AB'de önemli yere sahip bir ülkenin de başvuruda bulunması, ülkelerin bölgeye açılım isteğini ve Karadeniz'e olan ilgisini göstermektedir. Bu ülkelerin ilgisi, Türkiye'nin kuruluşunda öncülüğünü yaptığı KEİ'nin, önümüzdeki dönemde cazip bir örgüt haline geleceğini göstermektedir.

Türkiye'nin dış politikasındaki yeri ve önemi açısından bakıldığında; dışa açık bir ekonomik işbirliği modeli olarak, büyük ekonomik potansiyelin mevcut olduğu bir bölgede kurulan KEİ, 330 milyon nüfusu içine alan çok geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. KEİ üyesi ülkelerin, üretimde birbirlerine çok büyük rakip olmamaları, aksine genelde birbirlerini tamamlayan ekonomik yapılara sahip olmaları nedeniyle, başarı şansı da oldukça yüksektir.

Türkiye'nin öncülüğünde kurulmuş olan ve 1999 yılında imzalanan Charter

Anlaşması ile yasal kimliğine kavuşan KEİ'nin ülkemiz politikasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Ülkelerin ulusal ve uluslararası kapsamda karşılaştıkları problemler, son ekonomik karışıklıklarla beraber yeni potansiyel pazarların açılması gibi nedenler katılımcı ülkelerin istikrarlı bir ekonomik gelişim göstermelerini güçleştirmektedir. KEİ, katılımcı ülkeleri her alanda destekleyerek işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ülkeler arasında dış ticareti de destekleyen KEİ, bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Türkiye, KEİ ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla pek çok işbirliği protokolü ve ikili işbirliği anlaşması imzalayarak bu yönde kararlılığını göstermektedir. Benzer şekilde, Türk işadamları daha çok Romanya, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu'nda yoğunlaşan yatırımlar yapmaktadırlar. Bu bağlamda, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan KEİ Ülkeleri de dış piyasalara girme şansına sahip olmuşlardır. Bavul ticareti ile başlayan ilişkiler daha sonra resmi ticarete dönüşmüş ve söz konusu ülkelerin Türkiye'de de yatırımları artmıştır. 1997 yılı itibarıyla Türkiye'de 9 KEİ ülkesinden 205 firma kurulmuştur.

Türk işadamları pek çok KEİ ülkesinde yatırım yapmışlardır. Türk yatırımları daha çok Romanya, Azerbaycan ve Rusya Federasyonunda yoğunlaşmakta olup, 1997 yılı itibarıyla 900 milyon dolara ulaşmıştır. Diğer taraftan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan KEİ ülkeleri ile dış piyasalara girme şansına sahip olmuşlardır. Bavul ticareti ile başlayan ilişkiler daha sonra resmi ticarete dönüşmüş ve söz konusu ülkelerin Türkiye'de de yatırımları artmıştır. Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan Türkiye'nin KEİ bölgesindeki en yoğun ticaret yaptığı ülkelerdir.

Doğuda Japon Denizi'nden batıda Baltık Denizi'ne, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden güneyde Akdeniz'e kadar 19 milyon km²'lik bir alanı kaplayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesi yıllık 309 milyar dolarlık dış ticaret kapasitesi, 327 milyon üretici ve tüketici nüfusu, zengin insan kaynağı ve çok çeşitli ve geniş doğal kaynaklarıyla çok önemli bir işbirliği alanı oluşturmuştur. KEİ havzasına hangi ölçülele bakılırsa bakılıns önemli bir pazar ve önemli bir ekonomik güç olduğu görülecektir. Geliştirilmeye uygun bir potansiyel büyüklüğe sahip olan KEİ pazarı, elverişli coğrafi konumu nedeniyle de Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu pazarlarına daha kolay entegre olabilecek niteliktedir. Böyle bir pazar dış yatırımlar için de çekici olabilecektir. Ayrıca Karadeniz'in kendisi, dünyadaki dördüncü büyük iç sudur. 75.000 işçiyi ve 60.000 ton üretimi olan balıkçılık sanayisini

besleyebilmektedir. Buna ilaveten, ekonomik yönden deniz taşımacılığında önemli bir rolü olduğu gibi potansiyeli yüksek turizm olanakları da sunmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, dünyanın özellikle enerji alanında önemli üretici ülkeleri ile tüketici ülkelerini çatısı altında toplamaktadır. KEİ üyelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyleri farklıdır. 1989 yılı öncesinde merkezi ekonomi ile yönetilen üye ülkeler, bugün bir ekonomik dönüşüm sürecinden geçmekte ve hızla serbest pazar ekonomisi koşullarına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.

Bölge, Körfez Bölgesinden sonra en geniş petrol ve doğal gaz kaynağına sahiptir. Hazar havzasındaki 200 milyar varil düzeyinde petrol yatağının yanısıra dünya doğal gaz rezervinin de yüzde 27'si bu bölgededir. KEİ'nin jeostratejik önemi, hem kapsadığı coğrafi alanda önemli miktarda petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olmasından hem de Batı dünyasına yönelik enerji nakil yollarının, topraklarının üzerinden geçmesinden kaynaklanmaktadır. Uluslar arası Enerji Ajansı, Hazar Bölgesinin toplam ham petrol üretiminin 2000 yılında 79.000.000 Ton olduğunu, bunun 2010 yılında 194.000.000Ton, 2020'de ise 308.000.000 Ton düzeyine çıkacağını tahmin etmektedir. Doğal gaz üretiminin 2000'de 112 milyar m³ olduğunu, 2010 yılında ise 200 milyar m³ olacağını bildirmiştir.

Bölge ülkelerinin toplam GSYİH'si 2000 yılı itibarıyla 658 milyar dolar civarındadır. 251 milyar dolarlık GSYİH ile Rusya Federasyonu ilk sırada yer almakta, onu 199 milyar dolar ile Türkiye ikinci sırada, 112 milyar dolar ile Yunanistan üçüncü sırada takip etmektedirler. Bölgenin dış ticaret hacminin oldukça düşük olduğu görülmektedir. KEİ'nin, düşük olan bu dış ticaret hacmini genişletmesi beklenmektedir. Bölgenin toplam dış ticaret hacmi 1998 yılı itibarıyla 309 milyar dolardır. Toplam ihracat 140 milyar dolar, ithalat ise 169 milyar dolardır. Bölgenin dış ticaret açığı yaklaşık 30 milyar dolardır.

En fazla ticaret hacmine sahip ülkeler Rusya Federasyonu, Türkiye ve Yunanistan'dır. KEİ ülkelerine yönelik yabancı sermaye girişleri incelendiğinde de, bölgenin yabancı sermaye açısından önemli bir çekim alanı olmadığı görülmektedir. 2000 yılı itibarıyla bölgedeki en fazla yabancı sermaye girişi Rusya'ya yönelik olmuştur. Rusya'yı sırasıyla Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan izlemektedir. Son yıllarda ekonomisinde önemli gelişmeler kaydeden ve AB'ye aday ülkeler arasında en göze çarpan ülkelere biri olan Bulgaristan'a yabancı sermaye girişlerinde önceki yıllara göre önemli artış gözlenmiştir.

KEİ gelecekte işgücünün ve sermayenin serbestçe dolaşacağı orta gelir durumunda olan, ancak hammadde kaynakları zengin ülkelerin oluşturduğu, 338 milyon nüfuslu dev bir ekonomik organizasyon olacaktır.

Dünyadaki ekonomik bütünleşme hareketlerinin günümüzde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu süreç içinde, Türkiye coğrafi konumunun kendisine vermiş olduğu önemli avantajı kullanarak, uzun yıllardır Batı sisteminin içinde yer almasından kaynaklanan tecrübesiyle, bulunduğu bölgede ekonomik ve siyasi bir güç olma fırsatını yakalamış durumdadır.

Türkiye'nin coğrafi konumu, ekonomik açıdan sağladığı gelişmeler, yaratılan bölgesel işbirliği imkanları, özellikle Türkiye'nin önderliğinde oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi, ECO ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile geliştirilen ilişkiler ülkemize karşı son zamanlarda duyulan ilgiyi artıran faktörler olmuştur.

Sonuç olarak; KEİ'ye üye devletlerin bulunduğu bölgenin özellikleri nedeniyle, KEİ süreci çok hızlı yürümektedir. BDT ülkelerinin ekonomik, siyasi ve sosyal ağırlıklı sorunları bulunmakta, bunları hızla aşmalarının kısa vadede olanaksız olduğu görülmektedir. Bu nedenle KEİ için somut büyük sonuçlar alma beklentisi yakın zamanda gerçekçi olmayacaktır. Bu ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarının oturması için zamana ihtiyaç vardır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun yaşadığı ekonomik kriz ve AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde genişleme sürecine girmesi bu sürecin yavaşlamasında etkili olmuştur. KEİ süreci hiçbir oluşuma alternatif değildir. Aksine KEİ süreciyle; ekonomisi, sanayisi güçlenen, bölgede siyasi ve ekonomik ağırlığı güçlenen bir Türkiye'nin, AB'ye entegrasyon sürecinin kısılacacağı değerlendirilmektedir. KEİ sürecinin çok iyi çalışmasıyla Türkiye, enflasyon, istihdam ve nüfus problemini daha kolay aşabilecek ve büyük bir ekonomik canlılık kazanabilecektir. Bu nedenle KEİ, AB'ye bir alternatif değil, AB sürecini hızlandıracak çok önemli bir oluşumdur.

KEİ'nin kurucusu ve lokomotif güçlerinden birisi olan Türkiye'nin, Balkanlar ve Kafkas-Hazar Bölgesindeki oluşumları istediği yönde şekillendirebilmesi, özellikle Karadeniz'e yönelik olarak büyük güçlerin ekonomik kaynakları ve güvenliğe olan etkileri yönüyle bu bölgedeki oluşumları etkileme sürecinde aktif olarak katılabilmesi açısından Teşkilatın önemi büyüktür. Türkiye'nin kuzeyinde oluşturulacak NAFTA, APEC benzeri serbest ticari

bölgenin, Karadeniz ve civarındaki coğrafyada bir dostluk ve barış kuşağı oluşturabileceği açıktır. Bu coğrafyada böyle bir oluşum, Türkiye'nin Bölgesel Jeopolitik Güç olarak ihtiyaç duyacağı ekonomik güce katkısı yanında, devletimizin milli güvenliği açısından da hayati rol oynayacaktır.

2.8.4. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT) (ECO)

Türkiye, İran, Pakistan arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek maksadıyla, 1964 yılında kurulan kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilatı, İran devriminden sonra atıl duruma düşmüştür. 27.01.1985 tarihinde Tahran da yapılan konsey toplantısında kalkınma için bölgesel işbirliği (RCD) Teşkilatı ana anlaşması olan 1977 İzmir Anlaşmasında şekil ve içerik değişiklikleri yapılarak, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) kurulmuştur. ECO'nun ilk zirve toplantısı 16-17 Şubat 1992 yılında Tahran'da yapılmıştır.

28. Kasım 1992 tarihinde İslamabad da yapılan olağanüstü Bakanlar Konseyi'nde; Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın da katılmasıyla ECO'ya üye olan ülkelerin sayısı 10'a çıkmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bazı üyelerin itirazları sebebiyle Kıbrıs Müslüman Türk Toplumunu adına sadece komite çalışmalarına katılmaktadır.

11 Mayıs 1996 yılında Aşkabad'ta yapılan 4. zirve toplantısında; ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji öncelikli olmak üzere işbirliğine önem verilmesi hususunda karar alınmıştır.

Temel amaçları; üye ülkeler arasında karşılıklı ticareti artırmak, bölgede sürdürülebilir gelişme için koşullar yaratmak, kültürel ve dostluk ilişkilerini güçlendirmek olan ECO'nun İstanbul Deklarasyonu ile de 2000 yılı ve uzun dönem hedeflerle, sektörel hedefler belirlenmiştir. Sektörel öncelikler; ekonomik kalkınma için önemli olan ticaret, endüstri, tarım, ulaşım ve haberleşme, enerji, uyuşturucu bağımlılık önlemleri ve insan kaynakları alanlarını içermektedir. ECO orta vadede; üye ülkeler arasında işbirliğinin gerçekleşmesine yönelik öncelikli hedefler olarak seçtiği ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörüne ağırlık verilmesi stratejisini benimsemiştir.

ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması, serbest pazar ekonomisinin işlemesi, ticaret rejimlerinin

şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartları ile uyumlaştırılması ve özel sektörün bölge içinde etkin şekilde faaliyet gösterebilmesine yönelik tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

Üye ülkelerin çoğunu etkisi altına alan Uzak Doğu'daki ekonomik krize ve petrol fiyatlarındaki büyük düşüşe rağmen ECO, planladığı önemli faaliyetlerin pek çoğunu gerçekleştirebilmiştir. 1999 yılı Ağustos ayında ülkemizde büyük bir deprem felaketi yaşandığı halde, kurucu üye ülke olarak Türkiye, ECO faaliyetlerine aktif katılımını sürdürmüş ve bazı önemli ECO toplantılarına ev sahipliği yapmıştır. 1999 yılı içinde göze çarpan kaydadeğer bir gelişme, ECO'nun uluslararası ilişkilerde sağladığı ilerleme olmuştur.

“1964 yılında Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni bir canlılık kazanmış ve Azerbaycan, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Afganistan'ın katılmasıyla üyelerinin sayısını artırmıştır. ECO başarılı olduğu takdirde, eski İpek Yolu'nun yeniden canlanması gerçekleşebilecektir.

İpek Yolu, eski dünyada doğu ile batı arasında ticari ve kültürel mübadeleyi sağlayan üç ticaret yolundan en önemlisidir. Bunlardan birisi, Kuzey Sibirya ve Urallar'ın kuzeyinden geçip, Baltık Denizi'ne ulaşan “Kürk Yolu”dur. Diğeri ise, Hindistan'dan başlayıp, İran kıyılarından Mısır'a, oradan da deniz yolu ile İtalya'ya ulaşan “Baharat Yolu”dur. Bu yolla doğudan, batıda bulunmayan ama kullanılan çok sayıda baharat Avrupa'ya ve Ön Asya'ya taşınmaktadır.

Bugün ECO'nun; Türkiye, İran, Pakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve Afganistan dahil olmak üzere 10 üyesi bulunmaktadır. ECO bölgesi, sınırlarının Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Rusya Federasyonu, Moğolistan, Çin, Hindistan, Irak ve Suriye ile paylaşmaktadır. Coğrafi yakınlıklarının yanı sıra, ECO üyeleri çoğunluğu Müslüman, Arap olmayan nüfusa sahip gelişmekte olan ülkelerdir. Ancak bu ülkeler, piyasa ekonomisinden planlı ekonomiye (kumanda ekonomisi), laik demokrasiden İslam demokrasisine kadar uzanan çok farklı ekonomik ve politik yapılara sahiptirler.

Bölgenin gerçekleri göz önüne alındığında, tüm ECO ülkeleri için tek uygun entegrasyon biçiminin ekonomik entegrasyon olduğu görülmektedir. Yavaş yavaş

bir Gümrük Birliği (GB)'ne dönüştürülebiyecek bir serbest ticaret alanının oluşturulması, potansiyel kazançlara ek olarak, ECO üyelerinin mal pazarlarının entegrasyonu aracılığı ile bölgesel istikrarı arttıracak ve ayrıca Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerindeki ekonomik reformları hızlandıracaktır. Bir ECO Ticaret, Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın kurulması, yabancı sermaye ve modern teknolojiyi çekmek ve bölgesel ticaret ve yatırıma kredi ve garanti sağlamak suretiyle, söz konusu entegrasyon sürecine büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Fakat bir serbest ticaret alanı, Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan için yeterli bir entegrasyon formu gibi görünmemektedir. Bu ülkeler Bağımsız Devletler Topluluğu'na dahil eski Sovyet Cumhuriyetleriyle olan bağlantıları içinde işbirliğinde bulunmak suretiyle bağımsızlıklarını koruyabileceklerdir.

İpek Yolu'nun yeniden canlanması, ECO bölgesine ve komşu ülkelere çok yararlı olacaktır. Ekonomik entegrasyonun, bölge içinde ekonomik ve politik istikrarı sağlayacak potansiyel kazançları vardır. Bu istikrar, bölgenin ekonomik potansiyeli için şart olan yabancı sermaye ve teknoloji akışı için de yeterli ortamı oluşturacaktır.

Bununla birlikte İpek Yolu ile ilgili gelişmeler, ECO üyeleri ile bölgesel ve bölge dışı güçler arasındaki etkileşimin bir sonucu olacaktır. ECO (KEİ ile birlikte) başarılı olduğu takdirde, İpek Yolu'nun, Avrupa ve Asya arasında köprü vazifesi gören laik ve demokratik bir ülke olarak İslam ülkelere örnek olan Türkiye üzerinden yeniden canlanması mümkün olabilecektir:

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile beraberce üye olduğu tek bölgesel ekonomik teşkilat olan ECO'nun ülkemiz için önemi aşıkardır. Türkiye konumu, gelişmişlik düzeyi ve tüm dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri birlikte mütalaa edildiğinde, Ekonomik İşbirliği Teşkilatına lider olma ve bu teşkilatı yönlendirme durumundadır. ECO bölgesinin çok zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması hayati bir önem arz etmektedir.

Türkiye, teşkilat içinde ticaretin geliştirilmesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartlarıyla uyumlaştırılması, denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkelerinin dünya ticaret merkezlerine açılımlarını sağlayacak ulaştırma hatlarının geliştirilmesi, eksik hatlarını tamamlanması yönünde aktif bir tutum izlemektedir.

Sonuç olarak ECO; üyesi olan on devlet ve yeni dünya jeopolitiğinin merkezinde olan, 8 milyon km² alanı ve 1991 yılı kayıtlarına göre 310 milyonluk nüfusu ile büyük bir potansiyel ekonomik güç durumundadır. Üyelerin büyük çoğunluğunun Türk devletleri olması ile Türk dünyasındaki gelişmelere açıktır. ECO ülkelerinin bilim ve teknik yönden henüz yeterli seviyede olmadığı değerlendirilmektedir. ECO bugün veya yakın gelecekte AB'nin alternatifi olacak potansiyelde değildir. Ancak üye ülkeler arasında Gümrük Birliği esasları çerçevesinde serbest ticaret alanının oluşturulması üye ülkelerin kalkınmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Türkiye, büyük oranda Orta Asya'da hakim Türk dünyasında ECO vasıtası ile ekonomik ve kültürel bağlarını kuvvetlendirerek bu ekonomik birliktelikle jeopolitik açılımlarında daha fazla alternatif yakalayabilecek, milli güvenliğine katkı sağlayacak Kafkasya ve Hazar bölgeleri ile Orta Asya'daki oluşumlarda insiyatif sahibi olabilecektir. Ayrıca Türkiye, AB'ne üye sürecinin uzaması veya AB'ne tam üyeliğin gerçekleşmemesi ihtimalini de göz önüne alarak ECO kapsamındaki faaliyetlerini artırmalıdır.

2.8.5. Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)

Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN); Malezya, Endonezya, Singapur, Filipinler ve Tayland Dışişleri Bakanlarının 8 Ağustos 1967 tarihinde Tayland'ın başkenti Bangkok'taki toplantıları sonunda açıklanan deklarasyonla kurulmuştur. ASEAN ülkelerinin sayısı, 1994 yılında ise Brunei'nin, 1995 yılında Vietnam'ın, 1997 yılında Myanmar ve Laos'un, 1998 yılında ise Kamboçya'nın katılımıyla 10'a yükselmiştir.

ASEAN Güney Doğu Asya'da istikrarın korunması, üye ülkeler arasında ikili ve çok taraflı işbirliği ve dayanışmanın teşvik edilmesi, ekonomik sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması amacıyla kurulan, ekonomik gelişmeyi hedef alan, uyumsuzlukların barışçı yöntemlerle çözümlenmesi ve iç işlere karışmama ilkesini esas alan bir kuruluştur.

Güneydoğu Asya'da bulunan ülkeler arasında daha çok sosyal ve ekonomik yardımlaşma ve dayanışmayı hedef alarak belirlenmiş bulunan ASEAN, kurulduğu tarihten bu yana bir yandan üye ülkeler arasında, diğer taraftan üçüncü ülkelerle ticareti ve işbirliğini geliştirmeye yönelik çeşitli çalışmalar yapmıştır; özellikle

endüstri projeleri alanında başarı sağlamıştır. Esas itibarıyla birlik, üye ülkelerin güvenliğini ekonomik işbirliği ve gelişmeyi güçlendirerek sağlamaya çalışmaktadır. ASEAN'ın ana stratejik hedefi, bölgede ne Çin'in, ne de Japonya'nın bölge hakimiyeti kurmaya çalışan ülkeler olarak ortaya çıkmalarının önlenmesidir. Bu hedef, ABD'nin çıkarlarıyla uyusmaktadır.

Güney Doğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN), Güney Doğu Asya bölgesinde güvenlik ve istikrarın korunması, komünizmin yayılmasının önüne geçilmesi, üye ülkeler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması maksadıyla kurulmuştur. Ayrıca barış, ortaklık ve eşitlik ilkelerine dayalı olarak bölgede ekonomik büyümeyi, sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlamak; istikrar ve barışı kuvvetlendirmek; eğitim, teknik ve yönetim alanlarında araştırma ve geliştirmeye yardımcı olmak; endüstri alanında daha güçlü işbirliğine gitmek; halkın yaşam standardını yükseltmek; Güneydoğu Asya üzerine araştırmaları teşvik etmek ile bölgesel ve uluslar arası kuruluşlarla yararlı işbirliği ve ilişkileri sürdürmeyi amaçlarına dahil etmiştir.

ASEAN'ın en üst organı, üç yılda bir toplanan Hükümet başkanları Yüksek Otoritesi'dir. Düzenli olarak yılda bir kez toplanan Bakanlar Konseyi ise, karar alma yetkisi bulunan bir organ olup, ülke dışişleri bakanlarından oluşmaktadır. Ana politikalar ve kararlar, her yıl yapılan "ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı" tarafından alınmaktadır.

ASEAN'ın bugün vardığı aşamada, ekonomik ağırlıklı amaçlarını ortaya koyan belge, "ASEAN Vision 2020" dir. Belgede 2010 yılına kadar ASEAN bünyesinde ekonomik entegrasyonun sağlanacağı ekonomik gelişme stratejilerinin işbirliği halinde belirleneceği, gelişme düzeyleri arasındaki farklılıkların giderilmesine çalışacağı, serbest ticaretin ve rekabet gücünün geliştirilmesi için faaliyet gösterileceği ifade edilmektedir. Belgede bu çerçevede bir serbest ticaret bölgesi (AFTA) oluşturulacağı 2010 yılına kadar bölge içerisinde yatırıma yönelik sermayelerin serbestçe hareket edebileceği ve diğer bölgesel kuruluşlarla işbirliğinin artırılacağı ve ASEAN yatırım pazarının 2020 yılında tüm dünya sermayelerine açılacağı kaydedilmiştir.

Önümüzdeki yirmi yıllık dönemde Çin'in, ARF (ASEAN Regional Forum) içine çekilerek bu ülke ile güvenlik diyalogunun oluşturulması ve bölgedeki gerginliklerin azaltılması yolunda bir adım atılması, ASEAN'ın hedefleri arasında

kabul edilmektedir. ASEAN, aynı zamanda bölgenin nükleer silahlardan arındırılması, üye ülkeler arasında serbest ticaretin hızlandırılmasını öngörmektedir. ASEAN ile AB arasında, Çin, Japonya ve Güney Kore'nin de katılımıyla periyodik Asya Avrupa Zirveleri düzenlenmektedir.

Asya krizi sonrasında IMF yolu ile ASEAN ülkeleri üzerinde giderek artan bir ABD etkisinden söz etmek olanaklı hale gelmiştir. Krizden etkilenmeyen Tayvan ve bu ülke ile ilişkilerine öncelik veren Çin ise, kriz sonrasında uluslar arası sistemdeki büyük bölgesel olasılığını arttırmıştır. Dolayısıyla, Güneydoğu Asya alt bölgesinde ABD ile Çin'in rekabeti daha açık bir hal almıştır.

Dünya ekonomisinin ilgi alanı bu bölgelere kaymakta, bu da ekonomik, siyasal ve stratejik rekabeti bir bölgeye çekmektedir. Dolayısıyla, ABD ile Çin'in, ekonomik ve siyasal rekabetleri de bir tür çatışmaya dönüşmektedir. İleriki dönemlerde bu teşkilatın yeni bağlantısızlık hareketinin başlangıcı olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye, ASEAN ile diyalog ortaklığı kapsamında ilişki kurmaya ilgi duymaktadır. Öte yandan, ASEAN'a üye ülkelerle ikili düzeyde de ilişkilerimizin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'nin ASEAN ile ilişkilerini güçlendirmesi ve ticareti geliştirmesi, küreselleşen dünyada önem kazanmaktadır. Zira ASEAN sahip olduğu potansiyeli ve geleceğe yönelik vizyonu ile ekonomik bir birlik olarak dünya jeopolitiğinde söz sahibi olabilecek kapasiteye sahiptir. Çin'in de içinde bulunabileceği ASEAN, Türkiyenin milli güvenliği noktasında, Orta Asya coğrafyası açısından dikkate alması gerekli olan bir güç olarak ortaya çıkmakta ve bu yönüyle 21. yüzyıl jeopolitiğinin önemli aktörlerinden birisi sayılmaktadır.

3. KÜRESEL GÜÇ MÜCADELESİNDE ASYA-PASİFİK DÜNYASI

Asya-Pasifik Dünyası iki eksene ayrılarak ele alınabilir. Birincisi; Asya'nın kıtasal bütünlüğü, ikincisi; Pasifik Okyanusunun kıyılarını içine alan geniş deniz-kara bütünlüğüdür. Fiziksel olarak tanımlanabilen bu sınırlamanın, siyasal coğrafya açısından daha alt bölgelere ayrılarak tanımlanması da mümkündür (Hacısalihoglu, 2001 s. 94).

Nitekim Asya'nın kıtasal bütünlüğü; siyasal coğrafyanın, jeopolitik ve jeostratejik analizleriyle, farklı içerikler ve boyutlar içeren bölgelere ayrılabilir. Orta Doğu'dan "Kafkaslar-Hazar Havzası-Orta Asya" eksenine, İç Asya'dan Uzak Doğu uzanımlarına dek geniş bir yelpazede siyasal içerikler taşıyan bölgeler sıralanabilir.

Asya-Pasifik tanımıyla Asya'nın kıtasal bütünlüğünden çok, son yıllarda büyük ilgi odağı halinde Pasifik'e odaklanan, Pasifik'le bütünleşen sınırlı bir Asya karasal kütlesi kastedilmektedir. Esasen Atlantik karşıtı olarak gelişen Pasifik vurgusu; yeni bir güç merkezi ilgi odağı, çekim merkezi, yeni küresel ve bölgesel ilişki yumağı niteliğiyle öne çıkan siyasal içerikli tanımlamadır. Bu boyut dışında Asya-Pasifik bölgesi içinde görülebilecek bir çok ülkeden (Orta Asya Cumhuriyetlerinden ve Orta Doğu Ülkeleri) söz edilebilir. Ancak Asya-Pasifik tanımıyla ele alınan sınırlama içinde, makro dengeler ve ilişkiler boyutuyla sadece Pasifik odaklaşmasında yer alan özellikle küresel içerikler taşıyan ve bölgesel güçlerin de dahil olduğu siyasal aktörler ve onların rolleri yer alır.

Bu bağlamda, Asya-Pasifik dünyasında soğuk savaş sonrası döneme ilişkin, küresel iddialara yönelik güç ilişkilerinde siyasal aktörler ve stratejileri çeşitlilik gösterir. Japonya, Çin ve Rusya'nın öne çıktığı Asya-Pasifik ekseninde, Hindistan gibi göz ardı edilemeyecek aktörlerin de varlığı söz konusudur. Ayrıca Pasifik'e kıyısı olan Avustralya, Kanada, ABD ve Yeni Zelanda gibi ülkeler sahip oldukları coğrafi konum ve buldukları Pasifik dünyasının siyasal hareketliliğinin zaman zaman genişlettiği jeopolitik ve jeostratejik sınırları içinde yer alırlar.

Asya-Pasifik dünyasının küresel oluşumlara ve olaylara olan ilgisi ve gerekse doğrudan Asya-Pasifik'in küresel ilgiye uğraması, yeni güç dengelerini, yeni küresel ve bölgesel güç unsurlarını ve aktörlerini belirleyecek önem bir coğrafi

dönüşümdür. Soğuk savaş sonrasında Asya-Pasifik dünyasının ekonomik coğrafyasından, siyasal coğrafyasına uzanan birbiriyle ilişkili ve bir çok yeni bileşeni ve faktörü içinde barındıran bir değişim süreci yaşadığı bilinen bir gerçektir. Son zamanlarda "Pasifik Yüzyılı" veya Pasifik Çağı" ifadeleri de bu tabloya işaret etmektedir.

Soğuk savaş sonrası siyasal dönüşümlerin boyut kazanması, yeni güç dengelerinin oluşum sürecinde Atlantik'ten Pasifik'e doğru ilgiyi ve çekiciliği artırmıştır. 1990'lı yıllarda hareketlenen küresel liderlik tartışmaları ve kutuplaşma eğilimleri, yeni bir sahne ve bol aktörlü bir senaryonun uygulama alanı olarak Asya-Pasifik eksenini öne çıkartmaktadır. Bir anlamda Asya-Pasifik üzerinden küresel denge koşulları yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Yeni düzen arayışının belirleyici unsurları, geleceğe yönelik stratejilerine son şeklini yine Asya-Pasifik üzerinden vermekte ve böylece bölgede biriken gücün küresel iddiaları netlik kazanmaktadır. Kutuplaşma, küresel liderlik, uluslar arası dengelerde baş aktörlük, küresel güç gibi esasen bölgesel gücüde kucaklayan küresel iddiaları taşıyan kavramlar çerçevesinde Asya-Pasifik eksenine bakıldığında, ABD'nin bölgedeki rolünün yanı sıra dev ekonomik yapılanmasıyla Japonya, ekonomide süratle büyüyen Çin, yeni bir toparlanma sürecine giren Rusya ilk akla gelen ülkeler durumundadır.

3.1. Japonya

Dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü durumundaki Japonya, Asya-Pasifik eksenin teknolojik ve toplumsal zenginliğiyle öne çıkan, tarihsel derinliğiyle bölgede etkin ve belirleyici unsurlara sahip potansiyel bir güçtür. Japonya'nın küresel boyuttaki rolü ve gücü potansiyeller taşımakla birlikte, aynı oranda aktif, belirleyici ve özgün nitelikler göstermemektedir. Her şey den önce askeri alandaki edilgenliği, siyasal açıdan uluslar arası ilişkilerdeki inisiyatifsizliği, bunun göstergesidir.

Japonya'nın bugünkü görünümü, ikinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış bir ülkenin yeniden yapılanma sürecindeki tercihleriyle ilişki olduğu kadar, dönemin küresel belirleyici gücü ABD'nin yönlendirmeleriyle de bağlantılıdır. Ayrıca soğuk savaş yıllarının stratejik ve jeopolitik dengeleri, Japonya için tercih edilen çizginin önemli belirleyicisidir.

Ancak Japonya'nın ikinci Dünya Savaşı öncesindeki konumu ve davranış biçimi son derece hareketli, bölgesinde özellikle yayılmacı reflekslerle işleyen bir düzeyi yansıtmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek Japonya, bu düzeni korumuştur. Japonya tarihsel süreç içinde, siyasal yönelimlerinde de bir ada devleti olmanın izlerini yansıtmıştır. Nitekim denizcilikteki gücünün yanı sıra deniz geçit ve yolları üzerindeki kontrolü, Asya kıtasına yönelik doğrudan toprak kazanmak, nüfuz elde etmek veya tampon devletler oluşturabilme çabası bu izlerin yansımasıdır.

Tarihte Çin'le olan çelişkileri, Kore'nin işgali ve bu ülkeyi adeta bir tampon devlet olarak kıtaya eklemeye çabası ve böylelikle kendisinden büyük bir gücün oluşumunu engelleme arzusu, denizlerin sağladığı doğal güvenlik ortamı sayesinde büyük güvenlik kaygıları taşımadan aynı ortamın olanaklarıyla, geniş bir hareket serbestisiyle davranarak, Avustralya kıtasını hedefleyen yayılmacı refleksler besleyebilmesi, esas olarak Japonya'nın ada devleti kimliğinden yansıyan siyasal yönelimler olarak göze çarpmaktadır. Bu özelliğiyle Japonya, İngiltere ile tarihsel benzerlikler göstermekte olup, her iki devlet de geçmişte birbirine benzer siyaset uygulamış, geniş sahalarda yayılma arzu ve gayreti içinde adalarından dışarı çıkarak, karalar üzerinde yayılmışlardır (Atay, 2000, s.121).

Japonya'nın taşıdığı reflekslerle, İngiltere de karşı kıyada kendisinden büyük devletin oluşumuna engel olabilecek stratejiler geliştirmiştir. Japonya, Çin'e karşı 'Kore Devleti' nin oluşumunu tampon bir yapılanma olarak görürken, benzer bir yaklaşımı İngiltere de Fransa'ya karşı Belçika ile, Almanya'ya karşıda Hollanda ile izlemiş ve bu küçük ülkelerin tampon bölgeler olarak ortaya çıkmalarına yardımcı olmuştur (Çeçen, 1999, s.138).

İkinci Dünya savaşı'nda Hiroşima ve Nagasaki kentlerinde yüz binlerce insanını, atılan atom bombalarıyla kaybeden, bir o kadar insanının geleceğini, radyasyon etkisiyle sağlıksız bir yaşama tutsak kılınan bir ülke durumundan, toplam dünya veriminin % 10'unu üreten sanayisiyle, yeryüzünün ikinci büyük ekonomik gücü haline gelen Japonya'yı başarıya götüren ana faktör, sahip olduğu toplumsal değerler ve onun kültürel altyapısı olduğu kadar, askeri-savunma harcamalarının önemli ölçüde kısılarak, (GSMH'nın, yaklaşık % 1 'lik düzeyine kadar) tüm kaynakların ekonomik kalkınma adına seferber etmiş olmasıdır.

Japonya'nın ekonomik ve toplumsal kalkınmada başarısında ihmal

edilmeyecek kadar önemli paya sahip olan toplumsal bilinç, ekonomik yaşama büyük katkı sağlamıştır. Örneğin; ortalama Japon ailesi, vergi hariç, kazandığı her 100 Yen'in 16'sını tasarruf etmektedir. Bir başka ifadeyle ortalama bir Amerikan ailesi, aile gelirinin % 5'ini tasarruf ederken, ortalama bir Japon ailesi % 20'sini tasarruf etmektedir. Kuşkusuz bu yaklaşım, Japonya'nın toplumsal gelenekleriyle ilişkili olduğu kadar toplumsal bilinci besleyen eğitim düzeyi ile de ilişkilidir. Nitekim Japonya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bugüne kadar daima eğitime öncelik vermiştir. Çocuklarının % 92'si okul öncesi eğitimden yararlandığı Japonya'da, ana okulu hariç zorunlu eğitim 9 yıldır ve Japon çocuklarının okula gitme süresi, batılı ülkelerden daha fazla (ABD'de her yıl 180 gün okul varken, Japonya da 220 gün) olduğu için 14 yaşındaki bir Japon çocuğu, 17-18 yaşındaki bir Amerikan çocuğu kadar eğitim almaktadır (Öymen , 2000, s.141).

Soğuk savaş yıllarında ABD'nin güvenlik şemsiyesi altına girerek, silahlanma yarışına giren bir dünya yapılanmasından kendini soyutlayan Japonya'nın ABD ile ittifak yapması, ABD'nin Japonya'yı kanatlarının altına alarak, ekonomik ve toplumsal yapılanmasında büyük destek olmasının altında yatan sebep, Soğuk savaş döneminin Sovyet-Çin tehdit algılamasıyla ilişkilidir. Böylelikle ABD, Japonya ortaklığıyla Asya-Pasifik dünyasının Jeopolitik ve Jeostratejik dengelerinde aktif olarak yer almış ve önemli bir güvenlik çemberi yaratmıştır. Bununla birlikte, havada yakıt ikmali yapan uçaklar edinmek için aldığı son kararı ile Japonya, askleri saldırma yeteneğini önemli ölçüde artıracak yönde adımlar atmıştır (Ceylan, Eylül 2002).

Japonya'nın ihracatının üçte birinin sadece AB pazarlarına yönelik olması, özellikle son yıllarda finansman açısından adeta kredi merkezi niteliği taşıyarak, ABD'nin yüklü borç aldığı bir ülke durumuna gelmesi, tüm bunlar bir yana ABD'nin Asya-Pasifik dünyasında hegemonyasını sarsacak en ufak gelişmede, bölgede Kuzey Kore, Rusya ve Çin'in özellikle tehlikeli bir nükleer güç olduklarını ve örneğin Kuzey Kore'nin menzili Japonya'yı içine alan uzun menzilli balistik füzeyi geliştirmiş olduğunu hatırlatması, bölgede soğuk savaş dönemini anımsatan saflaşmaların olabileceğini göstermektedir.

Şurası da bir gerçek ki, Asya-Pasifik dünyası, soğuk savaşın bitiminden hemen sonra ABD'nin tüm dünyaya "Yeni Dünya Düzeni" kavramıyla ilan ettiği ABD'nin liderliğine dayalı "tek kutuplu yaklaşımın tek geçerli tez olmadığına dile

getirildiği bölge olmuştur. Bu durumu yaratan temel unsur, "Çok Kutuplu Bir Dünya" tezini besleyen güçlerin sayıca bu bölgede fazla olmasıdır. Şimdilik Rusya ve Çin dışında, -Avrupa'da Fransa da buna dahil edilebilir- Japonya'nın böyle bir seslenişi duyulmamıştır.

Temel çelişkiler Merkez-Çevre veya Güney-Kuzey olarak da tanımlanabilecek ayrışmada yatmaktadır. Yoksa küresel iddialar çevresinde, küresel güç mücadelesinde, güçlüler dünyasındaki küreyi yönetme çekişmesinde daima ince ayarlamalar, hassas dengeler, karşılıklı bağımlılıklar belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Japonya'nın olası bir ABD ayrışmasında aynı koşullar altında olacaktır. Buna göre; Japonya-ABD ittifakında ayrışmalar yaratabilecek gelişmeler: (Brzezinski, 1998, s.160)

- Japonya'nın bir süredir BM Güvenlik Konseyinde sürekli olarak yer almada ısrarı ve buna ilişkin üstlenme arzusu taşıdığı yeni roller,
- Birincisinin bir gereği olarak savunma ve askeri harcamalarda artış eğilimi taşıması,
- Uluslar arası anlaşmazlıklarda arabulucu rolüyle yer alma isteği,
- Soğuk savaş sonrasında küreselleşme eğilimleri,
- Özellikle teknolojik destekli küresel ve bölgesel ticaret de giderek artan rekabet ortamında Japonya'nın yeni ve büyüyen hedefleridir.

Tüm bu gelişmeler ve arzular Japonya'nın küresel iddialar peşinde olma reflekslerinin gereği olarak mutlaklaştırılmayacağı, Japonya tarafından karar verilmiş bir ABD ayrışmasının somut delilleri olarak da değerlendirilemez. Ancak bu gelişmeler Japonya tarafından soğuk savaş sonrasına yönelik olarak, siyasal anlamda farklılıklar içeren bir atmosferin benimsendiğini gösteren, politik bir bilince dayanmaktadır. Bu yargıdan hareketle Japonya, soğuk savaş yılları boyunca elde ettiği ekonomik, toplumsal kalkınma başarısına rağmen siyasal etkinliğindeki edilgenliğini de içeren bir yakın geçmiş kimliğinden ayrı bir çizgiyi yaşama arzusunu hissettirmektedir.

BM (Birleşmiş Milletler) Güvenlik Konseyinde daimi üye olma arzusu, uluslar arası bir iddia, bir hedef yoğunluğu taşımaktadır. Özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra BM Barış Gücü kapsamında ülke dışına askeri gönderilmesini

kabul etmiştir. Ayrıca 1947'de yapılan Japon Anayasasının anlaşmazlık halinde kuvvete baş vurmayı yasaklayan 9. Maddesinin kaldırılmasına yönelik süreç, Japonya'nın uluslararası refleksi soğuk savaş döneminden farklı hareket etme arzusunun bir yansımasıdır.

Japonya'nın askeri alandaki olası hareketliğinin esas nedenleri üzerinde durmak gerekmektedir. Japonya'nın bu alandaki hedefleri; iç dinamiklerin belirleyiciliğinde, soğuk savaş sonrasında koşullarına yönelik yeni strateji ve politikaların bir gereği olarak belirlendiği yönünde yorumlanabileceği gibi, son zamanlarda ABD'nin Asya-Pasifik dünyasıyla ilgili taşıdığı kaygıların bir sonucu olarak, müttefik Japonya'nın doğrudan bu ülke tarafından silahlanmaya yöneltildiği şeklinde de değerlendirilebilmektedir.

Bu ikinci yorumun temel dayanağı; Japonya'nın mevcut askeri altyapısının ileri teknolojiye sahip olması ve bu konuda potansiyelleri bulunması, olası bir askeri sıçramanın teknik bir düzeyde engelinin olmadığı gösterilerek asıl engelin siyasal içerikli olmasında aranmasıdır. Bu yaklaşıma göre ABD hala, Japonya üzerinde büyük ölçüde etkin rol oynamakta olup, muhtemel bir askeri-savunma alanındaki Japon hareketliliğinde yönlendirici rolü sürmektedir. Kuşkusuz Asya-Pasifik dünyasının hatta tüm küreyi ilgilendiren ABD'nin yeni stratejisi bu konuda temel belirleyici unsurdur.

Japon hükümetinin bol miktarda uranyum ithal etmesinin altında yatan gerçeğin bu olduğu ve Japonlar tarafından "Nükleer Domino" teorisinin bir gereği olarak, komşu ülkelerde atom bombası yapıldığı sürece, Japonya'nın atom silahına sahip olması gerektiği savları zaten nükleer enerjili reaktörler kurmuş olan Japonya için kolayca göz ardı edilemeyecek kadar önemli projeksiyon alanıdır. Japon hükümetinin, Atom silahlarının yayılmasını önleme anlaşması imzalamak istemesi de kuşkuları artırmaktadır (Hacısalıhoğlu, 2001, s.100).

Görünen o ki, Japonya özellikle askeri alanda henüz yeterince netleşmemiş de olsa bir sıçramanın arayışı içindedir. Japonya-ABD arasında ortaya çıkabilecek bir başka ayrışma unsurunun, Asya-Pasifik dünyasında cereyan edebilecek bölgeselleşme eğilimlerinden dolayı yaşanabileceği değerlendirilmektedir. Japonya bölgesel gücünü, ekonomik destek ve bölgesel ticaret etkinliğiyle ayakta tutmaya çalışırken, bugüne değin bu alandaki ABD ortaklığıyla ilgili, Sovyet-Çin ekseninden yaratılan ideolojik tehdit algılaması nedeniyle ciddi ayrışmalar yaşanmamıştır.

Ancak soğuk savaş sonrasında yeni düzen arayışında daha aktif olmak isteyen Japonya için, bölgesel güç ilişkileri ve her şeyden önemlisi bölgesel liderlik konumu, yeni düzenlemeleri ve yeni stratejileri zorunlu kılmaktadır. Nitekim bu alanda süratle gelişen Çin gibi bölgesel rakipler ortaya çıkabilecektir.

Ayrıca Japonya'nın; Avrupa Birliği gibi, NAFTA gibi bölgesel ekonomik bloklaşmalara karşı örgütlenme gereksinimi kendiliğinden doğmaktadır. Bu talep esasen bölge ülkelerinden gelmektedir. Örneğin; Doğu Asya Ekonomik Topluluğu (EAEC) adıyla bir bölgesel örgütlenmenin savunucuları, Japonya'dan çok bölge ülkeleridir. Malezya'nın başını çektiği ve bizzat Malezya başbakanı Mahathir'in bir düşüncesi olan bu örgütlenme önerisi, coğrafi sınırlarıyla Doğu Asya'yı içeren bölge gücünün bütünleşmesinin idealini yansıtmaktadır. Nitekim Mahathir bu düşüncüyü ilk olarak AB ve NAFTA'yı dengelemek üzere 1990 yılında ortaya atmış ve daha sonra Mahathir önerisini ASEAN (Association of Southeast Asian Nations/Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ve diğer potansiyel üyeler tarafından daha kabul edilebilir bir duruma getirmek üzere, EAEC'in APEC (Asian Pasific Economic Cooperation/Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) çerçevesinde yerleştirebileceğini söylemiştir. Ancak ABD, EAEC fikrine karşı çıkmaktadır. Bu durum Japonya-ABD olası ayrışması açısından önemli bir noktadır (Hacısalıhoğlu, 2001, s.100).

Japonya, her şeye rağmen ABD ile süren özellikle güvenlik alanındaki ilişkisi ve çok büyük kısmına hakim olduğu pazar olanağı nedeniyle, EAEC çabasına çok arzulu yaklaşmamıştır. Ancak Japonya'sız bir Doğu Asya ekonomik örgütlenmesinin başarı şansının fazla olamayacağı bilindiği için, özellikle liderlik temelinde ve yine özellikle Malezya tarafından ısrarcı olunmuştur. Nitekim Malezya Japonya'nın katılımı için özel bir çaba sarf etmiş, EAEC içinde Japonya'nın liderlik rolünü kabul etmesi için övgüler yağdırmış ve İkinci Dünya Savaşı'nda olanlar için Japonya'nın özür dilemesine gerek olmadığını, geleceğe doğru bakmanın daha anlamlı olacağını ve EAEC'e katılması ve geçmişi unutmasını istemiştir. Malezya'nın sürekli çağrılarına karşı Japonya, EAEC' ye katılma konusunda net bir tavır sergilemeyerek, konuyu düşünüyormuş gibi taktiksel yola baş vurmuş ve topluluğa Yeni Zelanda ve Avustralya'nın da katılmasında ısrar ederken, bu öneri Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Asya'nın bir parçası olmadıkları gerekçesiyle Mahathir tarafından reddedilmiştir (Denker, 2000, s.74).

EAEC çerçevesindeki yaklaşımlar ve karşılıklı tavırlar, bir noktayı öne çıkarmaktadır. Asya-Pasifik dünyasında Asyalılık kimliğiyle bölgeselleşme hareketleri gelişmektedir ve bu hareket bölgede askeri varlığıyla, ekonomik etkinliğiyle ABD için yeni stratejileri zorunlu kılmaktadır. Nitekim Japonya'nın resmi olarak tavrının ve tercihin net olarak belirginleşmemesine rağmen, Japonya cephesinden Asyalılık fikriyle pekişen öncelikle ekonomik ve esasen kültürel ve siyasal ortaklaşma çabaları dikkat çekicidir. Batı'dan çok, Japonya kültür ve siyasi olarak Asya'nın ayrılmaz bir parçası olup, Japonya'nın kaderi Asya'dadır

Soğuk savaş sonrasında Tokyo, yardım programına yeni bir boyut ekleyerek, yardım alan ülkenin, demokratikleşmesi, insan hakları ve askeri amaçlı olmayan harcamalarda kullanılması yardımın ön şartı olarak belirlemiştir. Böylece Japonya bölgedeki ağırlığını, bölgesel çerçevede siyasal idealler kapsamında artırarak, geniş bir boyuta taşımaktadır. Japonya'nın olası bir ABD ayrışmasını teşvik edecek olan bir başka unsur; özellikle teknoloji destekli küresel ve bölgesel ticaret alanında giderek artan rekabet içinde, Japonya'nın yeri ve büyüyen hedefleridir.

Japonya'nın geniş perspektifli stratejik nitelikli ticari etkinliği hiç kuşkusuz Pasifik dünyasıyla sınırlı değildir. Özellikle Avrupa pazarına olan ilgisi de süreklilik gösterir. AB'nin koruma duvarlarını aşabilmek için yeni stratejiler geliştirmiştir. Örneğin; soğuk savaş döneminde Türkiye'yi hiç önemsemeyen aksine petrol ülkelerine öncelik tanıyan Japonya, değişen dünya konjonktüründe, Türkiye'nin ağırlık kazanan yeni konumundan yararlanmak isteyerek, Avrupa'da dışlanırken; Türkiye'nin gümrük birliği statüsünden yararlanarak, Türkiye'de kurduğu fabrikaların ürünlerini Türk malı gibi Türkiye üzerinden Avrupa'ya satmayı planlamıştır (Çeçen, 1999, s.143).

Aynı şekilde Avrasya bütünlüğü içinde Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu alt bölgelerdeki etkinliği de ilgi çekicidir. Japonya'nın enerji konusunda Orta Doğu'ya bağımlılığı giderek artmaktadır. Japonya'nın Orta Doğu'ya bağımlılık oranı 1996'da %26 iken, bu oranın 2020'de %55'e yükselmesi beklenmektedir. Bu nedenle Japonya, tek bölgeye enerji bağımlılığını uzun vadede çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

Japonya'nın enerji politikası, Kafkasya ve Hazar Bölgesinin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarından dolayı bu bölgeler ile Japonya arasındaki ilişkilerin uzun dönem içinde geliştirmesini zorunlu hale getirmektedir. Örneğin; Sovyetler

Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) Japonya için jeostratejik olarak önem kazanmaya başlamıştır. 1991 yılında diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile birlikte Güney Kafkasya Cumhuriyetlerini de tanıyarak diplomatik ilişki kurmuştur. Ayrıca, ABD ambargosuna rağmen İran'la 26 milyar varillik petrol geliştirme anlaşması imzalamıştır.

Japonya'nın, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri arasında siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin en fazla olduğu ülke Azerbaycan'dır. Bu durumun en önemli nedeni, Japon petrol firmalarının Hazar Petrollerine olan ilgisi ve bu bağlamda Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarının Japonya'nın enerji politikasında giderek önemli bir yer almasından kaynaklanmaktadır.

Japon firmalarının Hazar Petrollerine olan ilgisi 1998'de petrol kaynakları geliştirme şirketi olan İmparator Petrol, Endenozya Petrol ve Ito Petrol geliştirme Şirketinden oluşan üç şirket Hazar denizindeki Ateşgah, Yanantava, Mugandeniz petrol alanları için petrol araştırmaları konsorsiyumu olan Japon-Azerbaycan Petrol Şirketi (JAOC) kurulmuştur. Anılan firma Nisan 1999 tarihinden itibaren Azerbaycan'da petrol araştırmalarına başlamıştır (www.avsam.org.tr/2002).

Japonya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin demokrasi ve serbest pazar ekonomisine yönelik faaliyetlerine destek olmak amacıyla, bu ülkelere ODA (Official Development Assistance) yardımlarında bulunmaktadır. Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin gereksinim duyduğu alanlarda uzman eksikliğinin giderilmesi, ekonomik alt yapının bozulmasının durdurulması, çevre sorunu gibi sorunlara müdahale edilmesi ve bu ülkelerin ekonomik zorluklarını anlatabilmesi için Japonya hükümetinin destekleri sürmektedir.

Japonya-Ermenistan arasındaki ilişkiler, 19-22 Aralık 2001 tarihleri arasında Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın, Japonya'yı resmi ziyareti ile yeni bir safhaya girmiştir. 19 Aralık'da Koçaryan ile Japonya Başbakanı Koizumi arasında imzalanan ortak deklarasyonda; "Jeostratejik açıdan önemli olan Kafkasya bölgesi, Avrupa, Asya ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan koridor üzerinde bulunmaktadır. Japonya olarak bütün bölgenin istikrarı ve gelişmesine büyük ilgi duymaktayız. Ermenistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde demokrasi ve serbest pazar ekonomisine en önce geçen ülkedir. Ermenistan'da halen devam eden yapısal

reformların başarılı olacağından umutluyuz. Terörizme karşı savaş ilan eden Ermenistan'a şükranlarımızı bildiririz" (www.ntvmsnbc.com./20 Aralık 2001).

Honda, Nissan ve Toyota, ABD otomobil endüstrisine 1980 den sonra hızlı bir biçimde girmiş ve Amerika'ya yerleşmiş, Japon elektronik firmaları Hitachi, Toshiba, NEC günlük kullanım aletleri piyasasına hakim olmuş, Japon yarı iletken firmaları sıfırdan başlayarak hızla Amerikan şirketlerine meydan okuyan bir güce ulaşmış ve Sony ile, Matsushita, Colombia Picture ve Universal Studies'i satın alarak Hollywood'a girmişlerdir.

Sonuç olarak Japonya; kısa sürede ABD'yi kendi pazarında tehdit edecek kadar gelişmiş teknolojik bir süper güç haline gelerek, 1990'larla birlikte Amerika hayatının her yönü, Japonya ile bağlantılı hale gelmiştir. Japonya'da, ABD pazarına yönelik doğrudan yatırımlarıyla gösterdiği başarıyla yetinmeyerek, NAFTA'nın Kanada ve Meksika'ya karşı ABD'ye verdiği ayrıcalıklardan yararlanmak için, özellikle Meksika'nın ABD sınırına yakın yörelerde yoğun biçimde yatırım yapmaktadır.

Kuşkusuz Japonya'nın ticaret ve ekonominin bütününde ABD gibi bir devi sarsacak kadar güçlenmesinde yüksek teknoloji düzeyi önemli etkindir. Örneğin 1990'larda ABD'de AR-GE giderleri GSMH 'nın yaklaşık %2,7'si iken bu oran Japonya'da %3,5 oranındadır. Ayrıca Japonya'da yaklaşık 700.000 AR-GE görevlisi mevcut iken bu sayı İngiltere, Fransa ve Almanya'nın toplamından daha yüksektir (ATAY, 1999, s.124-125).

Japonya'nın teknoloji destekli bu geniş açılımlı ekonomik düzeyi, yeni düzen arayışı içindeki siyasal atmosfer açısından bir ayrışma unsuru olarak anlam kazanabilecek boyuttur. Özellikle ABD cephesinden Japonya, gerek Pasifik'teki rolü gerekse küresel konumu açısından kontrolü elden bırakılmayacak bir ülke kimliğindedir.

Japonya-ABD ilişkisi ve geleceğini; Rusya, Çin ve hatta bölge dışı aktör olarak Avrupa ve onun önemli oyuncularını Fransa ve Almanya'dan soyutlayarak anlatmak mümkün değildir. Soğuk savaş sonrasında siyasal ortamı, çok aktörlülüğü, çok seçeneçliliği ve dinamik bir atmosferi zorunlu kılıyor olması, analiz boyutunu da çok bileşenli ve çok yönlü kılmaktadır. Nitekim çıkarlar farklılaşmış ve çıkar ortakları ve rakipleri rol değiştirmiştir. Bu bağlamda Japonya'nın bölgesel ve

küresel iddia taşıyan bir siyasal yoğunluğa erişmesi için çok boyutlu stratejilere gereksinimi vardır. Örneğin; bölgesel ve küresel iddialar besleyerek, olası bir ABD ayrışmasına eğilim göstermesi durumunda bağımlı olduğu Orta Doğu enerji kaynaklarının güvenliğini hesap etmelidir. ABD'nin egemen olduğu "Orta Doğu Petrol Jeopolitiği"nde Japonya'nın bağımsız davranabilmesi yukarıda sıralanan tüm ekonomik, teknolojik üstünlüklere rağmen kolay gözükmemektedir.

Konuya yine sadece Japonya açısından bakılacak olunursa; soğuk savaş sonrasının yeni dünya düzeni arayışında Japonya'nın, kazandıracaklarıyla, kaybettirecekleriyle yeni rolünü belirlemek zorunluluğu bulunmaktadır. Ekonomik bir devin, siyasal bir cüce olarak ne kadar daha vicdani rahatlık içinde olacağı merak konusudur. Her şeye rağmen Japonya'nın siyasal dünyadaki edilgenliğini bir patlamaya dönüştürme çabası, Japonya adına ancak çok iyi hesaplandıktan sonra ve temel bir iddiaya sahip olması durumunda rasyonel olabilecektir. Japonya'nın bugün görünen yüzü, daha çok kararsızlıklar içeren, bir çok konuda netleşmeyen ve sık sık siyasal gelgit'leri yaşayan bir ülke profili çizmektedir. Kuşkusuz bunda soğuk savaş yıllarının uzunca sayılabilecek siyasal edilgenliğinin, askeri-güvenlik açıdan bağımlılığının izlerini kolay silememesi de önemli rol oynamaktadır.

3.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Asya-Pasifik dünyasındaki liderlik mücadelesinde bölgesel, küresel iddialar kapsamında Çin'in stratejik değeri sadece sahip olduğu askeri gücüyle sınırlı kalmayarak, özellikle gelecekte ulaşabileceği ekonomik düzeyle, doğrudan boyut kazanmaktadır.

Çin'in 1990'lı yıllarda ekonomik büyüme sürecinde yakaladığı düzey, birkaç noktadan ele alınabilir. Birincisi; "Sosyalist Pazar Ekonomisi" adıyla izlenen ekonomik politika kapsamında yabancı sermaye yatırımlarına kapılarını açarken, devletin aynı zamanda yönlendirici rolünü sürdürüyor olmasıdır. Nitekim 1990'lı yıllarda, önceki dönemlerle kıyaslandığında yaklaşık %300'lük bir artış kaydederek, 12 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Bir başka ifadeyle 1990 yılında 3.7 milyar dolar düzeyinde olan dış kaynaklı yatırımlar, 1997 yılında 40 milyar dolara yükselerek, ülkenin yıllık yatırım hacminin %20'sine denk düşecek bir düzeyi yakalamıştır (Ekrem, ASAM, 2002).

Nitekim Çin'i özellikle 1990'lı yıllardan sonra elde ettiği ekonomik başarılar

sonucun da yeni düzen arayışına yönelik ilgisini artırarak, "tek kutupluluğu" red edip, "çok kutuplu bir dünya" tezini öne sürmesi özellikle bu yıllarda, elde edilen ekonomik başarılarından güç alan kendine güvenin bir ifadesi olarak algılanmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarında Çin'in, son yıllarda pazar gücünün artmasıyla daha seçici davrandığını, bazı alanlarda özellikle teşvik edilirken, bazı alanlarda sınırlama getirdiği görülmektedir. Örneğin; tarım, enerji, hayvancılık, altyapı, teknoloji, ve sivil uçak yapımında yabancı sermaye teşvik edilirken, bankacılık, perakende satış, emlak, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi hafif sanayi, kömür madenciliği ve sağlık alanında bazı sınırlamalar halen devam etmekte ve telekomünikasyon hizmetleri basın-yayın, silah sanayi, ve çevreyi tahrip eden sanayilerde ise yabancı yatırıma izin verilmektedir. Ayrıca bir yandan yabancı yatırımcıların ülkenin en yoksul orta ve batı bölgelerine teşvik için özel kolaylıklar sağlanırken, öte yandan Çin firmalarının yabancı ortaklıklarda en az %51 kontrolü korumakta ısrar edilmektedir (Öğütçü, 1998, s.78).

Dünyada dokuz kentin "Yeni Teknoloji Şehri" olarak önem kazandığı, bu kentlerin ileri teknoloji üretiminde etkin rol oynadığı belirtirken, büyük bölümü ABD'de olan bu kentler içinde Çin'in Suzhou şehrinin de yer alması dikkat çekicidir.

Çin'in 1978 ile 1987 yılları arasında kişi başını ulusal geliri iki katına çıkarmış, 1987 ile 1996 yılları arasında bir kere daha iki misli artış göstererek, İngiltere'de ancak 60 yılda ABD'de ise 50 yılda ulusal gelirin iki katına çıkması karşısında, dikkat çekici bir başarıya imza atmıştır. 1997 yılında satın alma gücü esasına göre Çin'in toplam GSMH 'sı ABD'den sonra dünyada ikinci sıraya yükselmiş, piyasa fiyatlarıyla hesaplandığında ise ABD ve Japonya'dan sonra dünyada üçüncü sıraya ulaşmış ve bugünkü süreç devam ettiği takdirde, satın alma gücü paritesi hesabına göre Çin'in toplam gayri safi milli hasılası dünyada birinci sıraya yükselecek konuma gelmiştir (Öymen, 2000, s.168).

Nitekim Çin'in, elde ettiği bu kalkınma sürecinin hızından fazla bir şey kaybetmeksizin sürmesi durumunda, önümüzdeki 20-30 yıllık bir süreç içinde AB ve ABD gibi ekonomik devlerin önüne geçmesi olanaklı görülmektedir.

Asya-Pasifik dünyası içindeki geniş Çinli nüfusun varlığı da, Çin'in bölgedeki ağırlığını ortaya koymak için bize ışık tutmaktadır. Örneğin Singapur nüfusunun

%75'i; Tayland nüfusunun % 15'i, Malezya nüfusunun %32'si ve Endonezya nüfusunun %5'ini Çinliler oluşturmakta ve Çinli nüfus etkinliği için yaklaşık 45 milyonu Asya'da olmak üzere 50 milyon kişi hesaplanmaktadır. Çin için önem arz eden bu kitle, buldukları ülkelerde başta ekonomik ve kültürel alanda olmak üzere son derece etkin rol oynamaktadır. Yurt dışında yaşayan Çinlilerin toplam yıllık gelirlerinin yaklaşık 450 milyar Dolar, kontrol ettikleri yatırım potansiyelinin 2 trilyon Dolar olduğu hesaplanmaktadır (Ekrem, ASAM, 2002).

Ekonomik alanda Çin hakkında söylenebilecek tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, bazı önemli sorunlarında altı çizilmelidir. Yaşanılan hızlı ekonomik gelişmenin henüz aşamadığı en önemli sorun, ülkenin geniş topraklarında büyümenin eşitsiz seyretmesidir. Ülkenin batı ve kuzey bölgeleri, doğu kıyıları ve güney kesimine kıyasla gelişme düzeyi açısından çok daha sorunludur. Soğuk savaş sonrasında Çin'ine yönelik yapılan tüm bu ekonomik irdelemenin bugünden geleceğe uzanan siyasal yapılanmaya nasıl yansıtacağı analizciler tarafından dikkatle izlenmektedir.

3.2.1. Çin'in Yeni Dünya Düzeni Arayışına Yönelik Politikaları

Çin, her şeyden önce Asya-Pasifik dünyası içinde bölgesel liderliğe sıcak bakmaktadır. Özellikle, Asya-Pasifik dünyasında bir eksen ülke niteliği gösteren coğrafi konumuyla, geniş pazar olanaklarıyla, nükleer güce dayalı askeri kuvvetiyle, hızla işleyen ekonomik kalkınma çekiciliğiyle ve her şeyden önemlisi ABD'nin "tek kutuplu dünya" yaklaşımına, "çok kutuplu bir dünya" teziyle karşı çıkarak, küresel iddialar taşımasıyla bölgesel ağırlığını hissettirmektedir. Bu bağlamda en önemli rakibi Japonya'dır.

Özellikle ABD-Japonya ittifakının bozulması Çin'in bölgesel çıkarlarıyla uyumludur. Nitekim bölgeye yönelik her türlü projeksiyon ve stratejide Çin, Japonya faktörünü ve bölgesel dengeleri ayrışma ve dayanışma potansiyellerini hesap etmek zorunda olup, Japonya açısından Çin ise bir ikilem oluşturmaktadır. Çin, hızla büyüyen ekonomik yapılanmasıyla büyük bir pazar, nükleer gücüne güvenen ve silahlı kuvvetlerini modernize etme eğilimlerini sürdüren ve bölgeye olan ilgisi gün geçtikçe artan bir ülkedir. Bu ikilem içinde Japonya, Çin'le ittifak arayışını da zaman zaman canlı tutmaktadır.

Çin, özellikle askeri alandaki faaliyetleri hesap edilerek, tehdit algılaması

oluşturabilecek bir ülkedir. Ayrıca sahip olduğu nükleer silah teknolojisiyle bir çok ülkenin Çin'le ilişkisi vardır. Asya-Pasifik dünyasının bugün ve geleceğini etkileyecek olan siyasa gelişmelerin belirleyici faktörlerini sıralayarak, bölgesel ve küresel güç ilişkilerini, çıkar çatışmalarını ve dolayısıyla Çin gibi diğer bölge ve bölge dışı büyük güçlerin kazanımlarını ve ideallerini anlamak çok daha kolaylaşacaktır.

Çin, Soğuk savaş sonrasında en önemli jeopolitik güç unsurlarından olan pazar egemenliğini elinde tutmanın, özellikle Spratly-Güney Çin Denizindeki petrol rezervlerinin varlığının ve bölgede son derece önemli su yollarının geçiş hatlarını kontrol etmenin mücadelesini vermektedir. Bu hat; Doğu Asya'nın Kuzeyi, Güneyi ve Hint Okyanusunu birbirine bağlayan geçiş hattıdır. Güney Çin Denizi ve Malakka-Singapur boğazlarıyla bu hat, Basra Körfezi'ne dolayısıyla Orta Doğu petrollerine açılan enerji koridorudur. Bu koridor; Japonya, Çin, ABD ve diğer bölge ülkeleri açısından yaşamsal önemdedir

Yukarıda belirtilen bu üç önemli nedenden dolayı, bölgenin küresel ilgiye konu olması nedeniyle ABD'nin ulusal çıkarları bu çerçevede yoğunlaşmaktadır. Son derece hassas dengeler üzerindeki bölgenin kendi içindeki çelişkilerini dengelemesi açısından, ABD'nin buradaki askeri varlığı önem kazanmaktadır. Bölgenin en büyük ekonomik gücü durumundaki Japonya'nın güvenlik gücü, Kuzey Kore ve Çin'i nükleer tehdit olarak algılaması durumunda yetersiz kalarak, kendi savunma gücünden çok, ABD'nin güvenlik şemsiyesine gereksinim duymaktadır. Aynı şekilde ASEAN ülkelerinin Güney Çin denizindeki, Çin etkinliklerinin rahatsızlık yaratması, bölgede dengeleyici unsurlara gereksinim yaratmaktadır. Çin bu etkinliğiyle hiç kuşkusuz bölgesel bir güçtür. Ancak, izlediği politika bölgesel değil, global ölçekte yürütülen bir dış politika olmuştur (Karaca, 2003, s.124).

Çin'in bölgesel güç konumu, Asya-Pasifik dünyasının jeopolitik ve jeostratejik özelliklerindeki etkinliği kadar, ulusal sınırları dışında gereksinim duyduğu enerji ürünlerinin jeopolitik ilişkileriyle de etkileşim içindedir. Bu boyutuyla bakıldığında Çin'in, batısı jeopolitik ve jeostratejik önem kazanmaktadır. Çin'in batı ekseninden uzanacak boru hatlarıyla, ülkenin gelişmiş doğu kıyılarına petrol ve doğal gaz ulaştırılması, Doğu Türkistan ve Tibet bölgesini önemli kılmaktadır. Bu bölgelerdeki bağımsızlık hareketleri ve Çin'in bölgeye ilişkin politikaları, bölgelerin stratejik değerleriyle çok daha önemli hale gelmiştir.

Çin'in Kafkaslar'a yönelik stratejisi; Hazar Havzası bütünlüğüyle doğal kaynaklar ekseninde şekillenen ve esasen batının mutlak hakimiyetini dengeleyecek veya alternatif ittifaklar ve seçenekler yaratabilmek esasına dayanmaktadır. Kafkaslar Bölgesi, Asya-Avrupa uzanımı açısından, Çin için stratejik değerdedir. Ayrıca Pasifik dünyasında Rusya-Çin ittifakı, Çin'e yönelik bir ağırlık taşıırken, Kafkaslar-Hazar Havzası-Asya ekseninde, Rusya-Çin yakınlaşması Rusya'ya yönelik ağırlık taşımaktadır.

Çin'in bir başka yönelimi Afrika'ya doğrudur. Çin'in Afrika'yla son yıllarda daha yakından ilgileniyor olması, politik anlamlar taşımaktadır. Küresel güç arayışının bir yansıması olarak algılanabilecek bu çabanın, esasen kıtanın örgütlü bir birlik altında Çin'in önderliğinde ABD'nin küresel konumuna karşı bir hareket tasarımı olarak nitelendirilmesi olanaklıdır. Zira "Çin-Afrika işbirliği Formu" gerçekleştirilerek, ortak bazı kararlar alınmış ve esasen ABD'nin küreselleşme zemininde "tek kutuplu yeni dünya düzeni" tezine karşı "çok kutuplu bir dünyanın" kurulması düşüncesinde birleşmiştir. Çin-Afrika işbirliği Formunun kuşkusuz ekonomik açılımları önceliklidir. Nitekim Çin'in küçük ve orta boy işletmelerinin yatırım alanı olarak Afrika'ya yönlendirilmesi ve karşılıklı ticaretin geliştirilmesi, Çin'in bazı Afrika ülkelerine finansman desteğinde bulunması ve bazılarının borçlarını silmesi gibi bir dizi ekonomik ilişkinin yaşama geçtiği ve hedeflendiği dikkati çekmektedir (Arıboğan, 2001, s.130).

Çin'in, Afrika'da olduğu gibi diğer ülkeler açısından, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde veto hakkına sahip 5 daimi üyesinden biri olması, ayrı bir önem taşımaktadır. Soğuk savaş sonrasında bu özelliğin, Çin'in küresel iddialarına, "çok kutuplu dünya" yaklaşımına yarar sağlayacağını, soğuk savaş döneminin üçüncü dünya liderliğine yönelik çabasının, biraz farklılaşmış da olsa yeniden hareketlendirilmesinde tetikleyici nitelik taşıyacağını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Çin'in hem soğuk savaş döneminden farklı olarak, hem de bugün Rusya'dan farklı olarak sadece politik çerçeveye ve söylemle yaklaşılmayarak ekonomik projelerle, stratejik geniş bir etki ve ilişki kuşağı yaratabilme çabası, geleceğe yönelik başarı şansını artırmaktadır.

Çin küresel bakış açısı içinde, küreselleşmenin yarattığı tepkiyi, kendi bünyesinde bütünleşme aracı olarak değerlendirme amacındadır. Küresel iddiaları ve yeni düzen arayışına yönelik temel çıkışlarıyla dikkati çeken Çin, NATO'nun

doğuya doğru genişlemesinden rahatsızlık duymakta olup, bu genişleme politikasını; ABD hegemonyasının Asya-Pasifik dünyasındaki yeni stratejisi olarak değerlendirmektedir. Çin yönetimi, ABD'nin bu yönelimlerini, aynı zamanda küreselleşme (dış piyasaları ABD mallarına, şirketlerine açma) sürecinin, üst yapısı, askeri yansıması olarak da algılamaktadır.

Sonuç olarak Çin'in, Asya-Pasifik dünyasındaki soğuk savaş sonrası döneme ilişkin konumu, bölgesel güç kapsamında büyük potansiyeller göstermekle birlikte, özellikle bölgede ABD'nin ağırlığına bağlı olarak sınırlayıcı niteliklerde taşımaktadır. Bu nitelikleri, Tayvan sorunu ve bu sorunun Çin cephesinden algılanmasında ABD'nin taraf olması, Kore'nin bölünmüş yapısının geleceği ve bu konunun doğrudan Çin'in jeopolitik ilgi alanı olması ve yine bu konuda Japonya ve ABD'nin çıkarları, Güney Çin Denizi ve Sparty adalarındaki Çin'in çıkarları ve bu çıkarlarla çatışan Japonya-Filipinler özelinde ABD'nin taraf olması, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)'nin (son dönemlerde ABD'nin ilgisini artırarak) sadece ekonomik bir birlik olmaktan çok, giderek siyasal ve güvenlik kimliği kazanabilecek bir zemine doğru genişleme arzusu ve buna bağlı olarak Kamboçya'nın ASEAN'a üyeliğinin kabul edilmesi, ABD'nin Vietnam'la yaklaşması, Orta Asya Cumhuriyetleriyle petrol ve doğalgaz zemininde ABD'nin etkinliğinin sürmesi ve Hindistan'ın Güneydoğu Asya ülkeleri ve her şeyden önemlisi Japonya'yla işbirliği zeminini yaratması, bölgesel bazda Çin'in Liderliğini, bölgesel güç ilişkilerini zorlayan ve zaman zaman bir kuşatılmış duygusuna kapılmasına yol açan önemli gelişmelerdir (Arıboğan, 2001, s.131).

Bu noktada ABD'nin, Asya-Pasifik dünyasındaki etkinliğine, çıkarlarına ve bölgesel güvenliğine yönelik en ufak bir tehlike sezgisinde, Kuzey Kore'nin balistik füzelerini, Çin'in nükleer gücünü ve bölgesel etkinliğini arttırma girişimini öne çıkartarak, özellikle soğuk savaş döneminin ittifak zeminine yönelmesi, Çin'in duyduğu kuşatılmış duygusunun oluşum nedenlerindedir. Çin'in yaşadığı bu kuşatılmışlık duygusuna karşı; öncelikle bölgesinde ve dünya ölçeğinde ABD karşıtlığını da öngören ittifak arayışlarına duyarlı olması, yeni çelişkilerin, dayanışma veya çatışma zemininin oluşumuna neden olabilmektedir. Rusya-Çin yaklaşmasını, bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Çin'in, Japonya-ABD ittifakına karşı Rusya ile özellikle güvenlik alanında işbirliği çabası, kuşatılmışlık hissini ürettiği bir harekettir (Hacısalıhoğlu, 2001, s.121).

Yakınlaşmanın en önemli sonuçları da askeri alandaki ticaret ilişkisidir. Çin, Rusya'dan 60 Adet Sukhois-30 ve 22 SU uçakları ve her şeyden önemlisi “Varyag” isimli uçak gemisini satın almıştır. Çin'in özellikle uçak gemisine olan ilgisi, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik konumu ve ilişkileri açısından bazı anlamlar taşımaktadır (Ekrem, Aralık 2001).

Her şeyden önce bu yönelimleriyle Çin, denizlerdeki ağırlığını artırmak ve stratejilerini zenginleştirmek arzusunda olduğunu dikte etmektedir. Dünyada büyük güç olmanın önemli bir koşulu, geniş deniz stratejileri ve donanımına sahip olmaktan geçmektedir. Buna birde Çin'in aynı zamanda kıyısı olduğu ve jeopolitik, jeostratejik nitelikler taşıyan, bölgenin ekonomik ve enerji güzergahı özelliğine sahip deniz ortamına olan ilgisi eklendiğinde, en az kara gücü kadar, deniz gücünün artırılması, Çin açısından zorunlu görülmektedir. Zira BM Güvenlik Konseyi beş daimi üye ülkenin içinde sadece Çin'in uçak gemisi bulunmamaktadır. 18 bin km uzunluktaki deniz sınırına, 3 milyon km kare genişlikteki deniz alanına ve 6 bin tane adaya sahip olan Çin'in, bölgede egemenliğini koruması, ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Ekrem, Aralık 2001).

Bölgede son yaşanan mali kriz, ülkeler arası güvenlik ve bölgenin geleceğine yönelik stratejiler açısından etkileyici sonuçlar doğurmuştur. Yaşanan kriz finansman talebini arttırmıştır. Uluslar arası ortamı ve özellikle ABD'yi bu durum harekete geçirmiş, kredilendirmelerle, finansman destekleriyle üye ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirilmiştir.

Çin'in geleceğine ilişkin birçok görüş ve stratejinin tartışıldığı bir ortam içinde ABD'nin de yaklaşımlarına ışık tutabilecek, Şikago Dış İlişkiler Konseyi (Chicago Council of Foreign Relations) sponsorluğunda yürütülen ve dört yılda bir Amerika seçkinleri ve kamuoyu üzerinde yapılan en son araştırma sonuçları ilgi çekmekte olup, elde edilen sonuçlara göre; Çin'e karşı Amerikan halkının aldığı tavır, Asya'nın bu dev ülkesinin dünyadaki değişen rolüne yönelik endişelerini yansıtmaktadır. Amerikalıların %69'u Çin'in önümüzdeki 10 senede bugüne göre daha önemli bir rol oynayacağına inanırken, liderlerin %97'si bu görüşte; Liderler Çin'i Amerikan ulusal çıkarları için en önemli ülke olarak (%95) Japonya'nın biraz üzerinde görmekteler (%94); oysa kamuoyu Çin'i (%74 ile) 4 ncü sıraya yani Japonya, Rusya, Suudi Arabistan'ın arkasına yerleştirmektedir (Hacısalihoglu, 2001, s.124).

Tüm bu rakamlardaki ufak oynamalara rağmen görülmektedir ki; Çin, kendi olanak ve olanaksızlıkları, gelecek stratejilerindeki başarı düzeyleri, bölgesel ve küresel iddiaları, hedefleri ve arzuları, sonuçta jeopolitik ve jeostratejik refleksleri ne olursa olsun, Asya-Pasifik dünyasında önemli ağırlığı olan, ABD kamuoyu ve seçkinler tarafından da önemli görülen bir ülkedir. Sahip olduğu potansiyeli ve jeostratejik ve jeopolitik avantajları ile Çin, öncelikle Asya, sonrasında ise Orta Asya ve Hazar bölgesi de dahil bütün bu bölgelere mücavir alanlarda en etkili olacak güçlerden birisi olacağını açık olarak ortaya koymaktadır.

3.3. Rusya Federasyonu

Asya-Pasifik dünyasında Rusya'nın konumu, bazı farklılıklar içermekte olup, hem Atlantik hem de Pasifik dünyasına uzanan coğrafi konumuyla, siyasi coğrafya koşullarıyla çeşitlilik göstermektedir. Nitekim Rusya, hem Avrupalı hem de Asyalıdır. Coğrafi konumu açısından kimliklendirilen bu özellikleri, Rusya'nın siyasal açıdan hem Avrupa, hem de Asya jeopolitiğinde zemin kazanmasını sağlamaktadır. Ancak Rusya açısından bu iki zeminin ağırlığı eşit değildir. Özellikle Avrupa zemini, Rusya için soğuk savaş sonrasında kaybedilen coğrafi mekanlar olarak göze çarpmaktadır.

Asya ve onun uzanımı olarak Pasifik dünyası, Rusya açısından aynı kayıpları içermemektedir. Avrupa zemininde yaşanan kayıp; AB'nin varlığı, etkinliği, belirleyiciliği ve özellikle Rusya'nın eski mutlak etki alanı üzerinde genişleme politikasıyla ilişkilidir. Rusya bir anlamda batıda kaybettiklerini, doğuda kazanacaklarıyla dengelemek istemektedir. Doğunun Rusya için iki boyutu vardır. Birincisi, eski topraklarının bugün bağımsız birer ülkeler olarak varlığına rağmen etkisini, belirleyiciliğini sürdürebilme çabasıdır.

İkincisi ise; Doğu Asya'dan Pasifik'e uzanan eksen üzerinde yeni ilişki düzeyi ve çıkar arayışını canlı tutmaktır. Hiç kuşkusuz Kafkasya-Hazar Havzası-Orta Asya ekseninin doğal kaynaklara dayalı, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin yarattığı çok aktörlü çıkar ilişkisidir. (ABD Enerji Bakanlığının verilerine göre, bölgenin 164 milyar varil petrol ve 336 trilyon metre küp doğal gaz rezervi bulunmaktadır.) Bu çok aktörlü çıkar ilişkisi, bölgenin siyasal coğrafyasını, belirlediği gibi, aktörler arası ilişkiyi ve bölgenin geleceğini de yönlendirecek en hassas unsurdur.

Bu karmaşık gibi görünen "petrol ve doğalgaz jeopolitiğinin" belirleyiciliği;

bölgede Rusya'nın rolünü, küresel güç kimliğiyle ABD'nin etkinliğini, bölge ülkelerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve diğerleri) kaderini şekillendirecek yegane güçtür. Buna göre çelişkiler ve çatışmalar bu gücün etrafında şekillenmektedir.

Avrasya Jeopolitiğindeki bölge dengeleri, ABD'nin ve kısmen Avrupa'luların etkinliği ve yarattıkları cepheleşmelerle belirlenmektedir. Özellikle boru hatları güzergahları bu amaca hizmet eden en önemli jeopolitik ve jeostratejik araçlardır. Örneğin; bu hatların güzergahları; sadece küresel güçlere ve bölgenin petrol ve doğalgaz zengini ülkeleri (Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan) aynı zamanda bölgenin petrol ve doğalgaz zengini olmayan ülkelerinin de (Gürcistan, Ermenistan gibi) doğrudan Kafkas ve Hazar havzası jeopolitiğinin içinde aktif unsurlar olarak yer almasında belirleyici olup, bu anlamda Rusya özellikle Kafkaslar'da ki etkinliğini ve belirleyiciliğine mümkün olduğunca kaybetmemek arzusundadır.

Kafkaslar, Orta Asya'nın stratejik ön cephesi, batı ekseninde bir koridor, güney-kuzey ekseninde bir geçiş bölgesi olması bakımından Rusya için yaşamsal önemdedir Her şeyden önce bölgeye yönelik "petrol ve doğalgaz jeopolitiği"nin güdümlendiği başta ABD ve Avrupalı yönelimler ayrışmaların temel belirleyicisi olmaktadır. Kuşkusuz bu yönelim, soğuk savaş yıllarını anımsatan Rusya egemenliğine karşıdır ve bu karşıtlık bölgede stratejik ortaklığı belirlemektedir (Gürcistan, Türkiye, Azerbaycan gibi).

3.3.1. Rusya-İran ilişkileri

Rusya, “petrol ve doğalgaz jeopolitiğinde” bölgeye hakim olmaya çalışan ABD gibi süper güç'e karşı İran ilişkisiyle, bu karşıtlık zeminin diğer yüzünü değerlendirmektedir.

Rusya, elindeki nükleer gücü İran ile ilişkilerinde de konu edinerek batıyı tedirgin ederek ABD üzerinde baskı kurmaya çalışmaktadır. Rusya'nın İran'da bir nükleer santral yapmak üzere İran yönetimi ile anlaştığı ve bu çerçevede İran'a nükleer teknoloji transfer edebileceği iddia edilmektedir. ABD ve batı dünyasının, İran'a nükleer silah teknolojisi elde etmesinden rahatsız olacağını iyi bilen Ruslar bu kozu kullanmaktadır (Çakar, 1999, s.5-6).

İran ise, bir taraftan İslami politikalar uyguladığını iddia ederken, diğer

tarafından Rusya'nın Müslüman Çeçenler üzerinde giriştiği topyekün imha hareketine ses çıkarmamakta, savaşın başlangıcından beri İran, Rusya'ya karşı hiçbir eleştiri getirmediği gibi, sivil Çeçenlerin durumuna dahi kayıtsız kalmaktadır.

Rusya'nın İran ile ilişkilerinde de artan oranda bir gelişme ve yakınlaşma izlenmektedir. İran'a denizaltılar da dahil, ağır silahlar satmakta ve nükleer teknoloji transferini de kapsayacak şekilde bu ülkenin kitle imha silahları ve uzun menzilli füze kabiliyetinin gelişimine yardımcı olmaktadır (Çakar, 1999, s.5-6).

Rusya ile İran arasında bazı önemli askeri anlaşmalar imzalanmıştır. İki ülkenin ekonomik ilişkileri de iyileşirken, İran, Rusların savaşı yürütebilmelerinde en önemli finansman kaynaklarından biri durumuna gelmeye başlamıştır. Sadece nükleer santralin bile 4-5 milyar dolar gerektirdiği düşünülürse, Basra petrolünün Rusya'nın finansman kaynağı haline geldiği ortaya çıkacaktır (Soltan, Temmuz 2002).

3.3.2. Rusya-Avrupa İlişkileri

Yeni dünya düzeninde öne çıkan unsurlar; doğal kaynaklara ve pazara hakim olmaktır. Bu nedenle, bölgesel ittifaklar karşıtlık gösterebilmektedir. Bu durum karışık cepheleler yaratmaktadır. Örneğin Avrupa içinden Almanya'nın Rusya ile yaklaşması, Rusya'nın en çok dış alım yaptığı ülke olması, kredi ilişkilerinin gelişmesi sadece ticari boyutta gelişen bir yaklaşma değil, aynı zamanda stratejik özellikli ve bölgedeki ABD etkinliğini dengelemeye bir girişimin izlerini taşımaktadır.

Bu dengeleme çabası hem Rusya, hem de Almanya cephesinden gelmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın, hem bölgesel hem de küresel boyutlu bir başka stratejisi ise, ABD-Avrupa olası ayrışmasını desteklemektir. Özellikle en son ABD'nin Füze Kalkanı veya Ulusal Savunma Kalkanı denilen yeni güvenlik stratejisine yönelik yaklaşımında Avrupa ile muhalefet kulvarında bulunmuştur. Son yıllarda Çin-Rusya askeri yaklaşması, ABD ve Avrupa için dikkatle değerlendirilmektedir. Bu yaklaşmanın etkisiyle ABD, bir yandan Pasifik eksenini ve ittifaklarını güçlendirirken, öte yandan Avrupa'yı, Rusya'nın halen dikkate değer nükleer güç olmasıyla da sık sık uyarmaktadır. Hatta ABD'nin bu çabası Rusya-Avrupa yaklaşmasıyla da ilişkilidir.

Rusya, BM ve AGİT barışı koruma hareketlarına ve kriz yönetim faaliyetlerine katılmaktadır. Rusya'nın Bosna-Hersek sorununa iştirak etmesi, Avrupa ile ilgili sorunlarda oynamak istediği rolün bir göstergesidir. Rusya'nın uyuşmazlıktaki tutumu, baştan beri Sırlar lehine olmuştur. Rusya, Balkanlarda bir Slav-Ortodoks ittifakının oluşmasına özel önem vermektedir.

ABD-Rusya-AB arasındaki muhtemel çatışmalar temel olarak; (Soltan, Temmuz 2002)

- ABD'nin Rusya'yı AB'ye karşı olmasa da, AB pahasına kullanacağı ve,
- Rusya'nın AB'yi ABD aleyhine etkisi altına alacağı üzerine yoğunlaşmaktadır.
- AB'nin Rusya'yı ABD'ye karşı kullanması olasılığı fazla ilgi çekmektedir.

Yukarıda belirtilen senaryolardan en fazla konuşulana, Rusya'nın, AB'yi ABD'ye karşı kullanacağıdır. AB ve Rusya'yı yerel ekonomik ve güvenlik çıkarlarının yanında ABD ile ilgili bazı temel tutumları birleştirmektedir. Bunun yanında Orta Doğu, çevre ve ticaret gibi konularda Rusya ve AB tutumları birbirine daha yakın ve ABD'ninkinden daha uzaktır. Bazı iddialara göre, Rusya-ABD zirvesi önemli bir gelişme değildir. Rusya-ABD ilişkileri geçmişe yöneliktir. Putin'in amacı; Avrupa ile entegrasyondur. batıyla değil Avrupa ile beraberlik hem piyasa güçlerini hızlandıracak, hem de tek taraflı hiper güç ABD'ye güçlü bir denge yaratacaktır.

3.3.3. Rusya-ABD ve NATO ilişkileri

NATO'nun Kafkaslar'a yönelik genişleme eğilimleri ve bu eğilimlere Kafkas ülkelerinden gelen sıcak yaklaşımlar, Rusya'yla bölge ülkeleri arasında yeni çelişkilerin yaşamasına yol açmaktadır. Rusya'nın içinde bulunduğu coğrafi bölgenin ve daha geniş tanımıyla adına Avrasya denilen ve ünlü coğrafyacı Mackinder'den bu yana dünyanın merkezi sayılan ve buraya hakim olan dünyaya egemen olacağı düşünülen toprakların, bugün öncelikle petrol ve doğalgazın ve diğer doğal kaynakların jeopolitik değeriyle, kolay istikrara kavuşması düşünülemez.

Rusya Başkanı Putin, soğuk savaş'ı ABD hegemonyasıyla bitmiş bir durum

olarak gerçekten de ortadan kaldırmak istemektedir. Bu açıdan NATO'yla ilgili ilginç yorumlar bulunmaktadır. NATO ittifakının yaşaması için yeni görevler üstlenmesi gerekecek ve bunlar da sonuç olarak alan dışı misyonların, dolayısıyla da Rusya'nın önemini artıracaktır. NATO-Rusya Konseyi'nin işbirliği maddelerinden biri de bu tür operasyonlardır. Büyüyük zayıflayacak NATO'da güçlü Rusya'nın AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasındaki rolü artacak ve Moskova yarım asırdır hayalini kurduğu ABD'siz Avrupa tasarımını gerçekleştirmek için fırsat yakalayacaktır.

Avrupa'nın gelecekteki güvenlik yapısına bakıldığında dikkati çeken noktalardan biri de NATO-RF ilişkileridir. 1997 yılında imzalanan Kurucu Senet'in öngördüğü çerçevede son 5 yıldan beri NATO'yla RF arasında her iki taraf için de yararlı bir diyalog ve işbirliği mekanizması oluşturulmuştur. Halen 26 NATO ülkesiyle, Rusya büyükelçiler düzeyinde ayda bir kez, dışişleri ve savunma Bakanları düzeylerinde de yılda iki kez toplantı yapmakta, ayrıca askeri ve teknik düzeyde de çeşitli komitelerde biraraya gelmektedirler.

Rusya'nın, NATO öncülüğündeki SFOR ve KFOR hareketlerini önemli ölçüde askeri birlik vererek katılması bu işbirliğinin barışı koruma hareketleri alanında da geliştirilmesine olanak vermiştir. Aralık 2001 ayında yapılan NATO-RF Dışişleri Bakanları toplantısında alınan kararlar uyarınca, bu işbirliğinin daha da derinleştirilmesi için bir çalışma başlatılmıştır. Özellikle terörle mücadele, Kitle İmha Silahları (KİS) yayılmasının önlenmesi gibi her iki taraf için de yararlı alanlarda işbirliğinin yeni bir boyut ve derinlik kazanarak Avrupa güvenliğine da katkı sağlanması öngörülmektedir (Öymen, 13 Mart 2002).

Esasen soğuk savaş sonrasının "jeopolitik boşlukları"ndan olan Avrasya bölgesi, egemenlik boşluğunun yarattığı ortam içinde dört bileşenle çelişik bir atmosferi yaşamaktadır. Bunlar;

- Pazar ve doğal kaynak egemenliğine bağlı olarak çıkarların çatışma alanı olması,
- Yerel ya da küresel çelişkilerin canlı tutulduğu bölge olması,
- Yönetim boşluklarından yararlanmaya dönük yeni rejim ihraç etme arzusu taşınan alan olması,
- Yeni dünya düzeninin şekillenişinde, soğuk savaş kurumlarının varlık

nedenlerinin ve geleceklerinin sınanma alanıdır. Bu durum, NATO'nun genişleme eğilimlerini yansıtmaktır.

Bölge güçleri Rusya, Türkiye ve İran için bölgesel güç olma potansiyellerini sergilemeleri örneklendirilebilir. Bu açılamda ele alınan ana çerçeve, güç ilişkilerine dayalı bölge analizini hedeflemektedir. Kuşkusuz diğer bölge ülkelerinin rolleri ve gelecek öngörülerini de irdelenebilir.

3.3.4. Rusya-Çin-Hindistan İlişkileri

Rusya için Kafkasya-Hazar Havzası-Orta Asya eksenini dışında, Doğuda ikinci boyut; Doğu Asya'dan Pasifik'e uzanan eksendir. Rusya için ikinci boyutu oluşturan bu eksende, Çin varlığı son derece önemlidir. Zira iki ülke açısından soğuk savaş yıllarının çelişkilerinin karşılıklı olarak kolay aşılması durumunda, önemli bir ittifak zemini yaratılarak, küresel güç ilişkilerini etkileyen yeni bir denge boyutu oluşturulması söz konusudur.

Asya-Pasifik bölgesindeki gelişmeler, Rusya'nın stratejik ilgi alanında ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın Asya politikası başta Çin ve Hindistan olmak üzere Uzak Doğu ülkeleri ile hem stratejik çıkarlar açısından, hem de batı ile olan bağları dengelemek açısından mevcut ilişkileri genişletmek tarzında cereyan etmektedir. 23 Nisan 1997'de Çin ile Rusya arasında imzalanan "21. Asra Doğru Stratejik Ortaklık Deklarasyonu", Çin-Rusya-ABD stratejik üçgeninde Çin ile Rusya arasında, ABD'ye karşı olduklarını, hiçbir ülkenin uluslar arası ilişkilerde hegemonya kurmaya, kuvvet politikası uygulamaya ve uluslar arası faaliyetleri tekeli altına almaya kalkışmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Batı hakimiyetine karşı birleşmiş bir muhalefet, Rusya-Çin-Hindistan'ın stratejik ortaklığında önemli bir motivasyon sebebi olmuştur. NATO'nun genişlemesi ve batının eski Sovyetler Birliği'nin Güney Cumhuriyetlerine olan ilgisi, Rusya'nın doğuya yönelmesinde önemli etkenler olmuştur. Aralık 1995'te Savunma Bakanı Pavel Grachev, NATO'nun doğuya doğru genişleme planlarına karşı, Rusya'nın yeni ittifaklar kurmak amacıyla doğuya yöneleceği şeklinde bir açıklama yapmıştır. Rusya, Çin ile bağlarını güçlendirmesinin, Asya'da kendi lehine olan yeni bir güç dengesinin oluşmasına yol açacağını düşünüyor. Planlar, sadece Çin ile değil, Hindistan ve İran ile de stratejik ortaklıklar yapılmasını içermektedir. Bu stratejik ortaklığın diğer amacı ise Orta Asya ve Kafkasya'da batının güç

kazanmasını engellemektir (Rahm, Kasım 2002, s.2).

Rusya Başkanı Viladimir Putin'in Ekim 2000'de Hindistan'a yaptığı ziyarette, Stratejik Ortaklık Bildirgesi ve bir dizi önemli anlaşmalar imzalandı. Askeri teknik işbirliği, ortak araştırma ve geliştirmeler, eğitim konuları stratejik iş birliğinin ana maddelerini oluşturdu. Bu ortaklık, Rusya ve Hindistan'ı Çin ile kurulacak üç yönlü stratejik bir ittifaka bir adım daha yaklaştırmıştır.

Hindistan ve Rusya, tüm devletlerin eşitliğine dayanan çok kutuplu bir dünyanın kurulması için beraber çalışacaklarını taahhüt etmiştir. Her iki taraf da , BM bildirgesine aykırı olarak tek taraflı güç kullanımına veya güç kullanımı tehdidinde ve insancıl müdahale görünümünde dahi olsa, diğer devletlerin iç meselelerine karışılmasına açıkça karşı olduklarını ifade etmişlerdir (Rahm, 2002, s.3).

1990-1996 yılları arasında, Hindistan, Rusya'dan üç buçuk milyar Dolarlık askeri malzeme almıştır. Bu silahlar arasında SU-30 savaş Uçağı, T-90 Tankları, Firkateyn, Denizaltı ve S-300 füze sistemleri bulunmaktadır. Çin ve Rusya gibi, biri güçlenen, diğeri zayıflayan iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın 21. yüzyılda nasıl işleyeceği bilinmemektedir. Ancak bu ortaklığın NATO ve AB karşıtı bir politika izlemesi ve Pasifik çevresinde ABD'nin nüfuzunu azaltmaya çalışacağı değerlendirilmektedir. Çin ve Rusya'nın, 21. yüzyılda kendilerini ABD ile eş düzeyde bir öneme sahip olarak görmek istedikleri ortaya çıkmaktadır (Çakar, 1999, s.12-6).

Rusya bu günkü durumu ile üç büyük engeli aşmak zorundadır. Birincisi diktatörlükten demokrasiye geçiş, ikincisi güdümlü ekonomiden pazar ekonomisine geçiş, sonuncusu ve en önemlisi de imparatorluktan ulus devletine geçiştir.

Çin ve Rusya gibi, biri güçlenen, diğeri zayıflayan iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın 21. yüzyılda nasıl işleyeceği bilinmemektedir. Ancak bu ortaklığın NATO ve AB karşıtı bir politika izlemesi ve Pasifik çevresinde ABD'nin nüfuzunu azaltmaya çalışacağı değerlendirilmektedir. Çin ve Rusya'nın, 21. yüzyılda kendilerini ABD ile eş düzeyde bir öneme sahip olarak görmek istedikleri ortaya çıkmaktadır.

3.3.5. Rusya'nın Avrasya Jeopolitiğindeki Etkinliği

Soğuk savaş döneminde egemenliği altındaki Hazar Denizi ve Havzası bugün Rusya için etkin olmaya çalıştığı bir başka jeopolitik ve jeostratejik ilgi alanıdır. Rusya'nın küresel iddialar beslemesine ve uygulamasına katkı sağlayacak bir başka zemin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'dur. Rusya'nın bu zemini güçlendirme çabaları dikkat çekmektedir. BDT üyeleri; Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Belarus arasında yürütülen gümrük birliği kapsamında ülkeler arası ticaret ve diğer ekonomiik alanlardaki işbirliğinin güçlendirilmesine dönük kararları, Ermenistan'ında katılımıyla Kafkaslar ve Orta Asya'da güvenlik ve askeri bakımdan ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimleri ve bunun özellikle BDT Kolektif Güvenlik Konseyi çerçevesinde yürütülmesi, BDT zeminin Rusya açısından bölgesel ve küresel güç iddialarını geliştirebilmesine, canlı tutabilmesine yönelik yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir.

Rusya, özellikle söz konusu iddialarını gerçekçi kılabilmesinin en temel koşulunun, bölgedeki enerji potansiyelindeki etkinlik düzeyinden geçtiğinin farkındadır. Türkmenistan'la büyük bir doğal gaz anlaşması yapan Rusya, Hazar'a yönelik petrol yapılanmasını güçlendirmek amacıyla üç büyük petrol şirketinin (Gazprom, Lukoyl ve Lukos) ortak bir petrol şirketi kurmasını sağlamaktadır.

Avrupa, AB zemininde Rusya'nın batısını çevreleyen Baltık Cumhuriyetleriyle, Doğu Avrupa ülkelerini Kıta Avrupa'sının doğal alanları sayarak yakınlaşırken, Kafkaslar ve Orta Asya'da dengeleri gözeterek, Rusya'yı baskılamaya dönük olmayan bir strateji izlemektedir. Ancak ABD için aynı şey söylenemez. Özellikle çerçevesinde Kafkaslar ve Orta Asya'nın batı dünyasıyla bağına güçlendirme çabası, Rusya'nın etkinlik stratejisiyle çelişmektedir. Nitekim Rusya'da bölgeye yönelik NATO'nun gelişme eğilimini ve buna ilişkin bölge ülkelerinden gelen (Gürcistan ve Azerbaycan başta olmak üzere) sıcak yaklaşımları soğuk karşılamaktadır.

Sonuç olarak; Rusya'nın bölgesel ve küresel hedef ve stratejilerinin başarı şansını belirleyen en temel unsur, ekonomik geleceğidir. Rusya'nın soğuk savaş sonrasının ekonomik yaşamı; son derece sıkıntılı, dış borçlanmanın egemenliğinde, kişi başına refah düzeyi ve satın alma paritesi gerileyen, mali piyasaları krizlere yatkın düzeyde kırılanlaşan, üretim tüketim ve ihracat-ithalat dengesi bozulan bir

tablo içindedir. Henüz tamamen tüm sıkıntıları aşamamış olmakla birlikte, özellikle 1997 sonrasında iyileşmeler görülmeye başlamıştır.

1999 yılı ithalat tutarı 48.2 milyar dolar iken, ihracat 75.4 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiş ve böylece dış ticaret fazlası elde edilmiştir. (CIA The World Factbook 2000). Enflasyon kontrol altına alınmış, ekonomide yapısal ve hukuksal düzenlemelerle yeni gelişmeler elde edilmiştir. 1999 rakamlarıyla Rusya'nın GSMH' si 620.3 milyar dolar iken kişi başına ulusal geliri 4.200 dolar düzeyindedir. (CIA The World Fact Book 2000 Russia) Rusya'nın ekonomide yapısal olarak henüz tam bir sistemsel dönüşümü gerçekleştirmiş olduğunu söylemek güçtür. Yabancı yatırım oranı dalgalı bir seyir izlemektedir (Hacısalıhoğlu, 2001, s.130).

Tüm bu ekonomik görüntüye rağmen, Rusya'nın özellikle eğitimli yetişmiş insan kitlesine ve zengin doğal kaynaklara sahip olması bakımından gelecek için olumlu sinyaller veren bir ülke görüntüsündedir. Özellikle Devlet Başkanı Putin'le başlayan süreç; yeniden toparlanma, daha kendine güvenli politikalar geliştirme ve uygulama çizgisini temsil etmektedir. ABD ve AB'nin bu sürece ilişkin yeni stratejiler geliştirmesi ve bu konuda sayısız analizler yapılmış olması, Rusya'nın geçmişle farklılaşan bir çizgide olduğunun yansımalarıdır.

Rusya'nın soğuk savaş sonrası yeni dünya şekillenişinde zayıflayan küresel iddialarına rağmen ilgi alanlarını ve bu alanlardaki etkinliğini canlı ve kalıcı kılabilmeyen yoğun çabasını göstermektedir. Güney kuşağı Rusya'nın geleneksel jeopolitik hareketlerinin ilgi odağıdır.

Rusya'nın, soğuk savaş sonrası Güney hattı çok daha karmaşık jeopolitik özelliktedir. Nitekim bugün Rusya için güneyin jeopolitik hattı daha da kuzeye çekilmiş durumdadır. Ukrayna'nın bağımsızlığını elde etmesiyle Rusya için güney hattı Karadeniz'den başlamaktadır. Öte yandan Kafkaslarında Rusya için güney sınırının daha da kuzeye gerilemiş olması bu tabloyu tamamlamaktadır. Böylelikle Rusya için Karadeniz havzası soğuk savaş dönemiyle farklılaşarak jeopolitik ve jeostratejik önemini korumaktadır.

3.4. Amerika Birleşik Devletleri

Küreselleşen dünya, bilhassa Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra devrim niteliğinde üç büyük değişim içine girmiştir. Bunlar, jeostratejik değişim,

bilgi değişimi ve yönetimlerdeki değişimlerdir.

Jeostratejik değişim, soğuk savaş süresince uzun yıllar bir birini kontrol altında tutmaya ve kollamaya çalışan gler, Sovyetler Birliği'nin sahneden çekilmesi ile jeostratejik değişim geçirmeye başlamışlardır. Bu değişim, ABD'nde daha hızlı ve belirgin olmuş, dünya ABD'nin liderliğini yaptığı g merkezlerinin çekim alanına girmiştir. Bu durum bazılarının düşündüğü gibi tek kutuplu bir dünyaya doğru giden bir süreç değildir. Jeostratejik değişim içinde bulunan gler, mevcut jeopolitik durumu değiştirmek üzere g ve nüfuzunu kullanma imkan ve kabiliyetine sahip ülkelerdir. Sebebi ne olursa olsun bu ülkelerden bazıları bölgesel hakimiyet veya global etkinlik peşindedirler. Bu lkeler aynı zamanda ABD'nin gücünü de dikkate alarak, kendi çıkarlarının ne ölçüde ABD ile örtüştüğüne veya ters düştüğüne bakmakta; buna göre karar vererek, hedeflerini belirlemektedirler. ABD soğuk savaştan bu yana sahip olduğu gücün yaklaşık üçte biri oranında kuvvet indirimini yapmış olmasına rağmen hala dünyanın en güçlü ülkesidir.

21. yüzyılda ikinci büyük değişim bilgi ve bilgi teknolojisindeki değişimdir. Bu değişim; rneği görülmemiş bir hızla, her dört ila yedi yılda on kat artarak gelişmektedir. Ekonomik büyüme için bir ön koşul olan bu değişim; ülkeleri yakınlılaştırması, totaliter hkmetlerin insanları kontrol etme kabiliyetini azaltması ve harp şekli ve uygulamasını değiştirmesi ile kendini belli etmektedir.

nc büyük değişim olan yönetimlerdeki değişim ise; ABD, Rusya, Avrupa Birliği, Çin vb.de olduğu gibi, merkezi hkmetlerin güçlerinin azalması, bölgesel ve yerel hkmetlerin daha fazla yetki ile donatılmasıyla kendisini göstermiştir. Bilgi ağının gereği olarak toplumlar daha iyi bilgilenmiş ve böyle bir toplumdan gelen baskılara karşı merkezi hükümetler daha hassas hale gelmişlerdir.

3.4.1. ABD'nin Orta Asya Politikasını Etkileyen Dinamikler

ABD, hem bir Avrupa gücü, hem de bir Asya-Pasifik gücü olarak Avrupa ve Asya kıtalarına büyük önem vermektedir. Bu bakımdan Avrupa ve Asya'ya karşı politik, askeri ve ekonomik açıdan taahhütlerini aktif bir şekilde sürdürme ve mevcut ittifaklarını koruma kararlılığındadır. Avrupa ile iş birliğini AB kanalı ile, Asya-Pasifik bölgesi ile işbirliğini ise Asya Pasifik Ekonomik işbirliği Konseyi (APEC) kanalı ile yürütmektedir.

ABD, soğuk savaş döneminde olduğu gibi, artık kaynaklarının tümünü Sovyet tehdidine yöneltmek zorunda değildir. Bu nedenle ABD, milli çıkarlarını ve değerlerini, geliştirilebileceği hedeflere seçici şekilde angaje olma yönünü seçmiş bulunmaktadır. Bugün için ABD çıkarlarının yoğunlaştığı bölgeler; Avrupa, Kazakistan-Basra Körfezi hattı, Arap-İsrail ihtilafı kapsamında Orta Doğu, Doğu Asya, Kore Yarımadası ve Karayipler Havzası olarak bilinmektedir.

ABD'nin en önemli çıkarı, büyük güçler arasında barışın idamesidir. Avrupa ve Japonya ile ittifakların yürütülmesi başlıca hedefdir. Rusya ve Çin ile de iyi ilişkilerin geliştirilmesi istenmektedir. ABD, büyük güçler arasındaki ihtilafların barışçı yollardan halledilmesini arzu etmektedir.

ABD ayrıca, İran'ın İslami kökten dinciliğini kontrol altında tutmak, Rusya'da bazı çevrelerin eski Sovyet coğrafyasında oluşan yeni Bağımsız Devletler üzerinde hakimiyet kurma arayışlarına engel olmak, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaşması ile birlikte bölgede ortaya çıkacak satın alma gücü yüksek yeni pazardan mal ve hizmet ihraç etmek suretiyle yararlanmak ve bölge ülkelerinin batı modeli çerçevesinde demokratik ve piyasa ekonomisini benimsemiş ülkeler olarak, bağımsızlıklarını sürdürmelerini sağlamak istemektedir. ABD, BDT'nin siyasi, askeri ve ekonomik bir örgüt haline getirilmesi gayretlerini kendi çıkarlarına aykırı bir gelişme olarak görmektedir (Çakar, 1999, s.2-2).

ABD, tarihlerinin büyük bir bölümünü diğer bir devletin egemenliği altında yaşadıkten sonra, SSCB'nin dağılmasıyla yeniden bağımsızlıklarını elde eden Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerine yakın ilgi duymaktadır. Bu ülkeler bugün bağımsızlıklarını, refah ve güvenliklerini güvence altına almaya çalışmaktadırlar.

Üs anlaşmaları çerçevesinde; Kırgızistan'daki Manas Uluslararası Havalimanı, 9 Aralık'ta Amerikan savaş uçaklarını karşılamıştır. Amerikan askeri ekipmanı ABD ile Kırgızistan arasında yapılan hükümetler arası anlaşmanın 6 Aralık'ta Kırgız Meclisi'nce onaylanması sonrasında ülkeye gelmiştir. Cumhurbaşkanı Akayev "Amerikan askerlerinin ülkesinde üslenmesini terör karşıtı koalisyonun zaferi olarak görüyor ve bu sayede bölgenin güvenliğinin artacağını, Kırgızistan'ın uluslararası konumunun güçleneceğini ve 1999-2000'deki gibi terörist hadiselerle karşı güvence oluşturacağını" ifade ediyordu. Amerikan varlığının jeopolitik dengeyi bozacağı yönündeki spekülasyonları gidermek için Akayev, şahsi olarak Moskova, Pekin ve diğer BDT ortaklarıyla temasa geçip kaygıları giderdiğini belirtiyordu. Kırgız

yetkililer, ABD'nin üste 30-40 savaş ve nakliye uçağı bulunduracağı söylerken, Kırgız basını Fransa, İtalya, Kanada, İngiltere, Avustralya ve Güney Kore'nin de benzer anlaşmalar için başvurduklarını, ancak bunların değerlendirme aşamasında olduğunu yazıyordu (Bilici, Aralık 2001).

8 Aralık'ta Taşkent'te Özbek Devlet Başkanı İslam Kerimov'un ziyaretçisi olan Amerikan Dışişleri Bakanı Powell, Hanabad üssünde konuşlanan 1500 Amerikan askerini ziyaret etmiştir. Özbek Devlet Başkanı Kerimov'a göre yalnız insani ve arama-kurtarma görevleri için burada bulunan askerler, başka kaynaklara göre Afganistan'daki askeri operasyonlara da katılmışlardır (Öymen, 13 Mart 2002).

Bizim coğrafyamızda başka bir ülkeye üs verilmesi ciddi bir milli egemenlik tartışması başlatırken, Türk devletlerinin içinde bulunduğu güvensizlik nedeniyle Orta Asya'da çok farklı bir süreç yaşanmaktadır. Yönetimler adeta ABD'ye üs sağlamada geri kalmamak için birbirleriyle yarışmakta, bölge ülkeleri arasındaki liderlik yarışı da bu yarışı kızıştırmaktadır. Örneğin; Afganistan'la sınırı olmayan tek Türk devleti olan ve Özbekistan'ın aşırı öne çıkmasından kaygılanan Kazakistan, yeni şekillenen Orta Asya'da ABD ile ilişkilerde geri kalmamaya büyük önem vermektedir. Nitekim Powell'ın Astana ziyaretinde Kazak Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev, ABD'ye üs dahil her türlü kolaylığı sağlamaya hazır olduklarını söylemiştir. Olayların başladığı 2001 yılı Eylül ayından itibaren Kazak yetkililer ABD'ye üslerinden yararlanma önerisinde bulunmuş ve bunu birkaç kez tekrarlamışlardır. Ekim ayında ise, Semipalatinsk ve Şimkent üslerinin Amerikalılar'ın kullanımı için düşünüldüğünü belirtmişlerdir (Özgönül, Sabah Gazetesi, 8 Ağustos 2002).

ABD, 1994 yılının ortalarından itibaren Rusya'ya yönelik politikasını yavaş yavaş değiştirerek, daha az memnun ve rahat, başka bir deyişle biraz tedirgin bir politika izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda Orta Asya Cumhuriyetlerine ve özellikle Kazakistan'a daha fazla ekonomik destek vermeye başlamıştır.

Almanya ve ABD'nin yatırım için yarıştığı Kazakistan'da halen 248 bin Alman vatandaşı yaşamaktadır. 100 ABD şirketi ile 325 Kazak-ABD ortak şirketi faaliyet göstermektedir. Kazakistan'ı Orta Asya'nın anahtar ülkesi gören ABD, ülkeye 3 milyar dolar yatırım yapmış durumdadır. Kazak Ordusunun eğitim ve modernizasyonu ABD tarafından sağlanmaktadır (Özgönül, Sabah Gazetesi 8 Ağustos 2002).

3.4.2. ABD-Rusya İlişkileri

ABD'nin Rusya'ya karşı politikası, stratejik ortaklık çerçevesinde bu ülkenin demokrasiye ve serbest pazar sistemine geçişi için uygulanan reform hareketlerinin desteklenmesi üzerine inşa edilmiştir. ABD'nin Rusya siyaseti, Rusya'yı imkanlar ölçüsünde Avrupa'dan tecrit etmek, Rus silahlı gücünde büyük atılımlar yapılmasını caydırmak, bu ülkede yeniden baş gösteren jeopolitik ihtirasları frenlemek ve Rusya'yı yapıcı bir iş birliğine teşvik tarzında olmaktadır.

11 Eylül'le beraber oluşum süreci hızlanan yeni ABD ulusal çıkar konseptinin beş temel ilke üzerine kurulacağı anlaşılmaktadır. Bunlar; (Soltan, Temmuz 2002)

- Uluslar arası terörle savaş,
- Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi,
- Küresel enerji güvenliği,
- Barış ve özgürlük alanlarının yaratılması,
- Çin'in yükselişinin idare edilmesidir.

Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin mirasından dolayı Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ile Rusya arasındaki ekonomik bağımlılıklar büyük ölçüde devam etmektedir. Bu durum Rusya'nın bölgedeki önemini ortaya koymakta, nükleer silahlara sahip olmasından ve ABD'yi vurabilme kapasitesinden dolayı ABD'nin genel dünya politikasından Rusya unsurunu önemli bir yere oturtmasını gerekli kılmaktadır. Örneğin Rusya, Orta Asya politikasında 1993'e kadar ABD ile daha işbirlikçi bir politika izlemeye çalışırken, 1993 sonrasında yakın çevre politikasını ilan ederek eski Sovyet topraklarını arka bahçesi kabul ettiğini ve bu ülkelerle Rusya'nın müdahale etmesinin onun meşru hakkı olduğunu ileri sürdü (Bal, Stratejik Analiz Dergisi, Nisan 2001).

ABD, günümüze kadar olan süreçte Rusya'yı kayırarak bölgeye geri yerleşme faaliyetlerine göz yummuştur. Rusya'nın bu yayılcı eğiliminin artması durumunda, ABD ile aralarında daha farklı çıkar çatışmalarının olacağı ve ABD'nin hem global hem de Orta Asya politikasını etkileyeceği açık olarak görülmektedir. ABD, Rusya'yı tekrar rakip olarak karşısında görmek istememektedir. Bunun yerine; demokratik ve Pazar ekonomisine sahip, işbirliğine yatkın bir Rusya tercih

etmektedir.

3.4.3. ABD'nin Asya Pasifik Bölgesi Politikaları

Asya Pasifik bölgesi, ABD'nin geleceği açısından en hayati bölgelerin başında gelmektedir. ABD'nin Asya Pasifik bölgesine olan güvenlik taahhütleri devam etmekte olup, bu kapsamda özellikle G.Kore ve Japonya'da 100.000 civarında bir kuvvetini muhafaza etmektedir.

Asya-Pasifik bölgesinde ABD konumunun güçlendirilmesi, Çin ile daha derin bir diyalogun geliştirilmesi ve bu ülkenin uluslar arası toplumla entegrasyonuna yardımcı olunması, Çin'in dünya ekonomik toplumuna katılmasının sağlanması, ABD-Japonya stratejik ortaklığının canlandırılması, Güney Asya'nın uluslar arası politik ve ekonomik alanlar içine dahil edilmesi, tek bir gücün bölgeye hakim olmasının önlenmesi, ticari, politik ve askeri yollardan bölgeye devamlı nüfuz edilmesi ve bölge ülkelerinin demokrasiyi geliştirmelerinin teşvik edilmesi hususu ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine yönelik siyasetini oluşturmaktadır (Çakar, 1999, s.3-2).

ABD, Japonya ile olan ikili ilişkilerine büyük bir önem vermektedir. Japonya ile mevcut güvenlik ittifakı tüm bölgeyi de etkilemektedir. ABD'nin Japonya ile ilişkileri; güvenlik ittifakı, politik iş birliği, ekonomi ve ticaret gibi üç alanda cereyan etmektedir. 1960 tarihli ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması, 1997 yılında revize edilmiş bulunmaktadır. Bu anlaşma, Japonya'ya karşı bir saldırı veya Japonya civarındaki bölgelerde bir silahlı çatışma olması durumunda, iki ülke arasında etkili ve güvenilir bir iş birliğinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.

ABD-Kore güvenlik ilişkileri 40 yılı aşkın süredir devam etmektedir. Kuzey ve Güney Kore arasındaki anlaşmazlıklar giderilene kadar ABD'nin, G.Kore'ye güvenlik taahhütleri sürdürülecektir. Çin'deki hızlı büyüme, Asya güvenlik ortamında bu ülkeyi ön plana çıkarmıştır. Çin bir nükleer güç, önde gelen bölgesel bir askeri güç ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'de temsil edilen önemli bir güçtür. Çin'in istikrarı ve komşuları ile dostane ilişkiler sürdürmesi, bölgede barış, istikrar ve ekonomik büyüme için önemlidir.

ABD'nin Çin'e karşı politikası çok yönlüdür. iki ülke arasında kitle imha silahlarının yayılması, insan hakları, uluslar arası suçlar, uyuşturucu trafiği, ABD

aleyhindeki ticaret açığı, Çin tarafından gerçekleştirilen silah ve teknoloji satışları, çevre sorunları ve Asya'daki uluslar arası sorunlara yaklaşım açıları gibi konularda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Mevcut ortamda ABD-Çin ilişkilerinin daha ziyade ekonomik ve ticarete dayalı olduğu görülmektedir.

ABD'de Çin bir potansiyel tehdit olarak görülmesine karşın, Çin de ABD-Japonya Savunma İş Birliği ve Asya-Pasifik'teki Amerikan askeri varlığı nedeniyle ABD'yi bir tehdit olarak algılamaktadır.

Amerika Kıtası dünyanın diğer güç merkezlerinden okyanuslarla ayrılmış olmasından dolayı, jeostratejik açıdan doğal olarak yalıtılmış bir durumdadır. Bu durum ABD'ne hem rahat hareket edebilme, hem de yakın denizlerden gelecek tehditlere karşı korunma imkanı sağlamaktadır. Bilindiği üzere Avrupa'nın güvenliği ABD için hayati önemi haizdir. Avrupa güvenlik sistemi içinde geçmişten bugüne yer alan Fransa ve Almanya ise aktif jeostratejik konumlarını halen devam ettirmektedirler.

3.4.4. ABD'nin Türkiye ve Orta Doğu'ya Yönelik Politikaları

ABD, Türkiye'yi kültürlerin ve kıtaların kavşak noktasında, ABD ve Avrupa için önemli, NATO, Balkanlar, Ege, Hazar ve Orta Asya petrol ve doğal gazının transit yolları, Irak'a uygulanan yaptırımlar ve SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız ülkeler gibi konularda söz sahibi bir ülke olarak mütalaa etmektedir. Yunanistan'a verilen önem ise, bu ülkenin Akdeniz deniz ulaştırma yollarını korumasındaki stratejik mevkiinden kaynaklanmaktadır. ABD, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlarda, gerginliğin azaltılması ve doğrudan bir çatışmanın önlenmesi bakımından aktif bir rol oynama arzusu içindedir. Bu kapsamda, Kıbrıs sorununun çözümü de ABD'nin politik öncelikleri arasında yer almaktadır.

ABD'nin Orta Doğu'da devam eden stratejik çıkarları mevcuttur. 1975'den bu yana Orta Doğu'daki ABD askeri mevcudiyeti, diğer bölgelerin aksine tedricen artmıştır. ABD, Orta Doğu'da daimi üslere sahip olmamakla birlikte, bölgede güçlü bir kara, hava ve deniz kuvveti bulundurmaya devam etmektedir. Bu kuvvetin, ABD'den süratle takviye edilmesi göz önünde bulundurulmaktadır. Esas olarak bu politikayı; radikal islamın etkisinin azaltılması, İran ve Irak'ın çevrelenmesi 'İkili çevreleme politikası', bölge ülkelerinin kitle imha silahlarına sahip olmalarının

engellenmesi, barış sürecinin başarıya ulaşarak İsrail'in güvenliğinin garanti altına alınması şeklinde özetleyebiliriz (Güngörmüş Kona, 2004, 128).

ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük menfaati, Basra Körfezi'nden petrolün dünya pazarlarına istikrarlı fiyatlarla, kesintisiz akışının sağlanmasıdır. ABD ve diğer büyük devletler, Körfez dışındaki kaynakların azalması dolayısıyla giderek Körfez petrolüne bağımlı hale gelmektedirler. Bu durumda ABD'nin Körfezdeki petrol sahalarının kontrolünün arzu etmediği bir ülkeye geçmesine müsaade etmeyeceği açıktır. Diğer taraftan ticaret ve askeri güç intikali açılarından Orta Doğu ve Akdeniz'deki Cebelitarık Boğazı, Messina Boğazı, Süveyş Kanalı, Aden Körfezi ve Hürmüz Boğazı ulaştırma yollarının daima açık bulundurulması, ABD stratejisi bakımından, hayati önemi haiz olduğu görülmektedir.

ABD'nin Irak politikası, güneydeki petrol zengini müttefiklerin ve İsrail'in, güçlü bir Irak'tan duyduğu rahatsızlığı dikkate alarak şekillendirmektedir. ABD, Irak toprak bütünlüğünü desteklediğini ifade etmekte ve Irak devlet sistemi üzerindeki değişikliklerin ülke içinden gerçekleştirilmesini arzulamaktadır.

ABD Suriye'yi Orta Doğu da barışın anahtarı olarak görmekte ve Suriye ile olan ilişkilerini Orta Doğu Barış Süreci (ODBS) paralelinde yönlendirmeyi tercih etmektedir. Suriye, ABD'nin terörü destekleyen ülkeler listesinde bulunmakla birlikte diğer ülkelere uygulanan sert yaptırımlar şu anda Suriye'ye uygulanmamaktadır.

Sonuç olarak; Samuel P. Huntington² ve Zbigniew Brzezinski'nin (Brzezinski, 1998, s.167) öngörülerinde dünyayı yine bazı karşıtlık ölçüleriyle birbirinden ayırarak görme eğilimi ağır basmaktadır. Özellikle Huntington, birbirinden ayırdığı

---

² Samuel P. HUNTINGTON'un "Uygurliklar Çatışması" Savı; uygarlıklar arası çelişkilerin, gerilimlerin ve güç mücadelesinin, Soğuk Savaşın üçlü bölünmeye dayalı iki kutuplu siyasal sisteminin yerini alacağı ve bu uygarlıkların; Japon, Batı, Konfüçyus, İslam, Slav-Ortodoks, Latin Amerikan, Hint ve Afrika'dan oluşan 8 ana gruba ayrılacağı öngörüsüne dayanır.

kültür bölgelerine göre çatışma ortamının yaşanacağına öngörüsünde bulunmuştur. Brzezinski'de uluslararası sorunların temel zemininde kültürel ve felsefi çelişkilerin ağır basacağı yaklaşımındadır.

Ayrıca Brzezinski Avrasya'ya yönelerek bu bölgede öncelikle dikkat çektiği Çin önderliğindeki her türlü ittifak zeminini, karşılıklı anlayışı içinde şiddet içerebileceği kuşkusu ve kaygısıyla karşılamaktadır. Yine dünyaya kutuplaşma zemininden bakma eğilimi ağır basmaktadır ve yine ABD merkezli bir algılama esastır. Bunun doğal sonucu olarak, ABD çıkarlarıyla çeliştiği düşünülen her türlü ittifak zemini ve işbirliği girişimi tehdit ve şiddet algılamasını oluşturmaktadır.

Bu durum, yeni model veya küresel güç odaklaşmasını da benimsemeyen, kontrol edilemeyen her türlü gücü tehdit olarak algılayan ve bu konumda soğuk savaş'ın karşıt aktörleri (Rusya-Çin gibi) kadar ekonomik, askeri, teknolojik güç ilişkilerinde yeni potansiyeller taşıyan, güçlülük gösteren soğuk savaş'ın müttefiklerine de (Avrupa, Japonya gibi) kuşku duyabilen bir strateji bütünlüğünü yansıtmaktadır.

Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği Bunun Jeostratejik Gereklere isimli kitabında Avrasya'yı dünyanın merkezi sayarak, buranın hakim gücünün ABD olduğunu ve buna göre bölge güçlerinin belirlenmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir (Brzezinski, 1998, s.167).

ABD'nin mutlak egemenliğinin ilanına dönük bir başka tez, Francis Fukuyama'dan gelmiştir. Fukuyama (Fukuyama, 1992) "Tarihin Sonu" öngörüsüyle Soğuk Savaş'ın bitimiyle küresel çapta hakimiyetin kapitalist sistemin eline geçtiğini bundan sonra bu durumun değişmesinin olanaksız olduğunu böylelikle tarihin sonuna gelindiğini iddia etmektedir. Büyük iddia taşıyan ve son derece tartışmalı olan bu yaklaşımda da mutlak hakimiyet "tek kutuplu dünya düzeni" üzerine kuruludur.

ABD'nin tespit ettiği jeostratejik hedef; global süper güç olarak algılanmasını sağlayan bütün değerlerin korunması; Avrupa'da kendisine hasım olabilecek bir gücün ortaya çıkmasının önlenmesi; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Doğu'da oluşan boşluğun doldurulması sonucu meydana gelen jeopolitik ve stratejik dengenin muhafazası; Sovyetler Birliği'nin tekrar karşısına global bir süper güç olarak çıkmasının önlenmesi; Çin'in arzu edilen sınırlar dahilinde dengeleyici

bir güç unsuru olarak kalmasının sağlanması ve sonuçta tespit ettiği ve işbirliği içinde bulunduğu stratejik partner ülkeler vasıtası ile mevcut statükonun devamının sağlanmasıdır.

ABD, tarih boyunca Avrupa Devletleri ile sıkı bir işbirliği içinde bulunmuştur. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra gelişen olaylar, ABD'nin Avrupa'daki mevcudiyetine olan ihtiyacın kalktığını değil, aksine bu mevcudiyetin transatlantik ilişkiler çerçevesinde Avrupa'nın istikrarı açısından gerekli olduğunu teyit etmiştir. Bu durumda ABD'nin bir Avrupa gücü olarak rolü gelecekte de devam edeceği ve ABD'nin 21. Yüzyılda, gerek kendi coğrafyasında, gerekse dünya coğrafyasında, Global Güç merkezi niteliğini devam ettireceği değerlendirilmektedir.

4. ŞANGAY İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

4.1. Tarihçesi

Çin ile sınır sorunu olan ülkelerin bu sorunları barışçı yollardan çözme gayretleri maksadıyla; Çin evsahipliğinde (Karaca, 2003, s.105) Şangay Beşlisi kurulmuştur. Grubun, ilk toplantısını Şanghay'da yapması ve beş ülkeden oluşması hasebiyle "Şanghay Beşlisi"(Karaca, 2003, s.104) olarak anılmaya başlanmıştır. 2001 yılına kadar gelen süreçte, örgütün ilk üyeleri Çin, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgıztan ve Tacikistan olmuştur.

Şanghay Beşlisi'nin ilk toplantısı 26 Nisan 1996 tarihinde, devlet başkanları düzeyinde, Şanghay'da yapılmıştır. Görüşükleri ilk konu sınır bölgelerindeki güvenlik ve güven artırıcı önlemler olmuştur. Toplantı sonucunda; sınır bölgelerinde güvenlik önlemlerinin artırılması, askeri güçlerin sınır ötesi harekate girişmemesi, birbirlerine karşı askeri tatbikat icra edilmemesi, sınır bölgelerindeki tatbikatların sayısının ve büyüklüğünün azaltılması, sınıra yüz kilometre yakın bölgelerde olabilecek büyük askeri birlik yer değıştirmelerinin bildirilmesi, icra edilen tatbikatlara birbirlerinin gözlemci olarak davet edilmesi ve sınır bölgeleri boyunca askeri güçler arasında işbirliğinin artırılması konusunda kararlar alınmıştır.

Şanghay Beşlisi'nin ikinci zirve toplantısı 24 Nisan 1997 tarihinde Moskova'da yapılmıştır. Bu zirvede, sınır bölgelerindeki askeri varlıklarını azaltmayı kabul etmişlerdir. Bunun yanında güç kullanmamayı, birbirlerini güç kullanmakla tehdit etmemeyi, tek yönlü bir askeri üstünlük elde etmeye çalışmamayı ve sınırdan yüz kilometre içeriye kadar asker, silah ve devriyelerini azaltmayı, askeri konularda bilgi değışimi alanlarını artırmayı kararlaştırmışlardır.

Üçüncü zirve, 3 Temmuz 1998 tarihinde Kazakistan'ın Almatı kentinde icra edilmiştir. Bu zirve dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Güvenlik ile ilgili iş birliği konuları genişletilmiş ve işin içine ekonomik iş birliği de girmiştir. Bu zirvede şu kararlar alınmıştır. Üye devletler birbirlerinin hükümlerine hakları ile ulusal bütünlüklerine karışmamaya, eşitlik ve mütekabiliyet hususlarına riayet etmeye, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeye, sorunlarını barışçı yollarla çözmeye, dini ve etnik ayrımcılığa ve her türlü terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele etmeye, ekonomik ilişkilerini geliştirmeye ve Güney Asya'da nükleer rekabeti sona erdirmeye ve uluslar arası silahsızlanma rejimini

savunmaya karar vermişlerdir. Dolayısıyla bu zirve ile örgüt, sınır meselelerinin ve askeri meselelerin dışına çıkarak başka bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Bundan önceki iki zirvede meseleler hep Çin'e karşı olduğu cihetle, dört ülke bir yanda Çin bir yanda olmasına rağmen, bu zirve ile birlikte örgüt ilk defa gerçek anlamda çok taraflı bir yapıya kavuşmuştur.

Şanghay Beşlisi'nin dördüncü zirve toplantısı, 24 Ağustos 1999'da Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te icra edilmiştir. (Karaca, 2003, s.106) Toplantı sonrası yayımlanan zirve bildirisinde taraflar, 1996'dan beri örgüt ile ilgili yaşanan gelişmeleri ve beş ülke arasındaki iş birliğini tatmin edici bulduklarını, bölgede istikrar, barış, gelişme ve refahı sağlayacak her türlü mekanizmanın kurulması gerektiğini, üst düzey toplantılar dışında alt seviyelerde teknik toplantılar da yapılması konusunda anlaştıklarını, daha önceki toplantılarda alınan kararları teyit ettiklerini, bununla birlikte üye devletlerin hükümlerine, güvenliklerine ve istikrarına karşı bir harekete tolerans göstermeyeceklerini bir kez daha ifade ettiklerini, karşılıklı çıkarlar tahtında ticareti ve ekonomik iş birliğini geliştireceklerini deklare etmişlerdir.

Beşinci zirve toplantısı, 5 Temmuz 2000 tarihinde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de yapılmıştır. Bu zirvede de önceki toplantılardaki temenniler tekrarlanmış ve zirveye kadar yaşanan gelişmeler kaydedilmiştir. Bölgede meydana gelebilecek çatışmaları, bölgeye yönelik tehditleri ve dış güçlerin bölgeye müdahalesini önleyebilmek için ekonomik, siyasi ve askeri alanlardaki iş birliğini geliştirmeye karar verdiklerini beyan etmişlerdir. Şu hususu bir kez daha vurgulamışlardır ki, üye ülkelerin kendi rejimlerini, ekonomik ve toplumsal modellerini seçme hakları vardır ve bu husus onların milli çıkarlarına göre şekillenecektir. Bu kapsamda Çin'in, Doğu Türkistan ve Rusya'nın, Çeçenistan politikalarını desteklediklerini açıklamışlardır. Bunun yanında uluslar arası silahsızlanma sürecini desteklediklerini, Afganistan'daki iç problemlerin halledilmesi için tarafları bir araya getirebileceklerini beyan etmişlerdir. Bu toplantıya Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov gözlemci olarak katılmıştır.

Şanghay forumunun altıncı zirvesi, 15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay'da yapılmıştır. Bu zirve ile birlikte hareketin adı "Şanghay İş Birliği Teşkilatı" olmuştur. Şanghay'da başlayan hareket, yine Şanghay'da genişleme ve değişim yönünde bir büyük adım atmıştır. 14-15 Haziran 2001 Şanghay Zirvesinde örgüt,

Şanghay İş Birliği Teşkilatı adını almış, Terörizm, ayrımcılık ve aşırılığa karşı mücadele hakkındaki Şanghay Sözleşmesi imzalanmış, Özbekistan örgüte dahil edilmiş, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın ilk hükümet başkanları seviyesindeki toplantısının Eylül 2001 tarihinde Almatı/Kazakistan'da icra edilmesi kararlaştırılmış ve Şanghay beşlisi tarafından imzalanan güven artırıcı önlemlere ilişkin belgelerin benimsendiği teyit edilmiştir (Erbaş, 2002, s.63).

4.2. Örgütün Durumu ve Gelişimi

Başlangıçta ortak sınırları olan ülkelerin birlikteliği olan Şanghay Beşlisi hareketinin, kolektif güvenlik sistemine dönüştürülmesi isteği nedeni ile, ilerleyen süreçte Çin ile ortak sınırları olmayan İran, Hindistan ve Özbekistan gibi ülkeler de Rusya tarafından sisteme davet edilmişlerdir. Her ne kadar Şanghay ülkeleri içte ve uluslar arası camiada problemler yaşasalar da, örgütün gösterdiği başarı sayesinde hem örgütün ve hem de örgüt üyelerinin uluslar arası prestijleri artmıştır. Özellikle Rusya ile Çin'in birbirleri ile "uzlaşmaz" imajları bu örgüt sayesinde değişmiştir.

Başlangıçta örgüt sadece güven artırıcı önlemler üzerine yoğunlaşmıştır. Önce sınır meselelerini halletmişler, böylelikle birbirlerine karşı güven oluşturmuşlardır. Daha sonra dikkatlerini dini radikalizme yoğunlaştırmışlardır. Bir sonraki adım ekonomik iş birliği olmuştur. Artık örgüt her türlü konuda iş birliği faaliyetlerini artırmaktadır.

Pakistan, Ocak 2000'de Şanghay İş Birliği Teşkilatına katılma niyetini açıklamıştır. Moğolistan örgüt ile ilgilenmektedir. İran'ın da katılması söz konusudur. Hindistan ve Türkmenistan'ı da ekleyince ilk etapta teşkilat on bir ülkeye sahip olacaktır. Bu süreçte örgüt artık yeni bir isim kazanmaktadır:

14-15 Haziran 2001'de, Şanghay zirvesinde Özbekistan'ın da örgüte katılması ile daha önce Şanghay forumu olarak benimsenen isim değişerek "**Şanghay İş Birliği Teşkilatı**" adını almıştır. Özbekistan'ın üye olması örgütün yapısına değişiklik getirmiştir. (Karaca, 2003, 107) Dikkat edilirse güvenlik kelimesi örgütü tanımlamak için kullanılmamıştır. Örgütün amacı sadece güvenlik değildir. Güvenliğin yanında siyasi ve iktisadi emeller de mevcuttur.

Özbekistan'ın Fergana vadisinde (Kırgız ve Tacik topraklarını da kapsamaktadır.) yeşeren aşırı İslamcı unsurlar, başta Özbekistan olmak üzere bölgedeki laik rejimler için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu faaliyet

"Özbekistan İslami Hareketi" tarafından yürütülmektedir. Öte yandan Talibanlar ve Çeçenler de tehdit olarak kabul edilmektedirler.

Şanghay İşbirliği Teşkilatı planlanan ilk genişlemesini başarırca dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan bir teşkilat hüviyetine kavuşacaktır. Başlangıçta pek umutlu görünmeyen ve sadece Çin ile diğer dört ülkenin sınır sorunlarının görüşüldüğü bir platform olarak başlayan Şanghay İş Birliği Teşkilatı bugün geldiği nokta itibariyle şu gelişmeleri sağlamıştır (Erbaş, Ocak 2002, s.63).

- Üye ülkeler arasındaki başta sınır problemleri olmak üzere güvenlik sorunlarının azalmasını sağlamıştır. Aralarındaki 7000 km uzunluğundaki sınırlar tarihte olmadığı kadar güvenli olmuştur.
- Üye ülkelerin birbirleri ile olan sorunlarını çözme girişimleri onların istikrar ve ekonomik kalkınma gibi hususlara konsantre olmalarını sağlamıştır.
- Bu örgüt, üye ülkeler arasında çok iyi bir ilişki zemini yaratmıştır. İyi niyet ve güveni üye ülkeler arası ilişkilerdeki temel faktör kılmıştır.
- Üye ülkelerdeki birbirine benzer otoriter yönetimlerin birbirine destek vererek varlıklarını etkili bir şekilde sürdürmelerine zemin hazırlamıştır.
- Bir sınır uyuşmazlığı çözüm süreci olarak başlamasına rağmen beş yıllık bir zaman zarfında çok yönlü bir örgüt haline gelmiştir.
- Ortak sınıra sahip ülkelerin örgütü iken tüm Asya'yı kapsayan bir örgüt olma iddia ve yoluna girmiştir. Bugün Pakistan, İran, Afganistan, Hindistan, Tayvan ve Moğolistan'ın üyelikleri söz konusudur.
- Dini ve etnik ayrımcılık ile mücadelenin merkezlerinden biri olmuştur.
- Üye ülkelerin her türlü meselelerini eşitçe konuşacakları bir mekanizma yaratmıştır.

4.3. Örgütün Geleceği

Soğuk savaş sonrası dünyada şartlar süratle değişmektedir. Önceleri Doğu Bloku'nun yıkılması ile ABD'nin tek süper güç olduğu varsayılmıştır. Bilahare, önce Avrupa'da olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde ABD'nin tek güç olması aleyhine sesler yükselmeye başlamıştır. NATO genişlemeye başlamış, sonrasında NATO'nun genişlemesi de tartışılmaya ve buna karşı tedbirler geliştirilmeye

başlanmıştır.

Yine soğuk savaş sonrası Asya'nın yeni devletlerinin nispeten kontrolsüz kalması, bölgenin enerji açısından önemini artırması ve doğal kaynaklar Asya'ya batılı devletlerin var olan ilgilerini daha da artırmalarına yol açmıştır. Bununla birlikte azalan kontrol, uyuşturucu trafiği ve silah kaçakçılığının artmasına, ayrılıkçı hareketlerin organize hale gelmesine yol açmıştır. Bu arada Hindistan ile Pakistan arasında başlayan nükleer yarış da istikrarsızlığı artırmıştır.

Çin ile Kazakistan'ın bir araya gelmesini sağlayan sebep sayısı, Portekiz ile Finlandiya'nın bir araya gelmesini sağlayan sebep sayısından çoktur. Yine, Avrupa ülkeleri arasındaki düşmanlıkların derinliği Asya ülkelerinkinden az değildir. Dolayısıyla bu hareketin en az AB kadar başarılı olma ihtimali bulunmaktadır. Yalnız iki grup arasında şöylesine bir fark vardır: AB ülkeleri zenginliği ve demokrasinin nimetlerini, Şanghay ülkeleri fakirliği ve totaliter yönetimlerin baskısını paylaşmaktadırlar. Fakirliğin sorunsuz paylaşımının az örneklerinin görülmesi, bu hareketin en önemli risklerinden birisini oluşturmaktadır. Örgüt üye katılımına sıcak yaklaşmaktadır (Karaca, 2003, 108).

Son gelişmeler, bölgede başta Rusya ve Çin'in karşılıklı menfaatlerini ve diğer tüm oyuncuları da etkileyebilecek bir ortamı gündeme getirmiştir. Rusya Federasyonu bakımından, sıcak denizlere açılmak için mutlaka kontrol edilmesi gereken, Çin için ise, batıya açılmanın en kısa ve ekonomik yolu olmasının yanında, iç güvenliği ve bütünlüğü, artan enerji ihtiyaçları ve dolayısıyla Orta Asya'daki enerji kaynakları ve bölge ülkeleri üzerinde batı etkisinin önlenmesi ve kuzeybatı sınırlarının emniyete alınması açılarından stratejik değeri yüksek olan bu siyasal bölge üzerinde yoğun bir güç mücadelesi yaşanmakta ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı bölgedeki güç boşluğunu doldurmaya yönelik güçlü bir aday olarak Çin'in ağırlığını hissettirdiği bir pakta doğru dönüşmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Moskova'nın, Orta Asya bölgesindeki konumunun zayıflaması ve Çin'e sınır olan bölgede negatif tesirli potansiyel tehlikelerin oluşmaya başlaması, Çin hükümetinin hem dış hem de iç politikasını yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Doğu Türkistan'daki otoritesini korumak dışında, petrol ve doğalgaz ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan temin etmekte olan Çin, Orta Doğu petroleri üzerinde kontrolü sağlamış olan ABD'nin Orta Asya ve Hazar bölgesinde de olası bir kontrolünü veya etkisini engellemek

için, Orta Asya devletlerine karşı oldukça iyimser bir politika ile yaklaşmakta ve bu noktada kendisine uygun gördüğü eski süper güç Rusya ile olan işbirliğini bu teşkilat çerçevesinde güçlendirmektedir. Çin, adeta, Rusya'yı da içeren bir kutuplaşma sürecine start vermiş görüntüsü içerisindedir (Soltan, Temmuz 2002, s.73).

Çin'in, Rusya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinden elde etmek istediği nihai sonuç, ekonomik boyutu, sınır güvenliği, Rusya'yla olan stratejik işbirliği ve ortaklığında, küresel hedeflerinin bir parçası olarak, "Büyük Strateji"sini pekiştirmektir. Çünkü Pekin, "Büyük Strateji"sini gerçekleştirmek için, kuzeybatı bölgesinde bir güvenlik alanı yaratmak istemekte ve böylece bütün gücüyle Asya-Pasifik bölgesine yönelerek, stratejik planını gerçekleştirme yolunda büyük bir avantaj kazanmak istemektedir. Bu bağlamda Çin'in, Rusya ve Türk Cumhuriyetleriyle gerçekleştirmek istediği ilişkilerin temelinde, bölgedeki ABD ve NATO tehdidine karşı stratejik bir kart elde etmek isteğinin ve kuzeybatı hudutlarında bir güvenlik kuşağı oluşturma hedefinin yattığını söyleyebiliriz (Ekrem, Haziran 2001, s.69).

Ayrıca Çin'in kuzeybatı sınır bölgelerindeki savunma masraflarının asgari düzeye düşmesi ve bölgedeki dini ve etnik çatışmaların yatışması, uygulanmakta olan ekonomik kalkınma modelini sonuçlandırabilecek uygun bir ortama da hizmet edecektir. Göçler ve ekonomik büyüme nedeniyle devletlerin dikkati Avrasya'nın kalbine doğru yöneldikçe, Çin'in uzun vadeli siyasi hedefleri daha iyi anlaşılacaktır.

Dolayısıyla Çin, ekonomik kalkınma, ülke güvenliği ve 21. yüzyılda süper güç haline gelme yolundaki "Büyük Strateji"sinin gerçekleşmesi için, kendisinin de içinde bulunduğu ve aktif bir rol oynayabileceği, NATO ve ASEAN gibi örgütlere alternatif olan Şanghay İşbirliği Teşkilatına ihtiyaç duymaktadır.

Bölgede etnik bölücülük, radikal dincilik, terörizm, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti gibi eylemlere karşı ortak hareket edilmesi kapsamında Çin, Şanghay Beşlisi'nde yer alan Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sınır ötesi suç işleme ve suçluların geri iadesi anlaşmasını imzalamıştır. Bunun, Türk Cumhuriyetleri'nde yaşayan ve bağımsızlık isteyen Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerine yönelik bir gerçek olduğu görülmektedir (Ekrem, Haziran 2001, s.70).

Çin, birinci ve ikinci zirvede sınır bölgesi güvenliği hakkında bir takım

anlaşmaları kabul ettirmeyi hedeflemiş, üçüncü ve dördüncü zirvelerdeki hedefi ise ekonomik işbirliği ve etnik bölücülük ile radikal dinci faaliyetlerin önlenmesi olmuştur. Beşinci zirvede ise konuyu genişleterek ekonomik, güvenlik, ulaşım ve iletişim alanlarındaki işbirliğini daha da derinleştirerek, Şanghay Beşlisi'ni bölgesel bir örgüt haline getirmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla, Şanghay Beşlisi'nin yapısı genişletilmek ve üye sayısı arttırılmak istenmektedir (Ekrem, Haziran 2001, s.70).

Çin açısından diğer önemli bir nokta ise, ABD ve NATO'nun hegemonyasına, dolayısıyla da tek kutuplu dünya düzenine karşı, çok kutuplu bir dünya düzeninin benimsenmesidir. Böylece, "bölgesel" bir güvenlik yapısından, "birleşik" bir güvenlik yapısına giden bir strateji izlenmiştir. Şangay İşbirliği Teşkilatı, dünyadaki ABD karşıtlığının bir simgesi, çatısı olmaya adaydır. Rusya, Çin, İran ve Hindistan'ı yan yana koyduğumuzda bu kompozisyonun daha bir netlik kazandığını görebiliriz. Şangay İşbirliği Örgütü bölgede bulunan altı ülkeyi de içine alacak şekilde genişleme politikası yaratır ise Orta Asya'yı bir nebze olsun kontrol etmeyi ve bu bölge üzerinde oynanan büyük oyunların dirilmesini önlemeyi başarabilecek güce sahip olabilir (Karaca, 2003, 108).

Diğer taraftan, Şanghay İşbirliği Teşkilatı büyüdükçe, içerisindeki liderlik mücadelesi de büyüyecektir. Nitekim, Rusya ve Çin arasında şimdiden böyle bir rekabet başlamıştır. Rusya, her ne kadar ABD karşıtlığı yüzünden Çin'le stratejik bir işbirliği sürecine girse de aslında o kadar da rahat değildir. Bundan dolayı, Çin'e karşı dengeleyici bir güç olarak Hindistan'la olan ilişkilerini güçlendirmekte, hatta Hindistan'ı açıkça Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na davet etmektedir. Özellikle Çin ile olan sorunlarının orta vadede aşılmasını amaçlayan Hindistan, böylece Pakistan'ı bölgede yalnız bırakarak marjinalleştirme çabasıdadır (Arıboğan, 2001, s.279).

Rusya ile Çin, Orta Asya ile olan ilişkilerini her geçen gün güçlendirmekte, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın etkisi artmakta ve yeni adaylarla birlikte Kafkasya'dan Doğu Türkistan'a, Moğolistan'a ve Çin'e kadar yeni bir güç merkezi oluşmaktadır. Rusya ile Çin arasındaki yakın ilişkiler ve bu iki ülke ile Orta Asya devletleri arasındaki işbirliğine İran ve Hindistan'ın da eklenmesiyle, tüm Avrasya'yı kateden bir alanda yeni bir güvenlik kuşağı oluşacak ve ABD'nin bölgede girebileceği boşluklar hemen hemen doldurulmuş olacaktır.

Sonuç olarak; Bu genel çerçeve içerisinde yeni oluşuma bakıldığında; **"Şanghay İşbirliği Teşkilatı"** her ne kadar uluslar arası alanda ses getiren bir

başlangıç yapmamış olmasa da, 6 yıllık kısa süre içinde ortaya koyduğu gelişmeler ile dikkati çekmiş ve kurucu beş ülke dışında kalan bazı Asya ülkeleri için de cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu arada ABD'nin gözlemci olarak toplantılara katılmak üzere başvuruda bulunması ise örgütün eriştiği boyutun önemi ve geleceği hakkında bir fikir vermektedir. "**Şanghay İşbirliği Teşkilatı**"nın oluşumu olağanüstü bir hadise olarak görülmekte ve bu örgütün yakın bir gelecekte bünyesine yeni ülkelerinde katılımıyla bölgesel ve küresel güvenlik konularında en az "**Avrupa Birliği**" kadar etkin oranda söz sahibi olabileceği, orta ve uzun vadede ise, şimdilik dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'ye karşı yeni bir alternatif kutup olarak gelişebileceği değerlendirilmektedir.

5. AVRUPA BİRLİĞİ (AB) VE TÜRKİYE

5.1. Tarihçesi (Sandıklı, 2001, s.35-41)

II nci Dünya Savaşı'ndan sonra 1951 yılında Almanya'yı kontrol altında tutmak isteyen Fransa'nın önderliğinde 6 ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nu kurmuştur. Böylece Avrupa'da birlik oluşturma yönünde ilk adım atılmıştır. Aynı ülkelerin katılımı ile 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. 1967'deki Füzyon Antlaşması ile AET, Avrupa Topluluğu (AT) adını almıştır.

Avrupa Topluluğu (AT)'nun üye sayısı 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımı ile 9'a; 1981'de Yunanistan'ın katılımı ile 10'a; 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla 12'ye yükselmiştir. 1991 yılında Maastricht Antlaşması'yla yeni bir yapılanmaya giden AT, birliğe katılabilmenin ekonomik ve mali kriterlerini belirleyerek Avrupa Birliği (AB) adını almıştır. **Maastricht Kriterleri** adıyla anılan bu kriterler AB'nin tam üyeleri arasında parasal birliğe girmek isteyenler için koşullardır. Aday ülkelerin tam üye olması için gereken koşullar değildir. Maastricht Anlaşması adı ile bilinen Avrupa Birliği Anlaşması önemli bir aşamam teşkil etmektedir (Dedeoğlu, 2003, s.147).

1992 yılında AB, kapsamlı bir Akdeniz Politikası geliştirmiştir. Bu yaklaşım içerisinde hemen hemen tüm Akdeniz ülkeleri ile ortaklık (Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta) veya daimi işbirliği (Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Filistin) antlaşmaları imzalanmıştır.

AB, Akdeniz politikasından farklı olarak Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerine (MDAÜ) de yönelmiş, Türkiye'ye yaptığı tüm mali yardımların takriben iki mislini bir yıl kadar kısa bir sürede belirtilen ülkelere sağlamıştır. AB yardımlarının yanısıra, Almanya da belirtilen ülkelere doğrudan yardım yapmıştır.

1993 Haziran'ında AB Konseyi yeni üyelik kriterleri ortaya koymuştur. **Kopenhag Kriterleri** olarak anılan bu kriterler ise; aday ülkelerin, çağdaş bir hukuk devleti olmalarını, insan hakları ve azınlık haklarına saygı göstermelerini ve bunu garanti eden kurumları ve mekanizmaları tam işler hale getirmelerini zorunlu kılan kriterlerdir.

1995’de Avusturya, İsveç ve Finlandiya’nın katılımıyla AB’nin üye sayısı 15’e yükselmiştir. Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi sonucunda 2004 yılından itibaren Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya Slovenya Slovakya, Macaristan, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin tam üyelikleri sağlanmıştır.

Bunlara ek olarak Şubat 2000’de üyelik müzakereleri başlayan Bulgaristan ve Romanya’nın 2007 yılından itibaren tam üye olması konusunda prensip kararı alınmıştır. Ancak, Türkiye için tam üyelik müzakere tarihi konusunda şartlı olarak Aralık 2004 tarihi verilmiştir (www.eu2002.dk İnternet Sitesi).

5.2. Türkiye-Avrupa Birliği(AB) İlişkileri

Günümüzde; 15 üyeli AB, 6.808 milyar dolar GSYİH ve 372 milyon tüketici kitlesi ile dünyanın en büyük pazarıdır. AB’ne üye devletler, birlik bütçesine katkıları oranında birlik içerisinde söz sahibidirler. Almanya %30’luk katkı oranı ile en çok söz sahibi olan ülkedir.

Türkiye; 1959 yılında Yunanistan’ın başvurusunun hemen ardından 8 Haziran 1959 tarihinde, AET’na resmen üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye’nin bu başvurusu, Yunanistan’ın başvurusunda olduğu gibi kendini kabul ettirme mücadelesi veren AET tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. AET ile ortaklık müzakereleri 4 yıl sürmüş, müteakiben 25 Haziran 1963 tarihinde, Gümrük Birliği’ni amaçlayan Ankara Antlaşması imzalanmıştır. 1 Ocak 1973 tarihinde Gümrük Birliği’ne geçiş ile ilgili Katma Protokol yürürlüğe girmiştir (Sandıklı, 2001, s.190).

AET; Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye’ye sağlayacağını öngördüğü mali yardımların ve kredilerin büyük bir kısmını insan haklarına yeterince duyarlı olunmadığı gerekçesiyle vermemiştir. Buna karşılık Yunanistan ve Portekiz gibi Akdeniz ülkelerine her yıl 3 milyon dolar civarında yardımlarını sürdürmektedir.

Türkiye, Gümrük Birliği’nin kısa ve orta vadede dezavantajlarının olmasına rağmen, uzun vadede AB ile entegrasyon yönünde olumlu katkıları olacağını gözönüne alarak; 14 Nisan 1987 tarihinde AET’na tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ancak AB, Türkiye için işbirliği yaptığı diğer ülkelere göre farklı bir tutum izlemiştir. 1959 yılında Türkiye ile birlikte topluluğa üyelik başvurusunda bulunan ve 1981 yılında topluluğa alınan Yunanistan 1986’da Gümrük Birliği’ne girmiş ve bu dönemde topluluk’tan 10 milyar ECU civarında mali kaynak

sağlamıştır. Türkiye'nin 1963 yılından beri toplam 732 milyon ECU yardım alabildiği gözönüne alınırsa Türkiye'ye yapılan yardımın önemsiz bir katkı düzeyinde kaldığı anlaşılacaktır.

AB'ne girmeden önce Yunanistan'ın kişi başına düşen milli geliri 3000 Dolar civarında iken, 2000 yılına girildiğinde 12000 Dolara çıkmıştır. Yunanistan'a yapılan yardımların yanısıra, AB bünyesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine mali ve teknik yardımda bulunmak için "Phare Programı" adı altında bir yardım programı yürürlüğe konmuştur. Bu program çerçevesinde sözkonusu ülkelere yaklaşık 30,5 milyar ECU'luk yardım ulaştırılmıştır. Bu yardımın 11,4 milyar ECU'luk kısmı hibe olarak verilmiştir. Bu programdan yararlanan Türkiye'ye verilen 351,34 milyon ECU'luk yardımın ancak 10,4 milyon ECU'luk kısmı hibe olarak verilmiştir (Manisalı, 2001, s.84).

Türkiye'nin AB'ne üye olması halinde, birliğin bütçesine büyük ölçüde olumsuz etkide bulunacağı görüşü haklı bir yaklaşım değildir. 1996 yılı sayılarına göre, Türkiye, AB'ne üye olmuş olsaydı, AB bütçesine ödediği her 1 Euro için takriben 5,5 Euroluk bir yardım alacağı görülmektedir. Yunanistan'ın 1996 yılında ödediği her 1 Euro için 4,5 Euro'luk, Portekiz'in ise ödediği her Euro için 4 Euro'luk bir katkı elde ettiği görülmektedir. Bunun yanında İrlanda gibi bir ülke, AB'ne verdiği her 1 Euro için 6 Euro'luk katkı almaktadır. Kısacası, Türkiye, hiçbir zaman tam anlamıyla bir "dipsiz kuyu" şeklinde görülmeyecektir.

16 Temmuz 1997 tarihinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan "**Gündem 2000**" adlı rapor Türkiye'de tam bir şok etkisi yaratmıştır. Raporda; Kopenhag Kriterleri'nin ne ölçüde yerine getirildiği ülkeler bazında irdelenmiş ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ek olarak Estonya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile tam üyelik görüşmelerine başlanması önerisinde bulunulmuştur. Slovakya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya da genişleme kapsamına alınmış, Türkiye'nin ise tam üyelik kriterlerine uygun olmadığı açıkça belirtilmiştir.

12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan AB Zirvesi'nde, Gündem 2000 raporunda yapılan öneriler benimsenmiş, Türkiye için "**tam üyeliğe ehil (eligibility) ancak tam üyeliğe aday olamaz**" kararı alınmıştır. Gayri resmi açıklamalarla Türkiye "işkenceci" bir ülke ilan edilerek uluslararası kamuoyu önünde hakarete uğramıştır (Sandıklı, 2001, s.234).

Lüksemburg Zirvesi, diplomasi tarihine “**AB aymazlığına örnek**” olarak geçecek düzeyde bir yanılgıdır. Bu yanılgının temelinde önemli bir gerçek yatmaktadır. AB, Türkiye’nin tam üyeliğinin her zaman uzak bir gelecekte olduğunu düşündüğünden, bu üyeliğin gündeme gelmesi durumunda nasıl davranması gerektiğini hiçbir zaman tartışmamıştır. Türkiye’nin, tam üyelik konusunda diğer aday ülkelerden daha avantajlı ve daha güçlü bir konumda AB’nin önüne çıkması üzerine, AB bir anlamda düşünerek değil basit önyargılarının etkisinde kalarak son derece düzeysiz ve olumsuz bir tutum sergileyebilmiştir. Lüksemburg zirvesi sonrası Türkiye-AB ilişkileri en soğuk ve verimsiz düzeyde seyretmiştir. Türkiye’nin olumsuz tavrını müteakip AB Komisyonu tarafından 4 Mart 1998 tarihinde hazırlanan “Türkiye İçin Avrupa Stratejisi, Komisyonun Uygulamaya Yönelik Ön Tavsiyeleri” başlıklı rapor, 15-16 Haziran 1998 tarihinde Cardiff Zirvesi’nde onaylanmıştır (Sandıklı, 2001, s.235).

Cardiff Sonuç Belgesi’nde, Türkiye’nin AB’nin genişleme sürecindeki konumunu nisbi şekilde iyileştiren bir üsluba yer verilmiştir. Belgede, Türkiye’nin “**üyelik için ehil**” olduğu ifadesinden vazgeçilerek bunun yerine “**üyelik aday**” tanımlaması getirilmiştir. Ayrıca raporda, Türkiye tarafından eleştiri konusu yapılan, mali işbirliği alanındaki AB taahhütlerine de değinilerek, stratejide yer alan unsurların gerçekleşmesinin, AB’nin Türkiye’ye taahhüt ettiği mali yardımların yürürlüğe konulmasıyla mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir.

17 Ağustos 1999 tarihindeki depremin ardından, AB üyeleri de diğer ülkelerin yanı sıra Türkiye’ye çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki Zirvesi’nde, Türkiye 13 ncü AB adayı olarak açıklanmıştır. Ancak üyelik müzakerelerine **Kopenhag Siyasi Kriterleri**’nin yerine getirilmesini müteakip başlanacağı belirtilmiştir.

5.3. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği

AB, 2008’e kadar geçen dönemde 12 ülkenin katılımı ile 27 ülkeyi kapsayan bir yapıya sahip olacaktır; 115 milyon insan AB’ye katılacak, AB toprakları hemen hemen Türkiye’nin iki katı kadar bir alan büyüklüğünde genişleyecektir. Bütün bunların 2004-2008 arasındaki dört sene içinde gerçekleşeceği göz önünde tutulur ise, ortaya çıkacak sorunların daha da büyüyeceği anlaşılmaktadır.

Bu genişlemesinin gerçekleşeceği alan ağırlıklı olarak Doğu Avrupa’dır ve

katılan ülkelerin çoğu eski Sovyet Bloğu ülkeleridir. AB, genişleme ile birlikte pazarlarını da bu ülkelerle birleştirmek kaydıyla genişletmiş olacaktır. Ancak genişlemeden sonraki ilk dönemlerde daha büyük bir pazara sahip olmak, AB için avantajdan çok maliyet getirecektir. Çünkü AB'ye yeni katılacak olan bu ülkeler, AB ekonomik düzeyinin çok altında olduğundan AB seviyesine yetişmesi için önemli ölçüde mali yardım almak zorundadırlar.

Yeni katılacak olan 115 milyon insanın ortalama kişi başına düşen milli gelirlerinin 5.600 dolar olduğu göz önünde bulundurulduğunda, AB seviyesi olan 24.000 dolara yaklaştırılmasının ne kadar zor olacağını göstermektedir. Genişlemenin getireceği ekonomik dengesizliklerin en düşük seviyeye kadar getirilebilmesi için AB'nin en azından 10-12 seneye ihtiyacı bulunmaktadır.

2004 yılındaki genişleme ile meydana gelecek sorunlardan sadece ekonomi alanında olanları için bile en azından 10 seneye ihtiyaç olması, Türkiye'nin üyeliğinin de en azından 10 sene kadar ertelenmesi anlamına gelmektedir. Geçen bu sürenin sonunda ise AB'nin Türkiye'ye ne kadar ihtiyacı olacağı tartışılmalıdır. Çünkü Brüksel'in Türkiye'nin üyeliğinden hiç çıkar sağlamayacağı gibi, yeniden bir ekonomik yük almak istemesi hiç rasyonel görünmemektedir. Bunlara ek olarak yeni tehditlerin varlığında uluslararası (Dedeoğlu, 2004, s.423) bir hal alması bu birleşimde diğer önemli etken olarak görülmektedir.

Politik kurumsallaşma sorunlarına bakıldığında, AB'nin bugün ekonomik bir dev olmasına rağmen, siyasi açıdan çok zayıf olduğu görülmektedir. Bu durumun bilincinde olan AB, ekonomik bütünleşmenin sağladığı gücü politik güce döndürme çabası içindedir. Bu bağlamda, AB'nin yakın gelecekte nasıl bir süper güç olacağına karar vermesi gerekmektedir. Ancak AB, üye devletleri arasında bu konuda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Avrupa'nın siyasi geleceğinin federasyon mu ya da konfederasyon mu olacağı konusu tartışılmaktadır. Bu konuda bir karara varılması da beraberinde bir başka zor bir süreç getirecek, 27 üyeli birliğin yeniden bu yeni düzene göre yapılandırılması gerekecektir.

AB, politik kurumsallaşma sorunları ile mücadele etme süreci içindeyken, Avrupa'nın en büyük nüfusuna sahip ülkelerden biri olarak Türkiye, AB kurumlarındaki temsil gücünü kullanarak bu sürecin yönünü önemli ölçüde etkileyebilecektir. Bu zorlu süreci, mümkün olduğunca istikrarlı bir şekilde sonlandırmayı planlayan Brüksel için Türkiye, bir kez daha tercih edilmeyecek bir

ortak olacaktır.

Bu zorlukların yanı sıra, AB'nin ortak bir Hıristiyan kültürüne sahip olması birleştirici bir unsur olarak önemli rol oynamaktadır. Avrupa'nın kimlik krizini aşmasında diğer bir birleştirici unsur ise ortak tarihleridir. Türkiye'nin sorunu ise işte bu noktada başlamaktadır. Türkiye'nin, tarih boyunca Avrupa'nın "ötekisi" rolünü oynayarak, Avrupa kimliğinin oluşmasına bir ölçüde katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin üyeliği ise bu çerçeveden bakıldığında, AB'ye önemli ölçüde kültürel toplumsal maliyet getirecektir.

Türkiye'nin halen yüksek olan ve giderek artan nüfusu, AB için büyük endişe yaratmaktadır. AB nüfusu giderek azalırken, Türk nüfusu artmaktadır. Öyle ki, 2050 yılında Türkiye nüfusunun AB nüfusunun dörtte birini oluşturacak olması, AB tarafından "tehdit" olarak algılanmaktadır.

AB genişlemesi jeopolitik açıdan incelendiğinde, Doğu Avrupa'nın kıtadaki istikrarın sağlanması amacıyla Birliğe kabul edildiği görülebilmektedir. Bugünkü üye ülkelerin oluşturduğu AB'nin, jeopolitiği genişleme ile birlikte değişikliğe uğrayacaktır. AB'nin bugünkü 3.238.062 km²'lik yüzölçümü genişleme sonunda, 4.321.482 km²'ye çıkacak, kıtasal bir güç konumuna gelecektir. Genişlemenin neticesi olarak göç denetimsiz ve kendiliğinden gelişen bir olgu (dedeoğlu, 2004, s.428) olarak ortaya çıkmaktadır.

AB jeopolitiği kıtasal birlik çerçevesinde bakıldığında, bu amaca tam anlamıyla ulaşabilmek için Balkan ülkelerini de içine almak durumunda kalacaktır. Bu şekilde, Balkanlardaki savaş kontrol altına alınmakla kalmayacak, aynı zamanda Rusya'nın tehdit oluşturması engellenmiş olacaktır. Türkiye'nin üyeliği ise, AB'yi güvenli kıtasal jeopolitiğin dışına iterek, dünyanın en sorunlu bölgeleri ile sınırdaş hale getirecektir. Bir anda Kafkasya, Türkistan ve Orta Doğu gibi alt-sistemlere yönelik tavır almak durumunda kalacaktır.

Bütün bunlar, Türkiye'nin önümüzdeki 20 yıl içinde AB üyeliğini imkansız hale getirmektedir. Üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise, AB'nin Türkiye politikasının nasıl olacağıdır. Türkiye'nin AB'ye üyeliğini destekleyen Türk siyasetçiler, Lozan Ateşkes Anlaşması'nın bu yolla nihai barışa dönüşeceğine inanmaktadırlar. Ancak Lozan'ın temelleri kalkmadan Türkiye'nin üyeliği mümkün görünmemektedir. Lozan ortadan kalktığında ise, Türkiye'nin AB'ye diğer üye

lkelerle eŖit bir Ŗekilde ye olacağı konusunda herhangi bir garanti bulunmamaktadır.

Türkiye, yüksek nüfusu, enerji kaynaklarına yakın jeopolitiği, güçlü ordusu, geliŖmiŖ sanayi ve ticareti ile AB içine alınıp da kontrol edilebilecek bir ülke değildir. Bunun için de AB, Türkiye'nin önüne bugün gündemde olmayan pek çok yeni kriter getirebilecektir. AB'nin "Türkiye'yi FederalleŖtirme" diyebileceğimiz politikalar dizisi, bir çok boyutta sürmektedir: Temelinde "Türk milleti diye bir milletin olmadığı" tezi bulunmaktadır. Türkiye'nin bir "mozaik" olduğu Ŗeklindeki ideolojik saldırı, bir çok batılı oryantalist tarafından kullanılmaktadır.

Etnik-politik boyut çerçevesinde, Türkiye'nin uzun yıllar boyunca savaŖmak zorunda kaldığı bölücü terör örgütlerinin Türk milli kimliği üzerinde bıraktığı tahribat incelenmelidir. Terör örgütlerini mağlup etmeyi baŖarmıŖ olan Türkiye'nin, bu tahribatı rehabilite etme zamanında, AB'ye giriŖi için önüne konan Kopenhag Kriterleri, ülkede yeni milletler yaratılmasının hukuki ve toplumsal alt yapısını hazırlamaktadır. Etnik bilinçlerin politikleŖmesi ile yükselecek olan talepleri, daha sonra AB tarafından desteklenen, Türkiye'yi federal bir yapıya dnŖtrme mücadelesi izleyecektir. Bu ise 1 Ocak 1993 tarihli kendi kuruluŖ AnlaŖmaları olan Maastricht AnlaŖmasının (Dedeoğlu, 2003, s.147) 1. Maddesi'ne ve ruhuna tamamen aykırı bir yaklaŖımdır.

AB'nin Türkiye'yi federalleŖtirme sürecinin devam ettiği bir diğer boyut ise politik-kurumsal boyuttur. Türkiye Cumhuriyeti'ne yöneltilen ideolojik saldırıların devamında, Cumhuriyetin benimsediği ve dayandığı ulus anlayıŖının tahrip edilmesi ve böylelikle de bu anlayıŖın ürettiği devlet yapısının ortadan kalkması da doğal olarak kabul edilmelidir. Zaten AB tarafından hazırlanan KOB (Katılım Ortaklığı Belgesi), Türkiye'den kısa ve orta vadede istenen deđiŖikliklerle böyle sonuçların zeminini hazırlamaktadır. Bu noktada belki de en endiŖe verici olan, Türkiye'nin AB'ye giriŖ süreci uzadıkça yeni ve daha derin deđiŖiklikler talep eden kriterlerle karŖılaŖma ihtimalidir.

Jeopolitik boyutla amaçlanan, Türkiye'nin jeopolitiğini deđiŖtirme yoluyla, Türkiye'nin jeopolitik bir güç olma iddiasını ortadan kaldırma yolunda adımların atılmasıdır. Bu erevede Türkiye'nin Kıbrıs'tan çıkarılarak Kıbrıs'ın ikinci bir Girit yapılması ile Ege'nin bir Yunan-Avrupa Denizine evrilmesi ve böylece Türkiye'nin kısmen denizlerden uzaklaŖtırılması hedeflenmektedir.

Jeopolitik boyutun diğerk bir önemli noktasını da, Türkiye'nin bir "jeopolitik çöplük" haline getirilmesi amacı oluşturmaktadır. Küreselleşmenin yol açtığı dengesizlikler sonucu, fakir ülkelerden zengin ülkelere göç etmek isteyenlerin geçiş coğrafyasında Türkiye temel teşkil etmektedir. Türkiye, sadece coğrafi konumu ile değil, aynı zamanda mülteciler için yapmış olduğu hukuki düzenlemelerle de bir geçiş ülkesidir. Ancak AB'nin amacı, Avrupa'ya yönelmiş olan göçmenleri Türkiye'de toplamaktır. İşte bu nedenle Brüksel, Türkiye'ye, mülteciler politikasını değiştirmesi için baskı yapmaktadır. Türk milliyetçiliği, tüm farklılıkları da içine alarak barışçı bir şekilde kucaklayan bir yapıda olmasına rağmen, Kopenhag Kriterlerinin kabulü ile farklı dillerde yayın ve eğitim yapılması gibi değişiklikler, Türk milliyetçiliği üzerinde "dışlayıcı" bir etki yapacaktır.

Tarihsel-psikolojik boyut ise, Türkiye'nin tarihinden hareket edilerek düzenlenen saldırıları kapsamaktadır. Bu amaca ulaşmak için izlenen politikalar, Türkiye'yi kendi tarihinden soğutarak, başka halklara haksızlıklar ve soykırımlar yaptığını inandırmayı içermektedir. Bu konuda Türkiye'nin önüne konulan başlıklar ise; Ermeni Sorunu, Pontus Sorunu ve Fener-Rum Patrikhanesi Sorunudur. Türkiye'nin etnik ve kültürel soykırım suçlamalarını kabule zorlanması, Türkiye'ye karşı gerçekleştirilmekte olan psikolojik savaşın bir parçasıdır.

Türkiye'nin AB tarafından federalleştirilmeye çalışılması sürecinde ekonomik boyutu oluşturan Gümrük Birliği'dir. Gümrük Birliği sonrasında, Türkiye'nin AB ile ilişkileri, Türkiye'nin egemenliğinin tek taraflı olarak sınırlandırılması nedeniyle değişikliğe uğramıştır. Gümrük Birliği, Türkiye'ye sadece egemenliğini kaybettirmekle kalmamış, aynı zamanda önemli ölçüde ekonomik zarara da uğratmıştır. Türk ekonomisi, bağımsızlığını büyük ölçüde kaybederek yabancı denetimine daha fazla girmiş ve böylece daha zayıf bir ekonomi haline gelmektedir.

Türkiye'nin AB'ye 20 yıl sonra üye olmak için bile etnik gruplara zamanla daha çok haklar vererek, nihayetinde bir federal yapıyı kabul edecek görünmesi sonuçlardan bir tanesidir. İkinci olarak, Türk devletinin giderek zayıflatılmaya çalışılması ve halkın da buna inandırılması sonucunda bir iç savaş çıkması muhtemel görünmektedir. Diğerk bir sonuç ise, böyle bir iç savaşın bitiminde devletin yeniden şekillendirilmesi federalizmle sonuçlanabilecektir.

Türkiye'nin bir milli-devlet olarak varlığını sürdürebilmesi, AB'ye üyelik politikasını bir olmazsa olmaz yaklaşımından çıkararak alternatifleri olduğuna

inanmasına bağlıdır. Türkiye'nin, AB'ye üyelik sürecini bir tutku halinden çıkarıp akılcı bir yaklaşımla değerlendirmeye başlaması son derecede önemlidir. Türkiye'nin, AB ile sağlıklı ilişki kurabilmesi için, AB'nin tek seçenek olmadığını kabul etmesi ve Gümrük Birliği gibi tek taraflı bir ilişkiden kurtulması gerekmektedir.

Aralık 2002 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi kararları da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde daha fazla taviz vermesi gerektiğini Almanya Başbakanı Gerhard Schröder'in Alman RTL Televizyonuna verdiği "Türkiye'nin üyelik süresince AB'nin isteklerini ulusal menfaatleri açısından yerine getirmesi çok zor" ifadesi ve Alman İç İşleri Bakanı Otto Schliy'nin "Almanya'da bulunan 2.5 milyon Türk'e tahammül edemiyoruz. 70 milyon Türk Vatandaşına nasıl tahammül edeceğiz" sözleri kısaca açıklamaktadır. Bununla birlikte, yaşanan son gelişmeler ve yarım ağızla teleffuz edilen süreç sözleri de AB'nin de Türkiye'nin olmazsa olmaz politikasını nasıl kendi lehine akıllıca kullandığını göstermesi açısından ibret vericidir.

5.3.1. 21. Yüzyıl Avrupa Güvenliğine İlişkin Senaryolar

Avrupa güvenliğine ilişkin geliştirilmesi muhtemel strateji senaryolarının tümünü aynı düzlemde açıklama olanağı bulunmamaktadır. Bu bakımdan senaryoları, iki temel doğrultuda ele almanın daha yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan birincisi, Avrupa'da güvenlik ve savunma alanında faaliyet gösteren örgütlerin karşılıklı ilişkilerine göre alacakları yapıları ifade edilebilir. İkincisi ise, Avrupa savunmasında etki doğuran aktörlerin karşılıklı ilişkileri doğrultusunda üretilebilecek senaryolardır. İki ana kategorideki senaryolar ise, bazı gerçeklere ve varsayımlara dayanmaktadır. Bu bağlamda;

Birinci olarak belirtilmesi gereken, güvenlik ve savunma konularının "çok boyutlu" bir içeriğe sahip olduğudur. Yüksek maliyetli ve girift oluşumları ifade eden güvenlik ortaklıklarının artık tek bir örgüt ile düzenlenmesinin olanağı kalmamıştır. Dolayısıyla, Avrupa güvenliği konusundaki girişimlerde, varolan ve Avrupa'da faaliyet gösteren kuruluşların (BM, AGİT, NATO, BAB, AB) en azından bazılarının ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Söz konusu olan, bu örgütlerin aralarında rekabeti ve etkin müdahale imkanlarını dikkate alarak düzenleme yapılmasıdır.

İkinci olarak altı çizilmesi gereken durum, Avrupa güvenlik oluşumunda günümüzde en etkili faaliyet gösteren ve stratejileri en belli olan örgütün NATO olduğudur. NATO'nun hukuki, politik/askeri yapısı tüm üyeler tarafından bir ortak değer sistemi biçiminde kabul görmüştür. Zira, uluslar arası hukuk açısından işleyiş mekanizmasını BM'nin meşru rejimine asli unsur olarak kabul eden teşkilatın kuruluş değerlerinin evrensel değerler olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, NATO içerisinde ABD'nin liderlik rolü de bilinen bir gerçektir. Her NATO üyesinin farklı çıkarları bulunmakla birlikte, global rolü bulunan ABD, NATO ile bir uluslar arası sistem kurulmasında katkı sağlamış ve diğer ortaklar da bu sistem içerisinde ve bu sistemin kurallarıyla davranmayı kabul etmişlerdir.

Üçüncü husus AB üyelerinin, AGSK'nın oluşumu ile ilgili olduğu gibi dış politika konularında da henüz tek sesli politikalar üretmediklerinin belirtilmesi gerekir. Bunun en büyük kanıtı, yakın geçmişteki Balkan krizleri ve günümüzdeki Kafkasya ve Orta Asya yaklaşımlarında ortaya çıkmıştır.

Dördüncü önemli belirleyici unsur, Avrupa güvenlik oluşumlarında enerji konusunun her zaman önemli bir ağırlığa sahip olduğudur. Enerji ve ekonomi ikilisi, Avrupa açısından yaşamsal çizgiyi ifade etmekte ve dolayısıyla enerji yollarının açık tutulması, rekabetin keskinleşmemesi, pastanın mümkün ölçülerde eşitlikçi paylaşımı gibi konular genel güvenlik çerçevesini belirleyici unsurları teşkil etmektedir. Bu durumda, enerjiyi doğrudan elinde bulunduranlar, eline geçirip dağıtanlar ve kullananların dengeleri esas alınmaktadır. Avrupa'nın gereksinimine dayalı olarak tesis edilen enerji yollarına ABD'nin müdahalede bulunması da, bu bağlamda dengelere dahil edilmesini zorunlu kılmakta, Rusya önem kazanmakta ve Türkiye de bu çerçevede Avrupa ile olan ilişkilerinde önem kazanmaktadır.

Beşinci dikkate değer oluşum, her koşulda Avrupa güvenlik oluşumları içerisinde ele alınan politikaların üretiminde, Rusya faktörünün temkinli ve hassas bir yaklaşım mantığının ön planda tutulmasını gerekli kılmasıdır. Rusya Federasyonu, gerek kendi gerek etki coğrafyaları bakımından bir istikrarsızlık bölgesi durumunda olduğundan olası gelişmeler, Avrupa güvenlik tasarıları içerisinde Rusya'nın alacağı pozisyon ve Rusya yüzünden ABD'nin alacağı pozisyon türünden ikili bir etki yaratmaktadır. Rusya'nın mevcut savunma sanayii, teknoloji ve silah transferleri, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkları Avrupa açısından bir "tehdit" olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca; artan istikrarsızlığın birbiri ile

bağlantılı iki gelişme yaratması olasıdır: Buna göre, Rusya Federasyonu'nun dağılma ihtimali artabilir ve bu ihtimal Rusya'da "eski" politikalara dönüş eğilimini artırabilir. Her iki durum da, Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmektedir. Dağılma, Balkanlar'da ortaya çıkan çatışmaların yayılma riskini getirebileceği gibi bu tür bir dağılma karşısında kendi etki alanlarını geliştirmek isteyen Avrupa devletleri ya da ABD arasındaki rekabeti artırabilir. Eski politikalara dönüldüğünde ise, Rusya yeniden yayılmacı bir tehdit durumuna gelebilir ve bu ülkenin, örneğin Çin ile mevcut yakınlaşmasının, Avrupa'ya yönelik bir stratejik ittifak haline dönüşmesi, hem Avrupa hem de ABD açısından büyük risk ve belirsizlik parabolü oluşturabilir. Ayrıca, Rusya'nın 18 Aralık 1999'da Beyaz Rusya ile birleşme yoluna gitmesi örneğinde olduğu üzere, Ukrayna'nın da bu sürece dahil olması, tüm denklemlerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılacak yaklaşımları gündeme getirebilir.

Altıncı olarak belirtilmesi gerekenler, Türkiye ile ilgilidir. Türkiye, 50'li yıllardakinden farklı biçimde olsa da yeniden "vazgeçilmez ülke" konumu kazanmıştır. Çünkü, yeni tehditlerin bulunduğu coğrafya, bizzat Türkiye'nin çevre coğrafyasıdır. Bu bölgelerde yapılacak hiçbir düzenleme, Türkiye'ye rağmen yapılamamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin gerek söz konusu çatışma coğrafyası içindeki ülkelerle olan ilişkileri, gerek bölge dışı ilişkileri doğrudan Avrupa güvenlik konusunu ilgilendirir duruma gelmiştir. Türkiye, daha önce savunma stratejileri açısından kanat konumunda kabul edilirken, bugün merkez cephede yer alır olmuştur. Avrupa güvenliğinin temel dışsal değişkeni olan ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikaları da, bu bağlamda önem kazanmaktadır. ABD, Türkiye'yi, Rus-Çin ilişkilerini Kafkasya'da ittifaka dönüştürmeyecek, Rusya Balkanlar ilişkilerini frenleyecek, Akdeniz'de ittifak zinciri kuracak bir aktör durumuna gelmesi yolunda desteklerken bu durum AB üzerinde de önemli bir baskı oluşturmaktadır. Çünkü, AB ile ABD'nin bütünsel anlamda bile rakip oldukları açıktır. Bu rekabeti de Akdeniz, Atlantik, Pasifik çizgisinde keskinleşmektedir. Dünya kaynaklarının paylaşımına yönelik bu rekabetin hiç de yeni olmadığı bilinmekte ve hatta çıkar coğrafyasının da aslında tarihsel önemini yitirmediği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, mücadelenin aktörlerinde, araçlarında ve değerlerinde farklılaşma ortaya çıkmış olsa bile, örneğin Türkiye ile ilgili pozisyon tartışmaları, büyük güçlerin olası ittifak girişimleri gibi konular değişmemiştir. Türkiye'nin AB'ye aday

lkeler arasında yer almasını kolaylaştıran faktörlerden birisinin de söz konusu önemli bu gerçeğin varlığı olduğu hususu dikkatle vurgulanmalıdır. AB yesi olmadan BAB içerisine dahil edilemeyecek olması, Türkiye'nin öncelikle AB içerisine dahil edilerek stratejilere de ortak edilmesinin hesaplanmasına dayanmaktadır.

Yedinci dikkate değer gelişim, Avrupa güvenlik ve savunma stratejilerinin yeniden düzenlenmesinin Avrupa coğrafyasının tanımlanmasını zorunlu duruma getirmesidir. AB'nin kendi sınırlarını belirlemesi demek, dışarıda hangi ülkelerin bırakılacağına karar verilmesi ve buna ilişkin riskleri de karşılamak demektir. Örneğin; Romanya-Bulgaristan-Türkiye doğrultusu bir sınır olarak benimsendiye ki genişleme programlarından öyle anlaşılmaktadır, Ukrayna ve Rusya'nın güvenlik işbirliği içerisindeki yerinin de belirlenmesi gerekmektedir (Yıldız, 2001, s.89).

5.3.2. Türkiye'nin Güvenlik Seçenekleri ve Alternatif Stratejileri

Ekonomik güce ve stratejik öngörüye sahip olmayan bir devletin, birbiriyle çelişkili ya da birbirinin etkisini yok eden kararlar alacağı; krizler karşısında o günkü durumu kurtaracak acil ve aynı zamanda kısa ömürlü birtakım önlemler almakla yetineceği; hazırlıksız olmasından dolayı plansız bir Şekilde karşılaşacağı, sonucun ne olacağını bilmeden geleceğe doğru sürükleneceği ve sonuçta diğer güçlerin ürettikleri stratejik öngörülerin bir unsuru olmaktan öteye gidemeyeceği bir gerçektir. Bu tespitten hareketle, AB ile ilişkilerde ne çıkan noktaları ve AB'nin Türkiye'nin önüne koyduğu engelleri belirlersek "Türkiye'nin güvenlik seçeneklerinin ve alternatif stratejilerinin neler olabileceği" (Yıldız, 2001, s.89) konusunda daha net bir perspektif çizebiliriz :

AB'ye üyelik gelecekte Türkiye'nin stratejik hedefleri ile ne derecede uyumaktadır? AB yeliği konusu, ülkenin bütün politikalarının ve stratejisinin merkezine mi yerleştirilmeli, yoksa geleceğe ilişkin hedefler açısından bir araç olarak mı görülmeli? sorularına kısa, orta ve uzun vadeli stratejik hedefler doğrultusunda net yanıtlar üretilmeli, buna göre hareket planı belirlenip kurumsal disiplin altında bütün kurum ve kuruluşların hedef birliği içinde faaliyetlerinin organize edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin kesin bir aday olarak ulusal çıkarları çerçevesinde bir bedel ödemeye hazır olmaması gerekmektedir.

Türkiye, AB'ye girmeden de ayakta durabilir mi? Sorunun yanıtı net : Bugüne kadar nasıl durduysa bugün daha da güçlü bir şekilde durabilir. Ama burada bir parantez açmak gerekiyor: Daha önce de belirtildiği gibi, değişen koşullara bağlı olarak bu duruşun dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir. Öncelikle Soğuk Savaş anlayışının (özellikle Rusya Federasyonu bağlamında) aşılması gerekmektedir. Bununla beraber dünyanın tek bir süper gücün yönetemeyeceği, yönlendiremeyeceği kadar yumuşak, karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ve çok kutupluluğa doğru gidiş olasılığı da dikkate alınarak buna göre adımların atılması gerekmektedir. Diğer yandan, AB'nin genişleme ve bütünleşme sürecinin hız kesmesi; tam bir sürecin başlaması da mümkündür. Başka bir ifade ile, AB, bugünkü koşulları arayabileceği daha olumsuz koşulları yaşayabilir. Ulusal politikaların öne çıkması, küreselleşmenin hız kesmesi, bu olasılığı güçlendirecektir. Ama şurası da bir gerçektir ki, 21.yüzyılda bir ülkenin tek başına, bir çok ülkenin çıkar birlikteliğini ifade eden birlikler, ittifaklar sistemi ve koalisyonlar karşısında her alanda ulusal çıkarlarını, güvenliğini koruması zorlaşacaktır. Amaç cepheyi genişletme değil, cepheyi daraltmak olmalıdır.

Atatürk'ün en önemli yanını, ulusal değerleri, evrensel değerler haline getiren evrenselliği oluşturur. Ulusal temelde politika üretirken, diğer bir başka ülkenin de aynı temelde ve karşıt politika ürettiğini göz ardı etmemek gerekir. Bu durumun çatışmaları, krizleri derinleştireceği açıktır. Bunu aşmanın yollarından birinin, ulusal değerlerin evrensel değer haline getirilmesinden geçtiğini unutmamak gerekiyor.

Duygusal ve önyargıya dayalı tutumlardan kaçınmak, yukarıda tanımlanan bağlamda evrenselliği dikkate alarak pragmatist politika izlemek gerekmektedir. Tarihimiz bu konuda ışık tutacak örneklerle doludur. ABD ve Avrupa ile eşit ve karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler kurarak barışa katkıda bulunabiliriz.

Türkiye, AB'ye tam üye olarak alınmayarak, onun kapısında bekleyerek kendisine dayatılan şartları yerine getirmeye zorlanacaktır, zorlanmaktadır. Ta ki, istenilen Türkiye yaratılana, AB'ye tam üye olsa da etkili olamayacağı düzeye getirilene kadar. Bu süreçte KEİK, ECO, D-8 gibi varolan ve oluşturulacak alternatif ittifaklar, birliktelikler bağlamında Türkiye'nin ulusal politikalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bugün Kürt, Ermeni, Kıbrıs ve Ege sorununda AB süreci ile birlikte ülkemiz aleyhine kararlar art arda çıkmaktadır. Türkiye'de barışı bozacak, bölünmeyi sağlayacak her hareket bazı AB ülkelerince

açıktan desteklenmektedir. Bunların karşısına dururken, kendi içinde birçok farklılığı ve çelişkiyi barındıran AB'yi bir bütün olarak karşımıza almaktan kaçınmak, Avrupa ve Dünya kamuoyunu politikalarımız konusunda bilinçlendirici girişimlerde bulunmak gerekmektedir. AB üyesi ülkelere, küçük ve zayıf bir Türkiye'nin, ister AB dışında kalsın, ister AB içinde olsun, kendisi için bir kazanç olmadığını, bir kayıp olduğunu anlatmalıyız. Bugünkü Türkiye'nin kendisine güç katacağını ve bunun, bölgesel istikrara katkı anlamına geleceğini AB kararlılarının, kamuoylarının görmesini sağlamalıyız.

Hükümet dışı örgütler aracılığıyla bu ülkelerde "demokrasinin" gelişmesi, "insan hakları"na uyum ve bu ülkelerin Batı dünyasına entegrasyonlarına yardım edilmesi hususu oldukça tartışmalıdır. Toplumsal alanın denetlenmesi ve bu alanda "ideolojik hegemonya" kurulması açısından önem taşıyan NGO'lar psikolojik savaşın olduğu kadar, politikaların örtülü bir şekilde sürdürülmesine zemin sağlayabilmektedirler. Bugün farklı gerekçelere dayanılarak, çeşitli dernek, vakıf, meslek odası, baro ve sendikanın; ABD'den, AB'den ve tek tek Avrupa devletlerinden, doğrudan doğruya veya aracı NGO'lar üzerinden parasal ve siyasal destek aldıkları; Alman vakıfları örneğinde olduğu gibi AB ülkeleri kökenli bu tür örgütlenmelerin, NGO'ların Türkiye'de her alanda faaliyet göstermeleri, devlet düzeyinde dahi etkili olmaya çalışmaları saklı değildir.

Diğer yandan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin AB'nin güvenlik ve savunma boyutunda bir görev üstlenme hevesi içinde olması, Türkiye'nin bu süreçte özellikle dikkat ettiği bir husustur. GKRY'nin bu süreci suistimal ederek Ada'daki statükoyu bozmaya ve çözüm arayışları çerçevesinde kendisine bazı kazanımlar yaratmaya teşebbüs etmesi muhtemeldir. AB'nin Doğu Akdeniz'e kadar genişlemesinin-Kıbrıs coğrafi açıdan Asya'ya aittir- bir anlamı olup olmadığı ve AB'nin neden Lübnan'a 80 ve İsrail'e 150 deniz mili yaklaşması gerektiği tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda öne çıkan husus, Kıbrıs'ın AB hukuku içine sokulmasının faydaları ve Doğu Akdeniz'de AB'nin öncü ülkelerinin stratejik çıkarlarıdır.

Türkiye, gerek AB, gerekse Afrika, Latin Amerika, Güneydoğu Asya gibi bölgeler de dahil olmak üzere Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu, Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerinde birlikte hareket edebileceği anahtar ülke konumundaki ülkelerle ilişkilerini geliştirip bu temelde bölgesel etkinliğini artırmaya dönük

projeksiyonlar üretmek zorundadır.

Türkiye'nin elinde birçok kart bulunmaktadır. AB bünyesinde her ne kadar NATO'dan bağımsız AGSK oluşturma çabaları varsa da, uzun süre bu girişimin NATO'ya bağlı kalacağı açıktır. Türkiye'nin NATO içindeki konumu ve barışın, güvenliğin ve Avrasya ve Avrupa'daki gelişimin korunmasında faal katılımının gerekliliği açıktır. Kosova'daki kriz ve bunun ardından ortaya çıkan göçmenler sorunu, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ekonomik ve demokratik gelişimi, Gürcistan'ın güvenliği, Balkanlar'da istikrar ve işbirliğinin güçlendirilmesi, Azerbaycan-Ermenistan çatışmasına çözüm çabaları, Orta Doğu barış sürecine destek, tüm bunlar Türkiye'nin önemli rolünü ortaya koymaktadır.

Türkiye, ulusal güvenliği açısından içe kapalı bir tutum izlememelidir. Türkiye, bu örgütlenmeler içinde yer aldığı sürece kendi güvenliğini sağlayabilecek ve bu örgütlenmeler içindeki devletlerden gelebilecek tehditleri önleyebilecektir. Fakat bunun yolu koşulsuz ya da sorgulamaya dayanmayan bir teslimiyetten değil, bu örgütlenmeleri tanımladığımız boyutlarıyla ulusal güvenliğimizi korumanın bir aracı olduklarını bilmekten ve buna göre hareket etmekten geçmektedir.

Buraya kadar çizilen tablo içinde, Türkiye'nin AB ile ilişkileri bağlamında özellikle üzerinde durması gereken husus, ulusal güvenlik çıkarlarının AB üye ülkeleri tarafından dikkate alınmasını sağlayacak somut mekanizmaların AGSP çerçevesinde oluşturulmasıdır. Eğer bu gerçekleşmez ise, AB içindeki süreç ülkemiz açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Türkiye'nin, bugün yalnızca barışı koruma ve kriz yönetimi alanlarında yetenek kazanmaya çalışan AB'nin orta vadede bu girişimi ortak savunma alanına taşıyacağını dikkate alarak, kendi ulusal güvenliğini koruyabileceği, görüşlerini iletebileceği bir mekanizmaya sahip olmaya çalışması önem taşımaktadır.

6. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN YENİ JEOPOLİTİĞİ

6.1. Türkiye'nin Stratejik Önemi

Türkiye, 189 dünya ülkesi içinde nüfus itibariyle 16 ncı , toprak büyüklüğü itibariyle 32 nci ve ekonomik gücü itibariyle 16 ncı sırada olan bir dünya devletidir. Doğudan batıya uzunluğu 1600 km., kuzeyden güneye uzunluğu 660 km., toplam sahil uzunluğu 8.210 km., kara sınırları uzunluğu 2.753 km. ve yüz ölçümü 779,452 km²dir. Sırasıyla Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye olmak üzere 7 ülkeye komşudur (Kızıltepe, 2000, s.113)

Türkiye'nin hali hazırdaki nüfusu 70 milyon civarındadır. Bu nüfusun ortalama yarısının 25 yaşın altında olması, güçlü, genç ve dinamik bir insan gücünü oluşturmaktadır. Bu nüfus ve insan gücü yapısıyla Türkiye, komşularıyla mukayese edilemeyecek bir potansiyele sahiptir.

Dünyadaki yeni ve hızlı gelişmeler, Türkiye'ye hem yeni sorumluluklar yüklemiş, hem de yeni fırsat ve ufuklar açmıştır. Türkiye, NATO ittifakının bir kanat ülkesi konumundan çıkmış, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Avrasya kuşağında merkezi bir duruma gelmiş, politik, güvenlik ve ekonomik açılardan büyük bir rol ve önem kazanmıştır. Bu konumu itibarıyla, sorunlar, çatışmalar ve istikrarsızlıklar içeren, tehlikelerle dolu bir coğrafyada yaşaması kaçınılmaz bir duruma gelmiştir (Çakar, 1999, s.3-13).

Türkiye böyle bir bölgede, barış ve istikrar ülkesi olma özelliğini koruma başarısını göstermektedir. Halen Avrupa'dan Pasifik'e ve Orta Doğu'ya uzanan geniş coğrafyada yer alan ender demokrasilerden biridir. Dünyada mevcut 56 Müslüman ülke içinde, demokrasi ile idare edilen tek ülkedir. Hem Doğu kültürü, hem de Batı kültürü ve değerlerini bünyesinde birleştirmiştir. Orta Doğu'nun Batı ve özellikle ABD'nin en yakın müttefiki olan İsrail ile ilişkisi olan tek Müslüman ülkedir.

Türkiye'nin hem Avrupalı, hem de Asyalı olduğu, üyesi olduğu uluslar arası örgütlerin çeşitliliği ile de kendini göstermektedir. Türkiye aynı anda NATO, Avrupa Konseyi, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve İslam Konferansı Örgütü üyesi olan yegane devlettir (Çakar, 1999, s.3-13).

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik değeri, soğuk savaş sonrası dönemde, değişen dünya şartları nedeniyle sürekli artma eğilimi göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin beklenmedik bir tarzda dağılmış olması, Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da; Türkiye'nin tarihi, kültürel veya ırki ilişkilerinin bulunduğu Müslüman toplumların karıştığı anlaşmazlıkların meydana gelmesi, Türkiye'yi bugünkü çatışmaların ortasında bir cephe hattı ülkesi konumuna getirmiştir.

Türkiye jeopolitik ve jeostratejik konumu yanında tarihi kazanımları sebebiyle de dünyanın içinden geçmekte olduğu değişim sürecinde en fazla etkilenen, aynı zamanda bu süreci etkileyen bir ülke olarak giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Türkiye'nin geleceği, Adriyatik'ten Çin Denizi'ne, Karadeniz'den Körfez'e kadar geniş bölgeleri içine alan büyük bir coğrafyanın geleceğinin şekillenmesi açısından da belirleyici bir önem taşımaktadır.

Türkiye, öyle bir coğrafi konumdadır ki; RF'nin büyük bir bölümü, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tümü, dünyanın en önemli çekim merkezlerinden biri olan Avrupa'ya gidebilmek için, en kısa, ekonomik ve güvenilir yol olarak Türkiye üzerinden geçmek zorundadır.

Yeni kurulan Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri, kapalı pazar ekonomisinden serbest pazar ekonomisine geçtikçe bu durum çok daha belirgin bir hale gelecektir. Özellikle halen devam etmekte olan 2000 km.lik oto yol projesi, bu konuda önemli kolaylıklar sağlayacaktır. Anılan ülkelerden deniz yolu ile Avrupa'ya gitmek istendiğinde en kısa yol yine Karadeniz ve Türk Boğazlarından geçen yoldur. Diğer kara ve deniz yolu alternatif güzergahları çok uzun, bozuk ve emniyetsizdir. Ayrıca İran, Irak, Suriye, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Avrupa ile en kısa kara yolu bağlantıları da Türkiye'den geçmektedir (Öznel, 1992, s.47).

Türkiye, hayati derecede öneme sahip İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını, kontrolü altında bulundurmaktadır. Kuzeyinde hangi devlet ve devletler topluluğu kurulursa kurulsun, Türkiye; Boğazları elde bulundurmak suretiyle Karadeniz ile Akdeniz arasındaki ve Doğu Akdeniz'deki deniz ulaştırma yollarını kontrol edebilmekte, sıcak denizlere ve Orta Doğu petrollerine ulaşmaya mani olabilmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ortaya çıkmasıyla, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile batı arasında büyük ekonomik ilişkiler başlamış olup,

bu kapsamda yapılan ticarete Boğazların önemi daha da artmış bulunmaktadır.

Türkiye coğrafi konumu itibariyle dünya petrol rezervinin %80'ine sahip, Orta Doğu'yu kuzeyden örten ve bu kaynakları en iyi kontrol edebilen bir coğrafi konumdadır. Petrol, gelişmiş ülkelerin hayat damarıdır. Avrupa Topluluğu, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri, önemli derecede sayılabilecek petrol ihtiyaçlarını bu bölgeden karşılamaktadır. Petrol sevkiyatının veya akışının kesilmesi, Batı ekonomisi ve sanayisinin çökmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca, gelecek yüzyılda Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaşmasında da doğal bir köprü rolü üstlenmektedir. Dünya doğal enerji kaynaklarının %70'i, Türkiye'nin etrafında kümelenmiştir. Hazar petrollerinin batıya taşınmasını öngören ve uluslar arası camiadan büyük destek bulan Bakü-Ceyhan projesi, petrol nakil güzergahı bakımından en istikrarlı ve güvenli ortamı sunmakta ve çevre korunması bakımından da en az riski taşımaktadır.

Soğuk savaş sonrasında, Avrupa'da yaşanan istikrasızlık ve problem sahaları, merkezi Avrupa'dan, Balkanlara ve Doğu'ya kaymış bulunmaktadır. Doğu ülkeleri için batı kapısı, batı ülkeleri için ise doğu kapısı olan Türkiye, bu bölgelerde ABD, Avrupa ve NATO'nun yegane dayanağı, güvencesi ve kalesidir. Avrupa'nın güvenliğinden sorumlu olup da içinde Türkiye'nin bulunmadığı bir ittifakın başarılı olabilmesi mümkün görülmemektedir. Bu bakımdan Avrupa'nın refahı ve güvenliği ile ilgili olarak kurulmuş bulunan veya kurulacak olan tüm uluslar arası kurum ve kuruluşların içine Türkiye'nin de dahil edilmesi, Batı'nın menfaatleri açısından hayati derecede önemlidir.

Türkiye, sadece coğrafi konumu itibariyle değil, aldığı siyasi kararlarla da bölgedeki oluşumları ve sonuçları itibarıyla Batı dünyasını önemli derecede etkileyebilecek bir konuma sahiptir. Körfez krizi esnasında boru hatlarını kapatarak petrol akışını kesmiş ve ambargonun etkin bir şekilde uygulanmasının öncüsü olmuştur.

21. yüzyılın dünyası, Karadeniz'in etrafını dolaşacak otoyolların tamamlanacağı, telekomünikasyon ve fiber optik ağların Karadeniz Havzası'nı ve Orta Asya'yı Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayacağı, tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlanacağı, döşenecek yeni boru hatlarıyla doğal gaz ve petrol gibi enerji kaynaklarının bu coğrafyalardan Akdeniz'e akacağı bir dünya olacaktır.

6.2. Türkiye'nin Balkanlar Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Balkanlar en sorunlu jeopolitik boşluklardan biri haline dönüşmüştür. Yugoslavya'nın parçalanması, Kosova, Makedonya karmaşası Balkanlar'da henüz sona ermemiş sorunların ve savaş atmosferinin simgeleri haline gelmiştir. Böylece Soğuk savaş sonrasının Balkanlar'ı, bloklar sonrası dinamik yapının; karmaşa, sıcak çatışma ve uzlaşmaz gibi görünen çelişkilerin yeşerdiği bir yapıya dönüşmüştür.

Bölge dışı güçlerin bölgeye yönelik ilgileri artmış bu ilgi iki şekilde eğilim göstermiştir; Birincisi, bu ilginin eski jeopolitik arzuların kısmen devamı sayılabilecek bir yörüngede işlemesi (özellikle Rusya Slav birliğine yönelik tarihsel çabaları ve güneye yönelik jeopolitik doktrini) ikincisi ise, yeni oluşan dengelerin güdümündeki ilgi yoğunluğudur. (Özellikle AB ve ABD'nin farklı reflexler göstermesi örnek verilebilir.) Bölge dışı güçlerin tüm ilgi ve etkinlik arayışlarına rağmen, Balkanlar üzerinde AB'nin ve özellikle de Almanya'nın ağırlığından ve ABD'nin etkinliğinden söz edilebilir.

Ayrıca Balkanlar, NATO gibi soğuk savaş dönemi kuruluşlarının meşruiyet zeminini ve bununla paralel yeni silah teknolojilerinin denenme olanağını ve aşırı silahlanma yarışını temsil eden soğuk savaş döneminin bitmesiyle, silah satışı için yeni pazar olanağını temsil etmektedir. Romanya ve Bulgaristan'ın NATO üyeliklerinin, özellikle ABD cephesinden başından itibaren teşvik görmesi, Kosova müdahalesiyle NATO'nun, dolayısıyla ABD'nin öne çıkması, Balkanlar'da ABD etkinliğinin izlerini ve arzularını yansıtmaktadır. ABD için Balkanların; Karadeniz-Ege-Akdeniz uzanımları, dolayısıyla Orta Asya ve Orta Doğu bağlantıları stratejik değerdedir ve AB'nin olası mutlak egemenliğiyle çelişkiler taşımaktadır. Bu bağlamda Balkanlar'da AB tarafından olası bir mutlak egemenliğin kurulması, ABD stratejisiyle çelişmektedir.

Soğuk savaş sonrası Balkanlar'ı için, tüm bu değerlendirmeler içinde, Türkiye'nin yeri irdelenecek olursa birkaç önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Her şeyden önce AB'ye girememiş Türkiye için, AB'nin genişleme stratejisinde önceliğe sahip olan Balkanlar, birliğin sınırları içine bütünüyle dahil olması durumunda, coğrafi olarak Balkanlar'ın bir parçası durumundaki Türkiye'den bütünüyle koparılmış olacaktır.

AB'nin, Balkanlar'a yönelik geliştirdiği Güney Doğu Avrupa Paketi (South Eastern Europe Stability Pact) projesi, ismiyle, içeriğiyle ve sınırlarıyla Türkiye'nin adeta Balkanlar'da yok sayılması olarak nitelendirilebilir. Nitekim Türkçe bir terim olan "Balkanlar" sözcüğü yerine özenle "Güney Doğu Avrupa" tanımının yeğlenmiş, 1999'da imzalanan anlaşma gereği, Romanya, Macaristan, Arnavutluk, Bulgaristan, Slovenya, Makedonya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek ve bölge dışından ABD, Kanada, Japonya, Rusya, BM, NATO, AB, Avrupa Konseyi ve AGİT anlaşmanın tarafları olmuştur. Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve coğrafi tüm öğeleriyle iç içelik taşıdığı Balkanlar'da Rusya, Japonya, Kanada gibi ülkelerin yer alabildiği bir anlaşmada doğrudan taraf olamaması çelişkiler taşımaktadır (Hacısalıhoğlu, 2001, s.152).

Türkiye için Balkanlar, tarihsel, kültürel miras niteliği taşımasının yanı sıra, coğrafi konum açısından Avrupa'ya uzanan eksen üzerinde bulunması nedeniyle, soğuk savaş sonrasının yeni ilişkiler düzeninde de stratejik önemini korumaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa'nın özellikle kıtayı bütünleştirici ulaşım projeleri açısından Balkanlar, Türkiye için eksen bölge durumunda bulunmaktadır.

AB'nin özellikle Yunanistan odaklı Balkan ulaşım hatlarından ikisi, Türkiye üzerinden Kafkaslar ve Orta Doğu'ya yönelmekte olup, bu konu, aslında Türkiye'nin soğuk savaş sonrası yeni jeopolitik konumu açısından son derece önemlidir. Türkiye'nin coğrafi konumu; soğuk savaş sonrasında özellikle çevresel kuşaklar içindeki yeni oluşumlar ve gelişmeler ışığında, Türkiye merkezli ulaşım bağlantılarını adeta zorunlu kılmaktadır.

Yukarıda belirtilen temel ilişkiler ışığında Türkiye ile Balkan Ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin, halen devam ettirilen düzeyin çok üzerine çıkarılması ve özellikle Romanya ve Bulgaristan'la daha yoğunluklu görülen ekonomik ilişkilerin, diğer Balkan ülkeleriyle de geliştirilmesi Türkiye'nin, AB'nin strateji ve politikalarına rağmen Balkanlardaki izinin ve etkisinin daha kalıcı kılmasını sağlayacaktır. Bölgede siyasal etki ve ağırlık kazanabilmek için Türkiye, Balkanlar ekonomisine süratle entegre olmalıdır. Bunun için; Arnavutluk, Makedonya ve Bosna-Hersek eksenli organizasyon temelinde işbirliği zemininin artırılması sağlanmalıdır.

Ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİB) Örgütü'nün kapsamına, Makedonya gibi yeni üyelerin birliğe katılması, KEİB'in Balkanlar'daki etkinliği,

özellikle Yunanistan'ın Türkiye'den farklılaşan Balkan stratejisi ve politikasının Balkanlarda kalıcı bir ayrışmayı değil, üyesi olduğu KEİB zemininde zorunlu bir bütünleşmeyi, karşılıklı ekonomik çıkarların buluşmasını zorunlu kılacaktır.

Balkanlar, Türkiye için Avrupalılık kimliğinin en önemli boyutudur. Bu bağlamda Türkiye, Balkan Ülkeleri ile özellikle kültürel bağlılıklarını, soğuk savaş sonrasının yaşanan kaos ortamının tüm yıkıcı gelişmelerine rağmen canlı tutmalı, geliştirmeli ve özellikle sivil toplum örgütleri vasıtasıyla önemli girişim ve yatırımlar yaparak ilişkilerini güçlendirmelidir. Balkanlar, soğuk savaş sonrasının yeni jeopolitik yönelimleri içinde sadece kıtalararası uzanım olanağı sunması bakımından değil, ayrıca enerji koridorlarının yeni stratejik jeopolitik çekişmeye sahne olmasıyla da önem kazanmıştır. Bu bağlamda Balkanlar, Türkiye'nin Doğu'dan-Batı'ya uzanabilecek Boru hatları açısından doğal eksen durumundadır.

Ekonomik, kültürel ve siyasi olarak Balkanlar'da ilişkileri gelişmiş, bölgenin istikrarı ve barışı için roller üstlenmiş ve sonuçta Balkanlar'da ağırlığını arttırmış bir Türkiye'nin, siyasi olarak dahil edilmediği, bir Balkan coğrafyasının AB ile bütünleşmesi daha zor olacaktır. Türkiye'nin bu bilinçle davranması, AB karşısında ağırlığını ve etkinliğini, bizzat AB'nin ilgi alanlarında etkinlik sağlayarak göstermesinin, stratejik değerinde olacağı açıktır. Türkiye bu bölgede sağlayacağı etkinlik ile etrafında oluşturacağı güvenlik kuşağının daha sağlam olarak oluşturulmasında önemli bir adım atmış olacaktır.

6.3. Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya Politikası

Kafkaslar ve Orta Asya, soğuk savaş sonrasının dünyadaki bir başka "jeopolitik boşluğu" olarak, mücadeleli, gerilimli bir atmosferin en uzlaşmaz çelişkilerini yansıtan bir coğrafi bölge olarak öne çıkmaktadır. Tıpkı Balkanlar gibi çok kimlikli, çok dilli ve çok dinli kültürel yapısıyla, soğuk savaş sonrasının egemenlik boşluğuna dönüşmüştür. Kafkaslar ve Orta Asya bütünlüğü içinde özellikle Hazar havzasına odaklanarak yapılacak değerlendirmede, hiç kuşkusuz enerji kaynaklarının önemi ve bölgenin bugününde ve geleceğinde belirleyici gücü öne çıkmaktadır.

Kafkaslar ve Hazar Havzası, sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle başta ABD olmak üzere büyük güçlerin ilgi odağıdır. Bu durum bölgenin yerel çelişkilerini çok daha karmaşık kılmaktadır. Soğuk savaş'ın bitimiyle, bölgede

mikromilliyetçilik nedeniyle tam bir karmaşa ortamı oluşmuştur. Bölge bugün Abhazyalılarından, Balkarya'lılara, Kabardeylerden, Osetlere, İnguçlardan, Çeçenlere, Gürcülerden, Ermenilere, Azerilerden, Nogaylara, Lezgilere kadar birçok topluluk arasında gerilim potansiyeli ve zaman zaman sıcak çatışma atmosferini yaşamaktadır. Yaşanılan bu atmosfer, Hazar Havzası zenginlikleriyle birleşince, boyut kazanarak, bölge dışı büyük güçlerin etkinliğine ve mücadelesine hizmet eder hale gelmektedir. Bu mücadelenin de tarihsel benzerliği vardır. Geçmiş 19. yüzyıla dayanan ve İngiltere ile Rusya'nın baş aktörleri olduğu ve bölgenin az gelişmiş halklarının kontrolüyle ödüllenen bir satranç maçı benzerliğindeki "Büyük Oyun" yine bu bölgede oynanmıştır. Bugün de bölgeye yönelik benzer nitelikte isimler verilmektedir (Brzezinski, 1998, S-153) (Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası benzetmesi gibi).

Bu karmaşık Kafkasya ve Orta Asya Jeopolitiğinde Türkiye, bölgede soğuk savaş sonrası hızla yaşanan sürece ayak uyduramamış, hazırlıksız yakalanmıştır. Özellikle Kafkaslar-Hazar havzası bölgesi için enerji kaynaklarına dönük ilk temas, batılı petrol şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye ise, soğuk savaş dönemi boyunca bir türlü gerçekleştirmediği sanayileşme süreci ve onun bir parçası olması gereken petrol endüstrisinden yoksunluğuyla bölgeyle olan kültürel, tarihsel bağlarının yanı sıra coğrafi yakınlığında verdiği öncelikli konumunu değerlendirememiş, bölgenin ilk gereksinimlerini karşılayamamıştır.

ABD kaynaklı rakamlara göre Hazar denizi çevresinde yaklaşık 200 milyar varil ham petrol ve 20 trilyon m³ doğalgaz rezervi bulunmaktadır. (Özgönül, Sabah Gazetesi, 8 Ağustos 2002) Kuşkusuz bu tablo, Orta Asya'nın da dahil olduğu bölgeye siyasal açıdan belirleyici niteliğiyle ağırlığını koymaktadır. Her şey aslında tıpkı Orta Doğu gibi "petrol ve doğalgazın jeopolitiği" yörüngesinde şekillenmektedir.

Buna göre bölgede en büyük etkinlik ABD'nindir. Türkiye'nin bu bağlamda rolü, esas olarak bölgenin boru hatları güzergahlarına göre belirlenmektedir. Bakü-Ceyhan Boru hattının belirleyiciliği, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini yansıtmaktadır. Bakü-Ceyhan projesi Türkiye için önemlidir ve Türkiye bu projeye daha aktif bir rol üstlenecektir. Projeye ilgili, özellikle finansman açısından (27 milyar Dolar) maliyeti yüksek olduğu yolundaki çekincelerin dile getiriliyor olması (özellikle uluslararası petrol şirketleri tarafından) ve buna bağlı olarak İran

üzerinden alternatif hatların telaffuz edilmesi, Türkiye'nin bu konudaki stratejisini sadece ABD desteğiyle yetinmeden, çok boyutlu geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

Bakü-Ceyhan projesinin mevcut şekliyle, Rusya ile Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesini sağlayacak, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Rusya'yla ve gerekse Rusya'nın Türkiye'yle ekonomik ilişkilerini daha dengeli kılacaktır.

Türkiye'nin bağımsızlıklarını ilan eden Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yönelik ilgisi, sistemli ve gereksinimleri karşılar nitelikte olamamıştır. Her şeyden önce Türkiye, soğuk savaş döneminin bölgeye yönelik kapalılık görüntüsünü aşamamış, yoğun bir bilgi ve ilgi eksikliği doğmuştur. Sadece bölgeyle tarihsel ve kültürel bağlarımıza güvenilerek, dil, din ve soy ortaklıkları zemininde ve bölgenin toplumsal dokusunu ve gereksinimlerini yeterince algılamadan her alanda üstün olduğumuzu düşünerek, ağabeylik rolüyle yaklaşmıştır. Bu davranış biçiminde bölgeye ulaşılabilmenin tek seçeneğinin Türkiye olduğu varsayımıyla hareket edilmiştir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgeye yönelik sadece Türk vurgusunu öne çıkartarak, Türk sınırları çizerek, bölge dengelerini kurabilmesi, gerçekçi, sonuç alıcı ve kalıcı ilişkiler kurabilmesi güçleşmiştir. Rusya'nın özellikle son dönemlerde Kafkaslar ve Orta Asya'ya artan ilgisiyle, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) zeminini güçlü kılabilme, çabası zaman zaman bölge ülkelerinden destek bulabilmektedir. Örneğin; BDT üyesi 5 ülke (Rusya, Belarus, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan) arasında sürdürülen gümrük birliğinin Minsk zirvesinde ülkeler arası ticari-ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi kararları alınmış ve yine BDT kapsamında güvenlik konseyi toplantısında, Orta Asya ve Kafkaslarda askeri ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde hemfikir olunmuştur.

Türkiye'nin soğuk savaş sonrası koşullarının yeni jeopolitiğinde coğrafi konumu; geçmişin köprü, geçiş özelliklerinden çok, doğrudan merkez-santral işlevini zorunlu kılmaktadır. Bu işlevin aktifleşebilmesi ve gerçekçi olabilmesi için iç ve dış jeopolitiğin uyumlu kılınabilmesi ve soğuk savaş rahatından süratle çıkılabilmesi zorunludur. Türkiye, bu bağlamda ve Kafkaslar-Orta Asya zemininde, Rusya'nın dışlanmadığı bir çatı içinde özellikle ekonomik çerçevede stratejik yeni bölgeselleşme ve birlik oluşumlarının yaratıcısı rolünü üstlenme zorundadır. Bir "Kafkas-Orta Asya Ekonomik Birliği" oluşumu veya KEIB' in bu bölgeden yeni katılımlarla etkin kılınması sağlanmalıdır. Türkiye'nin coğrafi konumu ve coğrafi

potansiyelleri bu yönelimleri zorunlu kılmaktadır.

Türkiye açısından merkezi ülke olma durumunun diğer önemli rolü ise, "petrolün ve doğalgazın jeopolitiği" yörüngesinde Kafkaslar ve Hazar Havzasının, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz üzerinde bütüncül bir ortama dönüşmesidir. Bölge dışı güçler ve Rusya, bölgeye yönelik stratejilerini Orta Doğu ve Doğu Akdeniz boru hatlarıyla bütünleştirmektedir. Örneğin; Rusya'nın, İran-Yunanistan-Ermenistan-Suriye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ilişkilerinde, ABD ve NATO'nun, Kafkas ve Orta Asya yönelimlerini dengeleme çabası kadar, "petrol ve doğalgaz jeopolitiğinin" yörüngesinde Orta Doğu-Hazar ve Doğu Akdeniz enerji üretim ve ulaştırma eksenlerinde zemin kazanma, etkin olma arzusunun bir göstergesidir. Böylesi bir açılımda Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konuma bağlı olarak sözü edilen tüm bölgelere uzanabilme kolaylığına ve olanağına sahip olması, bölge içindeki yerini ve potansiyelini bir kez daha pekiştirmektedir. Bu noktada, Türkiye açısından Kıbrıs adasının stratejik önemi belirginlik kazanmaktadır. Özellikle Bakü-Ceyhan boru hattının güvenliği ve etkinliği, Kıbrıs adasının coğrafi konumu stratejik değerinde kabul edilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin; Orta Doğu-Kafkas-Hazar Havzası ve Doğu Akdeniz enerji koridoru üzerinde gerçekleştirmeyi düşündüğü strateji ve politikaları bütüncül olarak değerlendirmeli, avantajlı coğrafi konumun gereklerini yerine getirmeli ve Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyasına yönelik atacağı her adımın, soğuk savaş sonrasının koşullarını iyi değerlendirmiş olarak, ulusal çıkarlarının egemenliğinde olmasını sağlamalıdır. Böylece, stratejik olarak Türkiye'nin hem doğu-batı, hem de kuzey-güney ekseninde milli güvenliği açısından büyük öneme sahip bu bölgenin lehimize şekillendirilmesinde etkimizin ve inisiyatifimizin olması sağlanabilecektir.

6.4. Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

6.4.1. Orta Doğunun Dünya Üzerindeki Yeri

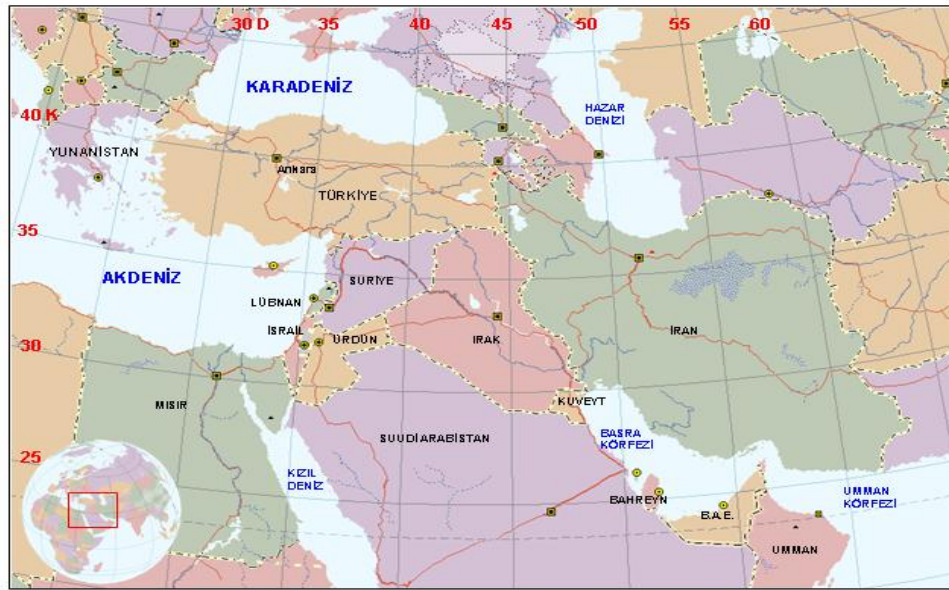
İlk defa 1902 yılında Amerikalı Deniz Strateji uzmanı ve tarihçisi olan Alfred Thayer MAHAN tarafından ortaya atılan Orta Doğu, siyasi sınırlarıyla Kuzey doğu Afrika içerisinde yer alan Libya, Mısır, Sudan ve Etopya, kuzeyinde Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, güneyinde Suriye, Irak, İran, Lübnan, İsrail, Ürdün ve diğer Arap ülkeleri, doğusunda ise Afganistan, Pakistan ve belki de Hindistan'ın

batı kesimini kapsayan coğrafi bölge olarak tanımlanmıştır (Özmen, 1998, syf.1).

Bugünkü İran Körfezi merkezli olan bu bölge tanımlaması da fiziki özelliklerden çok stratejik özelliklere dayandırılmıştır (Davutoğlu, 2001, s.130).

Bazı İngiliz stratejistler, Orta Doğuyu Fas dahil bütün Kuzey Afrika'yı içine alacak şekilde genişleten tanımlar yapmıştır. Fransız jeopolitik görüşü, Mısır dahil bütün kuzey Afrika'yı dışlayarak Orta Doğuyu Türkiye-Arap Yarımadası ve İran'la sınırlama eğilimindedir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın yaptığı tanımlamaya göre de Orta Doğu; Türkiye, İran, Irak, Kuveyt, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail, KKTC, GKRY, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Yemen'i içine alan bölgedir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, Şubat 2002).

Şekil-6.1. Ortadoğu

Kaynak : Encarta 2000 World Atlas

İnsanlığın büyük bölümünün yaşadığı Dünya Adası'nın merkez alanı; üç kıtanın birleştiği, kadim medeniyetlerin, semavi dinlerin, evrensel imparatorlukların beşiği, Dünya egemenliğinde iddialı güçler arasındaki üstünlük kavgasında, paylaşım çekişmesinde baş hedef olan Orta Doğu üç kıtaya yayılan geniş bir yüz ölçümüne sahiptir.

6.4.2. Orta Doğunun Jeopolitik Önemi

20. yüzyıl başlarında bilimsel tarza ele alınmaya başlanan Jeopolitik, genel olarak coğrafyayı politikada kullanma sanatı şeklinde tanımlanmaktadır. Ortadoğu, jeostratejik açıdan ele alındığı zaman, üç kıtanın birleştiği bölgede, köprü durumunda olması, ulaştırma ve petrol yollarını kontrol etmesi, dünya ekonomisinin en büyük pazar ve kaynak alanlarının ortasında yer alması ve büyük petrol rezervleriyle dünya ortamında öncelikli bir yer işgal etmektedir.

Ayrıca, Orta Doğuyu çevreleyen Akdeniz, Ege Denizi, Karadeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi, Umman Denizi, Kızıldeniz; Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Hürmüz Boğazları ve Süveyş Kanalı vasıtasıyla birbirine ve açık denizlere bağlanmaktadır.

Orta Doğunun kapsadığı coğrafya tarih boyunca değişik bölgeleri içeren bir şekilde tanımlanmıştır. Buna sebep ise bölgeye ilgi duyan veya değişik bir ifadeyle bölgeden çıkarı bulunan unsurlar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda bölgeye sınırlamalar getirilmiş olmasıdır.

Bölgesel sınırlamalar yapılırken dikkat edilmesi gereken husus Orta Doğuda öncelikle coğrafi bütünlük, kültür birliği veya kültürel yakınlık ve bu coğrafi bütünlüğün değer taşıyan bir stratejik konumu olmalıdır. Günümüz koşullarında bahsedilen kıstaslara uygun sınırlar Türkiye, İran, Basra Körfezi, Arap Yarımadası, Mısır, ve Kıbrıs'ı içine alan coğrafi bölge uygun olacaktır (HAK Yayınları, 2001, s.87).

6.4.3. Orta Doğunun Stratejik Önemi

Orta Doğu Dünya Adası'nın tam merkezinde bir menteşe durumundadır. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle asırlardan beri olduğu gibi şimdi de dünyada mevcut güç odaklarının ilgi ve menfaat alanıdır. Orta Doğu'yu hedef haline getiren stratejik olgular ise şunlardır:

- Üç kıtayı birleştiren kara yollarının düğüm noktası oluşu,
- Avrupa'dan Afrika'ya ve Asya'ya uzanan demir yolu şebekesinin Orta Doğu'dan geçmesi,
- Bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerini kontrol etmesi,

- Avrupa ve Asya hava yolunun üzerinde bulunması,
- En önemli stratejik ham maddelerden birisi olan petrolün dünya rezerv durumuna göre 2/3'ünün bölgede bulunması,
- Petrol ve doğal gaz akışının en kısa yollardan boru hatları vasıtası ile bu bölgeden sağlanması,
- Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve turizm açısından önemi,
- Dünyadaki tek Tanrı'ya inanan üç önemli dinin merkezi olmasıdır (Doğanay, 1994, s.19).

Basra körfezi ise; tarihin her döneminde stratejik konumunu koruma özelliğine sahip bir bölgedir. Orta Doğu'yu oluşturan uçsuz bucaksız kavşak noktasının tam merkezinde olan bu bölge, Süveyş kanalı ve dolayısıyla bizzat körfez, Akdeniz ve Hint okyanusu arasında stratejik önemi tartışılmaz geçiş yolları olma konumunu her zaman korumuştur.

General Eisenhower bölgeyle ilgili olarak “Yalnız coğrafya bakımından bile bütün dünyada, stratejik yönden Orta Doğudan daha önemli bir bölge yoktur. Bütün gücümüz ve araçlarımızla örgütlenme yeteneğimizden, sevk ve idarelerimizden faydalanarak, Orta Doğuyu kazanmak zorundayız ” (HAK Yayınları, 2001, s.87) demiştir.

Bölge ülkelerinin geliri bazı istisnai durumlar hariç ağırlıklı olarak petrole dayanmaktadır. Genelde üretime yönelik ekonomiye sahip değildirler. Sanayi bölge genelinde gelişmemiş veya gelişmektedir. Bölge ülkeleri yüksek petrol geliri nedeniyle çok iyi pazar oluşturmaktadır. Ayrıca önemli ulaşım yolları sayesinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli ticaret merkezlerini bünyesinde barındırmaktadır.

Ancak önümüzdeki dönemin yükselen değeri su, bölge insanının ihtiyacına cevap vermekten çok uzaktır. Orta Doğuda petrolden sonra su en önemli madde olarak görülmektedir. Bölgedeki su kaynaklarının yetersizliği ve artan nüfus nedeniyle, 21. yüzyılda suyun önemi petrolü geçecek gibidir. Nil nehri Mısır ve komşu ülkelerinin, Şeria nehri İsrail ve komşu ülkelerin, Fırat ve Dicle nehirleri ise, Türkiye, Irak ve Suriye'nin yaşam kaynaklarıdır. Türkiye sahip olduğu su

kaynakları nedeniyle, Orta Doğudaki su probleminin çözülmesi için başvurulacak önemli bir ülke konumundadır.

Körfez Savaşı'yla birlikte, 1990'lı yıllardan günümüze Orta Doğu'da Irak çelişkisi egemen olmuştur. Gerek bölge dengeleri açısından, gerekse küresel güç ilişkileri bakımından Körfez Savaşı çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Başta Irak'ta olmak üzere bölgede ABD karşıtlığını veya ittifakını daha kesin sınırlarıyla belirlemiştir. ABD "petrol jeopolitiğinin" ve dolayısıyla Orta Doğu'nun en belirleyici ve egemen gücü olarak çıkmıştır. İngiltere, yeni rolünü ABD'nin yardımcı gücü olarak belirlemiştir.

Olası bir Kuzey Irak oluşumunun, Orta Doğu'da başta ABD'ye yarayacak yeni bir tampon oluşum özelliği göstereceği, bununda Kafkaslar, Orta Asya, Körfez, İran ve Irak eksenlerini denetleyici bir üs niteliği taşıyacağı değerlendirilmektedir. Kuşkusuz Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla çelişen bu durumun taşıdığı öneme eşdeğer, muhtemel gelişmelere karşı, stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin özellikle Irak, İran, Suriye dayanışması ve işbirliği son derece önemli bir duruma gelmektedir (Stratejik Analiz Dergisi, Kasım 2002).

Bölge içinde İran'ın konumu ve özellikle Türkiye açısından durumu, soğuk savaş sonrasının Orta Doğu'sunda üzerinde durulması gereken bir başka çelişki noktasını teşkil etmektedir. İran'ın özellikle bölgesel güç potansiyeli, sahip olduğu coğrafi konum, yönetsel yapısı ve ulusal sınırları dışındaki ilgisi bakımından Türkiye'yle çelişen bir görüntüyü yansıtmaktadır. Özellikle Hazar Havzasının enerji kaynaklarının taşınma yolları açısından hem İran, hem de Türkiye iki jeopolitik aktör durumunda bulunmaktadır. Ayrıca birbirinden tamamen farklı iki siyasal rejim olarak, bölgeye yönelik yönetsel açıdan taşıdıkları anlam benzerlik taşımamaktadır. İran belirgin biçimde ulusal sınırları dışında yönetsel açıdan etkinlik arayışındadır.

İran'ın İslami eksenli politikalarının, zaman zaman çelişki içerdiğini de görülmektedir. Örneğin; Müslüman Azerbaycan'a karşılık, Hıristiyan Ermenistan'la askeri, güvenlik işbirliğinde olması, dinsel kaygıların önüne geçebilecek stratejilerinin varlığına işaret ettiği gibi, genel dinsel iddia ve sözleriyle de çelişen bir politika olarak değerlendirilmektedir. Bu niteliğiyle İran, sınırlarının dışıyla fazlasıyla meşgul olan bir ülke görünümüyle, Orta Doğu'da dengelerin değişmesinde rol oynamıştır. Son zamanlarda Rusya-Çin-Kuzey Kore ile özellikle güvenlik ve askeri alandaki ilişkilerinin gelişmesi, savunma alanındaki yeni

yapılanma çabaları, ABD ile süren karşıtlığı, yeni dünya düzeni arayışında Orta Doğu'nun geleceğinde dikkate değer gelişmeleri yansımalar olarak görülmektedir. Sahip olduğu doğal kaynaklarıyla, Basra körfezi-Hazar Denizi arasındaki ve dolayısıyla yeni enerji stratejilerinin güvenliğinin ve jeopolitiğinin etki ve uygulama alanının içinde yer aldığı coğrafi konumuyla, Orta Doğu içinde bölgesel güç potansiyelleri olan bir ülke durumundadır.

Orta Doğu'da, soğuk savaş sonrasında yeni dengeleri içinde Irak'ın sahip olduğu doğal kaynaklar bakımından önemi göz ardı edilemez bir boyuttadır. Bu boyut, Türkiye açısından sadece güney komşusu olmasının ötesinde "petrol ve doğalgaz jeopolitiğinin" sınırların da yer almasıyla stratejik açıdan da ortaklıklar ve işbirliği zeminini zorlayabilecek düzeyde anlamlar içermektedir. Nitekim Irak, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesi olarak; 75 milyar varilinin henüz işletilmediği, 112.5 milyar varillik rezerviyle dünya toplamının sekizde birini oluşturmakta ve 215 milyar varillik potansiyel rezerv miktarı ise, bu oranı daha da yukarılara çıkartmaktadır (Harris, Stratejik Analiz Dergisi, Ekim 2001).

Bu çelişkiler yanında, ABD'nin Irak'a Mart 2003 ayı içerisinde yaptığı askeri hareketin sonucunda, Saddam Hüseyin Rejimi'nin devrilmesine ve Irak'ta rejim muhaliflerinin Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar vererek kuzeyde bir kürt devleti ilan etme teşebbüslerinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye bu operasyonda fiili olarak bulunmadığından, savaş sonrası masaya daha emin bir şekilde ve Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmayacağı tarzda kararlar alınmasını sağlamak üzere oturamamıştır.

Orta Doğu bütünlüğü içinde bir başka çelişki noktası su konusudur. Orta Doğu'da su sorunu, esasen yerel çelişkidir ve bölge ülkeleri açısından karşılıklı stratejik ve jeopolitik ilişkileri belirleyecek ağırlıktadır. Bölge düzeyinde gerilim ve sürtüşme kaynağı olarak görülen su konusu, gelecekte petrol benzeri daha keskin bir ortamın yaratıcısı olacağı düşünülmektedir. Bugünden görünmektedir ki, bölge içi siyasal aktörler açısından su konusu (Suriye, Irak, İsrail, Ürdün, Filistin gibi) gerginliklerin kaynağıdır. Nitekim Orta Doğu'da su, bölgesel ölçekli yerel krizlerin hazırlayıcısı bir stratejik unsurdur. Sınır sorunları, işgaller, ve doğrudan sıcak çatışmalar (Golan tepelerinin su potansiyelleri, İsrail, Ürdün, Filistin çelişkileri gibi) suyun bölgedeki stratejik değerini gösteren ilişkilerdir. Su konusunun, bölge dışı

güçler açısından özellikle petrol üzerindeki çıkar hesaplarıyla paralellik kurularak, ilgi duyulan bir unsur haline gelmesi düşünülerek, Türkiye'nin bu konuda ortamı gerilimlerden uzak, uzlaşmacı bir zeminde, suyun savaşın değil barışın simgesi haline getirecek bir strateji ve politika yürütmesi zorunludur (Çomak, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2002).

Orta Doğu'nun soğuk savaş sonrası yeni ilişkiler bütünlüğü içinde Türkiye'nin Irak dışında coğrafi olarak bir başka bağlantı hattı Suriye'dir. Ayrıca Türkiye açısından Güneydoğu Anadolu Projesi gibi bölgesel projeler düşünüldüğünde, ulaşım altyapısı ve stratejisi özel önem arz etmektedir.

Son dönemde Suriye ile başlayan yumuşama sürecinin özellikle ekonomik temelde geliştirilebildiği takdirde iki ülke açısından kalıcı bir işbirliğinin ortaya çıkabileceği değerlendirilmektedir. Bu noktada Türkiye'nin, Orta Doğu bütünlüğü için öncelikle üretim-pazar ilişkisini öne çıkartması, bölgesel güç potansiyelini pazar etkinliğiyle aktif kılabilmesi, bölgesel barışın, kalkınmanın ve dayanışmanın yaratılmasında Türkiye'ye öncü görevler yükleyecektir.

Türkiye'nin, Orta Doğu'da ilişki içerisinde olduğu bir diğer ülke ise İsrail'dir. İslam Ülkeleri arasında İsrail ile ilişkisi olan tek ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin İsrail ile başta askeri alanda olmak üzere değişik alanlarda bir takım ikili ilişkileri bulunmaktadır. Özellikle F-4 uçaklarının modernizasyonu ve teknoloji transferi gözardı edilmeyecek bir gelişmedir. Bir İslam ülkesi olarak, İsrail ile ilişkilerinin devam etmesi, Orta Doğu Barış Süreci (ODBS)'nin gelişmesinde aktif rol oynayacaktır.

Bu bağlamda, Orta Doğu'da bölgesel güç olmak, demokrasiyi yeşertmek, bölgesel işbirliği ve dayanışma çabalarını yaşama geçirmek "petrol jeopolitiği"ni yönetenler için yönetim maliyetini arttırıcı, egemenlik garantisini riske sokabilecek girişimlerdir. Bölgenin sanayileşmesi, sanayileşen Orta Doğu'nun toplumsal gelişmeye, sosyal örgütlenmelere ve giderek çağdaş yönetim modellerine erişmesi; "petrol jeopolitiği"nin öngördüğü stratejiyle çelişmektedir.

Bölgede yerel ve yerel olduğu kadar yapay çelişkilerinin sürmesi, bu çelişkilerin zaman zaman sıcak atmosfer yaratması, yönetim modellerinin tek adam veya dar kadro çerçevesinden uzaklaşmaması, toplumsal kalkınmanın yaratılarak, demokrasinin yerleşik kılınmaması, Orta Doğu'da "petrol jeopolitiği"ni yönetenler

için arzulanan bir ortamın yaratılması demektir. Yoksa insan hakları ve demokrasi konusunda yeryüzünün bir başka bölgesi ve ülkesi için gösterilen duyarlılığın, Orta Doğu'dan esirgenmesinin, bölgenin özellikle petrol zengini körfez ülkelerinde sürdürülen şeyhlikler, krallıklara dayalı, insan haklarını kısıtlayıcı monarşist yapılardan rahatsızlık duymamanın açıklanabilir bir başka yönünün olmadığı da bilinen bir gerçektir.

Genel olarak Türkiye açısından Orta Doğu değerlendirmesi adına denilebilir ki, tıpkı Kafkaslar-Balkanlar ve Orta Asya'da olması gerektiği gibi, Orta Doğu'da da Türkiye coğrafi konumun zorunlu kıldığı merkez karakterini gösterebilmelidir. Çok seçenekli, bölgeler arası dengeleri gözeterek, iki kutuplu siyasal sisteme dayalı, soğuk savaş koşullarının bittiğini hatırlayarak, öncelikle işbirliği zeminini yaratabilmeyi, (Atatürk'ün Sadabad Paktı girişimi hatırlanmalıdır) ulusal çıkarların öncelikle gözetildiği, karşılıklı ilişkilerin eşit koşullu işlediği bağımsız bir Orta Doğu stratejisi geliştirebilmeyi (NATO öncesi, Atatürk'ün Orta Doğu politikasının ana eksenini bu yöndedir), genel bir strateji haline getirebilmelidir. Oldukça karmaşık ve o oranda da gerilimli bir siyasal atmosferi yansıtan Orta Doğu'yla işbirliği zeminini ve her oluşumu ayrı ayrı analiz edilerek kazandırdıklarıyla, kaybettirdikleri çok iyi değerlendirilmelidir.

7. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte tek süper güç haline gelen Amerika Birleşik Devletleri (ABD), ürettiği Ortadoğu politikalarının kendi çıkarlarına zarar veren bir hale gelmesi sonucunda işbu bölgeyi yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir "Büyük Ortadoğu Planı" nı gündeme getirmiştir. ABD' nin Ortadoğu' da kökten bir değişime ihtiyaç duymasının en temel nedeni yaklaşık 20 yıldır uyguladığı bölge politikasının arzuladığı sonucu üretmemesidir. (Erkmen, Stratejik Analiz Dergisi, Mart 2003). Hegemon güce sahip olan ABD, dünyanın en kilit bölgelerinden birinde güç yitirmeye başlamıştır.

ABD Genel Kurmay Başkanlığı'na yakınlığı ile bilinen Joint Forces Quarterly dergisinin 1995 Sonbahar sayısında çıkan bir makale ile 'The Greater Middle East-Büyük Ortadoğu' kavramı tartışılmaya başlanmış, Ortadoğu'yu (Doğu Akdeniz (Levant) ve Basra Körfezi ile sınırlandırılmış olarak gören Soğuk savaş perspektifinin artık değiştiği, daha büyük Ortadoğu'nun kuzeyde Türkiye ve güneyde Afrika Boynuzu, batıda Fas doğuda Pakistan ile çevrilmiş olarak sıkıştırıldığı ifade edilmektedir. (Binnendijk, JFQ 1995 Sonbahar Sayısı) 1998 yılında ABD Başkanı Clinton döneminde "21. yüzyılı şekillendirme düşüncesi" adında yeni bir stratejik yaklaşım geliştirilmiştir. Bu stratejik yaklaşım, dünyayı ABD ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirmeyi amaçlamaktadır. 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında Afganistan müdahalesi ve 2003'te Irak'ın işgali bu stratejinin ilk adımıdır.

Bush un Ortadoğu stratejisinin arkasındaki ilk ve en temel nokta statükonun kabul edilemez hale gelişidir (Gordon, Survival, Spring 2003, s.156). Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan kimlik sorunu ve ideolojik baskıya alternatif çözümler Ortadoğu' da tepki ile karşılanmıştır. İşbu tepki de otantik kimliklere sarılmasına ve bu noktada da dine yaklaşılmasına neden olmuştur. Sonuç olarak da halk 'demokrasi' ve 'özgürlük' gibi kavramlara değil, öz kültürlerinin dinamikleri olan İslam' a ve muhafazakarlığı koruyan değerlere sarılmıştır. Siyasal İslam' ın radikal versiyonları yükselen ideoloji haline gelmiştir. Bu yeni yükselişte beraberinde ABD karşıtı bir ortam yaratmıştır. "Petrolün uluslararası piyasalara sürekli ve makul fiyattan akışının sağlanması, İsrail' in güvenliğinin korunması ve ABD' nin bölgedeki çıkarlarına meydan okuyabilecek bir başka devletin ortaya çıkmasının

engellenmesi”. (Erkmen, Stratejik Analiz Dergisi, Mart 2003) şeklinde özetlenebilecek hayati çıkarlarını işbu ortamda koruyabilmek amacıyla ABD yeni atılımlar peşinde koşmuştur. Uluslararası hukukun gerektirdiği ilkeleri gözardı ederek Irak’ a müdahalede bulunan ABD işbu hamlesinin ardından Ortadoğu’ daki sorunların çözümü için demokratikleşme çağrısı yaparken yeni bir proje ortaya atarak işbu demokratikleşmenin Irak’ ta olduğu gibi güç kullanma ile mi yoksa başka yöntemlerle mi yapılacağı hakkında bir belirsizlik yaratmıştır.

ABD, soğuk savaş döneminin sona ermesinden ve bu dönemde kazandığı 'Hiper Güç' niteliklerinden yararlanarak, -Bush'un ifadesi ile- “21.yy, Amerikan yüzyılı olacaktır. Tarihin geri kalanı bizim tarafımızdan yazılacaktır” ana fikrinden hareketle “ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi”ni ve onun uygulayıcısı olarak Bush Doktrini'ni oluşturdu. (Efrat, Challenge Dergisi, Kasım/Aralık 2002) Bu doktrin 4 temel hedefe yönelikti: ABD askeri gücünü, nükleer silah kullanma ve rejim değiştirme dahil, 'hedef ülkelerin, tehdit yeteneği kazanmadan vurulması' esasına göre kullanılmak, herhangi bir uluslararası anlaşma veya uluslararası örgütün Washington'un kararlarını sınırlamasının reddi, herhangi bir stratejik rakibin (ekonomik veya askeri) ortaya çıkışını engellemek, ABD'nin siyasi çıkarları bağlamında, askeri ve siyasi gücünü, açık bir şekilde ortaya koymak ve kullanmak.

ABD'nin, bunu sağlamak için denetimi altına alması gereken 'Coğrafya' şimdilerde 'Büyük Ortadoğu' olarak adlandırılıyor (Şekil-7.1) (Yavuz, Akşam Gazatesi, 22 Şubat 2004).

7.1. Projenin İçeriği

Plan, Kuzey Afrika’ dan Çin’ e kadar Ortadoğu ve Kafkasya bölgesindeki zengin petrol ve doğalgaz rezervlerini çevreleyen geniş bir coğrafyada ‘demokratikleşme, liberalleşme ve modernleşme’yi öngörmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Şubat 2004, s. 8). Soğuk Savaş’ ın ardından ABD’ nin giriştiği en büyük demokrasi mücadelesi olarak adlandırılan proje, Türkiye, İsrail, Afganistan, Pakistan ve İran ile beraber 22 Arap ülkesini kapsamaktadır (Sabah Gazetesi, 29 Şubat 2004, s. 22). Proje kapsamında hazırlanan taslakta ise şu unsurlar dikkat çekmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Şubat 2004, s.8):

- Arap ülkelerinde seçimler serbestçe yapılmalı ve kadınlara oy hakkı tanınmalıdır.

- Medya bağımsızlaştırılmalı, özgür basın desteklenmelidir.
- Avrupa’ da savaş sonrası modeline uygun bir tarzda Ortadoğu Kalkınma Bankası’ nın kurulmalıdır.
- Kadınlar başta olmak üzere küçük girişimcilere 500 milyon dolar tutarında kredi verilmelidir.
- Yasal reformları desteklemek için Batı ülkelerinin özel hukuk, ceza hukuku ve İslam hukukuna ilişkin tavsiyelerde bulunacak merkezlerin kurulmalıdır.
- Yeni ve bağımsız çıkar gruplarına işlerlik kazandırılması için ABD ve Avrupalı müttefiklerinin demokrasi, insan hakları, medya ile kadınlar ve diğer gruplara maddi destek sağlaması öngörülmektedir.
- Eğitim alanında 2010 yılına kadar okuma yazma bilmeyen nüfusun oranını yarı yarıya azaltmak amaçlanmıştır.’

Ayrıca taslak Büyük Ortadoğu bölgesindeki zenginlik farkını giderebilmek için Orta ve Doğu Avrupa’ nın eski komünist ülkelerinin üstlendiğine benzer büyüklükte bir ekonomik dönüşüm gerekeceğine ilişkin bir ifade içermesi ile de dikkat çekmektedir. Öte yandan proje, Komünist Doğu Bloğu’ na demokrasiyi dayatmak için bir çerçeve oluşturan 1975 Helsinki Düzenlemeleri’ ni temel alabileceğini de belirtmiştir. Böylelikle, Bush yönetimi Orta Doğu’ da demokrasi ve serbest pazarı teşvik etmek için eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa üzerinde değişim yarattığına inandığı model gibi fazla iddialı bir plan ortaya atmıştır (Brezezinski, International Herald Tribune, 16 Şubat 2004).

7.2. Projenin Ekonomik ve Politik Açılardan Değerlendirilmesi

Proje her ne kadar demokrasi, kadın-erkek eşitliği, eğitim reformları, hukuk üstünlüğü gibi olguları hedeflese de ilk etapta Mısır, Suriye, Ürdün, İran tarafından endişe ile karşılanmıştır. Al-Ahram gazetesinde yer alan bir habere göre Mısır Başbakanı Hüsnü Mübarek, reform diye adlandırılan kullanıma hazır reçetelerin önerilmesini ve bölge üzerinde zorla denenmesini şiddetle aleyhinde bulmaktadır (www.dawn.com/27.02.2004). Öte yandan Suriyeli bakan Ahmed Al-Hassan Londra’ da yayınlanan günlük Arap gazetesi olan Al-Hayat’ a verdiği demeçte Suriye’ nin dışarıdan dikte edilen reform projelerini istemediğini belirtmiştir

(www.arabnews.com/01.03.2004). Mısır ve Suudi Arabistan' a göre Arap dünyası kendi reformlarına doğru gitmektedir ve bu nedenle de dışarıdan empoze edilen her türlü değişime karşı çıkacaktır. Mısır, Suudi Arabistan ve İran bağımsız bir ülke olduklarını vurgulayarak plana kesinlikle karşı çıkarken bazı Avrupalı liderler de plana kuşku ile yaklaşmaktadır (www.arabnews.com/01.03.2004). Öte yandan Almanya Başbakanı Gerhard Schröder, 28 Şubat' ta Başkan Bush ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından yapılan ortak bildiride Ortadoğu barışının sağlanması ve terörle mücadele başta olmak üzere birçok konuda ABD ile hemfikir olduklarını açıklamıştır ve "Büyük Ortadoğu" da özgürlük, demokrasi, insan onuru, hukukun üstünlüğü ve güvenliği geliştirme' hedefi için ABD ile beraber çalışma sözü vermiştir (www.arabnews.com/ 01.03.2004).

Sonuç olarak plan, Ortadoğu ülkelerinin kalkınmalarını ve dünya barışı için terörizm olgusundan tamamen arındırılmalarını öngördüğü için olumlu nitelikler arz etse de bölge ülkelerinin bazıları plana tepki ile yaklaşmışlar ve bağımsız birer ülke olduklarını vurgulayarak Ortadoğu' da değişimin dıştan değil, içten gelmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Aslında bir dayatma şeklinde işbu ülkelere sunulan modernite, *sui generis* (nevi cinsine münhasır) bir olgu değildir (Canbolat, 1999, s.67). Zira her ülke kendi iç dinamikleri ile bu hususu yaratabilir. Çünkü körfez ülkelerinin hem kendi iç dinamikleri ile demokratikleşmeleri gerektiğini savunmaları hem de bunca yıldır bunu gerçekleştirmek için bir adım atmamış olmaları kendi içinde bir düalizm yaratmaktadır. Öte yandan konuya farklı bir perspektiften de yaklaşılabilir ve proje kapsamında sadece politik durumlar değil ekonomik realiteler de göz önüne alınarak, değerlendirme ona göre yapılabilir. Amerikan ekonomisine bakıldığında işbu ülke sürekli dış açık vermektedir. Örneğin, Avrupa ülkeleri dış ticaretinin önemli bir kısmını bu ülke ile yapmaktadır. Avrupa' dan Amerika' ya sürekli bir mal transferi olduğu halde, Amerika' dan Avrupa' ya bu hizmetlerin nakit olarak karşılığı dönmemektedir. Bu durumun bir çıkmaza sürüklenmesi neticesinde de Avrupa ülkeleri dış ticaretlerini ABD yerine bir başka ülkeye kaydırmak istemekte ve bu durumda da yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. İşbu yeni pazar ihtiyacı da tüm gözlerin Ortadoğu' ya çevrilmesine neden olmaktadır. Ortadoğu, petrol başta olmak üzere sahip olduğu yeraltı zenginlikleri ile iştah kabartan bir görünüme sahiptir. Ayrıca ABD' nin ve Avrupa' nın işbu bölgede yer alan petrole bağımlılıkları, enerji ithalat gereksinimleri göz

önüne alındığında artış göstermektedir (Yıldızoğlu, 2004, s. 65). Dolayısıyla da ABD, bu yeni pazarı Avrupa' ya, Rusya' ya, Çin' e veya bir başka ülkeye kaptırmak istememektedir ve bu isteğini gerçekleştirebilmesinin en kolay ve en itirazsız şekli şüphesiz bölgeye demokrasi götürmektir.

Şeki.7.1. Büyük Ortadoğu Projesi Coğrafyası

Kaynak : Sabah Gazetesi

Haritada kahverengi renkle belirtilen ülkeler Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki ülkelerdir (Sabah Gazetesi, 29.02.2004, s.22). Kırmızı nokta ile belirtilen ülkeler günümüzde dar tanımda Ortadoğu olarak belirtilen bölgede yer alan ülkelerdir (Arı, 2000). Sonuç olarak ABD, bölge halkına özgürlük, demokrasi gibi kavramları vaat ederken ve diğer ülkelerin tepkisini çekmemek için dünya barışı-terörizmin ortadan kaldırılışı gibi olguların arkasına sığınırken aslında uluslararası ilişkiler alanında normatif teorilere uygun söylemde bulunmaktadır.

7.3. Jeoekonomi ve Jeokültür Bağlamında Büyük Ortadoğu Projesi

Dünyanın ekonomik değerleri üzerinde egemenlik tesis etmek, tarihin her döneminde büyük devletlerin başlıca amaçlarından biri olmuştur. Bugün, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) okyanuslar ötesinde Kanada, Meksika ve Latin Amerika ile bir şekilde bütünlük sağlama gayreti içerisinde. Avrupa Birliği (AB), bütünlüğünü tamamlama yolunda hızla ilerlemektedir. Rusya Federasyonu (RF), tarihsel süreç içerisinde bir dokunulmazlık elde etmiş kapitalist sisteme uyum sağlamaya çalışmaktadır. Çin, engellenemeyecek bir gelişme çizgisine ulaşmıştır.

Japonya ekonomik büyüklüğüne rağmen nüfuz yarışında yer almamaktadır. Sonuçta, bugünün dünyasında egemenlik tesis edilebilecek bölgeler olarak sadece, Orta Asya'nın bir kısmı, Büyük Ortadoğu, Orta ve Güney Afrika kalmıştır. Orta ve Güney Afrika'nın ikinci derecede ekonomik değerlere sahip olması, sosyal ve ekonomik sorunlarının başa çıkılamayacak ölçülere ulaşması, ayrıca terör tehdidi için de bir zemin teşkil etmemesi bu bölgeleri şimdilik egemen güçlerin ilgi alanı dışında bırakmıştır.

Günümüzde, Balkanların NATO'nun genişlemesi kapsamında ve AB süreci içerisinde zamanla sorunlu bir bölge olmaktan çıkarılması amaçlanmaktadır. Orta Asya'nın bir kısmında ve Kafkaslarda, anlaşmazlık ve sorunlar, ABD ve Rusya Federasyonu'nun yeterli kontrolü altında makul ölçülerde tutulabilmektedir. Bu genel tablo içerisinde tam kontrol tesis edilmemiş bölgelerde enerji ve hammadde kaynaklarına el atmak, stratejik açıdan üs ve kolaylık imkanı sağlayabilecek değerlerdeki noktaları ele geçirmek, deniz ve hava ulaştırma yollarını kontrol etmek, ABD'nin amaçları arasına girmiştir. ABD bu amaçlara ulaşmak yolundaki eylemlerini "özgür ve demokratik bir dünyanın yaratılması" söylemi ardında gerçekleştirmektedir. Şimdi hedefte olan bölge Büyük Ortadoğu'dur. Büyük Ortadoğu kavramı yeni bir kavram olup Asya, Avrupa ve Afrika arasında kalan bildiğimiz Ortadoğu bölgesine ilave olarak Fas dahil Kuzey Afrika, Anadolu, Kafkaslar, Afganistan, Hint Yarımadası ve Türk Cumhuriyetlerini kapsamaktadır. ABD'nin bölgeye olan ilgisi dünyadaki en büyük petrol rezervlerinin ve dünya stratejik deniz ulaştırmasının akış ticaretini sağlayan 18 tane kritik boğazın hayati derecede önemli dokuzunun sekiz tanesinin³. Büyük Ortadoğu'da bulunmasından kaynaklanmaktadır (Davutoğlu, 2002, s.84). Bu kaynak ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda kontrol altına alınmalıdır. Ortadoğu'dan petrol

---

3 Bu dokuz boğazın sekizi, İstanbul, Çanakkale, Süveyş, Hürmüz, Malaka, Sunda ve Lombok Geçitleri, Babül Mendep Boğazı ve Cebel-i Tarık'tır. Dokuzuncusu ise Panama Geçiti'dir.

akışının kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için petrol nakliyatında kullanılan yolların güvenliğinin sağlanmasına ilave olarak, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna ulaşan enerji koridorunun da açık bulundurulması gerekmektedir.

Ortadoğu kavramı, ilk defa jeopolitikçi Mahan tarafından Arabistan ile Hind yarımadaları arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bugünkü İran körfezi merkezli olan bu bölgenin tanımlaması da fiziki özelliklerden çok stratejik özelliklere dayandırılmıştır. Bu kavram daha sonra yine stratejik nitelikli olarak 1 nci Dünya Savaşı esnasında Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) şeklinde kullanılmış ve bu çerçevede yaygınlık kazanmıştır (Lewis, 1994, s.3-23).

Ortadoğu, bu son derece önemli stratejik konumu sebebiyle insanlık tarihinin maddi ve ruhi planda ana çizgilerini üzerinde taşımaktadır. İnsanlık tarihinin en köklü dini gelenekleri de bu bölgeden dünya sathına yayılmıştır. Avrupa damgasını taşıyan 19 ncu yy ile çok merkezliliğin arttığı 20. yy hariç tutulacak olursa, Ortadoğu'nun tarih boyunca sürekli merkez konumunda olduğunu iddia etmek mümkündür.

Ortadoğu'nun Soğuk Savaş süresince belirginleşen özellikleri dört ana noktada ortaya çıkmıştır: (Davutoğlu, 2001, s.129)

- İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma,
- Petrol-eksenli jeoekonomik yapılanma,
- Küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması ve
- İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge-içi kültürel siyasi çatışma alanı.

Bu kadar önemli ve geniş bir coğrafyada askerî gücünü kullanmak yerine, yeni müttefikler edinmek, yeni üsler tesis etmek ve yeni güvenlik sistemleri oluşturmak, ABD açısından daha maliyet-etkin ve ekonomik bir hareket tarzı haline gelmiştir. Bu hareket tarzı ışığında ABD'nin genel amacı kısa vadede Irak ve Ortadoğu'yu şekillendirmek ve Körfez Bölgesine hakim olmak, orta vadede Avrasya'yı kontrol etmek, uzun vadede ise Dünya egemenliğini tesis etmektir.

Amerika konvansiyonel olarak işgal edilebilir bir ülke değildir. Herhangi bir ülke gidip de Amerika'yı işgal edemez. Kıta ülkesidir, mümkün değildir. Bu bir

avantajdır ama dezavantajı da şudur; eğer siz dünyada egemen olmak istiyorsanız ama dünyanın Afro-Avrasya ana kıtasının çok uzağındaysanız, öyle araçlar bulmalısınız ki, sürekli orası üzerinde bir şekilde egemenlik sahibi olmalısınız. Bu ihtiyacı en iyi şekilde modern Amerikan stratejisinin en önemli isimlerinden olan Amiral Mahan 1904 yılında Birinci Roosevelt'e sunduğu öneride tanımladı ve Amerika için beş temel ilke belirledi: Bir Panama Kanalını açacaksınız dedi. Birkaç yıl sonra açtılar. Panama öyle önemli bir konumda ki, Amerika'nın Atlantik ve Pasifik kıyılarını tutuyor, iki; Karayipler'i kontrol edeceksiniz, dedi. ABD o günden bugüne Karayipler bölgesini denetimi altında tutmaya özel bir önem verdi ve hatta bunun için III. Dünya Savaşını bile Küba'da göze aldı. Üçüncüsü; Hawaii Adası'nı işgal edeceksiniz, dedi. O da yapıldı. Böylece Pasifik'e uzanıldı. Bunlar yapıldı ama diğer iki tanesi çok önemli. Bir; savaşı sürekli Amerika kıtasının uzağında tutacaksınız. Önemli bir ilkedir bu. Savaşı Amerika'ya yaklaştırmayacaksınız. O dönemden bu yana ilk defa okyanuslarla doğal olarak kendini güvende hisseden Amerika 11 Eylül'de savaşı içinde hissetti. Amerikan iç Savaşından beri Amerika kıtası içinde en çok ölüm olan olay bu. İkincisi de Avrupa da, Avrasya'da tutunmak için büyük donanmalarla ve askerî güçle açık okyanusları kontrol altında tutacaksınız. Bu iki prensip bugün uygulanıyor. Amerika egemen olacak, o zaman da bütün dünyayla ilgilenmek zorunda kalacak. ABD'nin önemli bir uluslararası güç olarak dünya politikasına girdiği dönemden bu yana sürekliliğini muhafaza eden temel stratejik ilkeler bu süper gücün küresel ve bölgesel önceliklerini de ortaya koymaktadır : Savaşların Amerika kıtasının uzağında tutulması ve zorunlu olduğu hallerde mümkün olan en uzak hatta kabullenilmesi, Afroavasya politikasında etkin olacak stratejik ve diplomatik araçların oluşturulması, Amerika kıtası dışındaki güç dengelerine ve stratejik risk unsurlarına müdahil olabilecek bir deniz gücünün sürekli devrede tutulması. İlk basit formülasyonlarını deniz jeopolitiğinin öncü ismi Amiral Mahan'ın 20. yüzyılın başında ABD Başkanı Roosevelt'e yaptığı tavsiyelerde bulan bu yaklaşım, ABD'nin dünya politikasındaki ağırlığının artması ile birlikte yaşanan tecrübelerle daha da sofistike bir hal almıştır (Davutoğlu, 2002, s.25).

Asrın başında “Mackinder” (1861-1947) tarafından geliştirilen kara jeopolitiği, II nci dünya savaşı yıllarında “Haushofer” (1869-1946) tarafından Alman, Spykman tarafından da Amerikan jeostratejisine uygulanmıştır. Mackinder'i

tezinde kalpgaha gereğinden fazla önem verdiği gerekçesi ile eleştiren Spykman, gerçek potansiyel hakimiyet gücünün Batı Avrupa, Türkiye, Irak, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore, Doğu Sibirya'dan oluşan kenar kuşak hattında (Rimland) olduğunu iddia ederek, bu hatta hakim olan gücün dünyaya hakim olacağı tezini geliştirmiştir. Bu tezdten hareketle Amerikan yönetimine, bu kuşağa başka bir gücün hakim olmasını engelleyecek bir politika izlemesini tavsiye eden Spykman, II nci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar etkisini sürdüren merkez kara kütlesini paktlar (NATO, CENTO, SEATO, Anzuş Paktı) yoluyla kuşatma politikasına dayalı Amerikan jeostratejisinin fikir babası sayılabilir. 2. Dünya Savaşından sonra jeopolitikçi Spykman'ın Rimland teorisi ile jeopolitik açıdan daha da kendini belli eden, BM gibi uluslararası örgütlerin devreye girmesiyle küresel bir nitelik arz eden, yeni savaş teknolojisi ve füzeler ile daha karmaşık bir askeri boyut kazanan ve ABD'nin İngiltere'den küresel deniz gücünün mirasını devralmasıyla bölgesel stratejik kademelere indirgenen bu stratejik pozisyonun en kırılgan ve belirleyici halkası Ortadoğu olmuştur. Ortadoğu'da kontrolü kaybetmek hem jeopolitik hem de ekonomi-politik açıdan küresel dengenin karşı kutup lehine değişmesi anlamına gelecekti. İki süper gücün bu dönemdeki en çetin ve en sürekli yüzleşmelerinin bu bölgede cereyan etmiş olması bu açıdan dikkat çekicidir.

Ortadoğu'daki Batı etkinliğine karşı en ciddi tepkiler de Çin'den gelmiştir. Hemen hemen her Amerikan müdahalesi BM'de doğrudan ya da dolaylı bir Çin tepkisi ile karşılaşmıştır. Ortadoğu politikasındaki etkinliğin sağladığı küresel prestiji çok iyi bilen Çin'in önümüzdeki dönemde bu bölgede süreklilik arz eden politikasını daha da güçlendirmesi beklenebilir.

14 milyon Müslüman'ın yaşadığı Avrupa'nın, 11 Eylül dünyasında 'İslam coğrafyasında düzen değişikliği'ne (yöntem farklılıkları saklı tutulmak kaydıyla) kayıtsız kalması mümkün gözüküyor. Örneğin Almanya Başbakanı Schröder, geçen haftaki Washington ziyaretinde ABD Başkanı Bush'la Büyük Ortadoğu Projesi konusunda ilke anlaşmasına vardı (whitehouse.gov/news/releases/2004).

7.4. Sonuç

21. yüzyıla girerken, ortaya atılan Büyük Ortadoğu Projesi de göstermiştir ki; güvenlik politikası alanında jeopolitiğin parametreleri, bu parametrelerin kendi içinde ağırlıkları ve çatışmaların boyutları değişmiştir. Bu değişiklikler şu şekilde kendilerini göstermektedir.

- Jeopolitik güçler, birbirleri ile etkileşim ve değişim halindedirler. Jeopolitik parametrelerin değişmesi ile jeopolitik konum ve değerinde değişmektedir.,
- Jeostrateji hala kendi ağırlığını korurken jeoekonomi ve jeokültür jeopolitiğin yeni etkin faktörleri olarak ortaya çıkmaktadır.
- Bilim ve teknoloji 21. yüzyılın stratejik kaynakları olmaktadır. Uluslararası rekabet bu alanda yapılmaktadır.
- Ekonomik bloklar arasında jeoekonomik rekabet yaşanmaktadır.
- Uluslararası güç mücadelesinde kültür ve etnik yapı bilinçli olarak bir araç haline getirilmiştir.
- Clausewitz'in ulusal devlet düzeyindeki çatışma parametreleri hala geçerliliğini korumakla beraber çatışmaların boyutları ve şekli değişmiştir.
- Barış ve savaş arasındaki bariz fark ortadan kaybolmuş ve barışın net olarak yerleştiği bir dönem artık kalmamıştır.
- Çatışmaların ana hedefi ülke silahlı kuvvetleri değil, hedef toplumun moral ve ahlaki değerleri olmaktadır.
- Çatışma nedenleri, politik güç mücadeleleri ve güvenlik politikası araştırmaları jeopolitik tüm parametreleri içermelidir.

NATO'nun yeni Sorumluluk Alanının, doğal olarak, Büyük Ortadoğu olacağı, bu durumda, Akdeniz'in ön plana çıkacağı⁴ ve Kıbrıs'ın öneminin artacağı anlaşılmaktadır: Kıbrıs görüşmelerinde Ada'da asker sorunu devamlı gündeme gelmesine rağmen, İngiliz askeri varlığı ve üslerinin durumu hakkında hiçbir tartışma yapılmamaktadır. Bununla beraber, ABD'nin Kıbrıs'a 10 bin kişilik bir askeri birlik göndereceği belirtilmektedir (CNN Türk 2400 Haberler 7 Mart 2004).

Almanya'daki ABD varlığı ve tesisleri azaltılacak ve güç projeksiyonu için Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da yeni tesisler ve üsler açılacaktır. NATO'daki büyük çaplı jenerik güç projeksiyonu kabiliyetleri yerine gerçek konuşlanmalar "Büyük Orta Doğu" üzerine odaklanacaktır (Cordesman, January 2004).

---

4 Mısır Devlet Başkanı'nın ani Türkiye ziyaretinin de konu ile ilgili olduğu değerlendirilmektedir.

8. GÜÇ MERKEZLERİNİN ÇEKİM ALANI; HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARI

Kafkaslar ve Hazar Havzası sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle başta ABD olmak üzere büyük güçlerin ilgi odağıdır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bölgeye yabancı petrol şirketleri hücum etmiş, büyük güçler ise enerji kaynaklarına hakim olabilmek için mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelenin tarihsel benzerliği vardır. Geçmiş 19. yüzyıla dayanan ve İngiltere ile Rusya'nın baş aktörleri olduğu ve bölgenin az gelişmiş halklarının kontrolüyle ödüllenen bir satranç maçı benzerliğindeki "Büyük Oyun" yine bu bölgede oynanmıştır. Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası benzetmesi gibi; "Avrasya global iktidar mücadelesinin yapıldığı bir satranç tahtası niteliğindedir". (Brzezinski, 1998, s.5) Bugün de bölgeye yönelik benzer nitelikte isimler verilmektedir. ABD'ye karşı ittifak oluşturacak Avrasya'nın altı büyük stratejik oyuncusu vardır. Bunlar; Almanya, Fransa, Japonya ile Rusya, Çin ve Hindistan üçlüleridir (Şen, 2000, s.15).

Sonuçta çok aktörlü ve çok mücadeleli bir sahneye dönüşen Kafkaslar ve Hazar Havzası, milli menfaatleri açısından ilgi alanı olduğundan diğer bir oyuncu da Türkiye'dir. Bölgenin enerji kaynaklarının batıya ulaştırılmasında, Türkiye gibi İran da, enerji köprüsü olmak için mücadele etmektedir.

Hazar Denizi ve çevresinde petrolün değeri en az dört trilyon dolar olarak hesaplanmaktadır. Rezerv rakamları çok değişken olmakla birlikte ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre, Hazar Denizi çevresinde muhtemel rezervler de dahil olmak üzere 200 ila 220 milyar varil ham petrol ve 15,8 trilyon m³ doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bu rakamlar bölgeyi ikinci Basra Körfezi durumuna getirmektedir. Bölgedeki politikalar, Orta Doğu gibi petrol ve doğal gaz yörüngesinde şekillenmektedir.

Bölgede üretilen petrol ve doğal gazın taşınması için eski Sovyet döneminde inşa edilen boru hatları kullanılmaktadır. Yapılan tahminlere göre; 2010 yılında Orta Asya ve Azerbaycan'dan 100 milyon ton petrol ve 100 milyar m³ doğal gazı ihraç edilebilecektir. İhraç ile ilgili olarak herhangi bir sınırlamanın olmadığı varsayılsa bile, bu miktarın mevcut petrol ve gaz hatları ile taşınamayacağı aşikârdır. İlave petrol ve doğal gaz boru hatları projeleri geliştirilmesi gerekmektedir (Yardım, 2001,

s.9). Bu konuda çok sayıda proje mevcut olup, Türkiye'nin geliştirdiği Bakû-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH) Projesi rakip ülkeler ve petrol şirketleri ile yapılan uzun mücadelenin sonunda kabul görmüş ve inşasına başlanmıştır.

Hazar Havzası petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden, inşa edilecek boru hattı vasıtasıyla taşınması son derece önemlidir. BTC HPBH hayata geçtiğinde, ekonomik ve stratejik bakımdan güçlenecek olan Türkiye, bölgede nüfuz sahibi bir ülke konumuna gelecektir.

8.1. Hazar Denizinin Genel Özellikleri

Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan ve İran arasında yer alan Hazar Denizi 424 300 km² bir alanı kapsamaktadır. Denizlerle ve okyanuslarla nehir-kanal şebekesi dışında herhangi bir doğal bağlantısı bulunmayan bir tuzlu su kütlesi niteliği ile dünyanın en büyük iç gölüdür (Türker, 1995, s.42).

Hazar Denizi'nin su düzeyi -28 metre, en derin kısmı 1098 metre, ortalama derinliği 180 m'dir. Volga ve Don nehirlerinin kollarına eklenen kanallar aracılığıyla Karadeniz ve Baltık Denizi'ne bağlanmıştır. (Aras, 2001, s.5) Hazar Denizi kıyılarının kuzeyden güneye uzunluğu yaklaşık 1 200 km'dir, doğudan batıya genişliği de 210 km ile 490 km arasında değişmektedir (Çolakoğlu, 1998).

Hazar Denizi'ni Volga, Kura, Terek, Ural, Emba, Atrek ve Gurgan nehirleri başta olmak üzere irili ufaklı 130 kadar nehir ve akarsu beslemektedir. Hazar düzlüğü doğu Hazar'dan Batı Kazakistan'a ulaşmakta ve Rusya'nın petrol ve doğal gaz yataklarının bulunduğu bölgeleri de içine almaktadır. Diğer tarafta Azerbaycan ve Türkmenistan sahalarını zorlayıp Aral gölüne kadar genişleyip Trans-Kafkasya Mangışlak bölgesi denilen yerde bölge ikiye ayrılmaktadır (Ögütçü, 1994, s.64).

Hazar Denizi'nin bölgedeki ulaşım ağı içinde önemli bir yeri vardır. Bakû (Azerbaycan), Astrahan ve Mohaçkale (RF) , Aktau (Kazakistan), ve Bender-i Enzeli (İran) Hazar Denizi'ndeki başlıca liman kentleridir (AnaBritannica, 1996, Cilt 10, s. 511-512).

8.2. Hazar Havzası Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları

Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran ile Bölge hinterlandında yer alan Özbekistan, Hazar Bölgesi'ndeki temel enerji üreticileridir. Ancak, dünyanın önde gelen ham petrol ve doğal gaz üreticilerinden Rusya ve İran'ın, Hazar kıyısında önemli sayılabilecek bir petrol ve doğal gaz

rezervi bulunmamaktadır (Pala, 2003, s.15).

Bu iki ülkenin asıl önemi, bölgede çok çeşitli arama, geliştirme ve üretim projeleri yürüten 80'e yakın uluslar arası petrol şirketin yoğun ilgisinden de anlaşılmaktadır. Hazar'ın bu iki stratejik ülkesi ile batılı petrol şirketleri arasında 50 milyar \$ tutarında üretim-paylaşım anlaşmaları imzalanmıştır. Bu, batılı petrol şirketlerinin, 2005 yılına kadar Hazar Bölgesi'ndeki arama ve üretim faaliyetleri için yılda en az beş milyar \$ tutarında bir yatırım yapacakları anlamına gelmektedir (Pala, 2003, s.21).

EIA'nın değerlendirmesine göre toplam petrol rezervleri en düşük 203,2 en yüksek 218,8 milyar varildir. Toplam rezervlerin en düşük 17,2 en yüksek 32,8 milyar varili keşfedilmiştir. 186 milyar varili ise tahmindir. Şu anda keşfedilmiş toplam rezervlerin %52'si Kazakistan, %40'ı Azerbaycan, %2'si Türkmenistan sektöründe yer almaktadır. Ancak tahmin edilen rezervlerin gerçekleşmesi durumunda toplam rezervlerin %50'si Kazakistan, %20'si Azerbaycan, %18'si Türkmenistan sektöründe yer alacağı öngörülmektedir. Bu durumda Azerbaycan sektörünün azalacağı Türkmenistan sektörünün ise artacağı dikkat çekmektedir (Çizelge-8.1).

Bölgedeki ülkelerin petrol rezervlerinin tarihsel gelişimini incelediğimizde (Şekil-8.1) 1995 yılından sonra Kazakistan ve Azerbaycan'ın rezerv miktarının artış oranının önemli oranlarda yükseldiği görülmektedir. (Azerbaycan %505, Kazakistan %50,4). Türkmenistan ile Özbekistan'ın rezerv artışı görülmemiştir. Ancak Türkmenistan'ın da gelecekte Azerbaycan kadar petrol rezervine sahip olacağı tahmin edilmektedir (Çizelge-8.1).

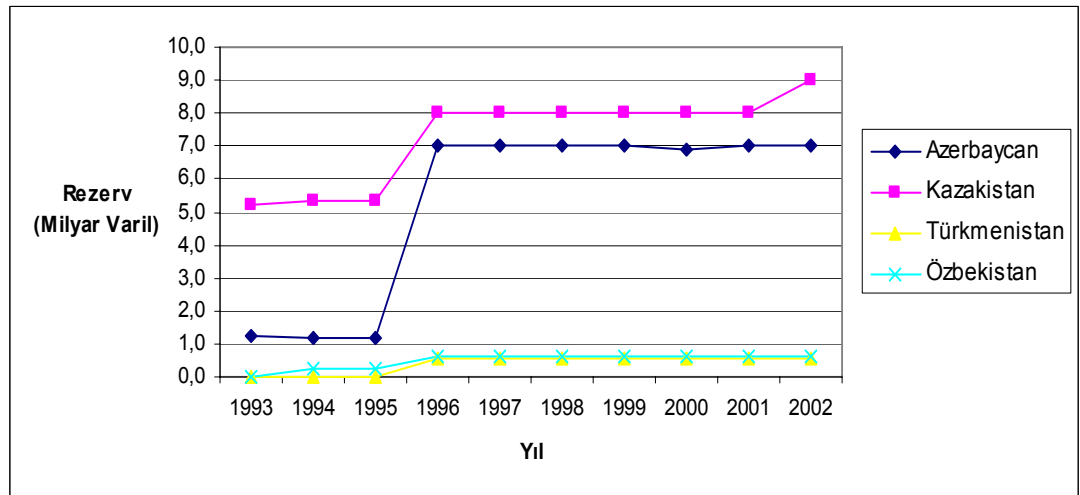
Çizelge 8.1. Hazar Havzası Petrol Rezervleri

Ülke (Milyar Varil)	İspatlanmış Rezerv (2002)		Potansiyel Rezerv	Toplam	
	Düşük	Yüksek		Düşük	Yüksek
Kazakistan	9	17,6	92	101	109,6
Azerbaycan	7	12,5	32	19,5	44,5
Türkmenistan	0,5	1,7	38	38,5	39,7
Özbekistan	0,3	0,6	2	2,3	2,6
Rusya *	0,3		7	7,3	7,3
İran *	0,1		15	15,1	15,1
Toplam	17,2	32,8	186	203,2	218,8

* Sadece Hazar Denizi ve yakınındaki sahalar dahil edilmiştir.

Kaynak: EIA, Ağustos 2003

Hazar Bölgesi'nin ispatlanmamış (muhtemel) petrol rezervleri Orta Doğu'nun ispatlanmış petrol rezervlerinin ardından ikinci sırada gelmektedir. Bölgenin ispatlanmış rezervleri ise Amerika Birleşik Devletleri rezervleri ile aynı büyüklüktedir.

Şekil-8.1. Hazar Havzası Petrol Rezervleri (1993-2002)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Temmuz 2003, s.4)

Hazar Havzası'nda 1992 yılında günde 928 bin varil petrol üretilirken, 2002 yılında %71,7 artarak 1 milyon 593 bin varile yükselmiştir. Bölgedeki petrol

üretiminin 2010 yılında ise en kötümser tahminle %96,8 artarak 3 milyon 135 bin varile, en iyimser tahminle ise %207,2 artarak 4 milyon 894 bin varile ulaşacağı değerlendirilmektedir (Çizelge-8.2).

Çizelge 8.2. Hazar Havzası Petrol Üretimi

Hazar Havzası Petrol Üretimi (1000 Varil/Gün)				
ÜLKE	1992	2002	2010	
			DÜŞÜK	YÜKSEK
Kazakistan	530	939	1.617	2.400
Azerbaycan	222	318	789	1.140
Türkmenistan	110	184	374	964
Özbekistan	66	152	205	240
Rusya*	-		150	
Toplam	928	1.593	3.135	4.894

*Sadece Hazar Denizi ve yakınındaki sahalar dâhil edilmiştir.

Kaynak: EIA, Ağustos 2003

Bölgenin ispatlanmış doğal gaz rezervleri 6,57 trilyon m³tür. Muhtemel rezervi ise 9, 2 trilyon m³tür. İspatlanmış rezervleri Rusya (47,57 trilyon m³) , İran (23,00 trilyon m³), Katar (14,40 trilyon m³)' dan sonra üçüncü sırada gelmektedir (Çizelge-8.3).

Çizelge 8.3. Hazar Havzası Doğal Gaz Rezervleri

ÜLKE (Trilyon m ³)	İSPATLANMIŞ (BP)	MUHTEMEL (EIA)	TOPLAM
Kazakistan	1,84	2,47	4,31
Azerbaycan	0,85	0,98	1,83
Türkmenistan	2,01	4,45	6,46
Özbekistan	1,87	0,98	2,85
İran*	0	0,3	0,30
Toplam	6,57	9,2	15,748

*Sadece Hazar Denizi ve yakınındaki sahalar dâhil edilmiştir

Kaynak: EIA, Ağustos 2003

Hazar Havzası'nda 1992 yılında 4,1 trilyon cubic feet (114,8 milyar m³) doğal gaz üretilirken, 2002 yılında %9,5 artarak 4,491 trilyon cubic feet (125,72 milyar m³)' e yükselmiştir. Bölgedeki doğal gaz üretiminin 2010 yılında ise %93,8 artarak 8,7 trilyon cubic feet/yıl (243,6 milyar m³)' e ulaşacağı değerlendirilmektedir. (Çizelge-8.4).

Çizelge 8.4. Hazar Havzası Doğal Gaz Üretimi

Ülke (Trilyon Cubic Feet/Yıl)	1992	2002	2010
Kazakistan	0,29	0,36	1,7
Azerbaycan	0,28	0,2	0,6
Türkmenistan	2,02	1,7	4,2
Özbekistan	1,51	2,23	2,2
Rusya*	-	-	-
İran*	-	-	-
Toplam	4,1	4,49	8,7

*Sadece Hazar Denizi ve yakınındaki sahalar dâhil edilmiştir

Kaynak: EIA, Ağustos 2003

Azerbaycan, ABD Enerji Bakanlığı ve BP'nin raporlarına göre, 2002 yılı sonu rakamları ile, yedi milyar varil petrolü, 0,85 trilyon m³ doğal gazı bulunmaktadır. Azerbaycan'da hem karada hem de denizde petrol sahaları bulunmaktadır. Bu sahaların araştırma ve geliştirmesi ile sorumlu olan Azerbaycan millî petrol şirketi (SOCAR), 1994' ten beri yabancı petrol şirketlerinden oluşan konsorsiyumlarla 60,8 milyar dolarlık 21 petrol anlaşması imzalamıştır (Aras, 2001, s.57) (Şekil-8.2).

Şekil-8.2: Azerbaycan'ın 1994'ten Beri Yaptığı Anlaşmalar

Kaynak: http://www.azer.com/aiweb/categories/topics/Oil/oilcontracts_map.html

Kazakistan, Hazar'a kıyıdaş ülkeler arasında⁵ en yüksek petrol rezervi ve üretimine sahip ülke olarak ön plâna çıkmaktadır. 2002 yılında günde 989 000 varillik bir üretim gerçekleştiren Kazakistan'da son yıllarda hem karada hem de denizde üç önemli keşif sonucu kanıtlanmış rezervler artmıştır. Bunlardan, ABD'li Chevron (günümüzde Shevron-Texoca) Petrol şirketinin işlettiği Tengiz sahasında

⁵ Rusya ve İran'ın Hazar Bölgesinde yer alan kara ve deniz kaynakları göz önüne alınmıştır.

dokuz milyar, İngiliz BG ve İtalyan Agip Petrol şirketlerinin işlettiği Karachaganak sahasında 2,3 milyar, İtalyan ENI Petrol Şirketinin liderliğindeki Kazakistan'ın uluslar arası petrol şirketi OKIOC tarafından yönetilen Kaşagan sahasında 10 milyar varil (40 milyar varil muhtemel) petrol olduğu belirtilmiştir.

Şekil.8.3 Kazakistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları

(Kaynak: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/kazak.html>)

8.2.1. Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslar Arası Politikadaki Yeri

Hazar Denizi İran'ın kuzeyinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile çevrilmiş olan ve Rusya arazisinin güneybatı ucuyla da bir sınırı paylaşan bölgesel millî ve iş alemleri sorunları ile ilgili bir depremin merkez üssüdür. Bu sorunlar, kıyıdaş devletler arasındaki paylaşım meselesi, petrol ve doğal gaz boru hattı güzergahlarının rota seçenekleri, devlet menfaatleri, siyasî ve etnik istikrar üzerinde yatırımcıların endişeleridir. (Tezkan, 2000, s.112) Ancak en önemlisi belki de sorunun temel kaynağı petrol ve doğal gazın sevk edileceği güzergahtan çıkmaktadır. Mühim olan petrolü üretmek değil petrolün musluğuna sahip olmaktır. petrolün dağıtımında son noktayı kontrol eden büyük bir stratejik avantaja sahip olacaktır (Yanar, 2002, s.129).

Bölgede altın dâhil önemli madenlere ek olarak büyük miktarda doğal gaz ve petrol rezervleri bulunmaktadır. Orta Asya bölgesiyle Hazar Denizi Havzası'nın Kuveyt, Meksika Körfezi ve Kuzey Denizi'ndekileri açık farkla geride bırakacak nitelikte doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip olduğu bilinmektedir. Bu kaynağa erişme ve onun potansiyel zenginliğini paylaşma, ulusal özlemleri alt üst eden, ortak çıkarları yönlendiren, tarihsel iddiaları yenileyen, yayılmacı özlemleri yeniden canlandıran ve uluslar arası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir (Brzezinski, 1998, s. 113-114).

Bölgenin enerji kaynaklarının batıya taşınmasında önemli bir konuma sahip olan Türkiye de, dünya petro stratejisinin belirlenmesinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Diğer bir ifadeyle Asya ile Avrupa arasındaki coğrafi köprü olma özelliği yanında bir "enerji köprüsü" olma şansını yakalamıştır.

ABD ve Avrupa'nın bölgenin enerji kaynaklarının batıya taşınmasında tercih ettikleri rota Türkiye'dir. Bölgenin petrol ve doğal gazını Avrupa'ya ulaştıracak projeler gerçekleşmesi halinde Türkiye enerji köprüsü haline gelecektir. Ancak ülkelerin değişen politikaları ve uluslar arası petrol şirketlerinin farklı rotaları savunması nedeniyle büyük bir çekişme yaşanmaktadır.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra petrol şirketlerinin yanı sıra, Hazar Denizi bölgesinde nüfuz sahibi olma yarışında siyasî ve ekonomik bloklar ortaya çıkmıştır. Bir tarafta, ABD, Türkiye ve Azerbaycan arasında gevşek ve gayri resmî bir ittifak, diğer tarafta Rusya, Ermenistan ve İran arasında karşılıklı menfaat ve anlayış paktı oluşmuştur. Bu anlayış beraberliği Rusya ve İran farklı istikametlere giderken bile denenmiştir. Söz konusu blokların oyuncularını değil ama bölgedeki durumu etkileyen diğer devletler ise İngiltere, Fransa, İtalya, Çin, İspanya ve Japonya'dır (Tezkan, 2000, s.114).

Afganistan Harekâtı ile bölgeye olan ilgisini iyice belli eden ABD, Avrasya'nın sahip olduğu zengin enerji kaynakları kadar bu bölgenin barındırdığı ABD karşıtı potansiyeli de önemsemektedir. 1995'ten bu yana Çin ile Rusya arasında gelişen ittifak ilişkileri ve hatta Hindistan'ın Çin ile olan sorunlarına rağmen bu ülkelere yaklaşması ABD'yi tedirgin etmektedir. Brzezinski'den, Kissinger'a, Fuller'e kadar pek çok yazar ABD'nin tek kutuplu dünya projesine karşı olan bu yapılanmadan çekinmekte, bu ülkelerin ABD hegemonyasına kafa

tutabilecek, beşeri, ekonomik ve silahlı güce sahip olabileceğini, ittifak etmeleri halinde ABD'yi bölgenin dışına atabileceklerini dile getirmektedirler (Öğüt, Aydınlanma 1923 Dergisi, sayı 31). Çin, Rusya ve Hindistan arasındaki bir işbirliğinin Pakistan ve İran gibi ülkeler için de bir çekim merkezi olabileceği de görülmektedir. Bu ülkeler, özellikle Türkmenistan doğal gazını Pakistan üzerinden Çin ve Hindistan'a aktarılması projelerini hayata geçirme çabası içindedir. Bu durumda ABD ve Türkiye'nin menfaatlerini zedeleneyecektir.

Hazar Havzası enerji kaynakları sadece bulunduğu bölgeyi değil, başka bölgeleri de stratejik çekişme alanı yapmaktadır. Kıbrıs buna en güzel örnek teşkil etmektedir. ABD ve AB ile Türkiye arasında kıyasıya bir pazarlık yaşanmaktadır. Kıbrıs'ı kontrol eden Orta Doğu ve Hazar Havzası'nı da kontrol edecektir. İran ve Suriye de, İsrail ile Hazar Havzası arasındaki halkanın tamamlanması açısından ABD'nin şekillendirmek istediği ülkelerdir.

Rusya'nın bakış açısından Hazar Denizi, korunması mutlaka gereken menfaatlerinden ötürü özel bir ilgi alanıdır. Rusya'nın bu menfaatleri içinde en önemlileri şunlardır (Tezkan, 2000, s.112-113).

- Jeostratejik Menfaatleri; Rusya bölgede güçlü kalmak, güç kullanmak ve BDT üzerinde kontrolü devam ettirmek istemektedir. Böylece güney kanadının güvenliğini temin etmiş olacaktır. Rusya burada Çeçenistan etkisinin kendi aleyhine Dağıstan'a doğru yayılma ihtimalini büyük bir tehlike olarak görmektedir. Böyle bir durumda Rusya'nın doğrudan Hazar Denizi ile irtibatı kısıtlanacaktır. (Sadece Astrahan elinde kalabilir.)
- Jeopolitik Menfaatleri; Eski Sovyetler Birliği arazisi üzerinde Rus nüfuzunun devam ettirilmesi pek çok analizciye göre Rus devletinin geleceği üzerinde karar verici bir etken olacaktır. Kuzey Kafkasya'da otonom Rus cumhuriyetleri arasında gelişmekte olan sorunlar (sadece Çeçenistan değil, Karaçay-Çerkezistan, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşya ve diğer yerlerde de) ve gittikçe artan dini baskılar bu bölgeyi menfaatler ve istikrar bakımından Rusya için BDT'den daha önemli yapmaktadır.
- Ekonomik Menfaatleri; Rusya, Batı sermayesi şeklindeki nakit para

akışının Orta Asya ve Sibirya'daki petrol kaynaklarından akmaya devam etmesini ve para akışının Hazar bölgesi ülkelerine giderek Rusya dışına yönelmemesini istemektedir. Diğer bir konuda Hazar Denizi'nin bizzat kendisi üzerindeki hükümler hakkı meselesidir.

Bu gelişmelere ilave olarak Rusya yeni askerî doktrinini açıklayarak kendisine yapılacak bir saldırı durumunda nükleer silahlarını kullanacağını ifade etmiştir. Daha önceleri kendi millî çıkarlarını zedeleyecek askerî girişimler karşısında nükleer silah kullanacağını açıklayan Rusya, yeni askerî doktrininde, nükleer silah kullanımını konusunun sahasını genişletmiştir (Efegil, 2000, s.199).

Hazar Havzası'ndaki menfaatlerini korumak isteyen Rusya, askerî faaliyetlerini de bu bölgede yoğunlaştırmaktadır. Aralık 1998' de Dağıstan'ın Kaspiysk şehrinde Savunma Bakanlığı birlikleri için çeşitli müşterek bir karargâh tesis edilmiştir. Bu karargâha Buynaksk garnizonundaki 136 ncı Mekanize Piyade Tugayı, Hazar filosunun gemileri, kara havacılığı birlikleri ve hava indirme birlikleri bağlıdır. Ayrıca halen, bu bölgede, hava yastıklı gemilerden ve deniz piyade birliklerinden ve kıyı birliklerinden oluşan bir deniz üssü teşkili çalışmaları devam etmektedir (Tezkan, 2000, s.118).

RF'nun Hazar'da kullanılmak üzere Dağıstan Özerk Cumhuriyetine ait Kaspiysk bölgesinde başlatmış olduğu Deniz Piyade Tugayı yeniden teşkilatlanma kapsamında, 55 deniz mili hıza sahip 72 ton kapasiteli Dzeyran modeli gemilerle donatılmış, ayrıca 2.100 ton su çekme kapasiteli sekiz adet Uron torpidosu, bir Osa savunma sistemi, dört torpido sistemi, 76 kalibrelik top ve helikoptere sahip olan Gepard modeli dev gemi silah sistemlerine dâhil edilmiştir. Ayrıca Ekim 2002'de Mirak sınıfı yeni bir devriye karakol gemisi Volga Nehri üzerinden Hazar Denizi'ne getirilerek Mohaçkale yakınlarında konuşlandırılmıştır.

Rusya, bölgede Ermenistan'ı stratejik ortak olarak görmektedir. Hazar bölgesi için Ermenistan'da bir bölgesel hava savunma komutanlığı bulunmaktadır. Ocak 1999 başında, Ermenistan'da S-300 karadan havaya füze sistemlerini konuşlandıracağını açıklamıştır (Tezkan, 2000, s.113).

Rusya'nın bakış açısından Hazar Denizi, eğer uygun bir şekilde ele alınmazsa sadece bölge ve dünya istikrarını değil Rusya'daki yatırımcıların güvenini de etkileyecek pek çok hayati konunun odak noktasıdır. Ancak gariptir ki, bu konuda

koordine edilmiş tek bir Rus siyaseti takip edilmemektedir. Farklı Bakanlıklar farklı politikalar uygulamakta, Petrol ve Enerji Bakanlığı yabancı yatırımları ve ticaret fırsatlarını içeren ekonomik menfaatleri değerlendirirken, Savunma ve Dış İşleri Bakanlıkları bölgedeki güvenlik menfaatlerine yönelmektedir (Tezkan, 2000, s.112-113).

Rusya'nın Azerbaycan'daki sahalar içinde elinde bulundurduğu en önemli pay, kuşkusuz, BTC HPBH'na petrol verecek Azer-Çırac-Güneşli sahasındaki %10'luk payıdır. TPAO'nun da %9'luk bir paya sahip olduğu Şah Deniz Konsorsiyumu'nda ise Rus payı %10'dur. Yalama ve Zyxh-Govsany sahalarının ise rezervleri önemsenecek derecede değildir.

Rus şirketlerinin sözleşmelerde pay elde etmesi, Hazar'ın statüsü konusunda Rusya'nın tezini zora sokmakla birlikte, Rusya'yı bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünde etkin kılmaktadır. 2 Nisan 1996'da Kremlin'de imzalanan BDT içi anlaşma olan Gümrük Birliği anlaşması da, Rus petrol şirketlerinin Avrasya enerji kaynaklarının kontrolünü güçlendirmeye yönelik bir adımdır (Aras, 2001, s.226).

Petrolün batılı ülkelere ulaştırılmak üzere Akdeniz'e indirilmesi için ya Boğazlardan istifade edilecek, ya da petrol boru hatları inşa edilecektir. Rusya, ucuz bir yöntem olması nedeniyle başından beri petrolün Boğazlar yolu ile taşınmasında ısrar etmektedir. Çünkü boğaz geçişinde gemilerden zorunlu olmayan römorklama ve fener hizmetleri dışında ücret alınmamaktadır. Türkiye'nin, Boğazların Hazar petrollerinin taşınmasını kaldıramayacağı yönündeki tezi ve Bakû-Tiflis-Ceyhan HPBH üzerinde daha fazla durulması Rusya'yı rahatsız etmektedir. Bu nedenle, Bakû-Ceyhan hattına olan uluslar arası desteği zayıflatmak maksadıyla, bu hattın ekonomik olmadığını ve ayrıca Güneydoğu Anadolu'daki terör olayları nedeniyle emniyetinin sağlanamayacağını öne sürmektedir. Bununla da yetinmeyerek petrolün Novorossisk üzerinden Bulgaristan'a (Burgaz) buradan da petrol boru hatları ile Adriyatik Denizi'ne (Arnavutluk'un Vlores limanı üzerinden) veya Ege Denizi'ne (Yunanistan'ın Dedeğaç limanı üzerinden) taşınması gibi yeni alternatifler ortaya atmıştır

Sonuç olarak, Rusya Hazar bölgesinin enerji kaynaklarını kontrol altında tutmakla hem stratejik hem de ekonomik açıdan fayda sağlayacağı düşüncesindedir. Türkmen doğal gazının kendi doğal gazına rakip olmasını engellemek istemektedir.

Açık denizlere ve ulaşım bölgelerine çıkışı olmayan Orta Asya ülkelerinden ucuza aldığı enerjiyi, dünya pazarlarına pahalıya satmak ayrıcalığını sürdürmek isteyecektir. Kendi toprakları üstünden geçecek boru hattından gelir sağlamak ve bu hatların vanalarının kendi elinde olmasını her zaman arzulayacaktır. Rusya'nın Osetya, Abhazya, Karabağ sorunlarına müdahil olması, bölgedeki bir takım etnik grupları kendi amaçlarına ulaşmak için kullanması bu görüşlerin doğruluğunun ispatı olarak görülebilir (Aydın, 1999, s.98).

Dünyanın en büyük enerji tüketicisi ABD'dir. 2002 yılında tek başına tüm dünya enerji tüketiminin %24,4'ünü, petrol tüketiminin ise %25,4'ünü gerçekleştirmiştir. Buna karşılık ABD dünya toplam petrol üretiminin %9,9'una sahiptir. Petrol rezervleri hızla azalmaktadır. 1982 yılında 35,1 milyar varil olan rezervi 1992 yılında 32,1 milyar varile, 2001 yılında 30 milyar varile düşmüştür. 2002 yılında ise 30,4 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi olduğu tespit edilmiştir. Dünya petrol ithalatının da en büyük payı (%26) ABD'ye aittir (BP, 2003, s.18). Tüm bu verilerin anlamı şudur; ABD bugünkü askerî ve teknolojik gücünü koruyabilmek için, her geçen gün kendi toprakları dışındaki petrole daha fazla bağımlı hale gelecektir.

Amerika toplam petrol ithalatının %20,4'ünü Orta Doğu bölgesinden yapmaktadır (BP, 2003, s.18). Bu bölgedeki belirsizlikler ve ABD karşıtı oluşumlar nedeniyle enerji kaynaklarını çeşitlendirmek politikası izlemek zorunda kalmıştır. Buradaki kritik nokta, ABD'nin sorunlu Basra Körfezi'ne bağımlı olmak istememesidir. Yapılan bir hesaplama göre, ABD, Basra'dan yapılan ithalatın güvenliğini sağlamak için varil başına 54 \$ civarında bir askerî harcama yapmak durumundadır (1999). Böylece, ABD için Basra'dan bir varil petrol ithal etmenin gerçek maliyeti, 54 \$ + 26 \$ (BP, 2003, s.14), yani 80 \$ civarındadır (Pala, 2003, s.27).

Sovyetler Birliğinin parçalanması ile 200-250 milyar varillik rezerviyle ortaya çıkan Hazar Havzası, bu güne kadar ihtiyacı olan enerjinin çoğunu Orta Doğu'dan karşılayan ABD ve Batı ülkelerine enerji kaynaklarını çeşitlendirmek fırsatını sunmuştur.

Orta Doğu'da Irak ve ABD ilişkileri açıkça ortadadır. Diğer yandan Suudilere olan güven de azalmıştır. ABD, terörizme karşı global koalisyonunu

sürdürme mücadelesi verdiği bir sırada, Suudi Arabistan'ın, İslamcı radikallerin yükselişinden biraz sorumluluğu olduğu ve anti terör kampanyasına ılık destek verdiğini düşünmektedir. ABD'nin, Suudi Arabistan'a olan bağımlılığı azaltmanın bir yolunun, Hazar Denizi'nden gelecek petrole odaklanmak olduğunu düşünenler vardır (T.C.Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2001, Bülten No:84).

ABD'nin yeni politikası Hazar enerji kaynaklarının güvenliğini garantiye almak yönünde bir takım somut tedbirleri öngörmektedir. Bu tedbirler arasında Hazar Denizi enerji kaynaklarının, Rus kontrolü olmaksızın farklı güzergahlardan dünya piyasalarına serbestçe ulaşmasının sağlanması ve böylece ihtiyaç duyduğu stratejik kaynakların çeşitlendirilmesi yer almaktadır. Bu kapsamda; ABD eski ulusal güvenlik danışma Sandy Berger 1997 mart ayında verdiği demeçte Hazar bölgesini “gelecekleri açısından olağanüstü” olarak tanımlamış ve “dünyanın o bölgeyle ilişkilerimizi geliştirmenin çok güçlü jeostratejik ve jeoekonomik çıkarlar sağlanacağına inanıyorum” demiştir. Hazar Denizi Washington için aynı zamanda iki çok önemli Amerikan çıkarının da birleştiği bölgedir. Bunlar; yeni cumhuriyetlerin kendini Rus emperyalizminden kurtarmalarına yardımcı olmak ve muazzam para kazanmaktır (Hürriyet Gazetesi, 07.05.1997).

ABD'nin Hazar Politikası, ABD Yönetimi tarafından 1998 yılında yayınlanan Kapsamlı Ulusal Enerji Stratejisi (CNES)'nde desteklenmiş bu çerçevede somutlaştırılmıştır. Kapsamlı ulusal enerji stratejisi Amerikalıların 21. yüzyılda gerçekleştirilebilir, açık ve güvenli enerji arzını garanti altına almasına yardımcı olan açık, ölçülebilir hedefler oluşturmaktadır (Pena, 1998, sayı 19, s.120).

CNES'in hedefleri; genel enerji sisteminin etkinliğini ilerletmek, enerji arz engellerine karşı garanti sağlamak, sağlık ve çevre değerleri konularına saygılı enerji üretimi ve kullanımını teşvik etmek, gelecekteki enerji seçeneklerini geliştirmek, global enerji çalışmalarında uluslar arası işbirliği yollarının araştırılmasıdır.

Hazar bölgesi enerji politikası özellikle CNES'in hedeflerinin ikisine işaret etmektedir. Enerji arz engellerine karşı garanti sağlamak, Gelecekteki enerji seçeneklerini geliştirmek. Her ikisi de ABD'nin ulusal güvenliği ve global ekonomi açısından önemli olan, çeşitli, istikrarlı ve güvenilir enerji kaynaklarının gelişmesi

ile ilgili görüşünü yansıtmaktadır.

Hazar Havzası'nda ABD'nin politikası açısından enerji ögeleri göze çarpmaktadır. Hazar enerji üretimi ve enerji ihracatını dünya pazarına açmak için istikrarlı pazara dayalı demokrasiler ve ekonomik koşullar oluşturmanın yollarını araştırmaktadır. Bölgedeki politikası üç temel prensibe dayanmaktadır. Enerji güvenliğini artırmak, jeostratejik hedefleri geliştirmek, ticari fırsatları geliştirmek.

Rusya'dan geçecek boru hattı, Avrupa'yı Rusya'ya bağımlı hale getirecek ABD hakimiyetini kıracaktır. Diğer yandan Rusya, bölgedeki devletleri de tekrar güdümüne alacak, yeniden süper bir güç olma yolunda politikalar üretecektir. Bu durum dünya barışı ve ülkemiz açısından da kabul edilebilir gelişme olmayacaktır. Dünya liderliğine soyunan ABD de kendine hem ekonomik hem de jeopolitik rakip olmasını arzulamayacaktır. Amerikan yönetimi, Orta Asya ve Kafkaslar'ın Rusya'nın arka bahçesi olduğu fikrini şiddetle reddetmektedir. Afganistan Harekâtını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

ABD'nin diğer bir çekindiği güzergah İran güzergahıdır. Petrol şirketleri bu güzergah için çok heveslidir, ancak ABD tarafından engellenmektedirler. Bu kapsamda enerji sektörü konusunda İran'a yatırım yapmayı planlayan kuruluşlara uyarıda bulunarak Washington'un bu konudaki politikasının kesin olduğunu sürekli hatırlatılmaktadır. ABD'nin Hazar temsilcisi Stephen Mann Kazakistan'daki temasları sırasında, Orta Asya petrollerinin Avrupa'ya ulaştırılmasında İran güzergahının kullanılmasının söz konusu olmadığını söylemiştir (ntvmsnbc.com/news/12 Mart 2002):

ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, Kafkasya, Hazar ve Orta Asya bölgelerinde meydana gelen boşluğun, ABD çıkarlarıyla uyuşmayan, Rusya veya Çin gibi küresel güç olmaya aday ülkeler tarafından doldurulmasını engellemek durumundadır. Bu konuyu Z. Brzezinski' "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabında aşağıdaki gibi belirtmiştir.

"Amerika için Jeostratejik sonuçlar bellidir: Amerika Avrasya'nın bu bölümüne egemen olmak için fazla uzak, karışmamak için fazla güçlüdür. Bölgedeki tüm devletler var olmak için Amerika'nın katılımını gerekli görmektedir. Rusya bölgede yayılcı egemenliği yeniden elde etmek yada başkalarının onu elde etmesini önlemek için fazla zayıftır. Fakat aynı zamanda dışlanmak için de fazla

yakın ve fazla güçlüdür. Türkiye ve İran etkili olmak için yeterince güçlüdürler, fakat kendi zayıflıkları bölgeyi hem kuzeyden gelen meydan okumayla hem de bölgenin iç çatışmalarıyla başa çıkamaz hale getirebilir.

Çin, Rusya ve Orta Asya devletlerinin korkutamayacakları kadar güçlüdür, ancak varlığı ve ekonomik dinamizmi de Orta Asya'nın daha geniş küresel uzanım arayışını kolaylaştırmaktadır. Bundan çıkan sonuç, Amerika'nın birincil çıkarının tek başına hiçbir gücün bu jeopolitik alanın kontrolünü eline geçirmemesine ve küresel topluluğun burada engelsiz olarak mali ve ekonomik erişime sahip olabilmesinin güvenceye alınmasına yardım etmek olduğudur.

Ancak yalnızca boru hatları ve ulaşım rotaları ağı bölgeyi doğrudan Akdeniz ve Umman Denizi üzerinden ve de karadan küresel ekonomik etkinliğin büyük merkezlerine bağladığı zaman jeopolitik çoğulculuk kalıcı bir gerçeklik olacaktır. Dolayısıyla ulaşımın tekelleştirilmesine yönelik Rus çabalarına bölge istikrarının zararına olduğu için karşı çıkılmalıdır” (Brzezinski, 1998, s.134-135).

Afganistan, jeostratejik konumu ile ilgili her yere mesaj verebilecek en güzel noktadır. Bu şekilde Rusya'ya, Orta Asya'nın arka bahçesine tamamen sahip olmadığı mesajı verilmiş, Çin'in de bölgeye yönelik emellerine set çekilmiştir. Artık, Çin'e gidecek boru hatları için de ABD'den vize almak gerekecektir. Irak'a yapılan harekât da göz önüne alındığında ABD'nin enerji kaynaklarının kontrolünde tek güç olma isteği anlaşılabilir.

ABD “Hazar’da güvenliğin artırılması” gerekçesiyle bölge ülkeleri ile ikili anlaşmalar yapmaktadır. Donald Rumsfeld’in Avrasya’da güvenlik konularından sorumlu yardımcısı Mira Ricardel’in başkanlığındaki ABD heyeti ile Tümgeneral Sembinov başkanlığındaki Kazakistan Savunma Bakanlığı heyeti arasında yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan anlaşma, iki ülke bakanları tarafından 2003 yılında imzalandı. Anlaşma maddeleri arasında uluslar arası terörizmle mücadelede işbirliği, barış gücü birliklerinin geliştirilmesi, Kazak Hava Kuvvetleri ile askerî birliklerin hava gücünün artırılması ve etkinleştirilmesi ve Hazar’daki askerî yapılanmaların birleştirilmesi yer alıyor. Kazakistan ile daha önce yaptığı anlaşmanın benzeri de Azerbaycan ile de yakın zamanda yapılması beklenmektedir. Anlaşma, ABD’li yetkililerin ifadesine göre, “Hazar’ın deniz tabanı ve yüzeyi ile birlikte havadan da tam denetim altına alınmasını” amaçlamaktadır

(ntvmsnbc.com/news/5 Aralık 2003).

Çin, 2002 yılında 245,7 milyon ton (BP, Haziran 2003) olan Çin petrol tüketiminin, 2010 yılında 355 milyon ton, 2020 yılında ise 506 milyon tona (Pamir, 2002) çıkacağı hesaplanmaktadır. 2002 yılında 168,9 milyon ton (BP, Haziran 2003) petrol üreten Çin, dünyanın en önemli petrol ithalatçısı ülkeleri arasında yer almaktadır. Çin'in 2002 yılında 100,4 milyon ton olarak gerçekleşen ithalatının, 38,9 milyon tonu (%38,7) Orta Doğu'dan (Basra Körfezi kanalıyla) yapılmaktadır. (BP, Haziran 2003) Çin'in petrol ithalatının, 2010 yılında 95 milyon ton, 2020 yılında ise, 140 milyon ton düzeyinde olacağı hesaplanmaktadır (Pamir, 2002).

Bu veriler Çin'in, gelecekte de büyük oranda petrol ithalatı yapmak zorunda olacağını göstermektedir. Bu nedenle, yalnızca başka üreticilere (ülkelere) dayanmak yerine, kendi şirketleri olan China National Petroleum Corporation (CNPC) ve China National Offshore Oil Company (CNOOC) gibi petrol şirketleri vasıtasıyla, yurt dışında arama ve üretim faaliyetlerine girişmektedir. Bu kapsamda Çin Millî Petrol Şirketi CNPC Kazakistan'ın ikinci en büyük petrol alanı olan Uzenmunaigaz'ın işletmesinden ve Batı Kazakistan'da bir petrol şirketi olan Aktyubinskunaigaz'ın da %60'ını 9,5 milyar dolarlık bir anlaşmanın parçası olarak satın almıştır. Anlaşmada petrol ve gaz ürünlerinin iki boru hattıyla Orta Asya'dan Çin'e ve İran'a taşınmasını öngören şartlar da yer almıştır (Öğüt, Aydınlanma 1923 Dergisi, sayı 29). CNPC'nin Azerbaycan'ın Hazar Denizi kıyısında bulunan Kursangi-Garabagli projesinde de % 30'luk payı bulunmaktadır.

Doğal gaz projesi ise Çin Millî Petrol Şirketi CNPC liderliğinde, Exxon, ve Mitsubishi şirketleri ile birlikte yürütülmektedir. Türkmenistan gazını Çin'e taşımaya öngören, daha sonra da Japonya'ya uzanımını hedefleyen bu dev proje için, ön fizibilite yapılmış durumdadır. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda ülkemiz olumsuz olarak etkilenecektir. Enerji köprüsü olmamızda büyük önemli kaynak olacak Türkmen gazının Çin'e, Japonya'ya uzanması, BTC hattının önemini azaltacağı, diğer yandan ABD'nin de bu projeye sıcak bakmayacağı değerlendirilmektedir.

Japonya, petrol ihtiyacını ABD'nin kontrolündeki Orta Doğu'dan sağlamaktadır. Bu tek yanlı bağımlılıktan rahatsız olan Japonya enerji alım seçeneklerini arttırmak istemektedir. Hazar petrolleriyle ilgilenen bir diğer ülke de

Japonya'dır. Japon hükümeti bölgede yerini sağlamlaştırmak için siyasî manevralardan da çekinmemiş uygun koşullarla krediler vermiştir. Başta Azerbaycan olmak üzere Hazar Bölgesinde yirmi Japon şirketi milyarlarca dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Ayrıca Gürcistan'dan geçen petrol ihraç boru hattı finansmanında da Japon şirketleri tercih edilmiştir.

1994'te Kırgızistan da, Japon yardımlarından aslan payını almıştır. 1995'te Marubeni şirketi 2004'te tamamlanması beklenen Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanacak boru hattında yer alacağını açıklamıştır. Mitsubishi, ABD'li Exxon ile beraber ipek yolu üzerinden 8 200 kilometrelik bir boru hattıyla Türkmenistan'dan Güney Kore'ye doğal gaz taşımayı tasarlamıştır. Nissho, Iwai, ve Kellogg firmaları Özbekistan'dan petrol çıkarma ve geliştirme projeleri üzerinde çalışmaktadır.

Japonya Orta Asya'ya yönelik geliştirdiği strateji çerçevesinde Türkiye ile ilişkilerine de önem vermektedir. "Türki Cumhuriyetler, Japonya'nın ihtiyacı olan enerji ve maden kaynakları ile zirai ürünler açısından zengindirler. Öte yandan, bu ülkelerin ekonomik kalkınmaları için gerekli olan teknoloji ve sermaye de Japonya'da vardır. Ancak, bu iki tamamlayıcı unsuru bir araya getirebilmek için bölgeyi çok yakından tanıyan, kültürüne ve eğilimlerine aşina olan bir başka aracı ülkeye ihtiyaç vardır, bu Türkiye olacaktır. Japonya ile Türkiye, Türki Cumhuriyetlerin gelişmesi için ekonomik ve teknik işbirliğini gerçekleştirmek için yollar aramaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, Japonya'nın dış politikasında Türkiye önemli bir yer teşkil etmektedir." Japon işadamlarının örgütü olan Keidanren 1993 yılında Türk işadamlarıyla birlikte bütün Orta Asya ülkelerini kapsayan bir gezi gerçekleştirmiştir. Japonya'ya göre SSCB sonrasında Türkiye ve İran bölgede meydana gelen boşluğu doldurmaktadırlar.

Japonya Asya'dan Avrupa'ya sıçramasında kendisine en büyük desteğin veya engelin Türkiye'den gelebileceğini fark ettiği için Türkiye ile ilişkilerini belli bir düzeyde tutmaya önem vermektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile var olan kültürel ve tarihî bağlarının yanı sıra modern ve gelişmiş bir Müslüman ülke olması nedeniyle bölgedeki gücünü de göz önünde bulunduran Japonya, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi planlamaktadır.

1997 yazında Japonya, kendi Asya politikasını oluşturacağını kendi bakanının ağzından açıklamış ve adını da İpek Yolu koymuştur. Japon tarafının Asya'da Türk

firmaları ile iş yapmak istediği bir gerçektir. Türkiye için de Asya'da Japonya ile işbirliği çok önemlidir. Japonya, Avrupa ve Amerika gibi iç ve dış politika sorunlarımıza bulaşmamakta, Türkiye karşıtı lobiler Japonya'da bulunmamaktadır. Uzun dönemde, Türkiye'nin çok boyutlu dış ilişkiler dengesinde Japonya'nın da değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

İran, petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyüklüğü ile bölgede önemli bir güçtür. Ayrıca, gerek dinsel etkenler, gerekse ortak sular ve ortak sınırlar nedeniyle Azerbaycan, Türkmenistan gibi ülkeler üzerinde de önemli ağırlığı vardır. Bölgedeki ve uluslar arası alandaki etkinliği, son yıllarda ABD'nin bu ülkeyi terorist ülkeler arasında sayması nedeniyle koyduğu ambargo ile sınırlanmışsa da, özellikle dev petrol ve gaz rezervleri ile İran, her zaman batılı şirketlerin ilgi alanındadır. Bölgede yatırım yapan birçok şirket, ihraç olanakları açısından da, İran'la ilişkilerini yumuşatması için ABD yönetimini zorlamaktadır. Bu nedenlerle İran, bölgeye yönelik petrol ve doğal gaz projelerinde dikkatle izlenmesi ve stratejik plânlamalarda mutlaka önemle gözetilmesi gereken bir güçtür.

İran'ın petrol üretim sahaları, genelde ülkenin güneyinde ve Körfeze yakın bölgelerdedir. Buna karşın, belli başlı şehirleri, bir başka tanımla enerji (petrol) tüketim alanları (Tahran, Tebriz, vs.) ülkenin kuzeyindedir. İran, Hazar Bölgesi petrolü için bölge ülkelerine "Biz sizin petrolünüzü Hazar'ın güneyindeki, yani İran'ın kuzeyindeki bir limandan alalım, bunun karşılığında ise eşdeğer hacimdeki İran petrolünü, size Körfezde teslim edelim" demektedir. "Swap-takas" adı verilen bu yöntemle her iki taraf da karlı çıkmaktadır. Taşıma mesafeleri ve buna bağlı olarak da taşıma masrafları azalmaktadır. Bu durum, şirketler açısından tercih edilebilir bir seçenektir (Pamir, 1999, s.60).

Esasen 1996'dan beri İran, Hazar limanlarında teslim aldığı Kazak petrolü karşılığında, Basra Körfezi'nden aynı miktarda kendi petrolünü Kazakistan adına ihraç etmektedir. Ancak mevcut swap anlaşması ile yılda iki milyon ton gibi çok küçük miktarda bir petrol ticareti yapılabilmektedir. Türkmenistan ile gerçekleştirilen swap ise ihmal edilebilir düzeydedir. Hazar'dan bu yolla gelen petrol, İran'ın kuzeyindeki rafinerilerde işlenmektedir. Fakat, İran rafinerilerinin mevcut teknolojisi özellikle yüksek sülfürlü Kazak ham petrolünü işlemeye müsait olmadığı için Kazakistan ve İran arasında çok büyük teknik sorunlar yaşanmaktadır.

İran'ın, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan petrollerinin kendi üzerinden akıtılmasını temin etmek için kullanabileceği bir diğer koz ise, gelecek 10-15 yıl içinde petrol talebi, %3-4 gibi müthiş bir ortalama hızla artacak olan Uzak Doğu piyasasına (G.Kore, Japonya, Tayvan vb.) yakınlık kozudur. Bu, hem yeni bir piyasa teklifidir ve hem de aynı dönemde petrol talebi, yıllık ortalama %0.7 gibi düşük bir düzeyde artacağı tahmin edilen Avrupa'nın Hazar petroleri açısından çok da iyi bir hedef olmadığına dikkat çekilmesidir (Pala, 2003, s. 43).

Asya pazarlarının en önemli piyasalardan biri olacağı doğrudur. Ancak, bu, Avrupa piyasasının önemsiz olduğu anlamına gelmez. Her şeyden önce Avrupa piyasasının “yakınlık” avantajı vardır. Üstelik gelecek yüzyılın ilk çeyreğinde, ithal petrole bağımlılık oranlarında belirgin bir artış beklenmektedir. Gerçekten de Avrupa toplam petrol tüketiminin 2010'da %74'ünün ve 2020'de ise %85'inin ithal petrole karşılaması beklenmektedir.

İran ile ilgili olumlu gelişmeler sadece bununla sınırlı değildir. İngiltere, Tahran'daki maslahatgüzarlığı elçiliğe çevirerek, İran'a bir büyükelçi atama kararı almıştır. ABD cephesinde ise, Başkan Clinton tarafından, Mayıs 1998'de, Avrupa, Rusya ve Malezya kökenli firmaların İran'daki petrol yatırımlarının, İran yaptırımlar yasasının dışında tutulacağını açıklanması, petrol endüstrisinde İran'ın geleceği açısından pozitif bir işaret olarak yorumlanmıştır. Mobil önderliğindeki Amerikan petrol şirketlerinin, özellikle Avrupalı şirketler karşısında rekabet güçlerini azaltan İran yaptırımlarının kaldırılması için Başkan'a yazdıkları mektup ise bu resmi tamamlamaktadır. İran'da çeşitli projelere soyunan Almanya ve Fransa'yı da unutmamak gerekir. Esasen, İran'da yapılan son parlamento seçimlerini Reformcuların kazanması ve ardından ABD'nin bazı ticari mallar için yaptırımları yumuşatması gibi çeşitli olayları da İran'ın geleceği hakkındaki olumlu beklentilerin giderek kuvvetlenmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu önemli gelişmelerin tümü, Türkiye'nin dikkatle izlemesi gereken çok kritik gelişmelerdir (Pala, 2003, s. 44).

Halen Avrupa'nın gaz gereksinimi, yerli üretimin dışında büyük oranda (toplam ithalatın %30'u) Rusya'dan temin edilmektedir. Diğer yandan, 2020'ye kadar Avrupa Birliği'ne dâhil olması beklenen 12 ülkenin dokuzu da zaten önemli oranda Rus gazına bağlıdır. Diğer kaynaklar ise, Cezayir, Norveç ve Hollanda'dır. Kuzey Denizi (İngiltere ve Norveç üretimleri) bilinen gaz rezervlerinin, 25 yıl

içinde tükeneceği belirtilmektedir. Bu durumda Rusya ve Cezayir'in dışında, Türkmen, Kazak, Özbek ya da Azerî gazı, alternatif kaynaklar olarak bir potansiyel arz etmektedir. İran, Libya, Nijerya ve S. Arabistan da diğer olası kaynaklardır.

Ana hatları itibarı ile Avrupa'nın enerji politikası üç temel hususa dayandırılmaktadır. Bunlar, rekabetin arttırılması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve arz güvenliğidir. Doğal gaz, petrol ve kömüre göre, çevre etkisi açısından da avantaj oluşturmaktadır. 8 Haziran 2000'de Avrupa Birliği'nin, gaz pazarının %20'sinin liberalleştirilmesi kararını alması ile, rekabetin sağlanması ve bugün sınırlı sayıda kaynak ülkeye bağlı olmaktan kaynaklanan yüksek gaz fiyatlarının kırılması şansı doğmaktadır.

ABD Enerji Bakanlığı tahminlerine göre, 1997'de 380 milyar metreküp olan Avrupa Birliği gaz ihtiyacı, 2020 yılında 730 milyar metreküp olacaktır. Bu büyük artışın karşılanabileceği en önemli kaynaklar arasında, Hazar Bölgesi kaynakları yer almaktadır. 2002 yılında yaklaşık 17,4 milyar m³ gaz tüketen Türkiye'nin, 2010 yılı gaz gereksiniminin 55 milyar m³'e, 2020 yılında ise 80 milyar m³'e çıkacağı, Enerji Bakanlığı'nca ifade edilmektedir. Her ne kadar yurtiçi ve dışından uzman kuruluların, bu rakamların çok yüksek olduğuna ilişkin görüşleri varsa da, sonuçta Türkiye, 2000'li yıllarda büyük bir gaz tüketicisi olmaya adaydır ve gaz temin alternatifleri arasında Hazar kaynakları, belirleyici bir rol oynayacaktır. Bu nedenle, Avrupa ile Türkiye'nin bu kaynaklara yönelik ortak projeleri, maliyetleri düşürmek açısından olduğu kadar, kaynak çeşitliliği açısından da yaşamsal değerdedir. Bilindiği gibi, Avrupa'nın olduğu kadar Türkiye'nin de gaz pazarı büyük oranda Rus gazına bağlıdır ve bu da gerek fiyatlandırma açısından, gerekse stratejik açıdan önemli sorun teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği de, Hazar Havzası ile ilgili politikalarını Amerikan çizgisinde yürütmekte ve yeni enerji kaynaklarına ve yeni pazarlara serbestçe ulaşmak istemektedir. Bu amaçla Avrupa Birliği, bölge ülkelerinin pazar ekonomisine geçmesini ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmasını sağlamak için, milyarlarca ECU'luk mali ve teknik yardımları kendi kurumları aracılığıyla bu bölgeye sevk etmektedir.

8.2.2. Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Türkiye

Türkiye de, enerji alanındaki ihtiyaçları ve bölgesel ekonomik büyümeye

verdiği önem çerçevesinde, başta Hazar bölgesi olmak üzere eski Sovyetler Birliği coğrafyasında bulunan enerji rezervlerinin geliştirilmesinde ve alternatif güzergahlara yönelik çalışmalarda aktif rol üstlenmiştir. Bölge ülkeleriyle tarihî ve kültürel bağları bulunan ve jeostratejik konuma sahip Türkiye, enerji zengini Hazar ve Orta Doğu bölgeleri ile Avrupa arasında bir köprü teşkil etmeyi, ayrıca kendi ihtiyaçlarını da farklı kaynaklardan karşılamayı hedeflemektedir.

Türkiye, Avrasya bölgesindeki yeni oluşumlara cevap verebilmek için Doğu-Batı Enerji Koridoru projesi geliştirilmiştir. Doğu-Batı Enerji Koridoru özünde Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına güvenli ve çeşitli güzergahlardan ulaştırılmasını öngörmektedir. Bu Koridor, Bakû-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Bakû-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ile Hazar Geçişli (Türkmenistan-Türkiye-Avrupa) Doğalgaz Boru Hattı projelerini kapsamaktadır.

Hazar petrollerinin taşınmasında Türkiye'nin Bakû-Ceyhan hattında ısrarcı olmasının sebebi, taşınacak 40-50 milyon ton/yıl ve yaklaşık 150 milyon \$'lık mütevazı gelirden ziyade, uzun vadeli ekonomik ve stratejik çıkarların beklenmesidir. Taşıma gelirinden daha çok, boru hattı inşasında Türk firmalarının olası kazançları, ileride Kerkük-Yumurtalık boru hattının açılması ve Ceyhan limanı çevresinde olası yeni petrokimya tesisleri ve rafineri inşasını da kapsayacak bir ekonomik ve endüstriyel canlanma ile, Ceyhan merkezli bir uluslar arası pazar oluşumunun hedeflenmesi söz konusudur. Daha önemlisi, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelere artık yalnızca Rusya'ya bağımlı olmayan ve kesintisiz petrol ve gaz ihraç seçeneğini sağlamak yoluyla gerçek anlamda ekonomik bağımsızlıklarına kavuşmalarına olanak sağlamak ve böylece Türkiye'nin de bu ülkelerle ilişkilerinin petrolle sınırlı olmayan boyutlara taşınmasına imkân tanımaktır (Pamir, 1999, s.21).

Türkiye aynı anda Avrupa, Avrasya, Orta Doğu, Balkan, Karadeniz ve Akdeniz ülkesi olma ayrıcalığına sahiptir. Bu coğrafyadaki bütün komşuları ile yakın ilişki içindedir. Öte yandan, Türkiye sürâtle gelişen ve enerji ihtiyacı hızla artan bir ülkedir. Ülkemiz artan enerji ihtiyacını karşılarken de tabiatıyla arz kaynaklarını çeşitlendirmek durumundadır. Çok boyutlu bir niteliğe sahip Türkiye'nin enerji stratejisini, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerji arzı güvenliğini sağlamak, bölgenin önde gelen tüketim ve transit terminali olmak

şeklinde özetlemek mümkündür.

Jeopolitik konumu ve bölgeye olan tarihî ve kültürel bağları nedeniyle, Hazar merkezli, soğuk savaş sonrası yeni dünya düzeninin oluşumunda, Türkiye hayati rol oynayacaktır (Efeğil, 2000, s.193).

9. 21. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE YENİ DÜNYA DÜZENİ

20. yüzyılın son çeyreğinde küreselleşme, ülke etkileşimleri, bilim ve teknolojideki hızlı gelişmelerin etkisiyle dünyada siyaset, ekonomi, toplum yapısı ve evrensel değerlerde önemli değişim süreci yaşanmıştır. Doğu Bloğu ve Sovyetler Birliğinin dağılması İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu sistemin sona ermesine neden olmuştur.

Yeni dünya düzeninin küresel ekonomisi, uluslar arası sermayenin egemenliği yoluyla, ekonomik etkinlikler sonunda, sermayenin tekelleşmesine yol açmakta, piyasa ekonomisinin yoksullaştırması, zenginleri daha da zenginleştirmeyi hedef olarak almaktadır. Böylece dünya üzerindeki gelir adaletsizliği yaygınlaşmakta, gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasındaki fark gittikçe büyüyerek, kapatılması olanaksız bir uçurum meydana gelmektedir (Kongar, 2001, s.19).

Hiç kuşkusuz bu gelir adaletsizliği uçurumu, özellikle az gelişmiş ülke halkları arasında Küreselleşmeye, yani yeni dünya düzenine karşı çok olumsuz duygular ve isyana dönük protestolar yaratmaktadır. Özellikle modernleşme kuramı üzerindeki çalışmalarıyla tanınmış ünlü bir siyaset bilimci olan Samuel P. Huntington, konuya ilk olarak 1993 yılında, Foreign Affairs adlı dergide, "Medeniyetler Çatışması?" (The Clash of Civilizations?) adıyla yayımlanan makalesinde değinmiştir. Daha sonra, bu makalenin çok tartışılmasından kaynaklanan bir güdülenmeyle, 1996 yılında Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order) adlı kitabını yayımlamıştır.

Kendi ifadesiyle bu kitap; bir sosyal bilim çalışması değil, soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan Küresel politika değişmelerinin bir yorumudur. Huntington'un uygarlıklar çatışması yaklaşımı da, doğrudan doğruya soğuk savaşın bitimine bağlı; bir küreselleşme ürünüdür. Huntington da kitabında, soğuk savaş sonrasında bütün toplum bilimcilerin ve siyaset bilimcilerin yaptığı gibi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden, yani soğuk savaşın bitiminden sonraki dünya konusunda yeni çözümler ortaya koymaya, bir anlamda hem bu yeni dünyada olup bitenleri anlamaya, hem de onlara yön vermeye çalışmaktadır (Kongar, 2001, s.19).

21. yüzyıla girdiğimiz bugünlerde ise, dünyanın mevcut ortamı, bir taraftan insanlığın yıllardır beklediği gibi çatışma ve ihtilaf alanlarında adil ve kalıcı bir barışın tesis edilerek istikrar sağlanması, uluslar arası bir sistem içinde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest pazar idealleri ve ileri teknoloji doğrultusunda ilerlenmesi için altın fırsatlar ortaya çıkarırken; diğer taraftan da uluslar arası terörizm, dini fundamentalizm, kitle imha silahlarının yayılması, yabancı düşmanlığı, aşırı milliyetçilik ırkçılık, organize suçlar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, ekonomik krizler ve çevre bozulması gibi uluslar arası barış ve istikrara yönelik çeşitli, yaygın ve önceden kestirilmesi zor yeni risk ve tehditlerin çıkmasına neden olmuştur.

Küreselleşme sürecinde, global ticaretin boyutları 21. yüzyılda daha da önem kazanacak, ekonomiler daha fazla uluslar arası mahiyet arz edecek, devlet müdahalesi azalacaktır. Bu arada devlet dışı uluslararası şirket ve bankalar, daha etkin hale gelecekler ve dünyadaki siyasi ve askeri gelişmeleri doğrudan etkileyeceklerdir.

Avrasya'nın batısında ABD desteğinde Avrupa Birliği (AB), doğu bölgesinde; ABD, Çin, Rusya ve Japonya evrensel değerlerdeki ortaklar olarak egemen güçleri oluşturmaktadır. Batı bölgesinde; AGİT, NATO ve AB gibi kurumlaşmış uluslar arası kuruluşlar, doğu bölgesinde; henüz yeterli etkinliğe kavuşmamış AGİT'in yerini tutması mümkün görülen ASEAN ve APEC bulunmaktadır.

Büyük Ortadoğu Projesi ilk kez 2003'de ABD NATO Daimi Temsilcisi R. Nicholas Burns tarafından Prag'da,⁶ ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Marc Grosman, ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezzo Rice (www.whitehouse.gov/news/releases/2003) tarafından değişik fakat hemen hemen yakın zamanlarda ve benzer ifadelerle, yine muhtelif konuşmalarında Başkan Bush

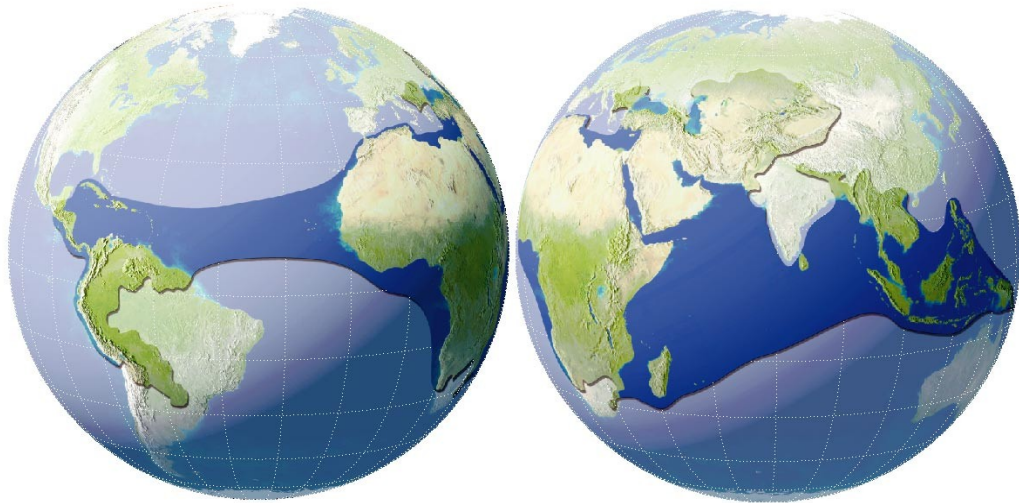
---

⁶ NATO Daimi Temsilcisi R. Nicholas Burns, Prag'da yapılan konferansta Yeni NATO ve Büyük Ortadoğu'ya dikkat çekmiştir. Çek Cumhuriyeti, 19 Ekim 2003.

tarafından, önemli açılışlar, Ulusa Seslenişler ve Kongre konuşmalarında ifade edilmiş, ancak özellikle 2004 Kasım ayında yapılacak Başkanlık seçimlerinin hazırlıklarının başladığı günlerde ve daha sonra 2004 başlangıcında Davos'ta, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından dile getirilmiştir (www.whitehouse.gov/news/releases/2004). ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezzo Rice, bu projeyi dünya kamu oyuna, “Fas’tan Çin sınırına kadar 22 ülkenin siyasi ve ekonomik coğrafyasının değiştirilmesi” olarak tanıtmıştır (www.whitehouse.gov/news/releases/2004).

Küreselleşmenin dinamiklerini yaşayan, network bağlantısı, finansal bağlantılar, özgür ve özgün medya faaliyetleri ve kollektif güvenliği sağlam olan ülkeler, dengeli ve etkin hükümetler, yükselen hayat standartlarının fazla olduğu bölgelerdir ; bahse konu ülkeler/bölgeler “Core-Çekirdek” olarak adlandırılabilir. Ancak bunun aksine Küreselleşmenin dinamiklerinin yaşanmadığı bölgelerde ise, sorunlu rejimler, yaygınlaşan yoksulluk ve hatta hastalıklar, gergin ve tatminsiz kitleler, gelecek neslin global teröristlerine sebep olan kronik eğilimler ve çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Dünyanın bu kesimleri de “Non-integrating Gap” veya sadece “Boşluk” olarak adlandırılabilir. Küreselleşen bu boşluk -ozon deliği- 11 Eylül 2001 tarihine kadar görülmediği gibi fazla dikkati de çekmiyordu; ancak artık fark edilmemesi oldukça zor. Bu durumda küresel güvenlik algılaması ve hassasiyeti olan ABD Silahlı Kuvvetlerinin esas hareket alanı neresi ve müteakip hareket planlamaları için nereleri esas alınacak? Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ortaya çıkan gelişmeler basit bir yanıt vermekte: ‘The Gap-Boşlukta’.

Şeki-9.1. Pentagon’un Yeni Dünya Haritası

Afganistan'ı ve 2nci Körfez Savaşı ile Irak'ın işgalinin ana maksadı, uzun dönemde ABD'nin tüm 'Boşluk'la stratejik bir tehdit olarak ilgilenmek zorunda kalma olasılığıdır. Çekirdek ile Boşluk arasındaki algılama devamlı surette kayıyor. Aradaki açıdan ziyade değişimin hızı ve istikameti daha kritiktir.

Sonuç olarak dünyanın hangi tarafı küreselleşmenin dinamikleri açısından doğru olarak ilerliyor? 6 milyarlık dünya nüfusunun 4 milyarını oluşturan Kuzey Amerika, Güney Amerika'nın büyük kısmı, Avrupa Birliği, Putin'in Rusya'sı, Japonya ve Asya'nın Çin gibi gelişen ekonomileri, Avustralya-Yeni Zelanda ve Güney Afrika.

ABD'nin politik yaklaşımına göre bu haritadaki bağlantısızlık oluşması önemli bir tehlikenin işaretidir .Buna sebep olacak şey ise bu bağlantı içerisinde oluşabilecek "GAP" denilen boşluklardır. Bu boşlukların küçültülmesi ise ancak terörist ağlarının "Dikiş Bağlantı Yeri" olarak tabir edilen ülkelerden- ki bu ülkeler; Meksika, Brezilya, Güney Afrika, Fas, Cezayir, Yunanistan, Türkiye, Pakistan, Tayland, Filipinler ve Endonezya'dır- "CORE" tabir edilen bu jeopolitiğin merkezine giriş yapabilmesidir. ABD teröristlerde yapılan savaşta bu ülkelerle işbirliğine özel önem vermektedir (Barnett, Esquire, Mart 2003).⁷

Avrasya'nın batı bölgesinin politik ve güvenlik sorunları doğu ucundaki sorunlara nazaran daha fazla yoluna konmuştur. 21. yüzyılda Asya-Pasifik bölgesinde, Çin-Rusya-Hindistan ve ABD-Japonya-Güney Kore stratejik oluşumlarının nüfus alanı yarışmasına sahne olması beklenmektedir.

Rusya Federasyonu, Kafkaslar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerinde, SSCB dönemine benzer bir egemenlik kurmaya ve Orta Asya ile Avrupa arasında

---

⁷ Adı geçen dergide yayınlanan yazı, aynı zamanda, Savaş Stratejisti olan yazarı tarafından 2002 yılında Pentagon'da brifing olarak verilmiştir.

bağ ve denge unsuru olmaya çalışmaktadır. RF, Orta Asya üzerindeki kontrolünü güçlendirmesi halinde, Batı Avrasya ile Doğu Avrasya arasındaki boşluğu dolduracak ve Avrasya üzerinde çok büyük ölçüde etkinlik kazanabilecektir.

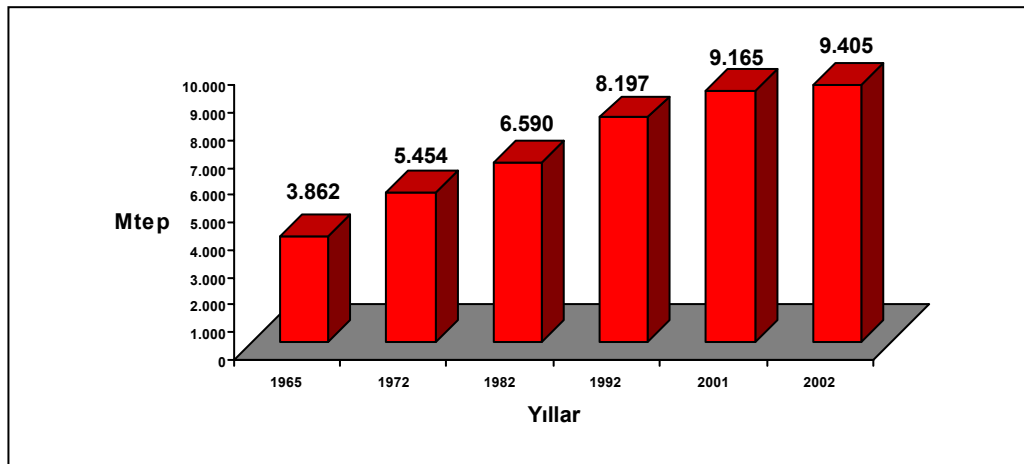
9.1. Dünya Enerji Durumu

9.1.1. Birincil Enerji Tüketimi

Enerji, günümüzde insan için temel gereksinim, ülkelerin gelişimi ve bilgi çağında yer almalarında en önemli araçlardan biridir. Üretim sürecinin gerçekleştirilmesi ve yaşamın çağdaş koşullarında sürdürülmesi, çok büyük ölçüde enerjiye bağlıdır (Aydın, 1999, s.6).

Enerji artık üretim faktörleri arasına da girmiştir. Özellikle ulaştırma sektörü büyük oranda petrole bağımlıdır. Özellikle Kombine Çevrimli Doğal Gaz Türbinlerinin ısıl verimliliğinde beklenen sürekli iyileştirmeler ve çevre dostu bir yakıt olması nedeniyle, yeni elektrik santrallerinde daha çok doğal gazın tercih edileceği, doğal gaz talebinin de hızla artacağı tahmin edilmektedir.

Yaşamın modernleşmesi ve hızla gelişen teknoloji nedeniyle gün geçtikçe enerjiye olan bağımlılığımız artmaktadır. 1965 yılında 3.862 milyon ton eşdeğer petrol (Mtep) olan dünya birincil enerji tüketimi 2002 yılında **%143,5** artarak 9.405 Mtep düzeyine ulaşmıştır. Bir önceki yıla göre ise **%2,6** artırmıştır (BP 2003) (Şekil-9.2).

Şeki-9.2: Dünya Birincil Enerji Tüketimi (1965-2002)

Kaynak : BP 2003

2002 yılında sırasıyla dünyanın en fazla enerji tüketen beş ülkesi *Çizelge*

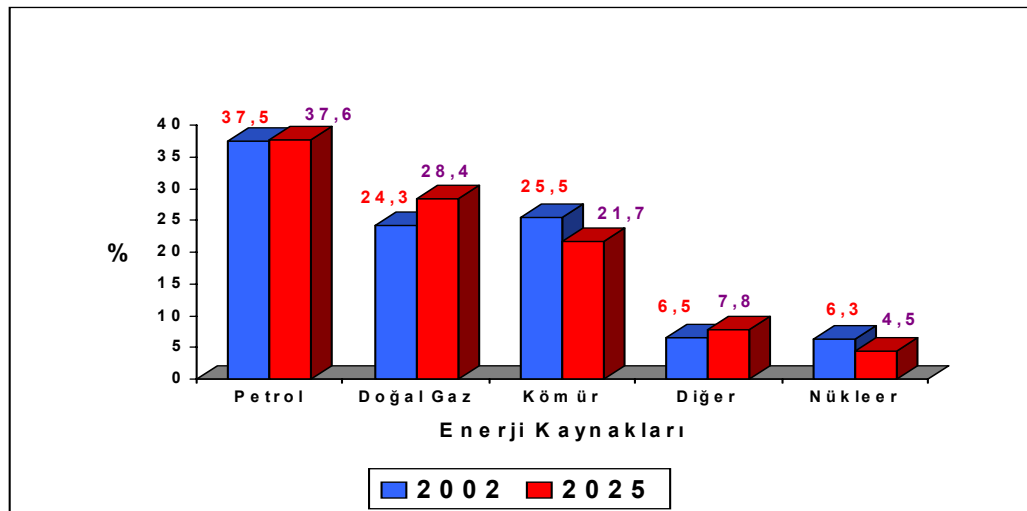
9.1'de görülmektedir.

Çizelge 9.1.: Dünya Birincil Enerji Tüketimde İlk Beş Ülke

Ülkeler (Mtep)	Petrol	Doğal Gaz	Kömür	Nükleer Enerji	Hidro Elektrik	Toplam	Toplamdaki Payı
ABD	894,3	600,7	553,8	185,8	58,2	2 293,0	24,4%
Çin	245,7	27,0	663,4	5,9	55,8	997,8	10,6%
Rusya	122,9	349,6	98,5	32,0	37,2	640,2	6,8%
Japonya	242,6	69,7	105,3	71,3	20,5	509,4	5,4%
Almanya	127,2	74,3	84,6	37,3	5,9	329,4	3,5%
TOPLAM DÜNYA	3 522,5	2 282,0	2 397,9	610,6	592,1	9 405,0	100%

Kaynak : BP 2003

Fosil kaynaklar, gelecekte de birincil enerji tüketimi içinde artan bir payla önemini koruyacaktır. **2025** yılında da dünya genel enerji talebinin **%88**'inin fosil kaynaklardan karşılanacağını öngörülmektedir. Petrol, tüketim artış oranı azalmakla birlikte yine birinci sırada olacak; ancak doğal gaz da, payını kömür ve nükleerden aldığı paylarla yaklaşık %4 arttırıp ikinci sıraya yükselecektir.

Şekil-9.3:Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Kaynak Payları (2002-2025)

Kaynak :BP 2003

9.1.2. Petrol

Tarihî gelişimine ve sanayileşme üzerine etkileri dikkate alındığında petrol 20.yüzyılın en kıymetli hammaddesi olarak değerlendirilebilir (Karadağ, 1990, s.9).

İnsanlığın refahının sağlanmasında, ülkelerin teknolojik gelişiminde petrol temel gereksinimdir.

Önemli bir enerji hammaddesi olan petrolün bir kg'nın yanmasından meydana çıkan enerji 10 500 kcal civarındadır. Bu takriben 3 kg linyit, 3,5 kg iyi kalite odun, 1,5 kg taş kömürünün verebileceği enerji miktarıdır (Aydın, 1999, s.15).

Petrolün önemi, onun enerji kaynağı olma niteliğinden ve terkibindeki diğer maddelerden kaynaklanmaktadır. Petrol, doğrudan 3000 ve dolaylı yoldan da bir o kadar sanayi ürününün girdisini teşkil etmektedir. Bu nedenle birçok sanayi kolu petrole dayalı olarak gelişmiştir.

Ticari anlamda ilk petrol üretimi, 1859' da Amerika'nın Pennsylvania eyaletinde başlamıştır (Kocaoğlu, 1996, s.14). Bu tarihten sonra petrol, enerji ve sanayi hammaddesi olarak kullanımı artıca ve özellikle savaş sanayisinin vazgeçilmez girdisi olması birlikte, devletlerin politikalarını etkilemeye başlamıştır. (Pamir, 1999, s.12) Petrolün enerji sağlayan kaynaklar arasında büyük ölçüde önem kazanması ve uluslar arası ilişkilerde temel güç olması ise Birinci Dünya Savaşı'na rastlar (Gürel, 1975, s.19).

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Rusya'ya yenilmesinin nedenlerinden biri de, Hitler'in Moskova' yerine hedef değiştirip, Kafkasya'daki üç petrol merkezine (Maikop, Grozni ve Bakû) yönelmesidir. 1942'de, Almanlar, Rostov ve Maikop'u almışlar; ancak Ruslar şehri terk ederken petrol tesislerini tahrip etmişlerdir. Hitler'in, Mareşal Von Manstein'a söylediği, "Bakû petrolünü ele geçirmediğimizde savaşta yenilmiş sayılırız" sözü gerçekleşmiş ve Almanya 1943 yılı başından itibaren Kafkas cephesinden çekilmeye başlamıştır (www.btc.com.tr/2003).

1965 yılında günde 31.803 varil/gün olan dünya petrol üretimi 2002 yılında %132,5 artarak 73.935 varil/gün'e ulaşmıştır. Dünyada yaklaşık 70 üretici ülke bulunmakta, ancak üretimin önemli bölümü birkaç ülke tarafından sağlanmaktadır. 2002 yılında en çok petrol üreten ilk beş ülke; Suudi Arabistan, Rusya, ABD, Meksika ve Çin olmuştur. (Çizelge 9.2) Bölgeler bakımından ise Orta Doğu (%28,5) en önde gelmektedir.

Çizelge 9.2. Dünya Petrol Üretiminde İlk Beş Ülke (2002)

Ülkeler 1 000 v/g)	1965	2001	2002	1965/2002	2001/2002	Toplamdaki Payı
Suudi Arabistan	2 219	8 992	8 680	291,2%	-3,7%	11,8%
Rusya	Elde edilemedi	7 056	7 698	22,4%	9,1%	10,7%
ABD	9 014	7 670	7 698	-14,6%	0,3%	9,9%
Meksika	362	3 560	3 585	890,3%	1,0%	5,0%
Çin	227	3 306	3 387	1 393,1%	2,5%	4,8%
TOPLAM DÜNYA	31 803	74 350	73 935	132,5%	-0,7%	100,0%

Kaynak : www.btc.com.tr

Teknolojinin gelişmesi ve yaşam standartlarının yükselmesi ile birlikte enerjiye olan bağımlılığımız hızla artmaktadır. Enerji tüketimi içinde de en fazla paya sahip petrol tüketimi de buna paralel olarak artmaktadır. Dünya petrol tüketimi 2002 yılında 1965 yılına göre %130,5 ve 2001 yılına göre %0,1 artarak 3.522,5 tona ulaşmıştır.

Petrolün, 2020'ye kadar, özellikle kara ve hava taşımacılığı alt sektörlerinin hızla büyüyen enerji talebinin karşılanmasında artan oranda kullanılacağı değerlendirilmektedir. Yapılan tahminlere göre, önümüzdeki 20 yıl içinde, dünya petrol tüketiminde gerçekleşecek yaklaşık iki milyar ton'luk (15 milyar varil) ilave artışın %59'u "ulaştırma" sektöründen kaynaklanacaktır (Pala, 2003, cilt 9, sayı 1 s.9).

Jeopolitik güç olarak adlandırılan veya jeopolitik güç adayı olarak gösterilen ülkelerin günümüzün geçerli enerji kaynağı petrole birinci sıradan müşteri oldukları görülmektedir. 2002 yılında dünya petrol tüketiminde ilk beş ülke; ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Rusya olmuştur (Çizelge 9.3).

Çizelge 9.3: Dünya Petrol Tüketiminde İlk Beş Ülke (2002)

Ülkeler Milyon Ton)	1965	2001	2002	1965/2002	2001- /2002	Toplamdaki Payı
ABD	548,9	896,1	894,3	62,9%	-0,2%	25,4%
Çin	11,0	232,2	245,7	2133,6%	5,8%	7,0%
Japonya	87,9	247,5	242,6	176,0%	-2,0%	6,9%
Almanya	86,3	131,6	127,2	47,4%	-3,3%	3,6%
Rusya	Elde edilemedi	122,3	122,9	-15,9%	0,5%	3,5%
TOPLAM DÜNYA	1 528,3	3 517,1	3 522,5	130,5%	0,1%	100,0%

Kaynak : www.btc.com.tr

9.1.3. Doğal Gaz

Sanayileşmenin arttığı ve modern yaşamın vazgeçilmez ögesi konumuna gelen konfor bilincinin yerleşmeye başladığı günümüzde, milenyum yakıtı olarak adlandırılan doğal gazın önemi gittikçe artmaktadır. 1965 yılında 632,1 Mtep olan doğal gaz tüketimi, 2002 yılında %261 artarak 2.282 Mtep' e (2 trilyon 535,5 milyar m³) ulaşmıştır. 2001 yılına göre ise %2,8 artmıştır. Bu oran petrolde %0,1' dir. Dünya enerji tüketimi içinde doğal gazın payı sürekli artış göstererek, 1965'te %16,4; 1970'de %18,4; 1980 %19,7; 1990'da %22; 2002 yılında %24,3'e ulaşmıştır.

Dünya doğal gaz rezervleri hızla artmaktadır. 1982 yılında 85,90 trilyon m³ olan dünya doğal gaz rezervi 2002 yılında %81,4 artarak 155,78 trilyon m³'e yükselmiştir. Bir önceki yıla göre artış oranı %0,1 dir. Dünyada en çok rezerve sahip beş ülke Çizelge 10.4'de gösterilmiştir.

Doğal gaz, fosil yakıtlar içinde tüketim artışı en yüksek olan yakıttır. 2025 yılında dünya birincil enerji tüketiminde doğal gazın payı yılda %2.8 artarak %28,4' e ulaşacağı değerlendirilmektedir. Bu artışın %60'ının doğal gaza dayalı elektrik santrallerinden kaynaklanacağı tahmin edilmektedir.

Çizelge 9.4. Dünyada En Çok Doğal Gaz Rezervine Sahip 5 Ülke (2002)

Ülkeler Trilyon m ³)	1982	2001	2002	Toplamdaki Payı	R/Ü Oranı (Yıl)	1982/2002	2001/2002
Rusya	Elde edilemedi	47,57	47,57	%30,5	81,2	%0,3	0
İran	13,67	23,00	23,00	%14,8	+100	%68,3	0
Katar	1,76	14,40	14,40	%9,2	+100	%720,2	0
Suudi Arabistan	3,43	6,22	6,36	%4,1	+100	%85,3	%2,3
BAE	0,81	6,01	6,01	%3,9	+100	%642,6	0
TOPLAM DÜNYA	85,90	155,64	155,78	%100,0	60,7	%81,4	%0,1

Kaynak : www.btc.com.tr

9.2.Küresel Jeopolitiğin Yeni Parametreleri

9.2.1. Jeopolitiğin Tanımı ve Önemi

Jeopolitik, politika belirlenmesi amacı ile, bir ulusun, uluslararası topluluğunun veya bölgenin jeopolitiğinin değişmeyen ve değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirilmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran bir bilimdir. Jeopolitik, coğrafyanın sadece siyasi coğrafya bölümünden değil fiziki coğrafya, biyolojik coğrafya, beşeri coğrafyadan yararlanır, zaman unsurunu kullanır, geleceğe ait hükümler çıkarır, politik hareket tarzları üretilmesi, bunlardan uygun olanının seçilmesi ve uygulaması işlevinin yerine getirilmesi için gerekli yol yöntemi belirler, verileri değerlendirerek bilimsel temel oluşturur, yani jeopolitiğin işlevi politika belirlemek değil, politika üreteceklere veri hazırlamak ve sunmaktır.

Jeopolitiğin önemini ise “ Devletlerin politikaları coğrafyalarındadır “ sözü ile en iyi Napolyon ifade etmiştir. Bir bölge veya ülke Jeopolitiğinin değerlendirilmesi üç düzeyde ve üç aşamada yapılabilir. Birinci aşama, ülkenin coğrafi gücünün ; İkinci aşama, insan unsuruna dayanan sosyal, ekonomik, politik ve askeri gücünü

belirlemeyi amaçlar üçüncü aşama ise, her ikisini ve bunlarla beraber zamanı da dikkate alan toplu değerlendirmedir. Her üç aşamadan önce global düzeyde ve buna dayanılarak bölge düzeyinde inceleme yapılır. Tehdit her üç aşamada yapılan araştırmanın bir bütün olarak sonucudur. Özetle jeopolitik statik durumlardan çok, bu durumların nedenleri eğitimleri ve gelişmeleri üzerinde çalıştığına göre geleceği yada geleceğin ihtimallerini bulmaya çalışır.

Günümüzde güvenlik politikaları ile ilgili olarak yapılan yorum ve tartışmalarda sıkça jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi ve jeokültür kavramları ile karşılaşmaktadır. Jeopolitik ve jeostrateji kavramları eskiden de bilinen ve kullanılan kavramlar olmasına karşın jeoekonomi ve jeokültür kavramları yeni kullanılmakta ve karşımıza jeopolitiğin yeni faktörleri olarak çıkmaktadır.

Bu konuların başında bulunan “jeo” ön eki latince “geo” kök sözcüğünden ileri gelmektedir. “Geo” kök sözcüğü çeşitli yazarlara göre farklı kullanılmakla beraber ait olduğu kavrama bir “mekan” açısı getirmektedir. Geo kök sözcüğü ile kimi yazarlar mekan olarak tüm dünyayı kastederken, kimileri ise belirli bir bölgeyi ifade etmektedirler. Her iki halde de “geo-jeo” kök sözcüğünün ait olduğu kavrama bir “mekan açısı-boyutu” getirdiği değerlendirilmektedir.

Jeostrateji, jeoekonomi, jeokültür, jeoekoloji, jeotarih, jeoetnik ve jeohukuk bir bilim dalı ve sistem olarak kabul edilen jeopolitiğin alt sistemleri olarak sayılmaktadır. Jeopolitik ve jeostrateji kavramlarını tarihi gelişimi ile beraber tanımak için, ağırlıklı olarak gelecek yüzyılda dünya politikasını etkileyeceği varsayılan yeni jeopolitik faktörlerden; jeoekonomi ve jeokültür kavramlarını özet olarak incelemek ve 21. yüzyıla girerken çatışmaların ulaştığı yeni boyutları kısaca değerlendirmek gereklidir.

9.2.2. Jeopolitik Kavramının Gelişimi

Jeopolitik kavramı, esas itibariyle bir devletin politikası üzerine coğrafyanın etkileri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdaki coğrafyanın kapsamı içerisinde ülke sınırları, sınırdaki değişikliklerin nedenleri, dağlar, ovalar, vadiler, platolar, doğal kaynaklar, şehirlerin oluşumu, endüstri bölgeleri ve ulaştırma yolları, ekonomi, insanlar, denizler, çevre ve iklim gibi faktörler de bulunmaktadır. Bütün bu faktörler, bir ulusun politik şansını ve imkanlarını belirlemektedir.

Bu kavramın ilk ortaya çıkışı, “politik coğrafya” olarak, 18 nci yüzyıla rastlamaktadır. Bu kavramı ilk kullananlar, 1900 yıllarında Almanya’da Münih Üniversitesi coğrafya profesörü Karl Haushofer (1869-1946) ve İsveç’de Rudolf Kjellen’dir. Rudolf Kjellen, bu kavramın yaratıcısı olarak bilinmektedir.

Jeopolitik kavramı İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde tarih alanında ve politik bilimlerde yayınlanan eserlerde sıkça kullanılmış ancak savaştan sonra uluslararası ilişkilerdeki tartışmalarda ve özellikle Almanya’da, uzun zaman tabu olarak algılanmış ve pek kullanılmamıştır. Bunun nedeni ise savaş öncesinde Almanya’da, Alman jeopolitikçilerinin “Lebensraum” teorileri ile jeopolitik kavramını, Almanya’nın saldırgan politikalarını yasallaştırmak amacıyla kullanmak istemeleri olmuştur. Özellikle Alman ırkçılığının ve Nazi emperyalizminin teorisyeni olan Karl Haushofer, yazdığı eserlerde Alman emperyalizmini coğrafya koşulları ile haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Jeopolitik kavramı 1980’li yıllarda, özellikle ABD’de yeniden kullanılmaya başlanmış, o zamanki Dışişleri Bakanı Henry Kissinger bu kavramı, bir tarz içerisinde organize olup stabil ve global bir güç konsantrasyonunu yaratacak olan yönetim gücünün rekabeti olarak tanımlamıştır. Bir Amerikan ansiklopedisi (Webster’s New Encyclopedia Dictionary 1990) jeopolitiği şu şekilde tanımlamaktadır: Jeopolitik, coğrafya, ekonomi ve nüfus sayısı gibi faktörlerin bir devletin politikasına, özellikle dış politikasına olan etkilerinin araştırılmasıdır. Bir başka tanıma göre ise jeopolitik mekan ve güç için yapılan rekabettir. Alman literatüründe ise jeopolitik, bir devletin politikası üzerine coğrafi mekanın etkilerinin öğretisidir.

9.2.3. Jeostrateji Kavramının Gelişimi

Jeostrateji jeopolitikten türemiştir ve onun bir alt sistemidir. Bu kavramı ilk olarak 1932 yılında yine Karl Haushofer kullanmış ise de jeostrateji, Haushofer’in bir çalışma alanı olmamıştır. Bu alanda gerçek anlamıyla çalışan ABD’den Frederick L. Szhumann ve Andrew Gyorgy’dır.

Alfred Thayer Mahan’ın ifadesi olan “teori ile ilgili üst yapı zaman içerisinde değişmeli ya da tamamen terk edilmelidir” düşüncesini Gyorgy geliştirerek, “The Journal of Politics” isimli dergide yazdığı “The Geopolitics of War” isimli makalesinde şu şekilde formüle etmiştir: “Savaş stratejisi, dünya ölçeğinde

planlanmalı ve barışın kısa süren periyodunda savaşa hazırlanılmalıdır.” Bununla, Napolyon zamanından beri temsil edilen klasik dogma geliştirilerek yeni bir jeostrateji doğmuştur. Bu dogma, “nerede bulunursa bulunsun rakibin silahlı kuvvetlerinin hedef olması gerektiğini” içermektedir.

Amerikan kaynaklarında jeostrateji; jeopolitiğin, strateji sorunlarını kapsayan çalışma sahası, bir tek coğrafi bölge için stratejik faktörlerin karakteristik kombinasyonları ve bir hükümet tarafından temel stratejinin jeopolitik üzerine tatbik edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre de jeostrateji, büyük boyutlar içinde ve büyük imkanları ile savunma hareketinin bir bütünüdür. Alman kaynaklarına göre jeostrateji, coğrafi ve belirli bölgesel ve çevresel şartların ışığı altında güvenlik politikası hedeflerinin, planlı olarak gerçekleştirilmesine yönelik konseptlerdir. Jeostrateji, hedefe ulaşmak için jeofaktörlerden istifade etmektir. Jeostratejinin temel faktörleri şunlardır: Ekonomik durum, askeri güç, teknoloji, iç istikrar, ideoloji, tarih ve gelenekler, güvenlik politikası ve dış politika, jeopolitik durum ve stratejik faktörler. Jeostratejinin temel kavramları ise durum, mekan ve askeri güçtür.

Bu güç-mekan konumu değişikliği ile bir devletin jeostratejik durumu ilişkisine, Türkiye ve Almanya örnek olarak gösterilebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile (bir gücün yok olması-zayıflaması) Türkiye ve Almanya yükselen devletler olarak ortaya çıktılar. Bu iki gücün birden yükselmesi ise –aynı mekanda- jeostratejik alanda çatışmalarına yol açmıştır. Aynı iki ülke (Türkiye ve Almanya) Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olmalarına rağmen Rusya'nın savaştan çekilmesi ile (bir gücün yok olması ile) jeostratejik alanda (Kafkasya'da) yine çatışmışlardır. Bu nedenle çatışma nedenleri ve savaş sebepleri araştırmaları, politik ve askeri etkiler üzerindeki anahtar bilgileri vereceğinden jeostratejik parametreleri de içermelidir.

9.2.4. Jeopolitiğin Yeni Kavramları

Jeopolitiğin yeni faktörleri olarak Jeoekonomi ve Jeokültür karşımıza çıkmıştır. Günümüzde bu iki kavram çok sık olarak gündeme gelmektedir. Jeoekonomi günümüzde ülkeler arası bir ekonomik rekabetten çok, ekonomik bölgelerin Jeoekonomik rekabeti ve çalışması söz konusu olmaktadır. Samuel P. Huntington'a göre bu nedenle ileri teknoloji alanı olan Amerika, Avrupa ve

Japonya, Doğu Asya arasında bir Jeoekonomik rekabet yaşanmaktadır. Bazı düşüncelere göre gelişmiş ülkeler, Jeopolitik dönemden Jeoekonomik çağa geçmektedirler. Bir zamanlar toprak ve koloniler için savaştan güçler şimdi, teknolojik liderlik ve global ileri teknoloji pazarlarına hakimiyet için savaşılmaktadır. Paul Kennedy “Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü” eserinde Jeoekonominin faktörleri olarak, coğrafya, şehirler, nüfus hammadde kaynakları, tarım, endüstri teknolojisi, ekonomik bağımsızlık, karşılıklı bağımlılık, ticaret, ulaştırma ve ekonomi politikasını saymaktadır.

Kavram olarak 1990’lı yıllarda oluşan Jeokültür⁸ Amerikalı politik danışman Samuel P. Huntington’un tezi ile Jeopolitik tartışmalara yeni bir boyut kazandırılmıştır. Huntington’a göre; dünya dini ve etnik blok teşkilleri ile çatışmalarının eşliğinde olduğu bir çağa giriyordu. Sınırlar artık ulusal devletleri değil kültür bölgelerini gösterecekti. Geleceğin global politik çalışmaları uygarlıkları birbirinden ayıran çizgiler üzerinde olacaktır.

Huntington 21. yüzyıldaki büyük savaşların medeniyetler arasında meydana geleceğini ileri sürerken, karşıt medeniyetlerinden Katolik dünyası, Ortodoks dünyası, İslam dünyası ve Konfüsyen devletler olduğunu belirtmektedir. İleri sürdüğü tezin özeti; 19 nci Yüzyılda devletler, 20. Yüzyılda ideoljiler çarpıştı, 21. Yüzyılda ise kültürler çarpışacaktır. Jeokültür’ün Huntington’un tezi sayesinde, politik güç mücadelelerindeki karar süreçlerinde bir güvenlik politikası parametresi olarak Jeopolitik alandaki yerini aldığını görmekteyiz.

Özetle; Günümüzde uluslar arası ilişkilerde ekonominin önemli bir yere sahip olduğunu, Jeoekonomi ile devletle arasındaki rekabetin yeni bir biçim aldığı anlaşılmaktadır. AB, NAFTA, APEC Jeoekonomik nedenlerle kurulmuşlardır. Bu oluşumların bir amacında karşılıklı bağımlılık yoluyla muhtemel çatışmaları

---

⁸ Jeokültür kavramı esaslı olarak ilk defa Samuel P. Huntington’ın Medeniyetler Çatışması isimli eserinde ortaya konulmuştur.

önlemeye yöneliktir. Gelişen pazarlar, ordular ve diplomasinin yerini almaya başlamıştır, Artık “ekonomik diplomasi”den söz edilmektedir. Son 11 Eylül Olayı da dikkate alındığında; uluslar arası güç mücadelesinde kültürün bilinçli olarak bir araç haline getirilmeye çalışıldığı, ülkelerin ekonomik, siyasi, askeri menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri ve taraf oldukları görülmektedir.

9.2.4.1 Jeoekonomi

Jeoekonomi kavramı nadir kullanılan bir kavramdır. İlk kullanımı tam olarak bilinmemekle beraber, 1930’lu yıllarda Almanya’da kullanıldığı sanılmaktadır. Jeoekonomi, jeopolitik ve jeostratejinin bir bölümüdür. Kaynaklara el koyma hedefine yönelik olan savaşların esas nedeni diğer sebeplerin yanında jeoekonomik faktörlerdir. 19 uncu yüzyılda kolonileşmenin esas amacı da jeoekonomik nedenlerdir. Her iki dünya savaşının nedeni de esas olarak jeoekonomidir.

Bütün savaşların ekonomik nedenlerle çıktığı söylenemezse de, bütün savaşların taraf olan ülkenin ekonomik kabiliyeti ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu nedendir ki, operatif ve stratejik planlamada düşmanın ekonomik kaynakları hedef olarak alınmaktadır. İngiliz tarihçi Paul Kennedy yayınladığı “Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü” isimli eserinde bir devletin çatışmalara dayanabilme kabiliyetini ekonomik temelinin güçlülüğüne bağlamaktadır.

Bu nedendir ki, ülkeler tek başlarına idame ettiremeyecekleri ekonomik güçlerini ekonomik ittifaklar ve birliktelikler yoluyla sağlamak istemektedirler. Avrupa Birliği’nin kuruluşu esas olarak jeoekonomik nedenlerden dolayıdır. NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Konferansı), G-7 (Yedi büyük ekonomik güç grubu-Rusya’nın katılımı ile G-8 oldu) ve KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi) jeoekonomik nedenlerle kurulmuşlardır. Bu organizasyonların bir amacı da karşılıklı ekonomik bağımlılık yoluyla muhtemel çatışmaları önlemeye yöneliktir.

Günümüzde karşılıklı ülkeler arası bir ekonomik rekabetten çok, ekonomik bölgelerin jeoekonomik rekabeti ve çatışması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle ileri teknoloji alanı olan Amerika-Avrupa ve Japonya Doğu Asya arasında bir jeoekonomik rekabet yaşanmaktadır. 1998 yılı başlarında Güney Asya’da baş gösteren ekonomik kriz bu açıdan değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye önderliğinde kurulan KEİB’den sonra Türkiye ve Almanya ilişkilerinin bozulmaya

başlaması da bu açıdan kıymetlendirilmelidir.

Günümüzde sıkça ifade edilen Kuzey-Güney çatışması da esas itibarı ile jeoekonomik bir çatışmadır. Üçüncü Dünya uzmanları Jean-Christophe Rufin “İmparator ve Yeni Barbarlar” isimli eserinde ve Peter Grubbe de “Üçüncü Dünyanın Batışı” isimli eserinde, Doğu-Batı çatışmasının sona erdiğini, onun yerine Kuzey ile Güney arasında bir cepheleşme meydana geldiğini ifade etmektedirler. Doğu ile Batı ideolojik olarak ayrılırken Kuzey ile Güney jeoekonomik olarak bölünmektedir.

Jeoekonominin faktörleri olarak şunlar sayılmaktadır: Coğrafya, şehirler, nüfus, hammadde kaynakları, tarım, endüstri, teknoloji, ekonomik bağımsızlık, karşılıklı bağımlılık, ticaret, ulaştırma ve ekonomi politikası.

Jeoekonominin bu faktörlerinin kendi içinde ağırlık ve önemleri zaman içinde değişmektedir. Günümüzde bilimsel eserlerde “endüstri çağına” sona erdiğine ve onun yerine “bilgi çağına” geçmekte olduğumuza dair fikirler ifade edilmektedir. Almanya, eski Çin Büyükelçisi ve bilim adamı Konrad Seitz’e göre, dünya tarım çağından endüstri çağına geçerken nasıl bir değişim yaşamışsa, bilgi çağına geçerken de benzer bir değişimi yaşayacaktır. Endüstri çağında kapital merkezi üretim faktörü iken, bilgi çağında stratejik kaynak ise bilim olacaktır. Geleneksel tahıl, hammadde ve enerji gibi doğal kaynakların yanında çelik endüstrisi, tersaneler ve ağır makine sanayi anlamlarını kaybedecekler ve bunların yerini araştırma ve geliştirme yoluyla bilim alacaktır. Dünyaya, geniş topraklara ve materyal kaynaklara hükmeden uluslar değil, teknoloji ve fikir üreten uluslar hakim olacaktır. Ulusların güç sıralamasını asker ve top sayısı değil teknolojik güçleri belirleyecek ve askeri güç de bilgi ve uzay tekniğinin bir fonksiyonu olacaktır.

Benzer şekilde Amerikalı gelecek araştırmacıları Alvin ve Heidi Toffler “21. yüzyılda hayatta kalmak” isimli eserlerinde bilgisayarların, bilgi ağlarının ve uyduların artan bir eğilimle endüstri üretimini ve modern silah teknolojisini belirleyeceği görüşünü savunmaktadırlar. Alvin ve Heidi Toffler’e göre bilim, bugün için her modern ekonomi ve her nitelikli ordu için en önemli kaynaktır. Bilgi devrimi içerisinde önde olan başkalarından daha güçlü olacaktır.

Paul Kennedy yayınladığı “21. Yüzyıla Hazırlık” isimli eserinde kominikasyon, biyoteknik, robotik ve yeni endüstri devriminden ve global

problemlerden bahsederek gelecek yüzyılda bu alanlarda en iyi hazırlığı yapan toplumların ayakta kalacaklarını ifade etmektedir. Bu görüşte olanlar ayrıca ekonomik güç ve kültürel çekim gücü gibi (soft power) faktörlerin bir anlam kazanırken askeri gücün (hard power) daima azalan bir rolü olduğu fikrini de savunmaktadırlar.

Değerlerin bu değişimi dünya politikasında temel bir dönüşüme sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkeler jeopolitik dönemden jeoekonomik çağa geçmektedirler. Bir zamanlar topraklar ve koloniler için savaşın güçler şimdi teknolojik liderlik ve global ileri teknoloji pazarlarına hakimiyet için savaşmaktadırlar.

9.2.4.2 Jeokültür

Doğu-Batı çatışmasının sona ermesinden sonra; dünya daha kompleks bir hale geldi ve bir kaos içerisinde henüz mekan parametreleri tam olarak tespit edilemeyen çatışma potansiyelleri oluştu. Eski Yugoslavya'dan Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya kadar bir çizgi boyunca ortaya çıkan çatışmaların ne anlama geldiği konusunda toplumlar ve bilim adamları yeni bir koordinat sistemi aramaya başladılar. Bu arayış esnasında Amerikalı politik danışman Samuel P. Huntington'un tezi "Kültürlerin Savaşı" (Clash of Civilizations) büyük bir popülerite ile tüm dünyanın dikkatini çekti. Huntington'un öne sürdüğü tez özet olarak şudur: 19 uncu yüzyılda devletler, 20. yüzyılda ideolojiler çarpıştı. 21. yüzyılda ise kültürler çarpışacaktır. Huntington'un tezindeki ana unsurlar şu şekilde özetlenebilir:

- Gelecekte çatışmalar devletler arasında değil kültürler arasında olacaktır.
- Anglo-Sakson batılı kültürün dünya politikasındaki etkisi ve batılı değer sistemleri gerilemektedir.
- Dünya sekiz büyük uygarlık grubuna ayrılmaktadır. Bunlar şunlardır: Batı (ABD dahil), İslam, Slav-Ortodoks, Hindu, Güney Amerika, Japon, Çin ve Afrika.
- Çeşitli kültürlerin değerleri ve felsefi normları birbirileri ile uyumsuzluk halindedir.
- Kültürel bilinç ve dini fundemantalizm.

- Kùltürler arası çatışmalar aynı kùltür içindeki çatışmalardan daha şiddetli olmaktadır.
- Uluslararası organizasyonlar (BM- Güvenlik Konseyi, IMF gibi) tek taraflı olarak batının ilgilerini temsil etmektedir.
- Batı kùltürü ile İslam arasında büyük bir gerilim potansiyeli vardır.
- İslami devletler ve Çin Batı'ya karşı silahlanmaktadır.

Gerçi bu tez yeni değildir. Bu yüzyılın başında Alfred Hettner “Yeryüzüne Kùltürün Girişİ” (Gang der Kultur über die Erde) isimli eserinde, 1930’lu yıllarda Heinrich Schmittner “Kùltürlerin Savaşının Hayat Alanı” (Lebensräune im Kampf der Kulturen) isimli araştırmalarında bu konuya değİndiler. Altmışlı yılların başında Fransız filozof Raymond Aron “Barış ve Savaş” isimli eserinde Doğu-Batı çatışmasının uzun sürede bir uygarlıklar çatışmasına döneceğini yazıyordu. İngiliz filozof Arnold Toynbee de kırklı yıllarda dünyanın ideolojik ayırımının sona ereceğini onun yerine dinlerin geçeceğini söylüyordu. Ancak kavram olarak 1990’lı yıllarda oluşan jeokùltür, Huntington’un tezi ile jeopolitik tartışmalara yeni bir boyut kazandırdı. Huntington’a göre dünya, dini ve etnik blok teşkillerin ve çatışmalarının eşİğinde olduğu bir çağa giriyordu. Sınırlar artık ulusal devletleri değil kùltür bölgelerini gösterecekti. Geleceğin global politik çatışmaları uygarlıkları birbirinden ayıran çizgiler üzerinde olacaktı.

Huntington’a göre NATO batı uygarlığının güvenlik organizasyonudur. Batı ile tarihi, dini ve kùltürü aynı olan devletler eğer istiyorlarsa NATO’ya alınmalıdır. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan NATO’ya hemen alınmalı, Baltık devletlerine, Slovenya ve Hırvatistan’a kapı açık tutulmalı, ancak Ortodoks ve hele hele Müslüman devletler NATO’ya alınmamalıdır. Huntington bir demecinde Türkiye’nin NATO üyeliğinin gözden geçirilmesi gerektiğini iddia ederken, bir başka demecinde de Ortodoks Yunanistan ve Müslüman Türkiye’nin NATO’dan çıkarılmasını, en azından bu ülkelerin NATO içinde üyeliklerinin anlamsız kılınmasını istemektedir. AB’nin Türkiye’yi reddetmesinin esas nedeni de Huntington’a göre Türkiye’nin Müslüman ülke olmasıdır. Huntington aslında NATO’nun ve AB’nin doğuya genişlemesinin ideolojisini formüle etmektedir.

Huntington’un tezi ile Jean-Cristophe Rufin’in tezi (Rufin, 1993) -Kuzey-Güney Çatışması- birbiri ile paralellik halindedir. Rufin kitabında eski Doğu ve Batı

Roma'yı birbirinden ayıran sınır çizgisine (Limes) büyük önem ve anlam vermektedir. Huntington ise kendi tezini ispat için bu sınırı kullanmaktadır. Huntington'a göre bu sınır, Batı Roma'nın varisleri olan Katolik-Protestan dünyayı diğer kültürlerden Ortodoks-İslam ayıran bir kültür sınırınıdır. Bu sınır Kuzey Denizi'nden Adriyatik'e kadar inmekte, Finlandiya ve Baltık devletlerini Rusya'dan ayırmakta, Polonya'yı batıya iterek Beyaz Rusya, Ukrayna ve Romanya'dan geçerek Hırvatistan'ı Sırbistan, Bosna ve Karabağ'dan ayırmaktadır.

İkinci çizgi Doğu-Batı istikametinde Adriyatik'ten Karadeniz'e doğru uzanmaktadır. Bu çizgi ise Habsburg İmparatorluğu'nu Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmaktadır. Huntington'a göre bu sınırlar boyunca bir tarafta Hıristiyan batılı kültürü, diğer tarafta ise Ortodoks-Hıristiyan ve İslam kültürü bulunmaktadır ve bu çizgi boyunca da çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir sınır ise Kafkasya'da bulunmaktadır. Burada ise Ermenistan-Azerbaycan arasında, Çeçenistan'da, Tacikistan'da ve önceleri Afganistan'da Rus Ortodoks ve İslam kültürü arasındaki çatışmalar yaşanmaktadır.

Jean-Cristophe Rufin tezinde bir "Avrupa Kalesi" (Festung Europa) eğiliminden bahsederken Huntington benzer şekilde şunu ifade etmektedir; her kim Batı'yı bir arada tutmak istiyorsa, ülke içinde batılı kültürü sadece muhafaza etmemeli, aynı zamanda batının sınırlarını da tarif etmelidir. Bunu sağlamak için batılı olmayan toplumlardan batıya yapılan göçler sınırlandırılmalıdır. Bunu bütün büyük Avrupa'lı devletler yapmaktadır. ABD'de buna başlamıştır. Ayrıca batıdaki göçmenler de asimile edilmelidirler (Huntington, 1996).

Huntington gelecekteki dünya savaşını şu şekilde senaryolaştırmaktadır. Çin ve onun İslami müttefiki olan İran, Avrupa'yı tehditle korkutmak amacıyla gizlice Bosna ve Cezayir'e nükleer roketler temin ederler. Sırlar da geleneksel Hıristiyanlığın savunucuları olarak (!) bu nükleer roketlere el koymak amacı ile Saraybosna'ya saldırırlar. Daha sonra intikam amacıyla Cezayir'den Avrupa'ya nükleer roketler ateşlenir. Almanya'da bir dergide, Huntington eleştirilirken "Huntington'un ülke içindeki çok kültürlülüğün ABD'yi ve Batı'yı, ülke dışındaki evrenselliğin ise Batı'yı ve Dünya'yı tehdit ettiğini kitabında özetlediği" ifade edilmektedir (Der Spiegel, 48/1996, s.178-179).

Günümüzde Batı'da tartışılan konu Huntington'un reddettiği "evrensel kültür"

dür. Ancak Uluslararası güç mücadelesinde kültür bilinçli olarak bir araç haline getirilmiştir. Komünikasyon ağlarının tüm Dünya'yı kapsadığı, globalleşme sayesinde Dünya'nın tamamının tek başına bir köy haline geldiği günümüzde uygarlıklar arası büyük kültür çatışmalarının oluşumu pek mümkün değildir, ancak kültür çatışmalarının politik güç mücadelelerinde araç olarak kullanılmaya başlanılmış olması acı bir gerçektir.

Huntingon kitabının sonunda –artık bir anlam ifade etmeyen- kültürler arası diyaloga çağrı da yapsa çok geçtir. Avrupa'da Avrupa'nın güvenlik politikasının oluşturulduğu kurumlarda yapılan gelecek yüzyıla ait tehdit değerlendirilmesi ile ilgili dersler, seminerler ve konferanslarda –Huntingon'un düşüncesi paralelinde- içinde Türkiye'nin de yer aldığı İslami ülkeleri Batı'ya potansiyel tehdit olarak gösterilmeye başlanmıştır (Janning, *Internationale Politik*, 2/1997, s.63-66).

Bu şekilde jeokültür, Huntingon'un tezi sayesinde politik güç mücadelelerindeki karar süreçlerinde ve mekanizmalarında bir faktör, bir araştırma metodu, bir çatışma sebebi ve bir güvenlik politikası parametresi olarak jeopolitik alandaki yerini almış olmaktadır.

9.3. Çatışmanın Yeni Boyutları

Jeopolitiğin yeni parametreleri jeoekonomik ve jeokültür olarak oluşurken hızlı teknolojik gelişmeler insanların ve toplumların çatışma araçlarını ve sanatını da büyük ölçüde değiştirmiştir. Yeni teknolojiler çatışma bilimine bir derinlik vermiş ve yeni ayrılıklar yaratmıştır.

Şimdiye kadar iyi anlaşıldığı zannedilen savaş ve barış arasındaki fark artık azalan bir şekilde kaybolmaktadır. Barış artık savaşın olmadığı, orduların savaşmadığı bir dönem değildir. Ne şimdiki savaşların sonu vardır, ne de barışın fiili olarak yerleştiği bir dönem. Böyle bir çatışmayı tanımlamak için uzmanlar güçlük çekmektedirler. Kimi zaman düşük yoğunlukta çatışmalar denmekte kimi zamanda ilan edilmemiş bir savaş olarak adlandırılmaktadır. Ancak şu gerçek ki; 21. yüzyılda çatışmalar zamanca ve mekanca kendisini pek ağır olarak hissettirecek ve tanımlayacak, tek bir merkezi olmayacak, aynı zamanda globalleşecek ve kapsamlı olacaktır.

Savaş üzerine şimdiki anlayışımız Carl von Clausewitz'in (1780-1831) analizlerine (Wom Kriege) dayanmaktadır. Clausewitz'in savaş yönetimi anlayışı

ulusal devlet sistemlerinin olduğu bir çağa denk gelmektedir. Clausewitz'in savaş anlayışı çatışmaların nasıl savaşa dönüştüğünün araştırması üzerine kurulmuştur. Clausewitz'in anlayışında sosyal organizmalar arasındaki çatışmalar, içinde gücün kullanıldığı coğrafi bir sınır, düzenli ordular, çatışmanın bir zaman boyutu, bir başlangıcı ve bir sonu, bir yanda savaşan bir taraf, diğer yanda savaşmayan bir taraf ile savaş ve barış arasında net bir ayırım ve savaşın bir yasallığı vardır.

Gerçi 21. yüzyıl da Clausewitz'in analizleri geçerliliğini sürdürecektir, ancak Clausewitz'in yığınaklanma ve askeri birlik yönetimi düşüncesinin aksine 21. yüzyıldaki çatışmalar; ağırlık merkezi olmayan, tam tanımlanamayan, etkisini ağırlaştırıcı ve hedefi rakibin silahlı gücünü imha etmek olmayıp bilakis istikrarsızlık ve göç yolu ile hedef toplumu rahatsız etmek amacıyla güden ve küçük gruplar tarafından icra edilen hareketle kendisini karakterize etmektedir.

Böyle bir savaş yönetiminin amacı hedef toplumda ikilik yaratmak, inanış ve moral değerlerine zarar vermek, toplumu bir arada tutan sosyal elemanların yüksek değerlerini yok etmeye çalışarak rakibin direnme arzusunu kırmaktır. Bu strateji rakibe hiçbir başarı ümidi bırakmayacak şekilde arta kalan moral değerleri ve hukuk inançları ne varsa hepsini yok etmeyi hedef almaktadır.

Clausewitz'den beri savaş rasyonel aktörler olarak devletlerin kendi hedeflerini takibi olarak izah edildi. Savaş, politikaların başka araçlarla devamı şeklinde algılandı. Bu noktada çatışma nedenlerine yönelik olarak bir başka bakış açısını da İngiliz askeri araştırmacı John Keegan getirmektedir. Keegan "Savaşın Kültürü" isimli eserinde bu teze karşı çıkmaktadır. Keegan'a göre savaş politik hedeflere ulaşmada rasyonel bir araç değildir, bilakis savaş bir toplumun kültürü tarafından etkilenmektedir ve bu çerçevede değerlendirilmelidir.

9.4. Yeni Dünya Düzeninde Türkiye'nin Konumu ve Seçenekleri

Türkiye, 21'inci yüzyıla jeopolitik etkinliği ve değeri daha da artmış yeni dünya düzeninde vazgeçilmez bir ülke olarak girmiştir.

Türkiye, halen 185 dünya ülkesi içinde nüfus itibarıyla 16'ncı, toprak büyüklüğü itibarı ile 32'inci ve ekonomik gücü itibarı ile 16'ncı sırada olan bir bölgesel güçtür. Ayrıca yeni kurulan G-20'ye üye olmuş bulunmaktadır.

Türkiye, 21'inci yüzyılda hayati önemi haiz olacak enerji rezervleri olan

Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının batıya ulaşmasında da doğal bir köprü rolü üstlenmektedir.

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik değeri, soğuk savaş sonrası dönemde, bazı çevrelerce başlangıçta ileri sürülen aksine değişen dünya şartları nedeniyle sürekli artma eğilimi göstermektedir. Sovyetler Birliğinin beklenmedik bir tarzda dağılmış olması, Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya'da ve Orta Doğu'da Türkiye'nin tarihi, kültürel ve ırki ilişkilerinin bulunduğu Müslüman toplumların karıştığı ihtilafların meydana gelmesi Türkiye'nin bugünkü çatışmaların ortasında cephe hattı ülkesi konumuna getirmiştir.

“Türkiye'nin 21. yüzyılın başında hedefi, Büyük Atatürk'ün ”Muasır Medeniyet Seviyesine Erişme” hedefinin ileriye götürülmesi, bu suretle Türkiye'yi 21. yüzyılın ilk 20 yılı içinde, güçlü ve büyük bir ülke olarak, kalkınmasını tamamlamış bölgesel bir güç haline getirmektir.

Türkiye'nin yeni dünya düzenindeki stratejisi çağdaş medeniyet seviyesine erişmek, bunun içinde batı dünyası içerisinde yer almak olmalıdır. Türkiye bu kapsamda, AB'ne tam üye olmak üzere yönünü tayin etmiştir. Ülkemiz, mensubu olduğu ve tarihe dayanan sağlam bağlarını devam ettirdiği batı camiasında layık olduğu yeri almak için, Kopenhag Kriterleriyle öngörülen AB standartlarına en kısa zamanda ulaşıp yeni dünya düzenindeki medeniyet oluşumları içinde seçkin mevkilerde yerini almak zorundadır.

Türkiye'nin batıdaki başarısı, merkezi Avrasya'daki ülkeler için model olarak seçildiği için, Türkiye'nin Avrasya'daki itibarının ve imajının her zaman yüksek tutulması en önemli önceliğimiz olmaktadır. Ancak o zaman başta Kafkas Devletleri olmak üzere Merkezi Avrasya'daki yeni devletler arzuladıkları gibi Avrupa yörüngesine girebileceklerdir. Türkiye 21. yüzyılda da; dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar Havzası, önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası, Rusya için hayati öneme haiz olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar, etnik çatışmaların sürdüğü, merkezi Asya ve Orta Doğu ya geçişi kontrol eden ve zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya, bunun daha ötesinde Avrupa ile Orta Asya'yı birleştiren coğrafyanın merkezinde etkili bir konumda bulunmaya devam edecektir.

Türkiye; büyüklüğü, nüfusu ve dünya coğrafyasındaki yeri itibariyle kritik bir mevkiye sahip olup, dünyada cereyan eden olaylar üzerinde merkezi bir rol oynamaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra gelişen olaylar, Türkiye'yi dünyanın en hassas stratejik noktalarından bir haline getirmiştir. 56 Müslüman ülke arasında Türkiye; tek demokrat, laik, sosyal hukuk devleti kimliğine sahip ve serbest piyasa ekonomisini kabul etmiş ülkedir. Boğazları elinde bulundurması, Türkiye'yi Rusya ile ilgili politikalarda söz sahibi kılmaktadır. Türkiye'nin Balkanlarla tarihten kaynaklanan ayrılmaz bir bağı mevcut olup, Bosna Hersek'e ve Kosova'ya müteallik konularda önemli bir ağırlığı mevcuttur. Coğrafi mevki dolayısıyla Türkiye; Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gaz boru hatlarının batıya ulaştırılması ile ilgili politikalarda önemli bir rol oynamaktadır. Sahip olduğu güçlü Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'yi bölgesel güvenlikle ilgili konularda ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'nin 21. yüzyılda da bahse konu nedenlerden dolayı önemini koruyacağı açıktır.

9.5. Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Milli Menfaatleri Doğrultusunda Geliştirebileceği Jeopolitik Yaklaşımlar

Günümüzde güç oyunlarının bilinen nitelikleri içinde en önemli eleman, bir ülkenin nispi avantajlarını en iyi şekilde değerlendirme yeteneğidir. Türkiye bu avantajlardan bir çoğuna sahip bir ülke olarak, 21. yüzyılın en önemli “oyuncusu” olmaya adaydır.

Birçok gözlemcinin üzerinde görüş birliğine vardığı gibi, 21. yüzyılın ana sahnesi Batı Avrupa'dan, Batı Çin'e kadar ki alan olarak tanımlanan Avrasya olacaktır. Üretimdeki trendler, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler göz önüne alındığında, Avrupa ve Asya karşılıklı olarak iletişim halinde birbirinden bağımsız bir bütün oluşturacaktır. Her iki tarafta bu yapılanmanın bir parçası olmaktan dolayı büyük bir kazanç elde edecektir. Daha da önemlisi, üçüncü bin yılın ekonomik gelişmeleri Asya'da meydana gelecek olup, bölgedeki yeni enerji kaynakları da dahil, Avrasya'daki gelişmelerin çağdaş ve modern ulaşım ağları, yeni enerji nakil hatları ve telekomünikasyon bağlarıyla dünya pazarlarıyla bütünleşmesi yönünde her biri tarihsel mahiyet taşıyan gelişmeler yaşanacaktır. Bu bütünleşmede Türkiye, bulunduğu coğrafya ile büyük avantaja sahiptir.

Türkiye'nin bölgede ortak bir tarihi, yada kaderi paylaştığı 26 devlet bulunmaktadır. Türkiye sahip olduğu Avrupalılığın yanında, Asyalı yönü ile

oluşturduğu çifte kimlikle; bölgenin en dinamik ekonomisine, en güçlü ordulardan birisine ve en uzun süreli demokrasi idaresine sahip olması, yeni Avrasya Düzeni içinde stratejik bir merkez konumunu ortaya çıkarmaktadır.

Geçen yüzyılın başından itibaren oynanan “Büyük Oyun“, bölgemizde tekrar oynanmaya başlamaktadır. Bu oyunun konusu, Hazar petrolleriyle Orta Asya’ya hangi gücün hükmedeceği. Konu aynı kalmakla birlikte değişen sadece başrol oyuncularındır. Günümüzde bir yanda Rusya, diğer yanda ABD bulunmaktadır. Türkiye ise bu oyunda çok önemli bir role sahip bulunmaktadır. Bu önemli rol Türkiye’nin Avrasya’nın kalbinde bulunması, Balkanlar’dan Kafkasya’ya, Orta Asya’ya kadar bütün ülkeler ve halklarla tarihsel, kültürel ve siyasi bağları bulunmasındadır.

Türkiye, uygarlıkların kavşak noktasında, aynı zamanda enerji yollarının da kavşak noktasında olma yolunda önemli adımlar atmaktadır. İmzalanan petrol ve doğal gaz anlaşmaları sonucunda, petrol ve doğal gaz tam olarak akmaya başlayınca, 2020 yılında Azerbaycan 15 misli, Kazakistan 10 misli ve Türkmenistan ise 12 misli zenginleşecektir. Yalnız bunun Türkiye için yaratacağı ekonomik ve ticari imkanlar ve enerji hatlarının Türkiye’ye kazandıracacağı stratejik ve ekonomik güç bile, bölgemizde alacağımız lider rolün büyüklüğü için yeterli olacaktır.

Türkiye 21. yüzyılda jeostratejik konumunu milli güç unsurlarıyla birleştirerek bölgesel bir güç olma yolundadır. Türkiye, NATO içinde en büyük ikinci askeri güce sahip ülke olup, bölgesinde hem sayısal, hem de nitelik olarak üstün bir konuma sahip bulunmaktadır. Türkiye 21. yüzyılda oluşturduğu yeni askeri kuvvet yapısı ile bölgede barışın korunmasında aktif rol almaktadır. Milli güvenlik politikalarımız ile savunma stratejilerimizin oluşturulmasında ana rolü daima kendi caydırıcı gücümüz oynamalıdır. Türkiye’nin sahip olduğu güçlü ve caydırıcı bir ordu hem Türkiye’nin güvenliği için bir gereklilik, hem de gerektiğinde milli dış politika için bir dayanak olacaktır.

Ege Denizi’nde Antlaşmalara aykırı olarak adaları silahlandırılan ve bu silahlandırmayı Girit ile Kıbrıs’ın Güney bölümünde de sürdüren Yunanistan’ın amacı, Türkiye’yi kısıtlayıcı almaktır. Bu gerçekleştiği takdirde, Türkiye’nin ulaştırma yolları, Ege’den Doğu Akdeniz’e kadar Yunanistan’ın kontrolü altına girecektir. Bunu önlemek maksadıyla Türkiye bu bölgede sahip olduğu hak ve çıkarlarını koruyabilecek bir kuvvete sahip olmak ve Kıbrıs’ta mevcut konumunu sürdürmek

zorundadır.

Dünyada bilinen gaz ve petrol yataklarının üçte ikilik kısmına sahip olan bölgeye komşu olmamıza karşın, Türkiye enerji alanında kendi kendine yeten bir ülke konumunda değildir. Halen enerji ihtiyacımızın %42'lik kısmı üretim yoluyla karşılanmakta olup, bu rakam 2010 yılında %38,5'e gerileyecektir. Halen ülkemizde elektrik tüketimi her yıl yaklaşık olarak %9 oranında artış göstermektedir. Buna karşın talebi karşılamak üzere enerji arzında aynı miktarda bir artış elde edilememektedir.

Bakü-Ceyhan boru hattının gerçekleşmesi durumunda taşıma maliyetinin minimuma indirilmesi ile Türkiye için ihtiyacı olan ham petrolün süratle ve ucuz olarak temin edilmesi mümkün olacak ve ayrıca, üretici ülkelerin oluşturduğu konsorsiyumda sahip olunan %6,75'lik pay ile yapılacak yatırımlardan ve geçiş hakkından kaynaklanan gelir imkanı da elde edilmiş olacaktır. Diğer taraftan Hazar petrollerinin Türk Boğazları yoluyla dünya pazarlarına ulaştırılması ile çevreye verilecek zararların ve boğazlardaki trafiğin güvenlik açısından yaratacağı riskin önüne geçilmiş olacaktır.

Gelecekte önemi petrol kadar büyük olacak suyun, kısıtlı bir kaynak olarak gerek şehirlerde, gerekse sanayi ve tarımda kullanımına büyük önem verilmelidir. Ülkelerin ve bölgelerin su yönetimi konusunda farklı yaklaşımlar göstermelerine rağmen, su gelecek yüz yılda en önemli stratejik etkenlerden biri olacaktır. Türkiye su yönetimi konusunda son 50 yılda büyük adımlar atarak, bu alanda dünyanın en önemli projelerinden biri olan Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP)'ni gerçekleştirmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın tahminleri en iyimser olmayan koşullarda dahi, Türkiye'nin 2020 yılına kadar, gelişmiş Batı ülkelerinin bugünkü gelir düzeyine yükselebileceğini öngörmektedir. Son 20 yılda sağlanan gelişme, bu hedefin ulaşılabilir olduğunu göstermektedir (Öymen, 2000, s.391). Ekonomik olarak da gelişimini hızlandırmak maksadıyla bundan sonraki dönemlerde pozitif büyümenin devamlı sağlanması şarttır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeniden yapılanması çerçevesinde; daha küçük, daha etkin, konusunda uzmanlaşmış, modern, çağdaş teknolojinin tüm imkanlarından yararlanan bir şekil kazandırılmalıdır.

Çizelge 9.5 ve Çizelge 9.6 Ortaasya Cumhuriyetleri'nde Türkiye'ye güvenenlerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen, güven duymayan sayısının da çok olduğunu göstermektedir.

Çizelge 9.5. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Türkiye Cumhuriyetine Duydukları Güven

	Azerbaycan	Türkmenistan	Kazakistan	Özbekistan	Kırgızistan
Çok Güveniyor	34.0	12.7	13.5	8.4	9.6
Oldukça Güveniyor	51.3	52.0	50.4	53.3	43.9
Pek Güvenmiyor	11.5	23.0	29.1	31.0	34.8
Hiç Güvenmiyor	3.1	7.5	5.1	5.3	11.0
Cevap yok	0.1	4.8	1.9	2.0	0.7
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Hacısalihoğlu, 2001, s.217

Çizelge.9.6.Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Halklarının Ülkelerinin Kültürel Gelişimini Sağlaması İçin İlişkiye Girilmesini Tercih Ettikleri Ülkeler

	Azerbaycan	Türkmenistan	Kazakistan	Özbekistan	Kırgızistan
Rusya	36.8	48.3	46.5	61.2	47.6
ABD	10.4	10.8	14.6	8.8	10.5
Batı Avr. Ülk.	15.6	10.2	11.9	7.6	10.1
Türkiye	28.1	12.2	8.9	9.9	13.0
Orta Asya Ülk.	2.7	8.4	4.2	6.1	1.5
İran	0.4	0.2	0.2	0.7	0.3
Pakistan	0.4	-	0.1	-	-
Çin	0.1	3.4	0.9	0.6	1.0
Japonya	3.2	5.2	6.6	3.7	6.1
Diğ Türk Cum.	2.1	-	5.1	1.1	7.9
Diğer	-	1.3	1.0	0.3	2.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Hacısalihoğlu, 2001, s.217

Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin en çok Rusya Federasyonu ile kültürel ilişkiye girmek istedikleri görülmektedir. Bu ülkeleri kültürel açıdan etkileyecek aktif dış politikanın eksikliği hissedilmektedir. Türkiye bu bölgede

ekonomik ve siyasi açıdan güçlendikçe etki alanını artırarak bu ülkelerde tercih edilen ülke konumuna gelebilir.

21 inci yüzyılın ilk çeyreğinde ABD şu anda bulunan belirsizlik ortamından yeni bir dünya düzeni kuruluncaya kadar dünya hakemliğini devam ettirecek ve kendi çıkarları doğrultusunda dünyayı şekillendirmeye çalışacaktır. ABD ve Türkiye bugün müttefik (ABD'nin ve dolayısıyla bizim çıkarlarımız gereği) durumdadır. Bizim için geleceği yakalamanın yolu dünyanın süper gücü ABD ile ilişkileri ulaştırmış olduğu seviyeden daha da ileri götürmekle sağlanabilir. AB'nde olduğu gibi ABD'de tek seçenek değildir ancak dış ilişkilerde denge sağlanmalıdır.

ABD üstünlüğünü devam ettirebilmek için üstün bir askeri güç yaşatmalıdır. ABD'nin üstün durumunun tehlikeye girdiği her yerde önemli bir askeri varlık buldurmak esas alınmıştır. Bu askeri gücün en caydırıcı kısmı nükleer silahlardır. Soğuk savaş esnasında ABD'de savunma harcamaları GSMH'nin % 6-10'u arasında iken bu oran daha öncesinde % 14 kadar olduğu bilinmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus savunma harcamalarının yüzdesi düşmüş gibi görünse de GSMH artışı sonucu savunma harcamaları yaklaşık aynı kalmıştır (Çizelge-9.7).

Çizelge 9.7. 2002 Yılı Askeri Harcamaları

Ülke	Savunma (Milyar\$)	GSYİH Oranı	Dünya Yüzdesi
ABD	328	3.1	35.0
Rusya	56.8	5.1	6.9
Japonya	44.4	0.9	5.0
Çin	60	5.4	4.9
Fransa	37.9	2.7	4.6
İngiltere	36.9	2.6	4.5
Almanya	31.1	1.6	3.8
Türkiye	10.5	4.3	1.2

Kaynak : Hacısalihoğlu, 2001, s.92

ABD'nin küresel egemenliğini kabullenemeyen AB'nin askeri gücü incelendiğinde ortalama olarak GSMH'lerinin %2.5'ini savunmaya ayırdıkları görülmektedir. ABD'nin bu konuda ulaştığı seviyenin oldukça yüksek olması AB

lkelerinin savunma harcamalarını artırmaları gereğini ortaya çıkarmaktadır. Londra'daki Royal United Service Institute tarafından yapılmış bir araştırmaya göre, söz konusu parasal olanağı elde edebilmeleri için Avrupa lkelerinin savunma harcamalarını çok fazla artırmaları gerekiyor. Ortalama olarak ülkeler savunma harcamalarında %1.5'lik artış yapmaları gerekiyor yani her yıl 107 milyar dolarlık artış sağlamalılar (Hacısalihoglu,2001,s.92). Kısaca AB hedeflerini gerçekleştirebilmek için askeri gücüne şu an ayırdığından fazlasını ayırmak zorundadır (izelge-9.8).

Çizelge 9.8 :Avrupa lkelerinin Ulusal Servetlerinden Savunmaya Ayırdıkları Pay

lke	2002	lke	2002
Almanya	1.8	İtalya	2.0
Belçika	1.9	Norveç	2.9
Danimarka	1.9	Hollanda	3.4
İspanya	1.6	Portekiz	2.9
Fransa	3.3	İngiltere	2.3
Yunanistan	5.6	Türkiye	3.9

Kaynak : Hacısalihoglu, 2001, s.217

Sonuç olarak gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler askeri güçlerini öncelikle tehdit değerlendirmesine takiben de dünya üzerindeki hedeflerine göre şekillendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Örneğin Japonya uzun süre ekonomik gücü ön planda tutmuş ancak yaptığı ittifaklarla kendini garantiye almıştır. Ekonomik olarak kendini yeterli gördüğü son yıllarda askeri güce daha fazla önem vererek hedef değiştirdiği dikkat çekmektedir. Soğuk savaş döneminde Avrupa lkeleri savunmaya daha fazla harcama yaparken şimdilerde bu oranın ortalama %2.5 civarında olması ekonomiye daha fazla önem verdiklerinin bir göstergesidir.

Ancak Avrupa lkelerinin önümüzdeki yıllarda savunma harcamalarını artırarak ABD'ni dengelemeye çalışacakları değerlendirilmektedir. Kısaca ncelik devamlı olarak ulusal güvenlik olmakla beraber Ekonomik gle askeri güç arasında

devamlı bir denge kurulmaktadır.

Konu milli strateji açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'nin dünyada mevcut konumu itibariyle; Dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar havzası, önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz havzası, Karadeniz havzası ve boğazlar, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar, etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve bunun daha ötesinde Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın merkezinde etkili bir konumda bulunmaktadır.

Ayrıca Türkiye, Jeopolitik konumu itibariyle mevcut güç merkezlerinin ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle bölgemizde meydana gelen önemli olaylar, dünya güç merkezleriyle doğrudan irtibatlıdır. Güç merkezlerinin, yukarıda sözü geçen bölgelerle ilgili tüm faaliyetlerinde, bu bölgeyle ilgili her olayda ve her konuda Türkiye'nin tutumu önem arz etmektedir. Bu sebeple, güç merkezi konumunda olan ülkeler, her konuda Türkiye'nin tutumunu etkilemeye, kendi yönlerine çekmeye çalışmaktadırlar. Bu durum, ülkemizi çok yönlü bir siyaset uygulamak durumunda bırakmaktadır. Sonuç olarak Türkiye, güçlü bir ekonomiyle desteklenen silahlı kuvvetler sayesinde bölgede barış ve istikrarın devamını sağlayacak ve bölge ülkelerinin çıkarlarını dengeleyecek bir güvenlik politikası izleyebilir.

10. 21. YÜZYILDA MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİMİZ

21'nci yüzyıl'a girerken dünya siyasi ortamındaki sürekli değişimler; yerleşmiş dengeleri alt üst etmiş, sınırların değiştiği, düzenleyici ve denetleyici güçlerin belirsizleştiği, çeşitli grupların devlet yapılarını zorladığı, bölgesel istikrarsızlık ve çatışmaların hakim olduğu bir ortam yaratmıştır.

20. yüzyıl boyunca insanlığın kaderini etkileyen en önemli olaylar, Avrupa Kıtasında meydana gelmiştir. Bu durum, 21. yüzyılda güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çabaların yine bu karmaşık kıtanın üzerinde yoğunlaşacağını göstermektedir. 1999 yılından itibaren tamamen işlevsel hale gelen Europolyeni tehditler çerçevesinde oluşturulmuş bir örgüttür (Dedeoğlu, 2003, s.430).

20. yüzyılda yaşanan insanlık dramlarının ortaya çıkardığı güvenlik arayışlarının ürünü olan uluslar arası kuruluşlar, insanlığı üçüncü bir dünya savaşına sokmadan yüzyılın sonuna taşımayı bir ölçüde başarmıştır. Ancak, 20. yüzyılın son on yılında, soğuk savaş döneminin iki kutuplu güvenlik düzeni yıkılmış ve yerini belirsizliklerin hakim olduğu bir ortama bırakmıştır. Soğuk Savaşta komünizmin yenilgiye uğramasının ardından Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bunun sonucu olarak; dünyanın bir çok yerinde bölgesel krizler, etnik çatışmalar, çeşitli radikal akımlar, uluslar arası terörizm, kökten dincilik, kitle imha silahları ve uzun menzilli füzeler, genel güvenlik ve barış ortamını tehdit etmeye başlamıştır.

Yeni siyasi konjonktürde güvenlik kavramı geçmiştekinden farklı algılanmaya başlanmış, ülke topraklarının savunulması ve ülkenin bekasının sağlanmasına yönelik askeri faaliyetlerin kapsamı genişletilmiş, mevcut askeri boyutun yanı sıra siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik boyutlar da önem kazanmıştır.

Yeni dünya düzeninde değişen güvenlik boyutunu da inceleyerek, ortaya çıkan yeni tehditlerin neler olduğunu , bu tehditlerin ulusal güvenlik sistem stratejilerinin yapısını ve içeriğini nasıl etkilediğini ve askeri strateji ve milli güvenlik stratejilerine olan etkilerinin neler olduğunu ortaya koymaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Yeni Dünya Düzenine geçiş sürecinde oluşan belirsizlik ortamında beliren yeni tehditler, ülkelerin içine düştükleri güvenlik boşlukları, güvenlik arayışları, halen varlığını sürdürmekte olan güvenlik kuruluşlarının güvenlik anlayışında meydana gelen değişiklikler ve yaşamış oldukları değişim süreci ile ülkelerin güvenlik stratejilerinde değişiklikler yapmalarına neden olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde askeri güçlerle desteklenen, ideolojik ağırlıklı ve iki kutuplu dünya güvenlik sistemi 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin duvarının yıkılmasıyla sona ermiştir. Bu durum bazı ülkeler için yeni fırsatlar, bazıları içinde yeni riskler yaratmıştır (Yıldız, 2001, s.81).

Ortaya çıkan yeni durum; “Küreselleşmedir”. Küreselleşme, bazı bölgelerde, orduların, pasaportların ve sınırların önemini azaltırken bazı bölgelerde de dikta rejimlerini sona erdirmiştir. Buna bağlı olarak dünyada bir düzensizlik ve kargaşanın başlamasına neden olmuştur. Bu yeni oluşumla bir bilgi devrimi başlamıştır. Bilgi ülkeler arasındaki ilişkilerde süratin, ekonomilerde liberizasyonun ve bütünleşmenin, askeri ilişkilerde yeni ve farklı görevlerin yaratılmasına neden olmuştur.

Gelişmeler ABD’lerinin liderliğini, Rusya’nın zayıflığını, Çin’in ekonomik askeri ve teknolojik yetenekleriyle bölgesel güç olduğunu göstermiştir. Dünya ekonomik açıdan, barışçı bir entegrasyona geçerken, güvenlik alanında, bölgesel savaşlar, göç ve etnik çatışmalar, radikal akımlar, organize suçlar, terör, kitle imha silahlarının yayılması ile genel güvenlik ve barış ortamı bozulmuş, yeniden Soğuk Savaş öncesindeki düzensiz ve kargaşanın hakim olduğu çok kutuplu bir duruma gelinmiştir. Ancak uluslar arası politika çerçevesinde bakıldığında küresel yapı içiçe geçmiş ekonomik, sosyo-kültürel ve politik katmanlardan oluşmaktadır (Güngörmüş Kona, 2004, s.39).

Halen, dünyanın pek çok yerinde, barışla savaş arasında değişen şiddette tehdit, kriz ve çatışmalar yaşanmaktadır. Bu gelişmelere süper güç olarak ABD adil bir çözüm üretememektedir. Dünya haritasının fiziksel veya siyasi olarak değil ancak kültürel ve etnik olarak değiştirilme süreci içerisine girmiş olması ve bu durumun bir çok ülkede güvenlik endişeleri yaratmaktadır. Bu ülkelerin başında da jeostratejik konumu ile bir kriz bölgesinin tam ortasında yer alan Türkiye bulunmaktadır.

Türkiye, gerek doğu-batı, gerekse kuzey-güney ekseninde, dünyanın en hassas siyasi, ekonomik, askeri ve jeostratejik fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Yeni tehdit ve risklerin yoğunlaştığı, Balkanlar-Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde yer alan konumuyla Türkiye, bu tehdit ve risklerin, hem doğrudan hedefini teşkil etmekte, hem de dolaylı etkisi altında bulunmaktadır.

Önümüzdeki yıllarda Avrupa'nın karşılaşacağı muhtemel krizlerin Türkiye'nin civarında ortaya çıkacağı uzmanlarca da kabul edilen bir gerçek olduğu dikkate alındığında, Avrupa Birliği önderliğindeki "Kriz Önleme Operasyonları"nın şu veya bu şekilde Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını etkileme ihtimali vardır (Yıldız, 2001, s.87).

Nükleer silahların en azından sayılarını azaltmak konusunda resmi antlaşmalar ve ek politik taahhütler yapılmış olmasına rağmen bu silahlar hala buldukları yerlerde ve bazıları daha uzunca bir süre yerlerinde kalacak gibi görünmektedirler. Ayrıca Doğu Avrupa'da ve eski Sovyetler Birliği topraklarında yeni-eski çatışmalarıyla milli, etnik, kültürel ve dini farklılıklar kendini göstermiştir. Konvansiyonel askeri güç halen önemli bir rol oynarken, caydırıcı nitelikteki nükleer güç bu çatışmalarla başa çıkmakta daha büyük bir rol oynayabilecektir.

Batının gözünde Sovyet tehdidinin kalkması dünyayı daha güvenli kılacaktı. Fakat bu, Orta ve Doğu Avrupa'da hiçbir risk kalmayacağı manasına gelmiyordu. Bu ülkeler kırk yılı aşkın bir süredir ilk defa bağımsızlıklarını kazanmışlar fakat bölgede baş gösteren dengesizliklerle de yüz yüze gelmişlerdi. Böyle bir durumda ortalık sakinken garanti veren bir organizasyon değil, havanın bulutlanması durumunda hemen harekete geçecek güvenilir bir kuruluşa ihtiyaç vardı.

AGİK bu rolü üstlenmeye müsait değildi. Çünkü hem yeterli kurumsal tecrübesi hem de etkin hareket gücü yoktu. Bu durum oy birliği prensibi ile hareket eden AGİK karar verme sürecinin etkinliğini de kırıyordu. Keza AGİK'in girişimleri, Moldovya, Azerbaycan ve özellikle Yugoslavya gibi ülkelerde meydana gelen çatışmaları önlemeye yetmemiştir. Ayrıca BM, AGİK, BAB ve NATO'nun birlikte çalışarak olaylara müdahalesini içeren "iç içe geçmiş kurumlar" kavramı Yugoslavya'da fiilen iflas etmiştir. Avrupa güvenlik ve savunma stratejilerinin yeniden düzenlenmesinin Avrupa coğrafyasının tanımlanmasını zorunlu duruma getirmesidir. AB'nin kendi sınırlarını belirlemesi demek, dışarıda hangi ülkelerin bırakılacağına karar verilmesi ve buna ilişkin riskleri de karşılamak demektir

(Yıldız, 2001, s.89).

NATO'da özellikle Rusya Federasyonu'nu dışlıyor, izlenimi vermektten ve de tepkilerinden kaçınmak için, öncelikle kendi çatısı altında KAİK'i kurarak NATO ile bu ülkeler arasında bir diyalog ve danışma mekanizması sağlamış, 1994 Ocak ayında da fikir babalığını ABD'nin yaptığı BİO Projesi süreci başlatılarak NATO ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında bütünleşmeye yönelik yeni bir sayfa açılmıştır. Eğer ileride herhangi bir kriz ya da çatışma durumunda BM, BAB veya AGİK harekete geçmekte başarısız olursa, BİO projesi vasıtasıyla, BM'nin de onayı ile NATO, alan dışı bir bölgeye müdahalede bulunabilecektir. Buna yönelik olarak, 1994 sonlarında doğru sırasıyla Polonya, Hollanda ve Baltık' ta üç askeri tatbikat yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda da aynı amaca yönelik, ulusal düzeyde organize edilmiş yada NATO ile ortaklar arasında planlanarak yapılmış bir çok tatbikatta, barışı koruma, arama-kurtarma, insani yardım konularında birlikte hareket edebilme yeteneği geliştirilmeye çalışılmıştır.

10.1.Tehdit, Güvenlik ve İttifak Kavramı

10.1.1. Tehdit Kavramı

Tehdit kelimesi öncelikle ülke güvenliğine yönelik dış etkenlikleri akla getirmektedir. Ancak günümüzde bu tanımın kapsamı çok genişlemiştir. Bu bölümde geleneksel yaklaşımlar da dahil bazı tanımlara yer verilmiştir. Bir tanıma göre tehdit, milletin en önemli menfaatlerinin dış unsurlar tarafından büyük ölçüde zarar gördüğü durumdur. Başka bir tanıma göre tehdit, ülke içinde yada ülkeler arasında bir anlaşmazlık konusu veya silahlı bir çatışma olarak ortaya çıkmasa bile gelecekte bir çatışmaya neden olabilecek hususlardır. Bu tanımlar geleneksel yaklaşıma göre daha geniş kapsamlıdır. Geleneksel tehdit tanımı; milli hedeflerin elde edilmesine mani olan veya etki eden mevcut veya potansiyel dış düşmanların faaliyetleri, niyetleri ve ağırlıklı olarak askeri imkan kabiliyetleridir. Fakat günümüzde bu tanımların hiç birisinin yeterince geniş olduğu kabul edilmemektedir.

Bir toplumun ya da topluluğun güvenliğine yönelmiş olan tehdit, nihai ve temel olarak onun otonomisini (kendini geliştirme özgürlüğünü) tehdit eden bir olaydır şeklinde tanımlanabilir. Böyle bir tanımlama gelişmekte olan devletler arası karşılıklı bağımlılık için yer bırakırken güvenlik politikasının hayati ve hayati

olmayan tehlikelerle uğraşmakla ilgili olduğunu belirtmektedir. Bunun örnekleri terörist saldırılar, toplumun varlığını çok tehdit etmeyen kirlilik, baş edilebilen göçler, ham maddelerin ve pazarların sınırlı kaybı ve kesinlikle toplum refahına yönelik olan fakat onun varlığını tehlikeye sokmayan tehditlerdir. Böyle bir tanımlama, geleneksel olarak bir güvenlik politikası aracı olan askeri gücün sadece sınırlı ve dar tanımlanmış birkaç durumda kullanılabileceğini ima eder.

Askeri güç kullanımı, sadece saldırgan bir askeri kuvvete reaksiyon gösterme durumlarıyla sınırlı kalmaz, ayrıca toplum yapısının tamamen tehlike altında olduğu ve askeri gücün kullanışlı bir araç olarak hizmet ettiği durumlarla da sınırlanır. Böyle bir tanımlamanın diğer problemlerin önemini azaltmadığı bilinen bir husustur. Bu sorunlar fevkalade önemlidirler, (hatta günümüzde günlük siyasi karar gerektirdiklerinden daha da önemlidirler.) ama başka araçlar ve çözümlere ihtiyaç duyarlar. Bunu bir örnekle pekiştirmek için, göçün bir toplumun yapısını tehdit edinceye kadar bir güvenlik politikası konusu olmadığı ve ancak bu nokta aşıldıktan sonra askeri gücün meşru bir araç haline geldiği (örneğin göçü milli sınırlarda durdurmak gibi) söylenebilir.

Burada gerekli olan her alanı kapsayan bir güvenlik politikası değil; ayrı ayrı bir güvenlik politikası, bir çevre politikası, bir göç politikası ve karşılıklı bağımlılığın olduğu durumların farkına varmaktır. Tehdit tanımının içerisindeki en önemli unsur karşıt güçlerdir. Bu yüzden tehdit dendiğinde ilk akla gelen konu hangi karşıt unsurun dikkate alındığıdır. Soğuk savaşın bitmesi henüz herkesin düşüncelerini değiştirmemiştir. Savunma planlanmasında sorumlu personelin çoğu soğuk savaş döneminin değerleri ile eğitilmiş ve yetiştirilmiştir. Soğuk savaş dönemi iki kutuplu bir blok sistemidir ve bu blokların üyeleri güçlü olmayı veya avantajlı konumda olmayı, karşı tarafın zararına olacak bir davranış ya da hareket tarzı olarak öğrenmiştir. Bu düşüncelerin ürünü olarak NATO'nun genişlemesinin tekrar bloklamaya neden olacağı Rusya tarafından sık sık dile getirilmektedir.

Dünyayı bu şekilde bloklara ayıran görüşlere göre güvenlik esas olarak, askeri tehditlere karşı silahlı kuvvetlerin nasıl kullanılacağına planlanması olarak kalacaktır. Fakat bu düşünce bugün karşı karşıya olunan tehditleri tanımlamak için çok sınırlı kalmaktadır. Güvenliğin muhtemel bir düşmana karşı sadece askeri güçlerin hazırlanması ile sağlanabileceğine inanmak, önümüzdeki yüzyılda bireylerin devletten olan beklentilerini karşılamakta yetersiz kalacaktır. Çünkü

insanlar güvenlikle birlikte diğer ihtiyaçlarının öncelik derecelerini de gözden geçirmeye başlamışlardır.

Daha güçlü devletler ekonomiyi, teknolojiyi vb. hususları kuvvetlendiren ve bireyin diğer ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan devletler olacaklardır. Çünkü milli ve uluslar arası güvenlik artık çok boyutludur. Güvenlik ve savunma pek çok devletin politikalarında bugüne kadar kabul edildiğinden çok daha geniş anlamı ile yer almaktadır. Bunlar artık sadece askeri boyutlarıyla ele alınan konular olmaktan çıkmıştır.

Bir devletin güvenliği ve gelişmesi, coğrafyası yani dünya üzerindeki yeri ile yakından ilgilidir. Coğrafyadan kaynaklanan ve ülkelerin politikalarına yön veren jeopolitik stratejiler içerisinde algılanan dış tehdit de aslında bu coğrafyanın bir parçasıdır. Tehdidin analiz ve değerlendirilmesi için değişmeyen ve değişen unsurların ayrı ayrı dikkate alınması gerekir.

Türkiye jeostratejik açıdan dünya üzerinde oldukça önemli bir konumdadır. Bu yüzden strateji geliştirenler ve savunma planlayıcıları için birinci grupta sayılan unsurlar (değişmeyen unsurlar) daima belirleyici olmuştur. Bu husus eğitim öğretime de yansımıştır. Esasen ikinci grupta yer alan unsurlara nazaran birinci gruptakilerin anlaşılması ve değerlendirilmesi daha kolaydır. Bunlar zamana göre değişken olmadığından, uzmanlığı kabul edilen otoriteler tarafından bir kere değerlendirildikten sonra uzun süre aynı şekilde kabul edilir olmuşlardır.

10.1.2. Güvenlik Kavramı

Güvenlik ülkelerin varolma sorunudur. İnsanları, kurumları ve değerleri ile birlikte bir ülkenin gelecekte de varlığını sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir kavramdır. Güvenliğin en geniş anlamı ile tanımı; milli menfaatlere yönelik herhangi bir tehdidin olmamasıdır. Bugüne kadar güvenlik konusunda değişen husus milli menfaatlerin içeriği, yada bunların öncelik sırasıdır.

Soğuk savaş döneminde, demir perdenin her iki perdenin her iki yanındaki süper güçlerin askeri planlayıcıları açısından en önemli konu, karşı taraftan şiddetli bir tehdit altında olan devlet ve o devletin sistemlerinin korunması olmuştur. Çünkü devletlerle ideolojiler, nerede ise özdeşleşmişti. İdeolojik çatışma öylesine kuvvetliydi ki, her iki blokta yer alan ülkeler için devletlerinin sahip olduğu

rejimlerin korunması bütün menfaatlerden daha önemli hale gelmişti. Diğer menfaatler ise bu ana tehdide karşı ülkelerin hassasiyetini artıran veya azaltan menfaatler olarak görülmekte idi. Güvenlik konusunda süper güçlerin bu yaklaşımı iki kutuplu bir dünyanın da doğmasına yol açmıştır (Yıldızoğlu, 2004, s.123).

Soğuk savaşın sona ermesi, daha doğru bir ifade ile Sovyetler birliğinin dağılması dünyada tehdit olarak algılanan ideolojilerden birisinin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Çünkü bu bir ideolojik savaştı ve ideolojilerden bir tanesi dünya hakimiyeti kurmayı açıkça kendine hedef olarak seçmişti. Soğuk savaş süresince, demokratik sistemlere yönelik tehdidin karakteri de bu sistemlerin düşünce biçimine göre algılanmıştır. Tıpkı Napolyon savaşları ve iki Dünya savaşı gibi Soğuk Savaş da büyük, uluslar arası bir çatışma idi. Sona ermesi Avrupa'nın siyasi yapısında önemli değişikliklere neden oldu ve güvenlik prensipleri açısından da yeni siyasi tercihler ortaya çıktı. Bu tercihler Soğuk Savaşın sona ermesinden beri tartışılmakta olan bireylerin güvenliği kavramı etrafında odaklandı ve genel güvenlik ya da kişilerin güvenliği uluslar arası politikanın amaçları haline geldi.

Genel güvenlik kavramı, devlete ve devletin korunmasına yönelik tehditleri birinci öncelikli tehdit olmaktan çıkardı ve bunun yerini bireysel hak ve özgürlüklerle bireyin ihtiyaçlarına yönelik tehditler aldı. Bu değerlendirme devletin rolü konusunu da gündeme getirdi. Eskiden beri var olan görüşlerin aksine artık devlet, bireylere nazaran üstün ve öncelikli bir kuruluş değil, onların yaşamlarını iyileştirmek için var olan bir kuruluş olarak görülmeye başlandı. Bu ise güçlü devlet anlayışı ile çelişki yaratıyordu.

Sosyal ve politik gerekçelerin yanında 18.yüzyılda başlayan sanayileşme güçlü devlet kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru sanayileşme artınca, geniş pazarlara olan ihtiyaç artmış ve bu durum büyük devlet ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çünkü büyük ulus demek, büyük iç pazar demektir, bu da kalkınmanın motorunu oluşturuyordu. Alman ve İtalyan birliklerinin sağlanmasının arkasında yatan düşünce budur. İç pazarın güçlü olmadığı durumlarda ise devletler kendilerine uzaklarda pazarlar aramış ve bu gelişme kolonileri yaratmıştır. Günümüzde özellikle ekonominin küreselleşmesi, güçlü devlet olmak için büyük iç pazara sahip olma ihtiyacını azaltmıştır. Artık küçük devletlerin yaşam şansları da artmaya başlamıştır. Hatta büyük ölçekli devletlerde yaratılan değerlerin dağıtımı için oluşturulan sistemlerin hantallığı, kamu

harcamalarına getirdiği yük, tıpkı şirketlerde olduğu gibi devletlerinde yeniden yapılanma ihtiyacını yaratmaktadır. Sovyetlerin çöküşünden sonra ortaya çıkan devletlerin bağımsızlık istekleri, Belçika, İspanya ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerde görülen ayrılıkçı veya özelik eğilimlerinin arkasında bu düşüncelerin yattığı söylenebilir. Ekonomik alanda ortaya çıkan küreselleşme, ülkeleri dünya pazarına göre küçültmemekte ancak devletin geleneksel alandaki faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Yıldızoğlu, 2004, s.167).

Küreselleşme bir taraftan pazarları genişletirken bir taraftan devletlerin siyasal alandaki hareketlerini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Avrupa ile ilgili olarak, her şeyde önce, “Avrupa’nın güvenliği” ile ne demek istendiğinin açıklığa kavuşturulması gerekir. Temkinli bir bakış bu terimin bütün Avrupa devletlerinin güvenliklerini aynı şekilde ifade etmediğini gösterir. Batı Avrupalılar (ve Kuzey Amerikalılar) düşünüldüğünde terim iki şey ima eder:

Birincisi Batı Avrupa için güvenlik; ikincisi eski Yugoslavya‘daki savaş gibi bir çatışmayı bile kapsayan ve ne tür bir çatışma olursa olsun Batı Avrupa güvenliğini tehdit etme derecesinde Avrupa’yı istikrarsızlığa götürmesini engelleyecek genel bir Avrupa istikrarının korunması. “Avrupa’nın güvenliği” kavramının temel amacı bu nedenle Batı Avrupa’nın güvenliğini korumaktır. İlk etapta, Batılı müttefikler kendi güvenliklerinin sağlandığından emin olmak istemektedirler. Bunun ötesinde öncelikle kendi güvenliklerine uygun bir çevre için, kapsayıcı bir Avrupa istikrarı üzerinde durmaktadırlar. Sadece üçüncü etapta, Batılı tarz bir güvenlik rejimini doğuya doğru Doğu Avrupalıların yararına genişletmeye meyillidirler. Çünkü böyle bir genişleme genel istikrarı ve neticede de Batı Avrupa’nın güvenliğini arttıracaktır (Güngörmüş Kona, 2004 s.322).

Durumun böyle olduğunu görmek iki nedenden dolayı önemlidir. Birincisi, bu tek başına bencil bir tutum değil, gerçekçi ve Avrupa geneli için avantajlıdır. Gerçekçidir; çünkü hiçbir devlet ve ittifak önceliği kendi güvenliğine vermeden böyle davranmaz. Avrupa geneli için avantajlıdır, çünkü kapsayıcı bir Avrupa güvenliği Batı istikrarının çabasına ihtiyaç duyabilir. Batı Avrupa’nın güvenliğinin sağlanamadığı her şekilde, Avrupa’nın güvenliği daha kötü olacaktır. İkincisi, durumun yukarıda gibi olduğunu görmek güvenlik politikalarına doğrudan etkisi olduğu için önemlidir. Batı Avrupa güvenliğini elde var sayıp kapsayıcı bir Avrupa güvenlik mimarisine doğru bir politika gütmek veya Batının güvenliğini önce böyle

bir mimari içinde aramak, Batı güvenliğine öncelik tanıyarak o temelden hareket etmeye çalışan bir politikadan oldukça farklı olacaktır. Sonuncu yaklaşım Batı politikasını şimdiye kadar belirlemiştir ve “Avrupa’ nın güvenliği” ifadesi bu gerçeği gölgede bırakmamalıdır.

Açıklanması gereken ikinci bir konu da güvenlik teriminin anlamıdır. Askeri tehdit azalıp ham madde arzı ya da göç gibi olaylar ortaya çıktıkça, basitçe dışarıdan gelen sert bir tehdide karşı korunma anlamına gelen, bu kavramı genişletmek alışılmış hale gelmiştir. Dışarıdan gelen geniş ölçekli terörist saldırılar ya da sınırlar arası ekolojik tehditler gibi tehditler nicelikçe büyüdükçe, bunlarında bir toplumun güvenliğinin parçası haline gelecekleri açıktır. Ama güvenlik terimi içine her şeyi eklemek de pek yardımcı değildir, çünkü bir terim ne kadar çok anlam içerirse o kadar az şey ifade etmeye başlar (Güngörmüş Kona, 2004 s.330).

Soğuk savaş döneminin belirleyici özelliği büyük devletler arasındaki askeri güç alanındaki rekabetken, Soğuk Savaş sonrasında uluslar arası güvenlik yeni tehditler ve engellerle karşı karşıya kalmıştır. 1980’lerdeki gelişmeler nedeniyle de, ekonomik, siyasi, toplumsal ve çevresel meseleleri stratejik gündeme ilave etmek yönündeki düşünceler yaygınlaşmıştır. Stratejik gündemin gelişmesiyle de ortak ya da kapsamlı güvenlik olarak adlandırılan yeni bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Kapsamlı ya da ortak güvenlik anlayışı, hiçbir ülkenin kendi güvenliğini aynı zaman da başka bir ülkenin güvenliğini artırmadan sağlayamayacağı ve arttıramayacağı ilkesine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, hiçbir ülke, diğer ülkeleri kendi güvenliğine tehdit olarak algıladığı sürece güvenlikte olamaz. Kapsamlı güvenlik, uluslar arası güvenliğe en büyük tehdidin ülkelerin kendilerinden değil de, ülke içindeki ve ülkeler arasında ki hayat standartlarındaki uçurumlar, nükleer savaş, küresel çevre sorunları gibi sorunlardan kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır.

10.1.3. Güvenlik ve Tehdit İlişkisi

Güvenlik ülkelerin var olma sorunudur. Güvenlikte olmanın en kısa tanımı milli menfaatlere yönelik tehditlerin önlenmesi ve ötelenmesidir. Bu ise devletlerin en temel sorumluluğudur. Ülkelerin varlığına yönelik tehditlerin derecesine göre niteliği farklılık gösterse de, milli güvenlik kavramı da değişime uğramıştır. Tehdit tek başına konulmayacak büyüklükte olduğu zaman bir ittifak içerisinde sorumlulukları paylaşarak sağlanan kolektif güvenlik kavramı da değişmektedir.

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra özellikle Avrupa'daki ülkelere yönelik doğrudan askeri tehdidin derece sınırı azalması, devletin korunması yerine kişilerin hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik yeni güvenlik kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Fakat güvenlik konusunda devletler henüz geleneksel rollerini sürdürmektedirler. Silahlı kuvvetler de hala bu sorumluluğu yerine getirmenin en etkili aracıdır. Gelecekte güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması ise hem kaynaklanan uygun kullanımını hem de ülkelerin varlığını riske sokmayacak bir askeri gücün idamesini gerektirmektedir. Bu gücün planlama ve geliştirilmesinde en etkili faktör tehdit değerlendirmesidir. Ancak iki kutuplu bir dünyanın ihtiyaçlarına göre geliştirilen tehdit değerlendirme yöntemlerinin bugünkü ihtiyaçları karşılamayacağı açıktır (Güngörmüş Kona, 2004 s.330).

Soğuk savaş döneminde yapılan tehdit değerlendirmesi, NATO'nun değerlendirmeleri ile büyük bir paralellik içerisinde idi ve üye bütün ülkeler tarafından benimseniyordu. Varşova Paktının dağılmasından sonra NATO'nun Avrupa kanadına yönelik doğrudan askeri tehdidin kalkması, dış tehdidin her ülke tarafından farklı şekilde algılanmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde Silahlı kuvvetler, çevre sorunları, tabii afetlerde yardım, terorizm vb. konularda giderek daha fazla ülke içinden kaynaklanan tehditlere odaklanmaya başlamışlardır.

Türkiye açısından çizelgede belirtilen risklerin önem derecesi farklıdır. İlave edilebilecek başka hususlar da bulunabilir. Örneğin çevre kirliliği (Tuna nehri, Karadeniz ve komşu ülkelerden kaynaklanan kirlilik), Çernobil benzeri felaketlerin çok yakınımda tekrarlanma riski, ülkemiz üzerinden yürütülen uluslar arası uyuşturucu ve kitle imha silahlarının ticareti, komşu ülkelerin rejim ve ekonomik sistemlerindeki istikrarsızlıkların ve bunlara bağlı nüfus hareketleri ve diğer problemler ülkemize yönelik tehditlerden birkaçıdır.

10.1.4. Yeni Güvenlik Anlayışı ve Türkiye'ye Yönelik Tehditler

Soğuk Savaş sona erdiğinden beri güvenlik anlayışı bir değişim içindedir. Bu değişimi etkileyen en önemli faktör, uluslar arası sistemde tek süper güç olarak kalan ABD'nin önceliklerinin değişim içinde olmasıdır. NATO'nun 1991 Roma Zirvesi sırasında önceliğin Doğu Avrupa gelişmelerini kontrol altında tutmak olduğunu görüyoruz. 1999 NATO Zirvesi'nde ise öncelik teröre, terör şebekelerinin bazı despotik yönetimler altındaki devletlerle beraber hareket ederek kitle imha

silahlarına erişme tehlikesine ayrılmıştır. 11 Eylül saldırısı ABD'nin terörle ve terörist şebekelerle ilgili kaygılarını en üst düzeye çıkartmıştır. Bu bağlamda ABD'nin terörle mücadele şekli uluslar arası güvenlik olgusunu tamamen değiştirmiştir.

Türkiye, uluslar arası sistemde orta büyüklükte bir devlettir. Orta büyüklükteki devletlerin uluslar arası sistemdeki gelişmeleri yönlendirme kapasiteleri yoktur. Orta büyüklükteki devletler, ancak uluslar arası sistemdeki değişimin zamanını ve yönünü doğru algılayabilirlerse kendi güvenliklerini ve dolayısıyla çıkarlarını optimum düzeyde gözetebilirler. 2000'li yılların başları, uluslar arası sistemde radikal değişimin yaşanacağı tarihsel bir dönüm noktası gibi görünmektedir. Bu değişim kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkileyecektir. Bu etkinin diğer coğrafi bölgelere kıyasla Türkiye üzerinde daha fazla olacağı da açıktır. ABD'nin geleceğe yönelik planlar ürettiği bölgelerin önemli bir kısmı Türkiye'nin yakın çevresi ve çıkar çevresi ile ilgilidir.

ABD'nin Orta Doğu planında Türkiye'nin ekonomik çıkarları ne ölçüde gözetilecektir? Türkiye'nin güvenliği açısından sorması gereken ilk soru budur. İkinci önemli soru Kürtler ve Kürt milliyetçiliği ile ilgilidir. Amerikan planlarında Kürtler'e ne tür bir rol belirlenmiştir? Kürtler'in siyasal geleceğinin şekillenmesinde mutlaka Türkiye'nin söz sahibi olması gerekmektedir. Üçüncü soru ise ABD'nin kurmaya çalışacağı yeni Orta Doğu düzeninin siyasal yan etkileri ne şekilde gelişebileceğidir. İsrail-Filistin çatışması, siyasal ve radikal islami hareketler Amerikan müdahalesi ile kontrol altına alınabilir mi? Yoksa terör metotlarının bu tür hareketler tarafından daha geniş bir alanda ve daha etkili kullanılması tehlikesi ortaya çıkabilir mi? Son soru ise Amerikan planı başarısız olursa ne tür bir Orta Doğu geride kalacaktır? Ve bunun Türkiye'nin güvenliği üzerine etkileri neler olabilir?

Türkiye'nin güvenliği, Türkiye'ye ilerde tehdit oluşturabilecek Irak, İran ve Suriye gibi devletlerin gücünün azalması ve bu devletlerin daha kontrollü bir dış politika izlemeleri arzu edilen bir gelişme olacaktır. Ayrıca Orta Doğu'da demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş Türkiye'nin ekonomik kazanımlarını artıracığı gibi siyasi olarak da diyalog kurabileceği yeni komşu rejimlerin gelişmesini sağlayabilecektir.

Söz konusu değerlendirmede Türkiye'yi endişelendirecek en önemli unsur

Kuzey Irak'da bir Kürt devletinin kurulması tehlikesidir. Türkiye gerek ABD kontrolü altında gerekse ABD kontrolünün kalkması ve ya başarısızlığa uğraması durumunda, bir başka deyişle her ne şart altında olursa olsun bir Kürt devletinin kurulmasını önleyecek önlemleri almak zorundadır. Ayrılıkçı Kürt milliyetçiliği hareketinin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi tehditlerden biri olduğunu söylemeye gerek bile yoktur. Bu konuda yeni unsur, ABD'nin yeni stratejisinin ve buna bağlı olarak Amerika'nın değişen Orta Doğu siyasetinin bu ayrılıkçı hareketin geleceğini etkileme yönü ve potansiyelidir. Türkiye yukarıda belirttiğimiz gibi, bu değişim sürecini, ayrılıkçı Kürt hareketi ile mücadelesini destekleyecek şekilde kullanmasını başarabilmelidir.

Orta Doğu gelişmeleri bağlamında Türkiye'yi etkileyebilecek bir başka unsur da dünyada siyasal islam akımının geleceğidir. Türkiye'nin içerde algıladığı bir başka tehdit, laik anayasal düzenine karşı gelişen radikal siyasal islamdır. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik başlattığı girişimin temelinde de siyasal islam hareketinin ve onun etkisi altında ABD'ye karşı ortaya çıkan terör olgusu yatmaktadır. ABD gerek "önleyici müdahale doktrini" ile gerekse yeni "Orta Doğu siyaseti" ile gerçekte kendine yönelen radikal siyasal islam hareketini etkisizleştirmeye çalışacaktır.

Amerika'nın yeni stratejisinin bir başka unsuru Müslüman dünyada modern ve ılımlı hükümetleri desteklemektir. Doğal olarak özellikle bunlardan enerji kaynaklarını kontrol edenlerine özel bir önem verilecektir. Bu bağlamda Orta Asya ve Hazar Havzası ABD'nin stratejisinin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

11. SONUÇ

Soğuk savaş ortamının kutuplarından birini teşkil eden Sovyet sisteminin 1989 yılında çökmesiyle, demokrasi ve komünizm gibi karşıt sistemler arasında kurulmuş olan iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Bu tarihten itibaren dünya hızlı ve önceden tahmin edilemeyen bir değişim süreci içine girmiştir.

ABD dünyada tek süper güç olarak kalmış, iki Almanya birleşmiş, SSCB ve Yugoslavya gerek ekonomik, gerekse siyasi olarak dağılmıştır. Bunun sonucunda Merkezi ve Doğu Avrupa'da Balkanlarda, Kafkaslarda ve Orta Asya da yeni bağımsız devletler meydana gelmiş ve Avrasya olarak adlandırılan yeni bir siyasi coğrafya ortaya çıkmıştır. Bu arada, Rusya Federasyonu zayıflamış, Avrupa'dan, kendi sınırları içine çekilmiş ve ideoloji çatışmaları geride kalmıştır. Rusya'nın Avrupa'dan çekilişiyle ortaya çıkan boşluğun, NATO ve AB tarafından doldurulma süreci başlamıştır.

Eski Doğu Blok'u ülkelerinden, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın 1999 yılında NATO'ya üye olmalarından sonra, 2002 Prag zirvesinde ise, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın 2004 yılının ilkbaharında NATO üyesi olmaları kabul edilmiş, 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da yapılmış olan zirvede bu ülkelerin üyelikleri tamamlanmıştır. NATO'nun üye sayısı böylece 26'ya yükselmiştir. Bu aynı zamanda NATO'nun en büyük genişleme dalgasını oluşturmuştur.

Küreselleşme, iletişim teknolojisindeki gelişme ve bilgi çağının başlaması dünyayı küçültmüş, ülkeleri birbirine daha çok yaklaştırmış, kişileri, toplumları, devletleri pek çok konuda müşterek gayret sarf etmeye ve ortak hedeflere doğru yönelmeye mecbur bırakmıştır. Soğuk savaş zihniyeti geride bırakılarak bu şekilde bir yapılanmaya gidilmesi; malların, hizmetlerin, sermayenin, insanların ve bilginin gün geçtikçe sınır tanımaksızın serbestçe dolaşımına imkan sağlayan bir ortam yaratmıştır.

Dünya teknoloji sayesinde küçülmüş ve globalleşmiştir. Bu kapsamda ülkelerin, diğer ülkelerdeki ve genel olarak dünyadaki gelişmeleri dikkate almadan, etkin ve sağlıklı politikalar üretebilmeleri giderek zorlaşmıştır. Her bir ülke, izlediği politikalar ve içinde bulunduğu durum nedeniyle diğerlerini etkiler hale gelmiştir.

İki kutuplu sisteme dayanan karşılıklı tek tehdit yerine; terörizm, kitle imha silahları, uzun menzilli füzelerin yayılması, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, yoksulluk, çevre kirliliği, işsizlik, bölgesel çatışmalar, etnik temizlik, yabancı düşmanlığı, kökten dincilik ve ekonomik çöküntü gibi sınır tanımayan sorunlar gündeme gelmiş olup, etkileri nedeniyle uluslar arası gayret ve işbirliği zorunlu olmuştur.

Bu çerçevede ABD, halen sahip olduğu askeri, ekonomik, teknolojik ve siyasi güç itibarıyla dünyanın tek hakimi olup, global jeopolitik güç merkezi konumundadır. Yeni dünya düzeninde işgal ettiği konumun çok iyi farkında olan ABD, ulusal çıkarları için rakip bir gücün ortaya çıkmasını istememekte ve bulunduğu pozisyonu daha da kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda 1997 yılında NATO-Rusya Kurucu İttifak Senedi imzalanarak, Rusya tamamıyla Avrupa'dan çıkartılmış, ABD kontrolünde olan NATO, eski Varşova Paketi (VP) ülkelerini kapsayacak şekilde yeniden yapılanma ve genişleme sürecine girmiştir.

ABD, silahlı kuvvetlerini küçültürken, hareket kabiliyeti ve etkinliği daha yüksek bir yapıya kavuşturmakta, savunma harcamalarından yaptığı kısıtlamaları ekonomiye katmakta, diğer taraftan genişleme kapsamında Avrupa kanadını daha ileriye taşıyarak kendisi için zorunlu olan istikrar Avrupa'da daha geniş bir alana yaymaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği (AB) ile ekonomik ilişkilerini genişletmekte ve derinleştirmektedir.

Diğer taraftan ABD, ülkeye yönelik doğrudan bir tehdit bulunmayan Kuzey Amerika ülkeleri ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) kapsamında ekonomik ilişkilerini geliştirmektedir. Doğal gaz ve petrole olan stratejik ihtiyacından dolayı da, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslar ile yakın ilişkiler içinde bulunmaktadır. İsrail'i Orta Doğu'daki stratejik çıkarları için kilit ülke olarak kullanmakta, Orta Doğu Barış Süreci (ODBS) kapsamında bölgenin, İsrail istekleri doğrultusunda barışa kavuşması için her türlü desteği vermektedir. Barış içinde bir Orta Doğu, ABD çıkarlarına uygun düşmektedir. Soğuk savaş sonrasında ABD'nin Afrika ülkeleri ile ilişkisi, uluslar arası barışın korunması ve savunduğu uluslar arası değerlerin takibi açısından devam etmektedir.

Bir dünya devleti olması dolayısıyla ABD'nin, Asya ve Pasifik bölgesinde de, güvenlik ve ekonomik çıkarları bulunmaktadır. Bu kapsamda Japonya ve Güney Kore bölgede stratejik partner konumunda olup, iki ülke arasında bulunan stratejik

antlaşmalar devamlı yenilenmekte ve ABD bölgede milli çıkarlarını koruyacak büyüklükte bir kuvveti hazır bulundurmaktadır. Diğer taraftan Çin, yapılan antlaşmalar çerçevesinde ekonomik yönden en ayrıcalıklı ülke statüsüne kavuşturulmuştur. Genel olarak ABD, global jeopolitik güç merkezi konumunu muhafaza etmek maksadıyla politikalar geliştirmekte, bu kapsamda diğer ülkeler veya uluslar arası ekonomik ve güvenlik teşkilatları ile kapsamlı iş birliğine girmektedir.

Ancak diğer ülkelerin uyguladıkları politikalar ve ekonomik göstergeler dikkate alındığında, orta ve uzun vadede çok kutuplu bir dünya düzenine gidildiği görülmektedir. Yeni dünya düzeninin politik güç odakları Avrupa'da; Almanya, Fransa, İngiltere'nin başını çekeceği Avrupa Birliği, Doğu Avrupa'da; Rusya Federasyonu (RF), Asya'da; Çin, Japonya ve Hindistan, ekonomik güç odakları ise Avrupa'da; Almanya, Fransa ve İngiltere liderliğindeki Avrupa Birliği(AB), Asya'da; Association of Southeast-Güneydoğu Asya Uluslar Arası Birliği (ASEAN) ile Çin, Japonya ve ABD liderliğindeki Asia Pasific Economic Cooperation-Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Kuzey Amerika kıtasında ABD liderliğindeki NAFTA'dır.

RF'nun, Nisan 1997'de Çin ile imzalamış olduğu "21. Yüzyıla Doğru Stratejik Ortaklık Deklarasyonu" ile ABD'nin tek süper güç oluşuna, güçlü bir ortak bularak set çekmeye çalışmaktadır. BDT üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonya, askeri doktrinini dayandırdığı "yakın çevre-near abroad" politikası, petrol ve doğal gaz naklinde ileri sürdüğü Transkafkasya-Rusya-Avrupa güzergahı, Doğu Avrupa'dan çekilmiş olmasına rağmen Yugoslavya krizinde sergilediği tutum ve Ortodoks ittifakını oluşturmada gösterdiği gayret, İran ve Hindistan ile yakınlaşma politikaları süper güç olma yolunda gösterdiği gayretlerin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'ye yapılan terörist saldırısının arkasından Afganistan'a yapılan askeri hareket RF ile ABD ve NATO'yu yakınlaştırmış ve NATO ile RF arasında kurumsallaşma faaliyeti başlamıştır. Bu çerçevede bakanlıklar ve askerler düzeyinde bir konsey oluşturulmuştur.

Diğer taraftan Çin, Doğu Asya bölgesinde ekonomik ve askeri bir güç olarak bulunmaktadır. Ekonomik göstergeleri ile askeri alandaki faaliyetleri, Çin'in orta vadede kesinlikle global jeopolitik bir güç merkezi olarak ABD'nin karşısına çıkacağını göstermektedir. Nisan 1997'de Rusya ile imzaladığı "21. Yüzyıla Doğru

Stratejik Ortaklık Deklarasyonu", Mayıs 1997'de Fransa ile imzaladığı "Küresel Ortaklık Deklarasyonu" ve Nisan 1997'de RF, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile oluşturduğu "Şangay İşbirliği Teşkilatı" ile Çin, ABD'nin tek bir dünya gücü olmasından duyduğu memnuniyetsizliği belirtmiş bulunmaktadır.

Çin, ekonomik kalkınma, ülke güvenliği ve 21. yüzyılda süper güç haline gelme yolundaki "Büyük Strateji"sinin gerçekleşmesi için, kendisinin de içinde bulunduğu ve aktif bir rol oynayabileceği, NATO ve ASEAN gibi örgütlere alternatif olan Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na ihtiyaç duymaktadır.

21'inci yüzyılın ilk çeyreğinde Çin, ABD ve NATO'nun hegemonyasına, dolayısıyla da tek kutuplu dünya düzenine karşı, çok kutuplu bir dünya düzeni benimsenmektedir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile, "bölgesel" bir güvenlik yapısından, "kıtasal-birleşik" bir güvenlik yapısına giden bir strateji izlemiştir. Bu vesile ile, dünyadaki ABD karşıtlığının bir simgesi, çatısı olmaya adaydır.

NATO, bu genişleme süreciyle Avrupa'nın tamamında güvenlik bölgesi oluşturacak, Rusya ile sınır olmayacak şekilde genişlemesini sürdürecektir. Bununla birlikte NATO'nun icra edeceği görevler kapsamında yeni kuvvet yapısı da şekillenmiş olup, High Readiness Force (HRF) kapsamında, İstanbul'da bulunan 3 ncü Kolordu bu görev için seçilen 4 kolordudan biri olmuştur. NATO, Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile birlikte olduğu, silahlı kuvvetlerinin gücü ve etkinliği ile söz sahibi olabildiği tek ittifaktır.

Japonya, kıtasal ekonomik güç merkezi konumundadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savunmasını ABD ile yaptığı stratejik ortaklığa dayandırmış bulunmaktadır. Devamlı yenilenen antlaşmalar ile güvenliğini ABD'nin bölgedeki çıkarlarına uygun olarak devam ettirmektedir. Bu nedenle orta ve uzun vadede tek başına global jeopolitik bir güç merkezi olarak ortaya çıkması beklenmemekte, ancak potansiyel bir global ekonomik güç merkezi olarak değerlendirilen APEC içinde, ABD ve Çin ile liderliği paylaşan etkin ülkelerden biri olacağı değerlendirilmektedir.

Asya-Pasifik bölgesinde ASEAN ile ABD, Çin ve Japonya liderliğindeki APEC, ekonomik bir değer olarak incelenmeye değer bulunmaktadır. ASEAN'ın nihai amacı, Japonya ve Çin'in bölgede bir güç olarak belirmesini engellemektir. Etkileri halen devam eden Asya Krizi'nden büyük oranda etkilenmiş bulunan

ASEAN'ın, Çin'in ortalama %15'e varan yıllık büyümesi ve bölgedeki faaliyetleri nedeniyle orta ve uzun vadede etkin bir ekonomik ve güvenlik kuruluşu olarak faaliyet gösteremeyecektir.

ABD, Çin ve Japonya'nın da içinde bulunduğu APEC'in, topluluğa üye ülkelerin ekonomik potansiyelleri ve cari ekonomik göstergeleri nedeniyle orta ve uzun vadede global ekonomik bir güç olarak ortaya çıkacaktır.

Almanya, Fransa ve İngiltere, güçlü bir ekonomiye sahip olmalarına rağmen, süper güç olma konusundaki diğer kriterleri yerine getirmeleri mümkün görülmemektedir. Bu ülkelerin AB içinde lider rolü üstlenerek, daha ziyade global ekonomik-siyasi bir güç ve kıtasal jeopolitik bir güç olarak faaliyet gösterebilecektir.

Avrupa Birliği (AB), Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi sonucunda, 2004 yılından itibaren; Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya Slovenya Slovakya, Macaristan Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam üye olmaları ile 25 üyeye, Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılından itibaren birliğe katılması ile 27 üye devlete ulaşacak ve Almanya'nın Hitler'den bu yana gerçekleştirmek istediği "Yaşam Alanı- Lebens Raum" fikri hayata geçecektir.

Almanya'nın bu hedefine, AB'ye tam üyelik kapsamında yapılan Gümrük Birliği, 1994 tarihinden itibaren başlattığı ortak vize uygulaması, 1 Ocak 2002'den itibaren yürürlüğe giren ortak para "Euro" ve AGSP kapsamında oluşturmayı planladığı silahlı Kuvvetleri ile, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulması ile ulaşabileceği değerlendirilmektedir.

AB'nin bugün ekonomik bir dev olmasına rağmen, siyasi açıdan çok zayıf olduğu görülmektedir. Bu durumun bilincinde olan AB, ekonomik bütünleşmenin sağladığı gücü politik güce döndürme çabası içindedir. Bu bağlamda, AB'nin yakın gelecekte nasıl bir süper güç olacağına karar vermesi gerekmektedir. Ancak AB üye devletleri arasında bu konuda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Avrupa'nın siyasi geleceğinin federasyon mu ya da konfederasyon mu olacağı konusu tartışılmaktadır. Bu konuda bir karara varılması da beraberinde bir başka zor bir süreç getirecek, 27 üyeli birliğin yeniden bu yeni düzene göre yapılandırılması gerekecektir.

AB, politik kurumsallaşma sorunları ile mücadele etme süreci içindeyken, Avrupa'nın bugün için en büyük nüfusuna sahip ülkelerden biri olması ve nüfusun

giderek artması, yetişmiş insan kalitesi açısından yetersiz, Avrupa ile ortak tarihi olmayan veya bir başka deyişle Hristiyan kültürüne sahip olmayan ve AB sınırlarını güvenli kıtasal jeopolitiğin dışına iterek, dünyanın en sorunlu bölgeleri ile sınırdaş hale getirecek olması nedenleriyle, Türkiye'nin yakın gelecekte AB üyeliğini imkansız kılmamakla birlikte AB, Türkiye'nin jeostratejik ve jeopolitik mevki itibarıyla, 21. yüzyılda önemi daha da artan Avrasya Jeopolitiğini kontrol etmesi ve "petrol ve doğal gaz jeopolitik" ekseninde olması nedenleriyle, Türkiye'yi batıdan koparmamak için oyalama taktiklerine devam etmektedir.

Türkiye'nin bir milli-devlet olarak varlığını sürdürebilmesi, AB'ye üyelik politikasını tamamen terk etmesine bağlıdır. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini bir tutku halinden çıkarıp akılcı bir yaklaşımla değerlendirmeye başlaması son derecede önemlidir. Türkiye'nin AB ile sağlıklı ilişki kurabilmesi için AB'nin tek seçenek olmadığını kabul etmesi ve Gümrük Birliği gibi tek taraflı bir ilişkiden kurtulması gerekmektedir.

21'inci yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın almakta olduğu bu yeni düzen içinde Türkiye "**Bölgesel Güç**" olarak yerini almaktadır. Yaşanan gelişmeler, Türkiye'ye hem yeni sorumluluklar yüklemiş, hem de yeni fırsat ve ufuklar açmıştır. Tarihin, Türkiye'nin önüne çıkardığı bu fırsat iyi değerlendirildiği takdirde, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında barış, istikrar, refah ve işbirliğinin kalıcı hale getirilmesi mümkün görülmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde şekillenen dünya dengesinde tek süper güç olan ABD; Doğu Bloku ve SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Doğu, Kafkaslar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bölgesi (Hazar Bölgesi), Kafkaslarda meydana gelen güç boşluğunu dolduracak şekilde yeni bir strateji oluşturmaktadır. Bu stratejinin temel taşlarından birisi bu bölgelerle ekonomik sosyal, kültürel tarihi ilişkisi olan Türkiye'dir.

ABD; Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki zengin petrol kaynaklarını ve dünya pazarlarına ulaşma yollarını kontrol etmek maksadıyla; bölgede ekonomik, siyasi, sosyal, insan gücü gibi milli güç unsurları ile bölgesel güç durumuna gelen Türkiye ile ilişkilerini geliştirmektedir. Bu stratejinin diğer ayakları İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan'dır. Bu kapsamda ABD'nin Türkiye'nin bölgesel güç olmasından öte, bölgede etkin olmaya çalışacak diğer güç merkezlerine karşı koyabilecek devleti olmasına yardımcı olacaktır.

Orta Asya Türk ve Güney Kafkasya Cumhuriyetleri, Türkiye açısından büyük önem arz etmekte olup, Türkiye'nin rolü batı dünyasınca da küçümsenmemektedir. Dünyada Pazar rekabetinin had safhaya ulaştığı ve doğal kaynakların giderek tükendiği günümüzde, yeni Türk Cumhuriyetleri, hiç gelişmemiş pazarlara, tarımsal zenginliklere, petrol, doğal gaz ve ham madde kaynaklarına sahip bulunmaktadır.

Türkiye'nin önderliğinde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), kuruluşundan günümüze kadar, üye devletlerin bulunduğu bölgenin özellikleri nedeniyle çok hızlı bir süreç izlenememektedir. BDT ülkelerinin ekonomik, siyasi ve sosyal ağırlıklı sorunları bulunmakta, bunları hızla aşmalarının kısa vadede olanaksız olduğu görülmektedir. Bu nedenle KEİ için somut büyük sonuçlar alma beklentisi yakın zamanda gerçekçi olmayacaktır.

Bu ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarının oturması için zamana ihtiyaç vardır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun yaşadığı ekonomik kriz ve AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde genişleme sürecine girmesi, bu sürecin yavaşlamasında etkili olmuştur. KEİ süreci hiçbir oluşuma alternatif değildir. Aksine KEİ süreciyle ekonomisi, sanayisi güçlenen, bölgede siyasi ve ekonomik ağırlığı güçlenen bir Türkiye'nin, AB'ye entegrasyon sürecinin kısılacaktır. KEİ sürecinin çok iyi çalışmasıyla Türkiye, enflasyon, istihdam ve nüfus problemini daha kolay aşabilecek ve büyük bir ekonomik canlılık kazanabilecektir. Bu nedenle KEİ'nin, AB'ye bir alternatif değil, AB sürecini hızlandıracak çok önemli bir oluşum olması gerekmektedir.

Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO); üyesi olan on devlet ve yeni dünya jeopolitiğinin merkezinde olan, 8 milyon km² alanı ve 1991 yılı kayıtlarına göre 310 milyonluk nüfusu ile büyük bir potansiyel ekonomik güç durumundadır. Üyelerin büyük çoğunluğunun Türk devletleri olması (Türkiye, İran, Pakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve Afganistan) ile Türk dünyasındaki gelişmelere açıktır. ECO ülkelerinin bilim ve teknik yönden henüz yeterli seviyede değildir. ECO bugün veya yakın gelecekte, AB'nin alternatifi olacak potansiyelde değildir. Ancak üye ülkeler arasında Gümrük Birliği esasları çerçevesinde, serbest ticaret alanının oluşturulması üye ülkelerin kalkınmasına büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

İpek Yolu ile ilgili gelişmeler, ECO üyeleri ile bölgesel ve bölge dışı güçler arasındaki etkileşimin bir sonucu olacaktır. ECO (KEİ ile birlikte) başarılı olduğu

takdirde, İpek Yolu'nun, Avrupa ve Asya arasında köprü vazifesi gören laik ve demokratik bir ülke olarak, Türkiye üzerinden yeniden canlanması mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile beraberce üye olduğu tek bölgesel ekonomik teşkilat olan ECO'nun ülkemiz için önemi büyüktür. Türkiye konumu, gelişmişlik düzeyi ve tüm dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri birlikte mütalaa edildiğinde, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)'na lider olma ve bu teşkilatı yönlendirme durumundadır. ECO bölgesinin, çok zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması Türkiye ve Türkiye'nin milli güvenliği için hayati bir önem arz etmektedir.

Türkiye, bulunduğu bölgede gelişen olaylara paralel olarak uyguladığı politikalarında, küresel güç konumundaki ABD ile ortak hareket etmektedir. Güvenlik maksadıyla teşkil edilen NATO'da ABD ve Kanada ile ortak konumunda olan Türkiye'nin, NAFTA ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini incelediğimizde; Türkiye'nin güvenilir ve istikrarlı pazarlar kazanmak amacıyla, NAFTA'ya üye ülkeler ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olduğu görülmektedir. Her yönden büyük potansiyel yapısı ile NAFTA'nın, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli pay ve pazara sahip olacağı açıktır.

Türkiye, Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ülkeleri ile ilişki kurmaya ilgi duymakta, ancak mevcut durum itibarıyla ikili ilişkilerin yeterli olmadığı değerlendirilmektedir.

21. yüzyılın başlarında AB'ye girmeyi planlayan Türkiye, AB ve ABD ile ilişkilerini gözden geçirmek, 21. yüzyılın iki büyük gücü olarak sahneye çıkması beklenen Çin ve Rusya ile çatışmadan, milli menfaatlerini ele geçirecek dengeli politikalar uygulamak zorundadır. Sıhhatli ve dengeli bir dış politikanın uygulanması için iç politik ortam ile dış politika uyum haline getirilmelidir.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan siyasi durum, yıllarca NATO'da kanat ülkesi rolü oynayan Türkiye'yi bir cephe ülkesi haline getirmiştir. Bunun da ötesinde Türkiye, Avrupa Birliği ve batı dünyasının doğu cephesini teşkil etmekte ve potansiyel tehdit-muhtemel risk bölgeleri ile temas halinde bulunmaktadır. Bu durum maalesef Türkiye'nin savunma alanında tasarrufa gitmesini zorlaştırmaktadır. Yeni dünya düzeni Silahlı Kuvvetlerin yeni roller üstlenmesini zorunlu kılarken;

mevcut hareket usul ve yöntemlerine ciddi tehditler koymakta, yeni metotlar, kullanım konseptleri geliştirilmesini dikte ettirmektedir.

Jeopolitik ve jeostratejik konumu ile asırlardır sıkıntılar çeken ve bugün eko stratejik bir fırsat yakalayan Türkiye, çok genel mahiyette belirtilecek olan strateji ve politikaları uyguladığı takdirde, önceden hazırlanmış senaryoların küçük rol sahibi bir oyuncusu değil, strateji üreten, senaryoların hazırlanmasında yer alan ve başrollerde oynayan **Bölgesel Güç** olarak yeni dünya sahnesindeki yerini alabilecektir.

İran'da Kafkasya'da etkili olmaya çalışan ve Hazar denizindeki petrolden pay isteyen ülkelerdendir. Ayrıca kökten dinci rejimini yaymaya devam etmekte olup silahlanma faaliyetlerine hız vermiştir. İran, Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışının İran'da yaşayan 20 milyon civarındaki Azeri Türkü' nün üzerinde ayrılıkçı eğilim yaratabileceğinden de endişelidir. Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik başarısı, İran'daki Azeri toplumunun üzerindeki çekici bir etki yapması göz ardı edilemez. Böyle bir eğilimin İran'daki azınlıklar (Araplar, Türkmenler, Kürtler, Baluciler) üzerinde de etkili olması ihtimal dışı değildir. İran'daki kökten dinci rejim, Türkiye ve bölge için büyük bir tehdit olmaya devam etmektedir.

Dünya adasının tam merkezinde her üç kıtanın bağlantı bölgesi ve her üç kıtaya açılımı konuma sahip olan Orta Doğu,

- Dünya' da bilinen petrol rezervlerinin % 65'nin bu bölgede bulunması,
- Üç kıtayı birleştiren kara ve demiryollarının düğüm noktası olması,
- Deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmını kontrol etmesi
- Tarihin en zengin kültür hazinelerine ve tek tanrı' ya inanan dinlerin doğduğu bölge olması nedeniyle bugün bütün ülkelerin ilgilendikleri, çatışmaların hiç durmadığı sorunlu bir bölge olarak durmaktadır.

Geçmişte ve günümüzde mevcut güç odaklarının ilgi ve menfaat alanı olan orta doğu çok kaygan bir zemine sahiptir, burada bulunan Arap ülkeleri arasında bir anlaşma ortak bir düşünce, dayanışma sağlanamamıştır. Suriye Devlet başkanının son günlerde batıya yaklaşma tutumu takındığı gözlenmektedir. Bölgede İsrail kendisine dost ülke aramakta olup, varlığını tescil ettirmek istemektedir. Mısır'ın Arap dünyasında liderlik yapma çabaları da devam edecektir.

Avrupa'nın beş büyük yarımadasından biri olan Balkan yarımadasının coğrafi konumu, Avrupa'nın diğer bölgelerine geçit veren, Asya'nın bitişinde ve Afrika'ya yakın olması ile geçmişte olduğu gibi bugünde önemini korumaktadır. Balkanlar, konumu ve yapısı itibarıyla, asırlardır irili ufaklı devletlerin ilgi odağı haline gelerek sayısız entrika, çatışma isyan ve savaşlara sahne olmuştur. 1990 yılında itibaren' de bu filmin tekrar sahneye konduğu görülmüştür. Bosna–Hersek'de işlenen korkunç soykırıma, Avrupa seyirci kalmış, ABD'nin müdahalesi ile Dayton anlaşması yapılarak savaş durdurulmuştur. Bosna–Hersek'in toprak bütünlüğü şimdilik korunabilmektedir ancak stabil bir durumun oluştuğu da söylenemez.

Kosova'da Sırp'ların giriştiği geniş çaplı etnik temizlik hareketine oluşan tepkinin sonucu olan NATO Hava harekati Sırp'ları çekilmeye mecbur bırakmıştır. Kosova uluslar arası gücün kontrolünde bulunmaktadır ancak Kosova'nın gelecekteki statüsü halen belirsizdir. Kosova' ya bağımsızlık verilmesi daha başka bağımsızlık isteklerine davetiye çıkarabileceği endişesiyle bundan şimdilik kaçınılmaktadır.

Marksizmin en doğmatik uygulamasına maruz kalan Arnavutluk'ta modern ve demokratik bir devlet yapısını kurmak kolay olmamaktadır. Makedonya'daki hassas dengeler Balkanlar'daki oluşumların sürekli tehdidi altındadır. Romanya ve Bulgaristan AB ile üyelik müzakerelerine başlamış olmanın avantajlarından yararlanmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar gündemden düşmemiştir ve Güney Kıbrıs Rum yönetiminin AB'ne alınmasını destekleyen ve bunun olmasında büyük payı olan Yunanistan ile aramızda ciddi görüş ayrılıklarının olduğu ve bunun Türkiye'nin milli politik gündeminin ilk sırasına yerleşeceği dikkate alınmalıdır.

Enerji kaynakları içinde özellikle petrol, uluslar arası ilişkilere konu olmuş, yeryüzüne çıkarıldığından beri devletlerin politikalarını belirlemiş, birçok savaşın asıl nedeni olmuş ve halen de olmaktadır. Son yıllarda sanayileşmenin hızla artması ve yaşamın daha modern hale gelmesi nedeniyle doğal gazın da kullanımı artmaktadır. Doğal gaz da, petrol gibi dünyanın her tarafında eşit şekilde bulunmamasından dolayı giderek stratejik bir enerji kaynağı olmaktadır. Gelecek 20-25 yıl incelendiğinde fosil kaynak olarak adlandırılan petrol, doğal gaz ve kömürün dünya enerji tüketimindeki ezici üstünlüğü devam edecek, doğal gaz, kömür tüketimini de aşarak petrolün arkasından ikinci sırayı alacaktır.

Dünya'nın birçok ülkesi ihtiyacı olan petrolü Orta Doğu'dan temin etmektedir. Orta Doğu'da zaman zaman ortaya çıkan milliyetçi yaklaşımlar, bölge liderliği hevesi ve siyasî istikrarsızlıklar enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Diğer yandan üretici Arap ülkeleri, fırsat bulduklarında, petrolü siyasî araç olarak kullanmakta ve OPEC içinde fiyatları kendi menfaatlerine göre belirlemek istemektedirler. Bu nedenlerle Batı, alternatif kaynak arayışı içine girmiştir. Sovyetler Birliğinin 1991'de dağılması ile, Hazar petrolü, yeni bir kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Petrolün çıkartılması, işletilmesi ve dağıtımı için onlarca konsorsiyum kurulmuş, birçok ülkeden petrol şirketleri bu konsorsiyumlarda yer almıştır.

Hazar Bölgesinin 17-33 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Muhtemel rezervler de eklenince bu rakam 200-220 milyar varile çıkmaktadır. Bölge asla Orta Doğu ile kıyaslanamaz, ancak belirlenen petrol ve doğal gaz rezervleri, Kuzey Denizi petrol rezervleri ve Kuzey Amerika gaz rezervleri ile mukayese edilebilecek durumdadır. Bölge'nin kanıtlanmış ve tahmini petrol rezervleri Suudi Arabistan rezervlerine, doğal gaz rezervleri ise İran rezervlerine yaklaşmaktadır. Bugün, bölgede ham petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmı henüz geliştirilme aşamasındadır. Bölge'nin pek çok yerinde rezerv tespit işlemleri halen devam etmektedir. Yatırımlar artıkça, teknoloji geliştikçe Hazar Havzası, gerek Avrupa'nın ve gerekse ABD'nin, 21. yüzyıldaki petrol ve gaz gereksinimini karşılamada, kaynak çeşitliliği, fiyat rekabeti ve enerji güvenliği açısından yaşamsal önem taşıyacaktır.

Kazakistan ve Azerbaycan bölgede en fazla petrol rezervine sahip olan iki ülkedir. Azerbaycan'a ait Hazar sahalarında, 37 milyar varilden (33 milyar varil denizde, 4 milyar varil karada) fazla ham petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Kazakistan'a ait Kuzeydoğu Hazar Sahili ve Orta Kazakistan'daki toplam 22 büyük sahada ise 95 milyar varillik dev bir ham petrol rezervi bulunduğu hesaplanmaktadır. 50 milyar varillik Kaşagan keşfi ise, önümüzdeki 10 yıl içinde Kazakistan'ı en büyük petrol üreticileri ve ihracatçıları arasına katacaktır. Bu iki ülkenin asıl önemi, bölgede çok çeşitli arama, geliştirme ve üretim projeleri yürüten 80'e yakın uluslar arası petrol şirketinin yoğun ilgisinden de anlaşılmaktadır. Hazar'ın bu iki stratejik ülkesi ile Batılı petrol şirketleri arasında 50 milyar \$ tutarında üretim-paylaşım anlaşmaları imzalanmıştır. Bu, Batılı petrol şirketlerinin,

2005 yılına kadar Hazar Bölgesi'ndeki arama ve üretim faaliyetleri için yılda en az beş milyar \$ tutarında bir yatırım yapacakları anlamına gelmektedir (Pala, Avrasya Dosyası, 2003, cilt 9, sayı 1, s.21).

Türkmenistan'ın da önemli miktarda petrol rezervi olmamasına karşın zengin doğal gaz kaynakları vardır. Türkmenistan'ın, kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile dünyada 15 nci sırada yer almakla birlikte, muhtemel rezervleri ile, Rusya, İran ve Katar'dan sonra dördüncü sırada yer alması beklenmektedir. Gelecekte de Türkmenistan'ın Azerbaycan kadar petrol rezervine sahip olacağı tahmin edilmektedir. Özbekistan da, Hazar Denizi'ne kıyısı olmamasına rağmen, bu bölgede önemli doğal gaz üreticisidir. Doğal gaz rezervleri açısından, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan dünya rezerv sıralamasında ilk 20 ülke arasına girmektedirler.

Hazar Havzası'nda uluslar arası ilişkilere konu olan birçok mücadele alanı bulunmaktadır. Bunlar; Hazar Denizi'nin paylaşımı, petrol ve doğal gaz kaynaklarına hakim olma ve dünya pazarlarına ihraç konularıdır. Ancak en önemlisi, belki de sorunun temel kaynağı petrol ve doğal gazın sevk edileceği güzergahın nereden geçeceği. Mevcut petrol ve doğal gaz ihraç boru hatları Sovyetler Birliği'nin ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılmış, halen teknolojik ve kapasite bakımından yetersizdir. Dolayısı ile yeni boru hatlarının inşası gerekmektedir. Bu noktada Türkiye çok önemli bir avantaja sahiptir. Birincisi ülkemizin dünya üzerindeki yeri, İkincisi bölgedeki Türk cumhuriyetleri ile aramızda olan tarihsel ve kültürel bağıdır.

İran da Hazar petrollerinin çıkarılması ve taşınması konusunda Rusya ile aynı tezleri savunmaktadır. Gelecekte, doğal gaz talebindeki artışa bağlı olarak, TCP (Trans-Hazar Boru Hattı) hattı üzerinden veya başka bir hat aracılığıyla Azerî, Kazak ve hatta Türkmenistan şebekesine bağlanarak Özbek gazının da Türkiye'ye ve/veya Avrupa'ya taşınması ihtimali vardır. Bu yöndeki her gelişme İran'ın ve Rusya'nın Batı pazarlarında rekabet gücünü iyice azaltacağı anlamına gelmektedir.

Bölgede diğer bir oyuncu olan Çin de, bölge kaynaklarını kendi topraklarına ulaştıracak boru hattı projeleri geliştirmekte, birkaç projede de şirketleri ile yer almaktadır. Önümüzdeki dönemde Çin'in, Rusya da dâhil olmak üzere ABD ve Batı'nın bölge üzerinde hakimiyet kurmalarını önleyecek stratejiler izleyeceği değerlendirilmektedir.

Petrol ihtiyacını Orta Doğu'dan sağlayan Japonya da enerji alım seçeneklerini arttırmak istemektedir. Bu nedenle Hazar Havzası'nda yerini sağlamlaştırmak için bölge ülkelerine uygun koşullarla krediler vermiş, birçok konsorsiyum da yer almıştır. Japonya, Türkiye ile bölgede işbirliği yapmayı plânlamaktadır. Türkiye açısından da Japonya ile ortak politikalar yürütmenin avantajlı olduğu değerlendirilmektedir.

Dünyanın en büyük enerji tüketicisi olan ABD, bölgede RF ve İran'ı dışlayan petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesini savunmaktadır. ABD İran'ı potansiyel bir tehlike olarak görmeye devam etmekte, çevreleme politikası gereği İran-Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilere müdahale etmekte ve petrol ve doğal gaz boru hatlarının İran üzerinden geçmesini engellemeye çalışmaktadır. BTC HPBH Projesi bizim olduğu kadar ABD'nin de millî hedefleri arasındadır. Projeye destek veren en önemli ülke ABD'dir. ABD' de gerek resmî kaynaklar, gerekse medya yolu ile Hazar Havzası'nın gelecekte kendisi için stratejik bir bölge olacağını açıklamalar yapılmaktadır.

11 Eylül'den sonra dünyayı yeniden şekillendirme amacı ile operasyonlara başlayan ABD'nin hedefi Avrasya'dır. Bu bölge Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerini kapsamaktadır. Afganistan Harekâtı ile Rusya ve Çin arasına giren ABD, Irak Harekâtı ile de Almanya ve Fransa'nın hareket serbestisini elinden almıştır.

Hazar ve Kafkaslar bölgesinde bulunan ülkelerin ekonomik gelişmeleri enerji kaynaklarının güvenilir yollardan dünya pazarlarına ulaşmasına bağlıdır. Bu konuda yaşanacak sıkıntılar bölgede doğrudan güvenlik sorununu getirmektedir. Güvenlik konusu da böylece Orta Asya bölgesi ile sınırlı olmaktan çıkmakta ve tüm Avrasya coğrafyası üzerinde etkili olmaktadır.

Rusya bölge ülkeleri üzerinde Primakov Doktrini olarak bilinen stratejisi çerçevesinde etkinliğini arttırmaya çalışmakta, bu konuda da bölgede Türkiye ve ABD ile karşılaşmaktadır. Türkiye ve ABD'nin Azerbaycan eksenini üzerinde Orta Asya'ya açılımına karşı Rusya, Kuzey - Güney ekseninde aralarına Ermenistan'ı da alarak Rusya - İran işbirliğine yönelmiştir. Bu işbirliği Türkiye ve ABD'nin çıkarları açısından tehdit oluşturabilir.

Baku-Ceyhan hattının tesisi suretiyle Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında,

petrol taşımacılığı yönünden Boğazların fiziki ve çevre güvenliği nedeniyle oluşabilecek gerginliklerin önlenilebileceği, daha ekonomik olması avantajına ilave olarak petrolün tüketici ülkelerce güvenli yollardan daha kolay temin edilmesini sağlayabilecektir. Baku-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Türkiye'nin Bölgede siyasi ve ekonomik istikrarının teşekkülünde önemli bir rol üstlenmesini sağlamanın yanı sıra, enerji sektöründe "dünya çapında" bir ülke olma misyonunu gerçekleştirmesi yönünde ilk adımı atmasını da sağlamıştır.

Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik stratejisini oluştururken, Rusya, Çin ve İran'ı gözardı ederek yalnızca ABD'nin argümanlarını benimsemesinin uygun olmayacağı değerlendirilmektedir. Orta Asya ülkelerinin içinde buldukları bu kıskaca alternatif politikalar üretirken Rusya, Çin ve İran'ı da dikkate almak gerekecektir. Aynı zamanda, sadece ABD, Rusya, Avrupa Birliği, İran, bölge ülkeleri ya da Çin eksenli değil, Türkiye eksenli politikalar üretilmelidir.

Türkiye'nin ana hedefi BTC HPBH'nı uygulamaya geçirmek olmalıdır. Bu boru hattının gerçekleşmesi durumunda Türkiye, Hazar enerji kaynaklarının batıya ulaştırılmasında ana güzergah olacak ve Batı'nın şiddetle ihtiyaç duyacağı ülke olacaktır. Türkiye hem ekonomik ve hem de stratejik güce sahip olarak bölgesel güç olacaktır. Hazar Petrolleri'nin BTC HPBH Projesi ile dünya pazarlarına ulaştırılması sonucunda sadece Boğazlarımız değil, Karadeniz ile birlikte Marmara ve Ege denizleri de çevresel açıdan büyük risk yaratan yoğun tanker trafiğinden arındırılmış olacaktır.

Planlanan ve yapılmakta olan petrol ve doğal gaz projelerinin gerçekleşmesi halinde, Orta Asya ile Kafkaslar ve Orta Doğudan dünya piyasalarına enerji naklinde kavşak noktasında yer alan Türkiye, AB için de büyük önem kazanacaktır. Enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması, bunların taşınmasındaki kontrol imkânı, çevre ülkelerle geliştirilecek işbirliği gibi faktörler, Türkiye'nin AB ile ilişkilerini geliştirecektir.

BTC olmak üzere Bakû'den çıkış yapacak hatların yolu üzerinde olan Türkiye, tüm elverişli koşulları ile Batı'nın en uygun alternatifidir. Azerbaycan'ın Şah Denizi sahalarında üretilecek doğal gaz ile birlikte diğer Hazar Havzası gaz kaynakları için de ABD ve Avrupa'nın, Türkiye'yi ekonomik, siyasî ve çevresel açılardan en uygun güzergah alternatifi olarak görmeleri, ülkemizi bir enerji köprüsü haline getirecektir.

Uluslar arası dev petrol şirketlerinin yanında Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'da Türkiye adına çalışmalar yapan petrol şirketi TPAO'nun etkinliğini ve gücünü arttırmaya yönelik her türlü adımlar atılmalıdır. Bölge ülkelerinden özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile stratejik ilişkiler kurulmalı, Azerbaycan ile olduğu gibi diğerleri ile de sadece ticaret çıkarlarına yönelik değil daha sıcak kültürel ve moral değerlerine yönelik ilişkiler geliştirilmeli yakınlık gösterilmelidir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını ve demokrasilerini geliştirmeleri maksadıyla eğitim, kültür, sanayi, ticaret ve askerî alanlarda yoğun işbirliğine gidilmelidir.

Türkiye için son derece önemli bir ülke olan Gürcistan, ülkemizin Kafkasya'ya ve oradan da Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Bu sebeple de Türkiye, gerek boru hattı projeleri ve gerekse millî çıkarları açısından, bu ülke ile de ilişkilerini stratejik ortaklık temeline oturtmalıdır.

Enerji güvenliği açısından Doğu Akdeniz'in en stratejik noktası olan Kıbrıs, hem Orta Asya hem de Orta Doğu'nun enerji kaynaklarını batıya ulaştıracak rotaların üzerindedir. Bu nedenle Kıbrıs'ın kontrolü ile ilgili mücadeleye ABD'de katılmıştır. AB de, genişleme sürecine Kıbrıs Rum Kesimi'ni de dahil ederek doğu Akdeniz'in en kritik alanını kendi siyasî ve askerî hükümdarlığına almak istemektedir. Orta Asya petrol ve doğal gazını dünya pazarlarına BTC HPBH ile ulaştırmayı planlayan Türkiye'nin, Kıbrıs konusunda millî menfaatlerine zarar gelmeyecek şekilde politikalar üretmesi gereklidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte tehdit algılaması, blok politikasının hakim olduğu Soğuk Savaş döneminden farklı olarak, daha ziyade devlet-dışı aktörlerin, özellikle de terörist grupların yaratacağı yeni tehditlere yönelik olarak değişmiştir. Terörist devletlerle birlikte hareket edecek, ekonomik ve siyasi olarak geri kalmış bazı otoriter rejimler, mevcut düzenin zengin ve güçlü devletlerine karşı önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Gerek 1999 NATO konseptinde ortaya konduğu gibi, gerekse ABD'nin tek başına yaşama geçirmeye çalıştığı yeni "Önleyici güç kullanma doktrini"nin dayandığı temelden de anlaşılacağı gibi, Terörist örgütler ve bunlarla işbirliği halindeki rejimler uluslar arası güvenliği tehdit eden temel unsurlar olarak görülmeye başlanmıştır.

Daha belirgin olan tehdit kavramı, yerini daha belirsiz bir ortamda meydana gelebilecek ve bağımlı-bağımsız birçok değişkeni olan ve sürekli değişme ihtimali

olan risk faktörlerine bırakmıştır. Dolayısıyla yapısal ve çok yönlü olan bu riskleri tahmin etmek ve değerlendirmek de daha zorlaşmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'daki etnik düşmanlık ve toprak anlaşmazlıkları, ağır ekonomik, toplumsal ve pratik zorluklar ile eski Sovyetler Birliği topraklarında hüküm süren belirsizlikler, Rusya Federasyonu'nun elinde bulunan nükleer ve konvansiyonel silahların Avrupa ülkeleri ile kıyaslanamayacak boyutu, Güney Akdeniz ve Ortadoğu'da bulunan kitle imha silahlarının varlığı ve bunların yayılması, terörizm, sabotaj eylemleri gibi unsurlar risk faktörleri içinde değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde NATO'nun görevi, amacı ve düşmanı belliyken, Soğuk Savaş sonrası, değişen yeni koşullarda, ittifak karşı karşıya kaldığı yeni "riskler" ve "belirsizlikler" içinde yeniden yapılanmak zorunda kalmıştır. Bu arayışlar sonunda da NATO kendisini bir kimlik ve misyon arayışı içinde bulmuştur. Soğuk Savaş döneminde ittifaka yönelik tehdidin Sovyet askeri gücünden gelmesi beklenirken NATO'nun geleneksel ortak işlevi "savunma" ve "caydırıcılık" la sınırlandırılmıştır. Ancak 90'lı yıllarda ittifakın bu geleneksel temel görevinin yanı sıra, değişen koşulların bir gereği olarak "önleyici diplomasinin" (preventive diplomacy) bir uygulama biçimi olan "bunalım yönetimi" ne de ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.

KAK (Kuzey Atlantik Konseyi) ve KAIK (Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi) faaliyet alanlarının önemli ölçüde birbirleriyle örtüştüğü ve ülkelerin KAIK'i NATO dışında bir alternatif ve güvenlik ihtiyaçlarına cevap verecek bir kurum olarak görmediklerini göstermektedir. Ülke çabaları, daha ziyade NATO 'nun genişlemesine de bir geçiş olan BİO üzerinde yoğunlaşmıştır.

Türkiye'nin jeopolitik ve tarihi faktörler gibi çeşitli dinamikleri göz önünde bulundurularak özellikle NATO'nun doğuya kadar genişlemesi halinde, Rusya Federasyonu'nda meydana gelebilecek dönüşümleri göz ardı etmemesi ve diğer ülkeleri yakından izlemesi, bütün bu gelişmeler doğrultusunda da çok temkinli bir politika uygulaması zorunludur. Bunun içinde her ihtimal üzerinde hassasiyetle durulması, bu ihtimallerden herhangi birinin gerçekleşmesi halinde, uygulanacak politikaların önceden saptanması en sağlıklı yöntemdir. Böylece ülke menfaatlerinin NATO içinde korunması sağlanmış, milli güvenliğimiz ile ilgili olarak daha sağlam bir zemin oluşturulmuş olacaktır.

Önümüzdeki dönemde, dünya çapında ekonomik bir dev olan AB'nin tedricen

Avrupa'nın başlıca siyasi ve hatta askeri aktörü olarak da ön plana çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Avrupa'nın artık giderek AB demek olduğu gün ışığına çıkmaktadır. Bu sebeple Türkiye, kısa vadeli olarak güvenlik çıkarlarında bir boşluk doğmaması için AB ile AGSP bağlamında bazı somut mekanizmalar geliştirmelidir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olması, sonuçları itibarıyla Türkiye'nin NATO'dan sonra AGSP'ye de katılımını, bu suretle güvenliğini bütünleştirmesini sağlayacaktır.

Yeni güvenlik ortamının gerekleri ve sahip olduğu özellikler çerçevesinde Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikası; Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması, Türkiye'nin Milli Menfaatlerinin tehdit ve risklere karşı savunulması, bölgesel barış ve istikrarın sağlanması, küresel barış ve istikrara katkıda bulunulmasına yönelik olarak amacıyla düzenlenmelidir.

Bu hedeflere ulaşmak amacıyla şekillendirilen Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikasının esası; ulusal birliğin ve uluslar arası antlaşmalardan doğan haklarının korunması prensibini esas alarak, bütün ülkelerle dostluk ve iş birliği temeline dayalı olarak ilişkilerini geliştirmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Milli Güvenlik Politikasının temel esasları; her türlü uluslar arası gerginliğin azaltılmasına, adil ve kalıcı bir barışın sağlanmasına azami katkıda bulunmak, krizleri/çatışmaları önleyici ve gerginlikleri azaltıcı gerekli tüm tedbirleri almak, kolektif savunma sistemlerinde aktif olarak yer almak ve kendisine tevdi edilecek sorumlulukları yerine getirmek, Avrupa Güvenlik yapılanmasının içinde yer almak ve Avrupa'da güvenlik ve istikrara katkıda bulunmaktır.

BİO'nun , Atlantik' ten Orta Asya' ya kadar uzanan geniş bir bölgede "Güvenlik Şemsiyesi" oluşturmadaki rolünün ülkemiz açısından iyi değerlendirilmesi komşumuz olan (Romanya,Bulgaristan vb.) ülkelerin bu girişimlerinin izlenmesi gereklidir.

Bir enerji köprüsü durumunda olan Türkiye, coğrafi konumundan istifade ederek Balkan ülkeleri üzerinden Avrupa'nın içine doğru uzanan değişik enerji projelerini geliştirmeli ve bu konuda aktif rol oynamalıdır. Bu, Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Türk dış politikasının değişmeyen özelliklerinden birinin Batıya yönelik olması olduğu ve bu yolun Balkanlar üzerinden geçtiği gerçeği unutulmaması,

Yeni güvenlik anlayışı ve tehdit algılaması, bunun ABD tarafından yeni bir

güvenlik stratejisi olarak formüle edilişi şüphesiz Türkiye'yi de derinden etkileyecektir. Öncelikle Irak gelişmeleri ve Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesine kadar gidebilecek gelişmeler Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendirmektedir. ABD, Irak sonrasında Suriye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'da da değişimi zorlayacak gibi görünmektedir. Bu anlamda ABD bir yandan "siyasi İslam hareketini" öte yanda "belli bir Arap ideolojisini" hedef olarak belirlemiştir. Orta Doğu'yu derinden etkileyecek bu gelişmelere, ABD ile birlikte hareket etmeye doğru sürüklenirken, mutlaka Türkiye'nin kendi stratejisi olmalıdır. Türkiye gelecekte nasıl bir Orta Doğu görmek istiyor? Bu sorunun mutlaka cevaplandırılmalıdır.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) gibi enerji tüketicilerinden oluşan uluslar arası klüplere üye olunmasının avantajlarından tam anlamıyla yararlanabilmek için, her şeyden önce ulusal güvenliğimiz ile ilgili önceliklerin kesin çizgilerle tespit edilmesinde ve gündelikten ziyade bu önceliklere uygun bir eylem planı ile hareket edilmesinde ve bu sayede uluslar arası manüplasyonların, aleyhimize sonuçlar doğurabilecek enerji kaynaklı olumsuz siyasi ve ekonomik konjonktürün, ülkemiz sosyo-ekonomik yapısına doğrudan ve geri döndürülemez etkiler yapmasını engellemek önemli bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye, su ile ilgili politik değer bilincinde olmalı, uluslararası sistemde ortaya çıkabilecek yönlendirmelere karşı alternatif planlarını hazır bulundurmalıdır. Değişik dış güç ve politikalar karşısında ulusça hangi senaryoların çıkarlarımızı en iyi biçimde koruyacağı hakkında bilgi üretmek ve bunları hayata geçirecek projeler geliştirmek şarttır. Suyun artan stratejik yönünün 21. yüzyılda milli güvenliğimiz açısından en iyi çözümü verecek şekilde jeopolitiğimizin bir parçası olarak kullanılması hayati öneme sahiptir.

Türkiye, gerek AB, gerekse Afrika, Latin Amerika, Güneydoğu Asya gibi bölgelerde dahil olmak üzere Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu, Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerinde birlikte hareket edebileceği anahtar ülke konumundaki ülkelerle ilişkilerini geliştirip bu temelde bölgesel etkinliğini artırmaya dönük projeksiyonlar üretmelidir.

Türkiye'nin yakın çevresinde bulunan sorunlu bölge ve bölgelere AGSP çerçevesinde yapılacak operasyonların danışma, planlama, karar alma ve uygulama mekanizmalarına milli menfaatlerimiz gereği katılmalıdır.

Sonuç olarak, günümüz dünyasında güçlü bir ulusal ekonomiye sahip olmanın, belirsizlikleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmenin büyük önem taşıdığını söyleyebiliriz. Gelişmeleri ve olayları geriden takip etme dönemi dün olduğu gibi bugün de geçerli değildir. Bu tür bir siyasal ya da diplomatik eğilim, ulusal güvenliğe ve çıkarlara büyük darbe vurabilmekte; ülke adına üretilen politikalar büyük güçlerin ulusal güvenlik stratejilerinin aracı ya da payandası haline gelebilmektedir. Böylece, bırakın sürece müdahale etme ya da etkinlik kurmayı, ortaya çıkan gelişmeleri anlamak bile güçleşmekte; ulusal çıkarlar doğrultusunda krizleri ve sorunları yönlendirme olanağı ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle, ulusal ve uluslar arası alanda, ileride ortaya çıkabilecek potansiyel kriz alanlarının belirlenmesi, bunlar hakkında çok yönlü siyasetlerin oluşturulması zorunludur. Bu da, çeşitli yöntemlerle, psikolojik harbin aşılmasını, siyasallara temel oluşturacak kapsamlı düzeyde bilimsel bilginin üretilmesini, duygusal değil pragmatist politikaların geliştirilmesini ve bu doğrultuda geleceğe yönelik uzun ve kısa dönemli stratejilerin belirlenmesini gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

1. ARAS, Bülent (1999); İsrail-İran-Türkiye Üçlüsünde Gelişen İlişkilere Alternatif Bir Bakış, Avrasya Dosyası (İsrail Özel), İstanbul
2. ARAS, O. Nuri (2001); Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, DER Yayınları, İstanbul
3. ARI, Tayyar (2000); Yayınlanmamış Ortadoğu Ders Notları, Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa
4. ARİBOĞAN, Deniz Ülkü (2001); Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya, Bağlam Yayınları, İstanbul
5. ARMAOĞLU, Fahir (1987); 20nci Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
6. ARMAOĞLU, Fahir (1997); 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
7. ATAY, Mehmet (1999); Japonya'nın Jeopolitik, Siyasi ve Askeri Egemenlik Mücadelesinin Kısa Tarihi, Ankara
8. ATAY, Mehmet (2000); Japonya'nın Jeopolitik, Siyasi ve Askeri Egemenlik Mücadelesinin Tarihi, Ankara
9. AYDIN, Nehir (1999); Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Millî Güce Etkileri, HAK Basım Evi, İstanbul
10. AYDOĞAN Metin (2004); Bitmeyen Oyun Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler, Umay Yayınları, İzmir
11. BRZEZINSKI, Zbigniew (1998); Büyük Satranç Tahtası, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998
12. CANBOLAT, İbrahim, S. (1999); Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika, Alfa Yayınevi, Bursa
13. CÖMERT, Servet (1999); Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam, HAK Yayınları, İstanbul

14. ÇAKAR, Nezih (1999); 1999 Yılı Başında Dünya ve Türkiye'nin Vizyonu, Ankara
15. ÇEÇEN, Anıl (1999); 21 nci Yüzyılda Japonya, Ankara
16. ÇEÇEN, Anıl (2000); ABD Süper Güç Olarak Kalabilir mi?, Avrasya Dosyası, İstanbul
17. DAVUTOĞLU, Ahmet (2001); Küresel Bunalım, Küre Yayınları, 2002
18. DAVUTOĞLU, Ahmet (2001); Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul
19. DEDEOĞLU Beril (2003); Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Boyut Kitapları, İstanbul
20. DENK, Nevzat (1998); 21 nci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu, HAK Yayınları, İstanbul
21. DENKER, Mehmet Sami (2000); 2000'li yıllarda Asya-Pasifik Dünyasının Güvenliği, Ankara 2000
22. DOĞANAY, M. Zeki, A. Fikret ATUN (1994); Orta Doğunun Jeopolitik ve Jestratejik Açıdan Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler, Ankara
23. FUKUYAMA, Francis (1992); Tarihin Sonu (The End Of History And The Lost Man), New York
24. GRAHAM, E. Fuller and LESSER O.Ian (1993); Turkey's New Geopolitics, RAND Study, Santa Monica, CA
25. GÜREL, Şükrü S.(1975); Orta Doğu Petrolünün Uluslar Arası Politikadaki Yeri, Ankara
26. HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar (2001); Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye, Çantay Kitapevi, İstanbul
27. HUNTINGTON, Samuel P (1996); The Clash of Civilisation (Kültürlerin Savaşı), New York
28. İLHAN, Suat (1989); Jeopolitik Duyarlılık, TTK Basım Evi, Ankara
29. Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam (2001); HAK Yayınları, İstanbul

30. KARACA, R. Kutay (2003); Dünyadaki Yeni Güç Çin, Tek Kutuptan, Çift Kutuba, IQ Yayınları, İstanbul
31. KARADAĞ, Raif (1990); Petrol Fırtınası, Divan Yayınları, IV. Baskı, İstanbul
32. KENNEDY, Paul (2001); Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü, İstanbul
33. KIZILTEPE Celal, ŞENYUVA Coşkun, ERSÜ Naim (2000); 21 nci Yüzyıla Girerken Dünya Düzeni, HAK Yayınları, İstanbul
34. KOCAOĞLU, Mehmet (1996); Petro- Strateji, HAK Basım Evi, İstanbul
35. KONA GÜNGÖRMÜŞ, Gamze (2004); Orta Doğu Orta Asya ve Kesişen Yollar, IQ Yayıncılık, İstanbul
36. KONGAR, Emre (2001); Küreselleşme ve Terör, Remzi Kitapevi, İstanbul
37. LEVENT, Ufuk (1997); 21 nci Yüzyılın Eşiğinde Türkiye, H.A.K. Yayınları, İstanbul
38. LEWIS, Bernard (1994); The Shaping of the Modern Middle East, Oxford University Press, London
39. MANİSALI, Erol (2001); Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Donkişot Yayınları, İstanbul
40. MEYSSAN, Thierry (2002); Dehşetengiz Hile, Medcezir Yayınları, İstanbul
41. NATO El Kitabı 50.Yıl Dönümü sayısı (1999); NATO Basın ve Enferyasyon Bürosu, Brüksel, , s.29-32
42. OĞAN, Mustafa S. (1997); Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, HAK Yayınları, İSTANBUL
43. Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri (1999); Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul
44. ÖGÜTÇÜ, Mehmet (1994); Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış:Uzun Vadeli bir Batı Stratejisi İhtiyacı, Avrasya Etütleri, TİKA, Cilt 1, Ankara
45. ÖGÜTÇÜ, Mehmet (1998); Yükselen Asya, İmge Kitabevi, Ankara
46. ÖYMEN, Onur (2000); Geleceği Yakalamak, Türkiye'de ve Dünya'da Küreselleşme ve Devlet Reformu, İstanbul, 2000

47. ÖYMEN, Onur (2000); Geleceği Yakalamak, Türkiye’de ve Dünya’da Küreselleşme ve Devlet Reformu, İstanbul
48. ÖZMEN, Süleyman (1999); Orta Doğu’da Etnik Dini Çatışmalar
49. ÖZNAL, Erdoğan (1992); Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye’nin Jeostratejik Önemi, İstanbul
50. PALA, Cenk (2003); 21 nci Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: ‘Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye, Avrasya Dosyası, Cilt 9, Sayı 1, Ankara
51. PAMİR, A.Necdet (1999); Bakû -Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya’ da Bitmeyen Oyun, Avrasya stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara
52. PARLAR, Suat (1999); Ortadoğu’da Yeni Dünya Düzeni, Yar Yayınları, İstanbul
53. RUFIN, Jean-Christophe (1993); Das Reich und die neuen Barbaren, Verlag Volk und Welt, Berlin
54. SAĞLAM, Kadir (1999); Orta Doğu’da ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri, İstanbul
55. SANDIKLI, Atilla (2001); Türkiye’nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri, HAK Yayınları, İstanbul
56. SİSAV (2000); Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, İstanbul
57. TEZKAN, Yılmaz (2000); Menfaatler Çatışmasının Ortasında Türkiye Ülke, Kitapları, İstanbul
58. The CIA Factbook, 2003.
59. UÇAROL, Rıfat (1995); Siyasi Tarih, Filiz Kitapevi, İstanbul
60. Vedat DURMAZUÇAR (2003), Suyun Artan Stratejik Değeri; IQ Yayıncılık, İstanbul
61. YANAR, Savaş(2002); Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
62. YARDIM, Gökhan (2001); Kafkasya, Hazar Petrolleri ve Doğal Gazları, HAK Basım Evi, İstanbul

63. YILDIZ, Yavuz Gökalp (1999); Global Stratejide Orta Doğu, Der Yayınları, İstanbul
64. YILDIZ, Yavuz Gökalp (2001); Stratejik Vizyon Arayışları ve Türkiye, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul
65. YILMAZ, Veli (1998); Yakın Tarih Harp Tarihi Özetleri, HAK Yayınları, İstanbul
66. ZBİGÑIEW, Brzezinski (1998); Büyük Satranç Tahtası, Sabah Kitapları, İstanbul

B. MAKALELER

67. A. Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1996), Cilt 10, Ana Britannica Yayıncılık, İstanbul
68. BAL İdris, “ABD’nin Orta Asya Politikasına Yön Veren İç ve Dış Dinamikler” Konulu Makalesi, Stratejik Analiz Dergisi, Nisan 2001
69. BİLİCİ Abdülhamit, “ABD Orta Asya’da Üsleniyor” Konulu Makalesi, Aksiyon Dergisi, 29 Aralık 2001
70. BREZEZİNSKİ, Mark, ‘The Mideast on Europe’s Path Democracy Lessons’ International Herald Tribune, 16 February 2004
71. CEYLAN Musa, “Yeni bir Amerikan Savunma Stratejisinin Sonuçları” Konulu Makalesi, İstanbul, Eylül 2002
72. CORDESMAN, Anthony H., Is 2004 The Year of The Greater Middle East?, Center For Strategic And International Studies, Washington, DC, Arleigh A. Burke Chair in Strategy, January 2004
73. ÇOLAKOĞLU, Selçuk, “Uluslar Arası Hukukta Hazar’ın Statüsü Sorunu”, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:53, Ankara,
74. Der Spiegel, “Und danndie Atombombe”, 48/1996
75. EFEGİL, Dr. Ertan, “Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”, Avrasya Dosyası, Asam Yayınları, Cilt 6, Sayı 2, Ankara, Yaz 2000
76. EFRAT Roni Ben, Rüzgar Eken İsrail, Amerika ve Savaş, Challenge Dergisi, Kasım/Aralık 2002

77. EKREM Erkin, "Casus Uçak Krizi Sonrası ABD-Çin İlişkileri Asya-Pasifik'te Etkin Olma Savaşı", Stratejik Analiz Dergisi, Haziran 2001
78. EKREM Erkin, "Uçak Gemisinin Çin'in Milli Stratejisindeki Yeri" Konulu Makalesi, Stratejik Derinlik Dergisi, Aralık 2001.
79. EKREM Erkin, Avrasya Stratejik araştırmalar Merkezi, Uzak Doğu-Pasifik Araştırmaları Masası Bölümüne ait, "Değişen Dengeler Çerçevesinde Türkiye-Çin İlişkisi", Konulu Makalesi 27 Temmuz 2002
80. ERBAŞ, Fatih, "Şangay İşbirliği Teşkilatı Yeni Bir Blok Mu" Konulu Makalesi, Ocak 2002
81. GORDON, Philip H., Bush's Middle East Vision, Survival, Vol. 45, No. 1, Spring 2003
82. Hans BINNENDIJK, Institute for National Strategic Studies Direktörü ve JFQ.Dergis Editörü, Focus on The Middle East, JFQ 1995 Sonbahar Sayısı.
83. Josef JANNING, "Über den Kampf der Kulturen zur Apokalypse?", Internationale Politik, 2/1997
84. MANİSALI, Erol (2001); "Avrupa Birliği ve Türkiye" Konulu Makalesi, Donkişot Yayınları, İstanbul
85. ÖĞÜT, Kaan, "21 nci Yüzyıla Doğru Avrasya'da Yeni Yapılanma Çin ve Japonya'nın Orta Asya Stratejileri ve Doğu Timor-Pakistan-Ermenistan'da Yaşanan Gelişmeler", Aydınlanma 1923 Dergisi, sayı 29
86. ÖĞÜT, Kaan, Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun Avrasya'da Güç Dengeleri Petrol ve Doğalgaz, Aydınlanma 1923 dergisi, Sayı 31
87. ÖZGÖNÜL Emin, "Orta Asya'nın Küçük Amerikası " Konulu Makalesi, Sabah Gazetesi, 8 Ağustos 2002
88. ÖZGÖNÜL Emin, "Orta Asya'nın Küçük Amerikası" Konulu Makalesi, Sabah Gazetesi 8 Ağustos 2002,
89. PENA, Frederico, "ABD'nin Hazar Petrol Politikası", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ağustos 1998, Sayı 19
90. RAHM, Julie M., Rusya, Çin, Hindistan: Yeni Soğuk Savaş İçin Yeni Stratejik Üçgen, Harp Akademileri Dış Basın Bülteni, Kasım 2002

91. SOLTAN Elnur, Avrasya Stratejik araştırmalar Merkezi, Rusya Araştırmaları Masası Bۆlümüne ait, "Rusya S¼per G¼ç Şemsiyesi Altında Bۆlgesel Bir B¼y¼k G¼ç", konulu makalesi 27 Temmuz 2002
92. ŞEN, Cihangir G¼rkan, "Rus.Çin-T¼rkistan İlişkilerinde Yeni Bir Dۆnem (Mi?) Şanghay Beşlisi", Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, Mayıs 2000
93. Timothy L. THOMAS ve John SHULL, "Rusya'nın Millî Menfaatleri ve Hazar Denizi" Konulu Makale, ¼lke Kitapları, Temmuz 2000
94. T¼RKER, Altan, "T¼kenmiř Bir Çevresel Miras Orta Asya'da Sınır Ötesi Çevre Sorunları ve Doğal Kaynakların Tahribi", Avrasya Et¼tleri, Cilt 2, TİKA, Ankara, İlbahar 1995
95. YILDIZOğLU, Ergin, Jeopolitiğin Geri Dۆn¼ř¼ ve Kaynak Savaşları, Stratejik Analiz, Cilt: 4, Sayı: 47, Mart 2004

C. KONFERANS, SEMPOZYUM VE PANELLER

96. BURNS, R. Nicholas, Permanent Representative to the Council of the North Atlantic Treaty Organization, **The New NATO** and the Greater Middle East, Conference on NATO and the Greater Middle East Prague, Czech Republic 19 Ekim , 2003.
97. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER'in Harp Akademileri 2001-2002 Eğitim Öğretim Yılı Konuşması, Ekim 2001
98. ÇOMAK, Hasret, "XXI. Y¼zyılda Orta Doğu'da Su Sorunu ve T¼rkiye" Konulu Makalesi, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2002
99. ERKMEN, Serhat, ABD' nin Orta Doğu' da Değişim İhtiyacının Nedenleri, Stratejik Analiz, Mart 2003
100. HARRIS, William, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu" Konulu Makalesi, Stratejik Analiz Dergisi, Ekim 2001
101. ÖYMEN, Onur, NATO'nun Geleceği ve AGSK Konulu Konferansı, 13 Mart 2002
102. PAMİR, A.Necdet, Avrasya Boru hatları, Enerji G¼venlięi ve T¼rkiye, Orta Doğu Teknik ¼niversitesinde verdiği konferans notu,

103. Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur Konulu Sempozyum,
HAK Yayınları

D. GAZETE VE DERGİLER

104. Avrasya Etütleri, Cilt 2, İlkbahar 1995
105. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:53
106. Aydınlanma 1923 Dergisi, Sayı 29
107. Avrasya Dosyası Yaz 2000
108. Akşam Gazetesi, 22 Şubat 2004
109. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ağustos 1998, Sayı 19
110. BP Statistical Review of World Energy Haziran 2003
111. Cumhuriyet Gazetesi, 29 Şubat 2004
112. Challenge Dergisi, Kasım-Aralık 2002
113. Esquire, 2003 Mart Sayısı
114. Economist Intelligence Unit, Israel, Country Profile, 1999-2000
115. JFQ.Dergisi 1995 Sonbahar Sayısı.
116. Finansal Forum Dergisi, 29 Nisan 2000.
117. Herald Tribune, 16 February 2004
118. Hürriyet Gazetesi, ABD' den Kızdıran Proje, 29.Şubat 2004
119. Hürriyet Gazetesi, 07 Mayıs 1997
120. Sabah Gazetesi, 12 Mayıs 1998
121. Survival Dergisi, Vol. 45, No. 1, Spring 2003
122. Stratejik Analiz Dergisi, Mayıs 2000
123. Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2002
124. Sabah Gazetesi, 18 Nisan 2002
125. Stratejik Analiz Dergisi, Kasım 2002
126. Stratejik Analiz Dergisi, Mart 2003

127. Sabah Gazetesi, Büyük Ortadoğu İçin Tuşa Bastı, 29.Şubat.2004

128. Time Dergisi, Ocak 1999.

129. Nokta Dergisi, 2-8 Haziran 1996

E. GÖRSEL YAYINLAR

130. CNN TURK 2400 Haberler 7 Mart 2004.

131. SKYTÜRK Ana Haber 12 Mayıs 2004

F. İNTERNET KAYNAKLARI

132. “Avrupa Birliği Kopenhag Zirvesi Sonuçları” Konulu Makale www.eu2002.dk

133. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Web Sayfası, www.avsam.org.tr

134. BTC HPBH Projesi Direktörlüğü Web Sitesi, www.btc.com.tr/tarih.html

135. Dış Ticaret Müsteşarlığı İnternet Sitesi, www.foreigntrade.gov., Şubat 2002

136. <http://www.dawn.com/2004/02/27>

137. <http://www.arabnews.com/01.03.2004>

138. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Erişim Sitesi <http://www.bsec.gov.tr>

139. NATO'nun Sınırı Rusya'ya Dayandı Konulu Makale, www.ntvmsnbc.com, 21 Kasım 2002

140. NTV Haber Web Sayfası, www.ntvmsnbc.com., 20 Aralık 2001

141. Remarks by The Vice President to The World Economic Forum Congress Center, Davos, Switzerland, www.whitehouse.gov/news/releases/2004.

142. Remarks by National Security Advisor Dr. Condoleezza Rice to the Reagan Lecture, The Ronald Reagan Presidential Library and Museum Simi Valley, California 26 Şubat 2004, www.whitehouse.gov/news/releases/2004

143. What is NATO, NATO İnternet, Brüksel, 2000

144. www.whitehouse.gov/news/releases/2004

145. www.ntvmsnbc.com/news (12 Mart 2002)

146. www.ntvmsnbc.com/news(5 Aralık 2003)

147. www.hanitzotz.com/challenge.
148. www.scolakoglu.homestead.com/files/hazarm (Ocak-Aralık 1998)
149. www.byegm.gov.tr
150. www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/pamir.pdf
151. www.aydinlanma1923.org/sayi/29/29-08.htm
152. www.whitehouse.gov/news/releases/2003
153. www.mfa.gov.tr
154. www.ntvmsnbc.com
155. www.cia.org

ÖZGEÇMİŞ

1971 yılında ERZURUM'da doğdum. İlk ve Orta öğrenimimi Kadıköy/İstanbulda tamamladıktan sonra 1985 yılında Deniz Lisesine başladım. 1989 yılında Deniz Lisesi'nden ve 1993 yılında Teğmen rütbesiyle Deniz Harp Okulundan mezun oldum.

Mezuniyeti takiben, 1993-1994 yılları arasında Derince Eğitim Merkezi K.lığı'nda Hrk. Eln. Görev Öncesi Kursu'nu bitirdim. 1994-1996 yılları arasında TCG KILIÇALİPAŞA'da Hrk.Eln.Yrd.Sb.'lığı ve Hrk.Eln.Sb.lığı, 1996-1998 yılları arasında TCG DEMİRHİSAR Seyir Harekat Subaylığı görevlerinde bulundum. 1998-2001 yılları arasında "G" Sınıfı Fırkateyn Projesi kapsamında ABD'den alınan TCG GELİBOLU fırkateyninde Elektronik Harp Subaylığı ve SHM Subaylığı görevlerini icra ettim. Savaş Harekat İhtisas Kursu'nun ardından, 2002 yılında Deniz Harp Akademisi giriş sınavını kazanarak 2004 yılına kadar Deniz Harp Akademisi'nde eğitim aldım ve 2004 Ağustos ayında Kurmay Subay olmaya hak kazanarak mezun oldum. 2004 yılı Şubat ayından itibaren Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde Milli Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaya başladım.

Halihazırda Kurmay Yüzbaşı. rütbesiyle TCG GÖKOVA fırkateyninde Harekat Subaylığı görevine devam etmekteyim.

Bayan Figen ÇORUK ile evliyim ve Melike isminde bir kızım bulunmaktadır. İyi seviyede İngilizce bilmekteyim.